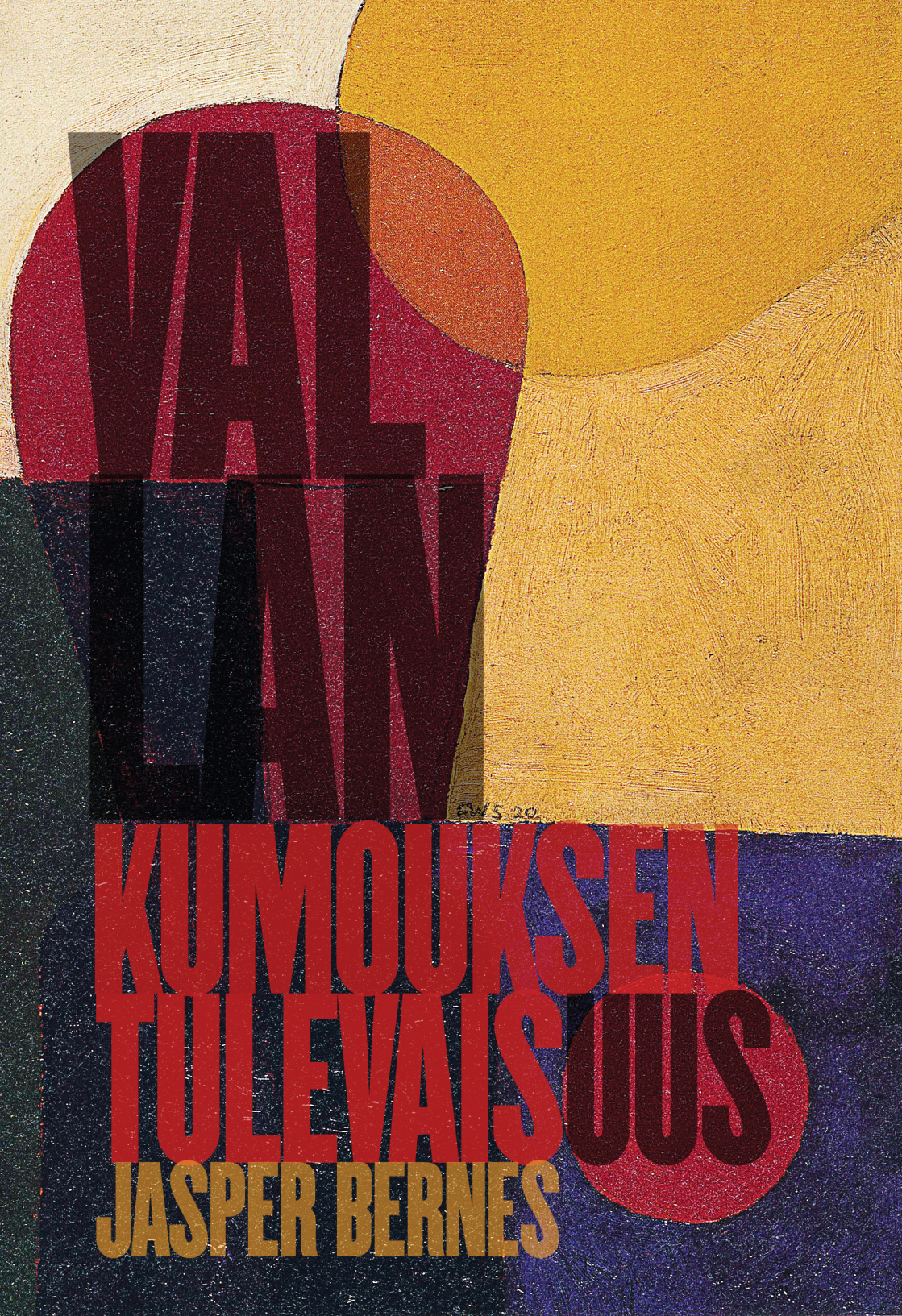

VALTAKUNNAN
KUMOUKSEN
TULEVAISUUS
JASPER BERNES

JASPER BERNES

VALLANKUMOUKSEN TULEVAISUUS

KOMMUNISMIN NÄKYMIÄ PARIISIN KOMMUUNISTA GEORGE FLOYD -MELLAKOIHIN

Alkuperäisteksti
Jasper Bernes
The Future of Revolution: Communist Prospects from the Paris Commune to the George Floyd Uprising (2025)

Kannen maalaus
Franz Seiwert: Pää (1920)

Käännös
Muutama ulapalla mumiseva kommunisti

KOMMUNISMI ULAPALLA 2026
kommunismiulapalla.net

SISÄLLYS

JOHDANTO: VALLANKUMOUS JA SEN ESIMERKIT S.5

TYÖLÄISNEUVOSTO JA KOMMUNISMIN NÄKYMÄ S.22

KOMMUNISMIN KOE S.82

TYÖLÄISTIEDUSTELU, JÄRJESTÄYTYMINEN JA PITKÄ 1968 S.127

KÄÄNTÄJIEN JÄLKISANAT: TUOTANTOVOIMIEN KARTAT TULEVAISUUDEN VALLANKUMOUKSEEN S.172

JOHDANTO: VALLANKUMOUS JA SEN ESIMERKIT

Marx kertoo meille vallankumousten pukeutuvan menneisyyden asuihin puhuakseen tulevaisuuden runoutta. Mutta mikä kommunismin historiassa Marxin kuoleman jälkeen on aidosti uutta?

Voimakas mutta nyt kukistettu 1900-luvun kommunistinen liike lähinnä järjesteli uudelleen 1800-luvun ideoita ja järjestäytymismuotoja, mukaan lukien marxismia. Puolue, ammattiliitto ja kommuuni. Kapina, joukkojen nousu ja vallankumous. Lakko, sabotaasi ja valtaus. Anarkismi, sosialismi ja kommunismi. Nämä kaikki olivat perintöä jo 1800-luvulta. Uutta oli vain Venäjällä vuoden 1905 joukkolakon liekeissä syntynyt työläisneuvosto[1]. Kaikki muu oli pysynyt enemmän tai vähemmän muuttumattomana edellisen vuosisadan lopulta lähtien. 1900-luvulla nämä vanhat ja toisinaan unohduksiin jääneet ideat vain palasivat esiintyen uusina. Silti jossain näiden monina fossilisoituneina radikaaleina ideologioina sinnittelevien menneisyyden naamioiden takana myös tulevaisuuden runous on valmiina puhuttavaksi. Meidän on mahdotonta sanoa suoraan, miltä tämä tulevaisuus näyttäisi, sillä se on toteutettava ennen sen ajattelemista. Voimme kuitenkin jäljittää, mitä sitä varten tulee olemaan täytynyt tehdä, ja tähän tarkoitukseen saattaa olla hyödyllistä tutkia menneitä vallankumouksellisia tulevaisuuksia ja menneisyyden vallankumouksille erityisiä kommunismin ideoita.

Tässä kirjassa esitetään työläisneuvoston idean pitkä historia. Se on pitkä, koska se sisältää sekä työläisneuvoston esihistorian 1800-luvulla että sen myöhemmän elämän omana aikanamme. Pidän työläisneuvostoa niin sanottuna vallankumouksellisena esimerkkinä. Vallankumouksellinen esimerkki on käytäntöön juurtunut tulevaisuuden lupaus – idea, joka lupaa, että sen yleistyminen merkitsisi kommunismin alkua. Se on toi-

1 [Kääntäjien huomautus] Alkutekstissä puhutaan neuvostoista käyttäen yhtäältä termejä *workers' council* tai pelkkä *council sekä toisaalta* termiä *soviet.* Tällä jälkimmäisellä Bernes viittaa ennen kaikkea Venäjän vallankumouksessa kehittyneisiin neuvostoihin, kun taas *council,* on varattu nimeämään muualla kamppailuissa ilmaantuneita työläisneuvostoja. Teoreettisella tasolla *soviet* ja *council* viittaavat kuitenkin laadullisesti varsin samanlaisiin asioihin. Siksi olemme päätyneet kääntämään molemmat "neuvostoksi", joka on kummankin termin vakiintunut suomennos.

mintaa, joka esimerkkinä ja ideana saa merkityksensä myöhemmästä leviämisestään, voimistumisestaan ja itsereflektiivisestä kehittämisestään. Tällainen toiminta kutsuu koko proletariaatin valtaisan joukon osallistumaan luokkayhteiskunnan lakkauttamiseen ja luokattoman ihmisyhteisön perustamiseen.

Lähestymistapani on perustaltaan paljossa velkaa muille. Minulla on ollut vain vähän aidosti uutta lisättävää ja oikeastaan lähinnä selkeytän vanhoja kiistoja ja historioita uusien valossa. Tutkimukseni ytimessä on tiettyjen kommunististen avaintekstien luenta Marxilta, Rosa Luxemburgilta, C. L. R. Jamesilta sekä monilta muilta. Keskityn kuitenkin ensi sijassa näiden tekstien merkitykseen nykyhetkelle. Jo yli vuosikymmenen ajan tapaani osallistua kamppailuihin (suoraan tai teoreettisesti) on ohjannut kommunisaatioteoria, jota alettiin kehittää Ranskassa välittömänä reaktiona vuoden 1968 toukokuun epäonnistumisiin. Kommunisaatioteoria ilmaantui voimakkaana kritiikkinä suuntaukselle, jota sen keskeinen hahmo Gilles Dauvé kutsuu ”ultravasemmistoksi”, ja jossa juuri neuvostojen kommunismilla[2] on ollut erityinen merkitys. Kommunisaatio oli neuvoston käsitteen sisäistä kritiikkiä niiltä, jotka olivat uskoneet siihen vakaumuksellisesti mutta myös nähneet sen osoittautuvan puutteelliseksi uudessa todellisuudessa, jonka vuoden 1968 toukokuu paljasti, ja jonka vallitsevuuden 1970-luvun kamppailut vahvistivat. Oli siirrytty luokan rekuperaation, taloudellisen pysähtyneisyyden ja kriisin aikakauteen, jona työstä ei enää ollut toimimaan pääoman itsenäisenä vastakohtana[3], eikä siten

2 [Kääntäjien huomautus] *Council communism*; käsitteen suora suomenkielinen vastine olisi ”neuvostokommunismi”. Tätä sanaa on kuitenkin sittemmin käytetty kuvaamaan Neuvostoliiton kaltaisten valtiokapitalistisen maiden yhteiskuntajärjestelmää. Tämä mielleyhtymä ei sovi, sillä työläisneuvostojen roolia vallankumouksessa painottaneet kommunistit olivat eräitä Neuvostoliiton varhaisimpia kriitikoita. Tästä syystä olemme päätyneet kääntämään *council communism* -käsitteen ”neuvostojen kommunismiksi”. Neuvostojen kommunismi ei siis viittaa millään tavalla Neuvostoliittoon (tai muihin työläisvaltioihin, joissa työläiset eivät hallinneet omaa työtään ja arvontuotantoaan) vaan sillä tarkoitetaan neuvostojen strategista merkitystä kommunismin kehittymisessä painottavaa suuntausta.

3 [Kääntäjien huomio] Kommunisaatiokeskustelut käynnistyivät 1960-luvulla Jacques Camatten Marxin taloudellisissa käsikirjoituksissaan käyttämien poliittisen taloustieteen kritiikin kategorioiden historiallisesta analyysistä. Camatte nosti huomion kohteeksi työn reaalisen subsumption pääomalle eli sen miten pääoma historiallisesti kehittyessään sisäistää työn alistaen itseensä, muokkaa sitä omiin tarpeisiinsa ja osaksi itseään muuttaen pääoman ja työn vastakkainasettelun dynamiikan. Työn ja työläisten muuttuminen osaksi pääomaa muuttivat myös

myöskään joukkolakosta nousevan vallankumouksellisen työläisneuvostojärjestelmän perustaksi.

Kommunisaation kannattajien ultravasemmistolle suuntaama kritiikki oli kuitenkin paljossa velkaa ultravasemmistolle itselleen ja jakoi yhä sen tietyt perusoletukset. 2020-luvun näkökulmasta 1960-luvun neuvostojen kommunistien ja heidän 1970-luvun kriitikkojensa väliset erot eivät enää näytäkään niin jyrkiltä. Tähän näkemykseeni on vaikuttanut erityisesti New Institute for Social Researchin essee ”Teesejä työläisneuvoston käsitteestä”. Siinä kyseisen käsitteen historia määritellään tavalla, jonka avulla voidaan nähdä sen yhteys kaikkiin kommunismin muotoihin, joissa proletariaatin itsejärjestäytyminen on kommunismin toteutumisen ehto. Esseen kirjoittajille työläisneuvoston käsite merkitsee ”*pohjimmiltaan itsereflektiivistä herkkyyttä luonnollisten ja yhteiskunnallisten olosuhteiden muutosprosessille, jonka yksilöt yhteisellä toiminnallaan saavat aikaan*” (kursivointi alkutekstissä).[4] Näin määriteltynä ”neuvosto” on nimi joukolle toimintoja, joiden on tavalla tai toisella tapahduttava yhteisöllisesti, jotta kommunistinen vallankumous voisi onnistua. ”Neuvosto” nimeäisi siis abstraktisti vallankumouksellisen esimerkin perustavia piirteitä ja tunnistaisi nämä prosessiksi, joka monistuessaan loisi kommunismia ja itsereflektion avulla ylläpitäisi ja levittäisi sitä. Juuri itsereflektiivisyys onkin minkä tahansa vallankumouksellisen esimerkin – kuten kommuunin tai työläisneuvoston – perustava piirre, sillä se on ihmisten vapaalle vuorovaikutukselle rakentuvan yhteisöllisen elämän edellytys. Toisin sanoen se on edellytys kommunismille siten kuin se on proletaarisissa kamppailuissa määritelty viimeistään vuodesta 1848 lähtien.

Yritän erottaa työläisneuvoston pysyvät piirteet historiallisista. Kommunistisen vallankumouksen historiaa voidaan ajatella sarjana suurempia ja pienempiä epäonnistumisia, joiden myötä kommunistisen vallankumouksen loogiset ääriviivat ovat tulleet jatkuvasti selkeämmiksi. Työläisneuvosto on itsetietoisesti hiottu muoto vuoden 1871 Pariisin kommuunin vallankumouksellisesta esimerkistä, joka väistämättömästä epäonnistumisestaan huolimatta tarjosi maailmalle uudenlaisen idean kommunismiin johta-

---

luokkataistelun kentän. Theorié Communiste on kirjoittanut aiheeseen liittyen kamppailusyklien muutoksesta ja perinteisen työväenliikkeen aikakauden päättymisestä (ks. esim. Endnotes: 1#. *Preliminary Materials for a Balance Sheet* (2008).

4 A New Institute for Social Research (2019) “Theses on the Council Concept”. *isr.press*. https://isr.press/Theses_on_the_Council_Concept/index.html

vasta polusta. Tämä idea oli riittävän voimakas antaakseen Marxille ja monille muille aihetta korjata aiempia käsityksiään valtiovallan kaappaamisen ja hyväksikäyttämisen keskeisyydestä. Kommuuni kuitenkin selvensi Marxille myös eräitä kommunistisen vallankumouksen piirteitä, jotka tulisivat jatkossakin pysymään tosina – esimerkiksi sitä, kuinka välttämätöntä työläisten aseistaminen ja valtion aseellisen voiman hävittäminen olisi. Tämän hän ja monet muut 1800-luvun kommunistit tiesivät jo vuoden 1848 kokemusten pohjalta. Vuoden 1871 tapahtumat lisäsivät kuitenkin Marxin silmissä uuden ehdon. Kirjoittaessaan kommuunin paljastaneen, ”ettei työväenluokka voi valtaan noustuaan käyttää vanhaa valtiokoneistoa omiin tarkoituksiinsa”[5], hän ilmaisi asian, joka tuli tästä eteenpäin olemaan ja oli todennäköisesti aina ollutkin totta (jälkimmäisen suhteen Marxin kanta on tosin epäselvä). Kuten jäljempänä näemme, työläisneuvosto kehittää ja vie eteenpäin kommuunin ideaa lisäten kommunismille uusia ehtoja ja paljastaen sille uusia vaatimuksia.

Marx oli korostanut sekä yksin että yhdessä Engelsin kanssa 1840-luvulta lähtien, kuinka luokkataistelu itsessään synnyttää sitä ohjaavan teorian. ”Kommunismi ei ole meille *olotila*, joka on pystytettävä”, he kirjoittavat *Saksalaisessa ideologiassa*, ”[eikä] *ihanne*, jota kohden todellisuuden on suuntauduttava. Me kutsumme kommunismiksi *todellista* liikettä, joka tekee lopun nykyisestä olotilasta. Tämän liikkeen ehdot ovat nykyisin olemassa olevien edellytysten luomat.”[6] Tämä ajatus on kenties heidän tärkein panoksensa kommunistiseen teoriaan ja merkitsi kopernikaanista käännettä suhteessa moraalisiin, ideologisiin ja toisinaan uskonnollisiinkin kommunistisen teorian virtauksiin, joita he 1840-luvulla kohtasivat. Se osoittaa, kuinka kommunisti-intellektuellien planeetat kilpailevine ajatuksineen vain kiertävät proletaarisen liikkeen aurinkoa. Juuri tämä on heidän ideat yhteiskunnallisiin käytäntöihin palauttavan materialisminsa olemus.

Kommunismi on tässä merkityksessä jotakin, mikä nousee kapitalismia vastaan käydystä kamppailusta, ja siten aina sekä idea että käytäntö. Se on käytäntöä koskeva idea, jonka alku on käytännössä itsessään. Gilles Dauvé’ta seuraten nimitämme kom-

5 Karl Marx (1978) ”Kansalaissota Ranskassa”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 3*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 466.

6 Karl Marx & Friedrich Engels (1978) ”Feuerbach. Materialistisen ja idealistisen katsantokannan vastakkaisuus (Saksalaisen ideologian I luku)”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 2*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 94.

munismin todellista liikettä – kommunistisia käytäntöjä – kommunistiseksi liikkeeksi. Kommunisti*nen* liike on kuitenkin eri asia kuin kommunisti*en* liike kommunismin idean ympärille rakentuneena organisaationa. Kommunistinen liike nostaa lukuisia hydran päitään vain tietyissä vallankumouksellisissa tilanteissa, jolloin yksittäiset käytännön muodot – kommuuni, työläisneuvosto tai jokin aivan muu – avaavat polun kohti jostakin toiminnan pisteestä näkyvillä olevaa kommunismin näköalaa. Kommunistien liike sen sijaan on olemassa kommunistisen liikkeen odotuksena tai muistona. Nykyisen kaltaisissa tilanteissa, jotka eivät ole vallankumouksellisia, kommunistien liikkeestä tulee enenevässä määrin haaveilua ja arvailua. Sen toiminta perustuu yhtäältä menneisiin tapahtumakulkuihin ja toisaalta olettamiin tavasta, jolla asiat etenisivät seuraavalla kerralla, minkä vuoksi se on vaarassa olla hakoteillä kommunistisen liikkeen jälleen ilmaantuessa. Kuten Dauvé kuitenkin huomauttaa, juuri vallankumoukselliset tilanteet avaavat yhteyden kommunistisen käytännön ja kommunististen ideoiden välille, mikä osittain sulauttaa kommunistien liikkeen kommunistiseen liikkeeseen sekä pakottaa sen kohtaamaan kommunistisen käytännön ja luokkataistelun laajemmat tosiseikat.[7]

Paras esimerkki tästä kommunistien ja kommunistisen liikkeen epäsuhdasta mutta myös sen osittaisesta korjaamisesta saatetaan löytää Toisesta internationaalista – eli Marxia välittömästi seuranneesta marxismista – sen jouduttua kohdakkain ensimmäisen maailmansodan ja sitä seuranneen vuosien 1917–23 maailmanvallankumouksen kanssa. Samaa epäsuhtaa kesti silti koko 1900-luvun – eli kauan sen jälkeenkin, kun Toinen internationaali oli jo kaatunut omiin ristiriitoihinsa. Yksi keskeisimmistä teksteistä, joissa tämä epäsuhta tunnistettiin, on Rosa Luxemburgin vuoden 1905 Venäjän vallankumousta merkittävällä tavalla tarkasteleva *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften.* Siinä Luxemburg esittää, ettei hallitsevasta sosiaalidemokraattisesta ideologiasta ollut vastaamaan uusiin, suuria joukkoja liikuttaviin luokkataistelun räjähtäviin muotoihin.[8] Hän ei kuitenkaan kiinnittänyt erityistä huomiota koko maailmalle esimerkkiä näyttäneisiin työläisneuvostoihin toisin kuin anarkistiset aikalaisensa tai Lev Trotski. Luxem-

7 Gilles Dauvé & François Martin (2015) *Eclipse and Re-Emergence of the Communist Movement*. Oakland, CA: PM Press, s. 100.

8 Rosa Luxemburg (2022) *The Complete Works of Rosa Luxemburg. Vol. 4. Political Writings 2: On Revolution (1906-1909)*. New York: Verso, 193-262.

burg käsitteli työläisneuvostoja ainoastaan ammattiliittojen yhteydessä eikä siksi kunnolla erottanut, mikä tuolloisessa tilanteessa oli uutta.

Asioiden selkiytymistä saatiin odottaa vuosien 1917–23 maailmanvallankumoukseen saakka, jolloin työläisneuvostoja alettiin muodostaa suuressa mittakaavassa Venäjällä, Saksassa, Italiassa, Unkarissa ja niinkin kaukana kuin Yhdysvalloissa ja Norjassa. Nämä neuvostot olivat hahmoltaan, toiminnaltaan ja aikaansaannoksiltaan niin moninaisia, ettei vertaileva historiantutkimus ole vieläkään selvittänyt niiden onnistumisia ja epäonnistumisia koko laajuudessaan. En itsekään pysty siihen tässä pienessä tutkimuksessani. Tutkin kuitenkin niissä ilmennyttä kommunismin ideaa sekä kommunistien liikkeen suuntauksia, joissa tätä ideaa yritettiin selventää, kehittää ja edistää.

Sotien välisenä aikana näillä suuntauksilla ei ollut paljonkaan vaikutusta. Neuvostojen kommunistit pitivät puolueen roolia verraten vähäpätöisenä, olivat äärimmäisen kriittisiä ammattiliittoja kohtaan ja vastustivat kaikenlaista kansanrintamapolitiikkaa, mistä syistä he jäivät täysin 1920- ja 1930-luvulla muotonsa saaneen leninismin varjoon. Uusi kiinnostus työläisneuvostojen historiaa, kannattajia ja edustajia kohtaan heräsi vasta 1940- ja 1950-luvuilla stalinismin petoksen ja maailmankapitalismin voiton käydessä selväksi. Tuolloin pienet ryhmät esimerkiksi Yhdysvalloissa, Ranskassa ja Italiassa alkoivat rakentaa kommunistista teoriaa jälleen proletariaatin itsejärjestäytymisen ympärille. Erityisen merkitykselliseksi neuvostojen kommunismin selviytymisen ja elpymisen kannalta muodostui Yhdysvalloissa toiminut Johnson-Forest Tendency, jonka teoria ja käytännöt olivat monella tapaa täysin omaperäisiä. Ryhmän perustivat trotskilaisesta internationaalista irtautuneet C. L. R. James ja Raja Dunajevskaja, jotka kehittivät tärkeitä ideoita kommunistisen organisaation ja proletariaatin itsejärjestäytymisen suhteesta. James kollegoineen sisällytti neuvostojen kommunismin elpymiseen uudenlaisia teemoja, joilla tuli olemaan erityisen suuri vaikutus, kuten jäljempänä kuvataan.

Työläisneuvostoja alettiin muodostaa uudelleen Unkarin vuoden 1956 vallankumouksessa, mikä sähköisti tätä bolsevismin vastaista virtausta. Varsinaiset kannattajansa neuvostojen kommunismi löysi kuitenkin vasta 1960-luvulla. Ranskan vuoden 1968 toukokuu ja Italian ”kuuma syksy” synnyttivät tusinoittain uusia työläisneuvostojen historiasta kiinnostuneita ryhmiä, joilla oli yhteyksiä myös Yhdysvaltojen ja Saksan uusvasemmistoon. Ymmärryksemme työläisneuvostojen ja neuvostojen kommunismin historiasta

onkin muodostunut suurelta osin vasta tänä aikana. Paul Mattickin elämäkerta on tässä yhteydessä opettavainen. Mattick oli hyvin nuori mies Saksan vallankumouksen aikana, jolloin hän oli mukana työläisneuvostoliikkeessä ja Saksan kommunistisessa työväenpuolueessa (KAPD). Hän pakeni lopulta vuonna 1926 Yhdysvaltoihin. Suuren laman vuosina hän kokosi pienen neuvostojen kommunismia ajavan ryhmän Chicagoon – ainoan lajiaan Yhdysvalloissa – ja julkaisi tärkeitä tekstejä *International Council Correspondence* (joka oli englanninkielinen vastine hollantilais-saksalaiselle julkaisulle *Rätekorrespondenz*) ja *Living Marxism* -julkaisuissa. 1940- ja 1950-luvulla Mattickin oli kuitenkin entistä vaikeampaa löytää julkaisijaa pureville kirjoituksilleen, kun sekä *Partisan Review* -lehti että Sosiaalitutkimuksen instituutti torjuivat hänet. Vasta uusvasemmiston nousun ja työläisneuvostoja kohtaan uudelleen ensin Saksassa ja sen jälkeen Yhdysvalloissa, Ranskassa ja Italiassa virinneen kiinnostuksen myötä hänen tärkeä työnsä löysi viimein lukijoita. Useimmat hänen julkaisuistaan ovatkin hänen elämänsä viimeisiltä vuosikymmeniltä.

Situationistisen internationaalin teoria ja käytäntö olivat avainasemassa neuvostojen kommunismin elvyttäjinä. Heidän ainutlaatuisessa marxismin, anarkismin ja avantgardetaiteen yhdistelmässä työläisneuvostolla oli keskeinen asema. Situationistit vaikuttivat vuoden 1968 toukokuun tapahtumien älylliseen tuotantoon paljon enemmän kuin varsinaiseen liikkeeseen, ja erityisesti heidän vaikutuksensa näkyi Ranskan tapahtumien vastaanotossa ulkomaisten radikaalien keskuudessa. Vaikka yhtään varsinaista työläisneuvostoa ei muodostettu vuonna 1968, uusilla neuvostojen kommunisteilla oli radikaalien työläisten vasemmistopuolueita ja ammattiliittoja kohtaan tunteman vihan huomioiden hyviä syitä odottaa, että historia kulkisi neuvostojen esimerkin viitoittamaan suuntaan. Tapahtumat Ranskassa, Italiassa, Yhdysvalloissa ja Kiinassa näyttivät osoittavan, että proletariaatin itsejärjestäytyminen oli jälleen historiaa liikuttava voima. Vielä 1970-luvun lopulla työläisneuvostoja muodostettiin Portugalin ja Iranin vallankumouksissa, Chilessä Allenden hallinnon aikana sekä Puolassa. Suurimmaksi osaksi ne eivät kuitenkaan olleet vallankumouksellisia tai kommunistisia, vaan pikemminkin työläisten itsepuolustuselimiä. Sama päti Italiassa ”kuuman syksyn” aikana ja sen jälkeen muodostettuihin perusorganisaatioihin, työläiskomiteoihin ja etujärjestöihin.

Samaa voidaan sanoa myös oman aikamme itsejärjestäytymisestä, joka usein tapahtuu ilman minkäänlaista vallankumouksellista näköalaa, eikä lupaa muuta kuin

proletariaatin uusintamista proletariaattina. Vuoden 1968 pitkä varjo on yhä yllämme, mutta tämä ei johdu intellektuaalisten vaikutteiden painostavasta perinnöstä, vaan siitä, että sen vuoden tapahtumat paljastivat uudenlaisen luokkajärjestyksen. Se vallitsee nykyään lähes kaikkialla ja on havaittavissa kamppailuissa Hong Kongista Haitiin ja Libanonista Sudaniin. Kapitalismin kasvu on hidastunut samaan aikaan, kun sen kyky toteuttaa työväenluokan etujen mukaisia uudistuksia on heikentynyt. Tämän seurauksena työväenliikkeen instituutiot ovat kuihtuneet ja olemassa lähinnä jäännösmäisinä identifioitumisen muotoina. Menneisyydessä proletariaatin itsejärjestäytyminen tapahtui näitä instituutioita vastaan ja itsejärjestäytynyt proletariaatti julisti vallankumouksen välittömyyttä. Nyt itsejärjestäytymisen on enenevässä määrin kelvattava työväenliikkeen instituutioiden tilalle, ja proletariaatin on turvauduttava tähän kapinalliseen keinoon vain itsensä puolustamiseksi. Pelkkään proletariaatin uusintamiseen tähtäävät taistelut tekevät kuitenkin *Théorie Communiste* -julkaisun sanoin ”luokkaan kuulumisesta ulkoisen rajoitteen”. Tämän vuoksi kaikki tällaisiin liikkeisiin sisältyvät päämäärät ovat yleisesti kyseenalaisia. Seurauksena voi olla neuvotteluista kieltäytyminen ja välinpitämättömyys niiden ratkaisuja kohtaan. Usein lopputuloksena on itseensä sulkeutunut kamppailu kamppailun vuoksi, jolloin kukaan ei tiedä, minne kamppailu voisi johtaa, saati millä tavalla.[9]

Tämä ongelma liittyy läheisesti erääseen vuoden 1968 kieliopin erityiseen piirteeseen, nimittäin tuotannon ulkopuolisten tilojen haltuunottoon. Tällä tavoin syntyy neuvostoja ilman työläisiä, itsejärjestäytyneitä elimiä, jotka pyrkivät tekemään myöhäiskapitalismin poliittisista ja taloudellisista realiteeteista käsiteltäviä, mutta joilla nimenomaan siksi, että ne ovat muodostuneet tuotannon ulkopuolella, ei ole hallussaan tähän tarvittavia välineitä. Yleensä tällaisten liikkeiden työ on käytännöllistä ja suuntautuu liikkeen itsensä materiaaliseen uudistamiseen. Niiden yleiskokouksissa osallistavuus usein vain haittaa konsensuksen syntymistä. Siksi ne toisinaan torjuvat yleiskokoukset kokonaan ja pitäytyvät käytännön asioissa.

Nykyisin on yleistä esittää, että työväenliikkeen ja sen instituutioiden kuolema tarkoittaisi, että meidän olisi aloitettava alusta ja rakennettava uudelleen puolueet ja ammattiliitot, jotka kerran lupasivat johtaa työväenluokan pelastukseen. 2000-luku ei kuitenkaan ole lainkaan 1800-luvun kaltainen, ja olosuhteet, joissa nämä instituutiot ku-

9 Roland Simon (2011) ”The Present Moment”. *Sic* 1, no. 1, s. 96.

koistivat – nopea teollistuminen, kaupungistuminen ja proletarisoituminen – koskevat enää vain kutistuvaa osaa maailmasta ja ovat sielläkin olennaisesti toisenlaisia. Alusta aloittamisen sijaan 2000-luvun kommunismin on todellisen uuden alun löytääkseen aloitettava lopusta. Sillä on oltava uusia, kasvultaan merkittävästi hidastuneen kapitalismin oloihin sopivia organisaatioita ja itsejärjestäytymisen muotoja. Näissä oloissa proletariaatin liikkeet eivät löydä liittolaisia liberaaleista tai nationalistisista uudistajista. Emme voi vielä sanoa, miltä nämä uudet järjestäytymisen muodot tulevat näyttämään, mutta voimme kenties sanoa jotain niiden perustavista tehtävistä – ja siitä, miltä ne eivät ainakaan näytä. Voimme tarkastella menneisyyden kommunistista liikettä ymmärtääksemme, mitä kommunismin loogisen rakenteen perusteella olisi pitänyt tapahtua, ja ymmärtää siten paremmin, mitä tulevaisuudessa täytyy tapahtua.

Tällainen arviointi oli keskeistä myös työläisneuvostojen käytännön muuttuessa neuvostojen kommunismin teoriaksi. Avainhahmo oli Jan Appel, joka osallistui saksalaisiin työläisneuvostoihin vuonna 1918. Vuonna 1920 hän oli perustamassa Saksan kommunistisesta puolueesta (KPD) irtaantunutta KAPD:tä, joka julisti, että ”työläisneuvostojen idea on poliittisesta vallasta käytävän proletaarisen kamppailun aikakaudella vallankumouksellisen prosessin keskiössä”.[10] Vuoteen 1920 mennessä vuoden 1918 neuvostot oli kuitenkin kuohittu poliittisesti ja joko sulautettu osaksi ammattiliittoja tai alistettu sosiaalidemokraattien johdolle. Tässä vaiheessa KAPD ja muut neuvostojen kommunismia kannattaneen liikkeen toimijat pyrkivät elvyttämään neuvostoja ja tekemään niistä perustan pysähtyneen vallankumouksen uudelleen käynnistämiselle. Puheessa, jonka Appel piti KAPD:n puolesta Kommunistisen internationaalin vuoden 1921 kokouksessa (jossa ryhmä erotettiin sen väitetyn seikkailupolitiikan takia), hän esitti uudenlaisen ajatuksen järjestäytyneiden kommunistien ja itsejärjestäytyneiden proletaarien suhteesta. Puolueen olisi oltava kamppailuja edistävä vahvistin tai katalyytti, joka pyrkisi viime kädessä kehittämään niistä työläisneuvostoihin perustuvan proletariaatin diktatuurin. Tällä työläiset ottaisivat koko tuotannollisen koneiston haltuunsa ja järjestäisivät sen tuottamaan yhteistä hyötyä voiton sijaan. Puolueen olisi itsensä kuitenkin kadottava tässä prosessissa ja sulauduttava läpikotaisin proletaarisiin ja kommunistisiin neuvostoihin.

10 Kommunistische Arbeiter-Partei Deutschlands (1920) ”Programme of the Communist Workers Party of Germany (KAPD)”. *Marxists.org*. https://www.marxists.org/subject/left-wing/kapd/1920/programme.htm

Vuosina 1920 ja 1921 tämä oli teoria siitä, kuinka kommunistit saattaisivat vielä voittaa. Mutta KAPD kuihtui pois samalla kun vallankumoukselliset näköalat sammuivat, ja 1920-luvun loppuun mennessä työläisneuvostojen teoriasta, jota sen partisaanit edelleen kehittivät, tuli teoria seuraavasta vallankumouksesta nykyisen sijaan. Päädyttyään poliittisen toimintansa seurauksena vankilaan Appel ryhtyi vakavissaan opiskelemaan Marxia. Tämä ja Appelin aiemmat omat kokemukset saivat hänet kehittämään työläisneuvostoihin perustuvan kommunistisen tuotannon ja jakelun mallia. Marxin premissien ja omien kokemustensa perusteella Appel päätteli, että ”inhimillisen yhteiskunnan syvin ja voimakkain ristiriita on siinä, että viime kädessä tuottajilta itseltään otetaan pois oikeus päättää tuotannon ehdoista, siitä, mitä ja kuinka paljon tuotetaan, ja päätös siirretään pitkälle keskitettyjen valtaelinten käsiin”.[11] Marxin *Pääomasta* Appel löysi paitsi teorian kapitalismin toiminnasta, myös siihen implisiittisesti sisältyvän näkemyksen kommunismista, jossa osattomuus olisi kumottu tuotannon suoran proletaarisen hallinnan myötä. *Pääomasta* tuli näin kaiken muun lisäksi kommunismin mitta – looginen teoria, joka kertoi, mitä kommunismin tulisi määritelmällisesti saavuttaa.

Appel tiivisti löydöksensä vuonna 1930 julkaistuun kirjaan nimeltä *Grundprinzipien kommunistischer Produktion und Verteilung*, jonka hän kirjoitti yhdessä Kansainvälisten kommunistien ryhmän (GIK) kanssa.[12] 1960-luvulla elpynyt keskustelu neuvostojen kommunismista tosin osoitti, etteivät kyseiseen teokseen kootut periaatteet vielä välttämättä riittäisi kommunismin kokeen läpäisemiseksi, ja tuon vuosikymmenen aikana samaan lopputulokseen päätyivät sekä neuvostojen kommunismin puolustajat että kriitikot. Joillekin niistä, jotka osallistuivat toukokuun 1968 tapahtumiin Ranskassa ja vaativat vallatuista yliopistoista käsin työläisneuvostojen perustamista, nämä tapahtumat osoittivat keskeisiä puutteita työläisneuvostojen teoriassa sen tuolloisessa muodossa. Mikäli työläisneuvostoja olisi perustettu ennen valtiovallan ja markkinoiden lakkauttamista, niistä olisi tullut välineitä työvoiman arvosta neuvottelemiseksi. Jopa vallankumoukselliset työläisneuvostot olisivat saattaneet säilyttää kapitalismin keskeisiä piirteitä ja siten epäonnistua sen lakkauttamisessa. Keskeiseksi toimivan erottamisessa toimi-

11 Jan Appel (1966) ”Memories”. *Marxists.org.* https://www.marxists.org/archive/appel/1966/memories.htm

12 Group of International Communists of Holland (GIK) (1990) *Fundamental Principles of Communist Production and Distribution.* Lontoo: Movement for Workers' Councils.

mattomasta nousi kysymys arvon roolista kapitalismissa. Kysymyksen kapitalismin lakkautumisesta ratkaisisi viime kädessä se, esiintyisikö yhteiskunnassa edelleen itseään kasvattavaa arvoa. Jäljempänä tulemme tosin näkemään, ettei myöskään pelkkä arvon kumoaminen merkitse vielä kommunismia, sillä kapitalismi voitaisiin lakkauttaa toteuttamatta kuitenkaan luokatonta, valtiotonta ja rahatonta yhteiskuntaa.

Työläisneuvostojen teorian immanentista kritiikistä syntyi suuntaus, jonka tunnemme kommunisaatioteoriana. Sitä ovat kehittäneet muun muassa *Invariancen, Troploinin, Négationin* ja *Théorie Communisten* kaltaisten julkaisujen ympärillä toimivat ultravasemmistolaiset kommunistiset ryhmät. Nämä ryhmät korvasivat neuvostojen kommunistien päämäärän osoittavan teorian, jossa työläisneuvostot nähdään vallankumouksen tavoitteena, toiminnallisella teorialla, jossa kommunismia ei ymmärretä niinkään tavoiteltuna yhteiskuntamuotona kuin jatkuvana ja levittäytyvänä prosessina. Työläisneuvostot, joita yhdistäisivät toisiinsa peruutettavissa olevin valtuutuksin toimivat edustajat ja yhteinen suunnitelma, saattaisivat vielä säilyttää kapitalistiselle yhteiskunnalle ominaisen työnjaon, puhumattakaan työn ja muun elämän välisestä erottelusta. Kilpailun ja voitontavoittelun perustalle muotoutunutta kapitalistista infrastruktuuria ei kuitenkaan voitaisi yksinkertaisesti hallinnoida toisella tavalla. Se täytyisi muuttaa kokonaan toisenlaiseksi rakenteeksi sellaisten toisiinsa kytkeytyvien kommunistisen toimien välityksellä, jotka vakiinnuttaisivat yhteiskunnan rahattoman, valtiottoman ja luokattoman uusintamisen. Nämä toimet eivät vahvistaisi vaan pikemminkin rikkoisivat niitä rajoja, jotka vallitsevat eri tuotantolaitosten, työpaikan ja yhteisön sekä työhön ja muuhun elämään käytetyn ajan välillä.

Kommunisaatioteoria saattaa kuitenkin osoittautua pitkässä juoksussa neuvostojen kommunismin täydennykseksi kuin sen kritiikiksi, sillä sen voidaan ajatella lujittavan entisestään teoriaa proletariaatin itsenäisestä aktiivisuudesta. Neuvostojen kommunismia seuraten se hylkää kaikenlaiset ylhäältä asetetut ohjelmat samoin kuin käsitykset puolueesta joukkojen johtajana, organisoijana tai kasvattajana. Molemmat myös ovat esittäneet ankaraa kritiikkiä ammattiliittojen kaltaisia työläisinstituutioita kohtaan, jotka on rakennettu edustamaan työläisiä työläisinä. Sekä kommunisaation että työläisneuvostojen puolestapuhujille teoria syntyy käytännöstä. Tästä näkökulmasta merkityksellisiä ideoita ovat sellaiset, jotka liikuttavat miljoonia ihmisiä heidän kamppailuissaan, kuten neuvoston tai kommuunin ideat kerran tekivät. Kommunisaation teoria ennakoikin

2000-luvun kamppailuissa ilmaantunutta kommunismin ideaa. Sille keskeistä on huomion kiinnittäminen proletaariseen kamppailuun itseensä sekä sen kuunteleminen ja kritisoiminen sen omilla ehdoilla. Tavoitteena on ymmärtää mitä tietynlaisten kamppailujen olisi opittava menestyäkseen. Olemassa olevien kamppailujen kuvaaminen, selkeyttäminen ja liittäminen toisiinsa oli myös näille periaatteille omistautuneiden ryhmien ainoa mahdollinen syy jatkaa toimintaansa.

Varhainen työläisneuvoston teoria ei ollut itsessään mikään syy jatkaa. Se oli teoria voittamisesta, joka oli kehitetty olosuhteisiin, joissa voittaminen näytti vielä mahdolliselta. Teorian todellinen päämäärä taas on aina nimenomaan muuttua käytännöksi. Se syntyy käytännöstä ja palaa siihen uudella tavalla virittyneenä. Kommunistisen vallankumouksen olisi oltava kaiken muun ohessa valtava proletaarinen itsekartoitus. Sen olisi tutkittava kapitalistisen uusintamisen yhteiskunnallisia ja teknisiä olosuhteita purkaakseen ne ja muuttaakseen ne kommunistisiksi. Sen olisi oltava hajautettua suunnittelua, joka sovittaisi miljoonien ihmisten omaehtoiset tekemiset yhteen. Samalla sen olisi tasapainoiltava tiedettävissä ja tehtävissä olevan rajojen kanssa ja muutettava välttämättömyydet vapauden perustaksi. Kommunistinen vallankumous olisi yhtäaikaisesti suuri kartoitus ja suuri haltuunotto.

Neuvostojen kommunistina oleminen aikana, jolloin työläisneuvostoja ei ole olemassa, saattaa kuitenkin merkitä paitsi oman toiminnan radikaalin rajallisuuden myös työläisneuvostojen itsensä – tai ainakin niitä tarkoittavan termin merkityksen – epävarmuuden hyväksymistä. On mahdollista ottaa osaa kamppailuihin ja oppia ja raportoida niistä ajattelematta voivansa muovata tai organisoida niitä. ”Ei ole enää mitään organisoitavaa”, C. L. R. James kirjoittaa teoksessaan *Notes on Dialectics.* ”Organisaatio, sellaisena kuin olemme sen tunteneet, on kohdannut loppunsa. Tehtävänä on nyt organisaation hävittäminen. Nyt on yllytettävä, opetettava, havainnollistettava ja kehitettävä *spontaaniutta*. Proletariaatti tulee löytämään oman tapansa järjestäytyä.”[13] James kirjoitti nämä sanat vuonna 1948 osana irtautumistaan trotskilaisesta liikkeestä, jonka suojeluksessa hän ja joukko muita järjestäytyivät Johnson-Forest Tendency -ryhmäksi. Vaikka hän toimikin vielä nimellisesti trotskilaisen liikkeen osana, hän rakentaa teoksessaan Hegeliä hyödyntäen teoreettista polkua sen tunnustamiseksi, että ”työväenliikkees-

13 C. L. R. James (1980) *Notes on Dialectics: Hegel, Marx, Lenin, Motive*. Lontoo: Allison & Busby, s. 171.

sä ei ollut enää paikkaa puolueelle". Hänen tapansa painottaa proletariaatin itsenäisen toiminnan luovaa kehittämistä sai hänet hylkäämään jopa työläisneuvostot järjestäytymismuotona ja suosimaan niiden sijaan avoimempia ja ehdollisempia muodostelmia, joissa "jokainen hallinnoi valtion taloutta". Näin sekä puolue että valtio purkautuisivat hajautetuiksi proletaarisen itseaktiivisuuden muodoiksi.[14] Vuonna 1956 James, joka tässä vaiheessa toimi aiempine Johnson-Forest Tendencyn tovereineen ryhmissä Correspondence Publishing Committee sekä Facing Reality, piti Unkarin vallankumouksen työläisneuvostoja todisteena aiemmille enteellisille väitteilleen. *Facing Reality* -kirjassa, jonka kirjoittamiseen James osallistui, työläisneuvostoja kuvataan "poliittiseksi muodoksi, joka tuhoaa byrokraattisen valtiovallan, mutta korvaa sen sosialistisella demokratialla – –, joka kattaa koko työtätekevän väestön ja on järjestäytynyt kaiken vallan lähteelle, työpaikalle, vastaten kaikista siellä tehtävistä päätöksistä."[15]

Mitä voidaan tehdä, kun halutaan "yllyttää, opettaa, havainnollistaa ja kehittää *spontaaniutta"*, mutta työläisneuvostoja ei ole olemassa ja on pysyttävä avomielisenä sen suhteen, millaisen muodon vallankumouksellinen omaehtoinen aktiivisuus ylipäätään voisi ottaa. Yksi vastaus tähän oli tuottaa *The American Workerin* kaltaisia tekstejä, joiden tarkoituksena oli "ymmärtää, mitä työläiset ajattelivat ja tekivät silloin, kun he todella olivat työpöytänsä tai tuotantolinjansa äärellä" heistä itsestään kumpuavan toiminnan lähtökohtien löytämiseksi.[16] *The Amerian Workerin* kaltaiset tekstit tarjosivat proletaarien itsenäiseen aktiivisuuteen sitoutuneille ryhmille merkityksellisen tavan järjestäytyä ja siten mallin monille sosialistisesta ja kommunistisesta ortodoksiasta poikenneille toimijoille, kuten Socialisme ou Barbarie -ryhmälle Ranskassa ja *Quaderni Rossi* -lehden ympärille kokoontuneelle ryhmälle Italiassa. Näitä hankkeita kutsuttiin työläistiedusteluksi[17] tai yhteistutkimukseksi ja ne kehittyivät *The American Workerista* melko paljon

14 Sama, s. 176.

15 C. L. R. James, Grace Lee Boggs & Cornelius Castoriadis (2006) *Facing Reality.* Queens, NY: Factory School, s. 12.

16 Paul Romano & Ria Stone (1972) *The American Worker.* Detroit: Bewick, s. 10.

17 [Kääntäjän huomautus] *Workers' inquiry* -perinne on käännetty suomen kielelle usein työläistutkimukseksi. Tämä käännösratkaisu on kuitenkin perustavasti ongelmallinen, sillä se peittää näkyvistä useita tähän perinteeseen kytkeytyviä lähestymistapoja ja toiminnan muotoja: Karl Marxin 1880 käynnistämät ja yhä ajankohtaiset työläiskyselyt, Johson-Forest Tendencyn lanseeraamat työläisnarratiivit sekä erilaiset työläiskirjeenvaihdot. *Workers inquiryn* kääntäminen

poikkeaviinkin suuntiin ymmärryksen niiden tehtävään liittyvien haasteiden selkeytyessä.[18] Työläisten ajattelun ymmärtäminen saattoi olla hyödyllistä heidän itsenäisen vallankumouksellisen aktiivisuutensa yllyttämiseksi ainoastaan, jos työläiset itse olivat osa tiedusteluprosessia. Sikäli kuin ongelmana nimenomaan oli, kuten James sen muotoilee *Notes on Dialectics* -teoksessaan, ylittää vastakohta ”tietävän puolueen” (*kommunistien* liikkeen) ja ”olevan proletariaatin” (*kommunistisen* liikkeen) välillä, tuotettavan tiedon oli oltava vallankumouksellisen proletariaatin itsensä tietoa osana sen omaa toimintaa, jolla se lakkauttaisi itsensä luokkana.

Tämä tekee *kirjeenvaihdon* idean – joka näkyi Jamesin ryhmän ottamassa Correspondence Publishing Committee -nimessäkin – keskeiseksi sellaisten aikojen toiminnassa, jotka eivät ole vallankumouksellisia. ”Kirjeenvaihdolla” tarkoitetaankin tässä yhteydessä järjestäytymisen tapaa, joka yhdistää militantin tiedustelun proletaarisiin kamppailuihin ja tekee siitä niiden kasvualustan.[19] Joillekin neuvostojen kommunismin elpymisen kannalta tärkeille ryhmille kirjeenvaihdosta tuli etujoukkoajattelua vastustavan järjestäytymisen muoto, joka kokosi kamppailevien proletaarien välisiä yhteyksiä, ja josta saattaisi tulla proletariaatin itsejärjestäytymisen perusta, tekijä sen itsetietoisuuden muuttumisessa itsenäiseksi aktiivisuudeksi. Eräs Socialisme ou Barbariesta eronnut

---

tutkimukseksi korostaa myös tutkijan merkitystä, vaikka perinteen pyrkimyksenä on kehittää proletariaatin itsenäistä tiedontuotantoa ja toimintakykyä osana sen itseorganisoitumista ja kamppailujen kehittämistä. Keskeistä ei ole ainoastaan se, mitä työstä ja työväenluokasta voidaan tutkimuksen avulla tietää, vaan myös se, kuka tuottaa tätä tietoa, millaisissa suhteissa sitä tuotetaan ja millaiseen toimintaan se kytkeytyy. Pyrimmekin käyttämään näistä perinteen eri toimintamalleista niitä itseään kuvaavia käännöksiä, mutta niissä tilanteissa, joissa näistä tekniikoista puhutaan kootusti, tarvitaan sateenvarjokäsitettä.

18 ”Työläistiedustelunn” käsite voidaan paikantaa Marxin vuoden 1880 tekstiin ”Enquête ouvrière”, joka julkaistiin *La revue socialistessa.* Karl Marx (2022) “Enquête ouvrière (1880)”. Teoksessa Clark McAllister (toim.), *Karl Marx's workers' inquiry. International history, reception, and responses*. Lontoo: Notes from Below, s. 47-57.

19 Aivan kuten ”työläistiedustelu”, myös termin ”kirjeenvaihto” alkuperä voidaan paikantaa Marxiin ja Engelsiin. Ensimmäinen organisaatio, jonka he kahdestaan muodostivat Brysselissä vuonna 1846 oli nimeltään ”Kommunistinen kirjeenvaihtokomitea” (*Kommunistisches Korrespondenz-Komitee*). Myös neuvostojen kommunistit käyttivät termiä julkaisuissaan: *Internationale Rätekorrespondenz* (1934-1937) saksaksi ja *International Council Correspondence* (1934-1943) englanniksi.

ryhmä, jolle työläisneuvostot olivat keskeinen väline vallankumouksellisen proletariaatin järjestäytymisessä, otti nimen Informations et Correspondances Ouvrières (ICO), ja toimi tiedustelukeskuksena työpaikoilla kamppailevien proletaarien välisessä raporttien ja analyysien vaihdossa. Se ei kuitenkaan puuttunut koskaan ryhmänä muodollisesti proletaarien toimintaan ja painotti työpaikkakomiteoiden ja -organisaatioiden taktista ja strategista autonomiaa. ICO:n versio neuvostojen kommunismista oli vuoden 1968 jälkeisten kommunisaatioteoriaa kehittäneiden ryhmien keskeinen kritiikin kohde, mutta siinä nähtiin vain oireita sairaudesta, joka vaivasi paljon laajempaa ”ultravasemmistolaisten” ryhmien joukkoa. Tämä kritiikki kuitenkin nousi ultravasemmiston sisältä, eikä se koskaan johtanut todelliseen irtiottoon kohteestaan, koska sitä kuuntelivat vain ultravasemmistolaiset itse. Kaikkia tässä mainittuja neuvostojen kommunismin elpymisestä ja kritiikistä kehittyneitä ryhmiä yhdisti näkemys, että niiden olemassaolon merkitys oli tiedustelussa. Tämä juontui viime kädessä Jamesin ryhmästä, jolle tiedustelu oli vastaus ongelmaan, mitä muuta joukko puolueastaisia kommunisteja voisi tehdä epävallankumouksellisena aikana kuin vain osallistua kamppailuihin yksilöinä. Myös 2000-luvulla parasta kommunistista teoriaa ovat tuottaneet ryhmät, jotka pääsääntöisesti tutkivat proletaarisia kamppailuja ja tuottavat uuden vuosituhannen kapinoista kriittisiä synteesejä ja reflektioita. Esimerkkeinä voidaan mainita julkaisut *Endnotes*, *Chuang*, *Angry Workers* ja *Théorie Communiste* sekä *Brooklyn Railin* ”Field Notes”-osio. Silti kaikki tällaiset tiedustelut ovat pysyneet irrallaan itse kamppailuista ja liittyneet niihin uudelleen vain pisaroina, eivät virtoina.

Ilman vallankumousta yhteydelle tietämisen ja tekemisen – *kommunistien* liikkeen ja *kommunistisen* liikkeen – välillä ei kehity suotuisia olosuhteita. Edellytykset tämän eron ylittämiselle syntyvät vasta proletariaatista itsestään alkavan toiminnan myötä, jolloin kommunistiset intellektuellit joko sulautuvat osaksi sitä tai ovat sen esteitä. Muissa kuin vallankumouksellisissa tilanteissa kommunistien toiminta pysyy epämääräisenä ja spekulatiivisena tai sen on tyydyttävä kirjaamaan ylös proletaarisen toiminnan sisäisiä rajoitteita. Proletaarien nykyinen arkipäiväinen tieto ei välttämättä vastaa sitä, mitä he tietäisivät kollektiivisen toiminnan olosuhteissa, sillä kollektiiviseen toimintaan sisältyy myös oppiminen. Heidän arkipäiväisellä tiedollaan ei myöskään välttämättä ole mitään tekemistä sen kanssa, mitä heidän tarvitsisi tietää, jotta sopivan tilanteen koittaessa olosuhteet todella olisivat vallankumoukselliset. Tuollaisina hetkinä merkitystä on sil-

lä, että opitaan tuottamaan kommunismia, ei taidoilla ja tiedoilla, joita on tarvittu elettäessä kapitalismissa. Tällaisen oppimisprosessin kannalta kamppailujen tutkiminen on tärkeää. Kuitenkin myös proletaarien arkipäiväinen elämä on tärkeä lähde kapasiteeteille ja konkreettisille taidoille, joita vallankumouksen olisi levitettävä ja kehitettävä. Monet näistä taidoista liittyvät palkkatyöhön ja kytkeytyvät siten kapitalismin aineelliseen infrastruktuuriin, mutta juuri siksi olisivat osa myös tuon infrastruktuurin purkamiseen ja muuttamiseen tähtäävää hanketta.

Vallankumousten on joka tapauksessa sisäistettävä nämä opetukset. Kommunistiselle internationaalille KAPD:n puolesta Kommunistisessa internationaalissa pitämässään puheessa Appel esitti, että kommunistisen militanttien olisi luotava ”malli”, jonka vallankumouksellinen proletariaatti voisi tunnistaa omakseen, koska se olisi ”yhteensopiva vallankumouksen tähänastisen kehityksen kanssa”.[20] Tämä tarkoitti muun muassa vallankumouksellisten työläisneuvostojen muodostamiselle omistautuneiden tehdasryhmien, neuvostojen esimuotojen tai kommunistimilitanteista koostuvien työläiskomiteoiden perustamista. Nämä tarjosivat esimerkin kamppailussa jo olemassa olleista mahdollisuuksista. *Grundprinzipienistä*, jota Appel kirjoitti tehdasryhmien tuhoamisen jälkeen, tuli itsessään tällainen esimerkki sen työstäessä teoreettisesti ideaa, joka oli ollut jo läsnä vuoden 1918 työläisneuvostoissa. Nykyisin tällaisista esimerkeistä viestiminen on kommunistisen vallankumouksellisten ensimmäinen tehtävä. Kommunistit yleistävät erilaisia taktiikoita – kuten blokkaaminen, valtaus tai lasereiden ja ilotulitteiden käyttö poliisia vastaan – ja asettavat ne osaksi erityisiä strategisia näköaloja. Pelkkien esimerkkien sijaan ne ovat myös kamppailun mahdollisuuksia, joiden tarvitsee tulla näkyviksi vielä kamppailun tuottamassa teoriassa.

Olen jakanut tämän tutkimuksen kolmeen osaan. Ensimmäisessä kerron työläisneuvostojen tarinan ideana ja käytäntönä – toisin sanoen vallankumouksellisena esimerkkinä – Pariisin kommuunista Espanjan sisällissotaan ja luen Karl Marxin, Rosa Luxemburgin, Karl Korschin, Jan Appelin, Amadeo Bordigan ja muiden kirjoittamia avaintekstejä vallankumouksellisen historian valossa. Toisessa osassa tarkastelen Marxin kypsää arvoteoriaa ”kommunismin kokeena” eli negatiivisena hahmotelmana siitä, mitä kommunis-

20 John Riddell (toim.) (2015) *To the Masses: Proceedings of the Third Congress of the Communist International, 1921*. Leiden: Brill, s. 448-457.

min toteuttamiseksi tarvittaisiin. Tarkastelen siinä myös neuvostojen kommunistien ehdotuksia työn yhteiskunnallistamiseksi sekä näistä ehdotuksista heränneitä viimeaikaisempia debatteja. Monet ensimmäisessä osassa esiintyneistä hahmoista tekevät toisessa paluun teoreettisina keskustelukumppaneina ja haastajina. Kolmannessa ja viimeisessä osassa tarkastelen työläisneuvoston idean ja käytännön kohtaloa toisen maailmansodan jälkeen, jolloin merkittävä osa työläisneuvostoja ja neuvostojen kommunismia koskevasta ymmärryksestämme muodostui, mutta jolloin maailma näytti myös muuttuvan tavoilla, jotka asettivat tietyt ulottuvuudet työläisneuvoston ideassa kyseenalaisiksi. Lukemalla C. L. R. Jamesin, Guy Debordin, Paul Mattickin, Gilles Dauvén, *Théorie Communisten* ja muiden tärkeitä tekstejä ”pitkän vuoden 1968” valossa jäljitän uusien proletaarisen järjestäytymisen ja teoreettisen tutkimuksen välistä suhdetta koskevien näkemysten syntyä, ja päätän työni näiden ideoiden arviointiin vuoden 2020 George Floyd -mellakoiden valossa.

Tätä kirjaa kehitellessä yhteistyö ja toisten neuvot ovat olleet korvaamattomia. Joidenkin kirjan osien kirjoittamista edistivät suuresti lukupiirit, joita pidin vuosina 2022 ja 2023 sekä verkossa osana Red May-tapahtumaa että paikallisesti San Franciscon lahden alueen kommunistien kanssa. Myös tätä kirjaa voidaan yhä pitää eräiden avaintekstien luentana. Esittämäni johtopäätökset ovat vasta alustavia, ja lukijoita kannustetaankin tutkimaan tekstejä itse ja tekemään niistä omat johtopäätöksensä. Suurimmaksi osaksi olen kuitenkin seurannut pikemminkin historiallisen kirjoittamisen kuin tekstianalyysin konventioita ja pitänyt dokumentoinnin mahdollisimman vähäisenä.

TYÖLÄISNEUVOSTOT JA KOMMUNISMIN NÄKÖALAT

KOMMUUNI. Voimme puhua vuoden 1871 Pariisin kommuunista tai vuosien 1917–23 työläisneuvostoista ideoina, sillä nämä historialliset tapahtumat paljastivat joitakin loogisia totuuksia luokkataistelusta. Kun Marx johti Pariisin kommuunin perustamisesta tosiseikan, ettei ”työväenluokka voi valtaan noustuaan käyttää vanhaa valtiokoneistoa omiin tarkoituksiinsa”, hän tunnisti pysyvän totuuden.[21] Tämä tekee Kommuunista menneisyyden muiston rinnalla tulevaisuuden kuvan. ”Kommuuni”, C. L. R. James kirjoittaa, ”näytti tulevaisuuden mallin sadoissatuhansissa kaupungeissa asuville miljoonille ja miljoonille ihmisille, vaikka nämä kenties kiinnittivät siihen vain vähän huomiota”.[22] Vuonna 1947 kirjoittavalle Jamesille ”Eurooppa ja Aasia kuhisivat tulevia kommunardeja”, koska Kommuunin historiallinen tapahtuma oli paljastanut erään luokkataistelun aksiomaattisen totuuden. Siksi ”työväenliike maassa toisensa jälkeen on vuodesta 1917 lähtien toistuvasti yrittänyt jäljitellä Kommuunia.”

Kommuunin jäljittely ei tarkoita sen epäonnistumisen toistamista vaan jatkamista siitä, mihin se jäi, sillä se ei ainoastaan ollut peräisin tulevaisuudesta, vaan sillä myös on tulevaisuus. Kommuuni oli ”kokonaisvaltaisesti levitettävissä oleva poliittinen muoto”[23], yhteiskunnallisen järjestyksen itu, josta olisi Pariisin lisäksi voinut tulla Ranskan, Euroopan ja koko maailman tapa järjestäytyä, ”vihdoinkin löydetty poliittinen muoto, jon-

21 Karl Marx (1978) ”Kansalaissota Ranskassa”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 3*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 466.

22 C. L. R. James (1980) *Notes on Dialectics: Hegel, Marx, Lenin, Motive*. Lontoo: Allison & Bsuby, s. 77.

23 [Kääntäjien huomautus] Alkukieltä täsmällisesti seuraten voitaisiin puhua myös ”kokonaisvaltaisesti laajenevasta” muodosta, mutta olemme päätyneet ”levitettävissä olevaan” siksi, että ”laajeneva” ohjaa ajattelemaan jonkin yhtenäisen alueen tai kokonaisuuden kasvamista, kun taas *Vallankumouksen tulevaisuudessa* käsiteltyjen vallankumouksellisten esimerkkien leviäminen tapahtuu tyypillisesti hajallaan ja pistemäisesti, valtaviakin etäisyyksiä loikaten. ”Leviäminen” kattaa tässä ”laajenemista” paremmin kaikki tekstissä tarkoitetut merkitykset, eikä toisaalta sulje laajenemista pois yhtenä leviämisen tapana. Pelkän ”leviämisen” sijaan olemme valinneet suosia ”levittämistä”, koska se tuo paremmin esiin aktiivisen subjektin roolin vallankumouksellisen esimerkin leviämisessä.

ka vallitessa saattoi tapahtua työn taloudellinen vapauttaminen".[24] Tämä on vahva väite Marxilta, mutta mitä positiivista Kommuunin piirrettä hän suosittelee? Missä mielessä kyseessä oli löytö, ja mitä tarkalleen ottaen löydettiin? Mikä on Kommuunin luonne *poliittisena* muotona – ennemmin kuin tapahtumana – ja missä määrin siitä voidaan tehdä perusta työväen *taloudelliselle* vapautumiselle?

Marx yksilöi useita Kommuunin perustuslain piirteitä. Ensinnäkin Kommuuni määräsi pysyvän armeijan lakkautettavaksi ja korvattavaksi "kansan aseistamisella". Toiseksi Kommuuni loi alhaalta käsin toimivan valvontamekanismin, jossa perustavien elinten valitsemille edustajille annettiin määräaikaiset ja eksplisiittiset mandaatit, jotka voitiin vetää välittömästi takaisin. Edustajien "tuli olla milloin tahansa erotettavia ja heidän tuli noudattaa valitsijainsa ohjeita."[25] Siten he olivat täysin alisteisia työväenluokan kokonaisuudelle sen perusorganisaatioiden välityksellä. Kolmanneksi edustajat eivät ansainneet hallinnollisesta työstään ylimääräistä rahaa, vaan sitä tehtiin "työläisen palkasta"[26] ja yksinkertaistettiin siten, että kuka tahansa proletaari saattoi hoitaa sitä. Neljänneksi kommuunin hallinto oli työväenluokkainen elin, joka koostui ensisijaisesti työläisistä ja teki erityisiä toimenpiteitä heidän vapautumisensa eteen pyrkien viime kädessä saavuttamaan tilanteen, jossa "osuuskunnat kokonaisuutena järjestävät kansallisen tuotannon yhteisen suunnitelman mukaisesti"[27]. Tässä Marxin tulevaisuutta ennakoivassa listauksessa on huomionarvoista, että niin vuoden 1905 kuin vuosien 1917–23 neuvostot vahvistivat sen sisällön täysin. Neuvostot toteuttivat – tai ainakin pyrittiin toteuttamaan – kaikki neljä Marxin esiin nostamaa Kommuunin piirrettä. Neuvostot kuitenkin erosivat Kommuunista täsmentämällä niistä neljättä. Neuvostot olivat työväenluokkaisia elimiä, koska toisin kuin Kommuuni, ne perustettiin työpaikoille. Niissä työläiset edustivat itseään ja niiden ensisijainen tehtävä oli kommunistisen yhteiskunnan uusintaminen todellisiin tarpeisiin vastaavalla tuotannolla.

Itsejärjestäytymisen ja erityisen organisaatiomuodon korostamisen välillä on ristiriita, ellei voida osoittaa, että tietynlainen organisaatio on itsejärjestäytymisen luonnolli-

24 Karl Marx (1978) "Kansalaissota Ranskassa". Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 3*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 473. Suomennosta muutettu.

25 Sama, s. 471.

26 Sama, s. 470.

27 Sama, s. 474.

nen seuraus. On eri asia väittää, että työväenluokan on luotava omat, valtiosta riippumattomat tapansa järjestäytyä kuin esittää, että jokin tietty organisaatiomuoto *olisi* tämä tapa. Vuonna 1929 kirjoittavalle Karl Korschille Marxin ristiriitainen kanta Kommuuniin heijastui myöhempiin epäselvyyksiin koskien työläisneuvostojärjestelmää, jonka Korsch näkee Kommuunin suorana jatkona:

> *Kun Marx juhlii tätä uutta kommuunia vihdoinkin löydettynä työn vapauttamisen muotona*[28]*, hän ei suinkaan halunnut nimetä tai leimata* tiettyä poliittisen organisaation muotoa – *kutsuttiinpa sitä* vallankumouksselliseksi kommuuniksi *tai* vallankumouksselliseksi työläisneuvostojen järjestelmäksi – *vallankumouksellisen proletariaatin luokkadiktatuurin ainoaksi mahdolliseksi muodoksi, toisin kuin jotkut hänen seuraajistaan myöhemmin väittivät ja väittävät edelleen. Välittömästi edeltävässä lauseessa Marx viittaa nimenomaisesti "kommuunin aiheuttamiin monenlaisiin tulkintoihin ja siinä ilmaisunsa saaneisiin moninaisiin intresseihin". Hän toteaa tämän jo vakiintuneen hallintomuodon "*erittäin kehityskelpoiseksi poliittiseksi muodoksi"*. – – Kommuunin vallankumouksellisesta perustuslaista tulee siten tietyissä historiallisissa olosuhteissa yhdenlaisen* kehitysprosessin poliittinen muoto – *tai tarkemmin sanottuna siitä tulee poliittinen muoto sellaiselle vallankumoukselliselle toiminnalle, jossa keskeisenä perustavoitteena ei ole enää* jonkin tietyn valtiollisen hallintomuodon säilyttäminen *tai edes "*korkeamman valtiotyypin" *luominen, vaan sellaisten materiaalisten olosuhteiden luominen, joissa "valtio sinänsä voisi kuihtua kokonaan pois".*[29]

---

28 [Kääntäjien huomautus] Kustannusliike Edistyksen käännöksessä Marxin *Kansalaissodasta Ranskassa* vuodelta 1978 puhutaan Pariisin kommuunista "vihdoinkin löydettynä *valtiollisena* muotona" (kursiivit lisätty), mutta omassa käännöksessämme puhumme "poliittisesta muodosta" valtiollisen sijaan. Tämä käännösratkaisu vastaa Jasper Bernesin alkukielisessä tekstissä käyttämää ilmaisua *political form*, ja on myös uskollisempi Marxin alkuperäiselle ilmaukselle *die endlich entdeckte politische Form*.

29 Karl Korsch (1977) *Karl Korsch: Revolutionary Theory*. Austin: University of Texas Press, s. 205-206.

Tämä tekee Kommuunin neljännestä keskeisestä piirteestä – siitä, että Kommuuni oli konkreettisen toimenpiteiden myötä työläisten vapautumiseen sitoutunut työväenluokkainen elin – kaikkein tärkeimmän: ”sen todellinen salaisuus oli, että se oli pohjimmiltaan työväenluokkainen hallitus”. Korschin mielestä tärkeintä Kommuunissa ja vallankumouksellisessa työläisneuvostojen järjestelmässä oli niiden proletaarinen ja kommunistinen sisältö, ei niinkään muoto. Sisällöllä ei viitata tässä pelkästään siihen, *ketkä* Kommuunissa järjestäytyivät, vaan myös siihen, *mitä* he tekivät. Ensimmäiseen vastaus on tietenkin proletaarit, toiseen taas, että he vapauttivat itseään lakkauttamalla luokkayhteiskuntaa. Sisällössä oli siis kysymys paitsi kokoonpanosta myös funktiosta. Kommuuni oli muoto, jossa oli mahdollista ”toteuttaa proletariaatin taloudellinen vapauttaminen”.

Huolimatta tavoitteestaan olla perustavasti työväenluokkainen ja kommunistinen täytyi Kommuunin toimiakseen omaksua tietty muoto ja ilmaista itseään tiettynä suhteiden joukkona. Vaikka voimmekin olla Korschin kanssa samaa mieltä siitä, että kommuunin tai työläisneuvoston ”todellinen salaisuus” piilee siinä, keistä se koostuu, ja mitä nämä ihmiset tekevät, voimme kuitenkin kysyä, onko muoto sittenkään yhdentekevä vai onko itse sisällössä jotain, minkä pohjalta tietyt muodot määräytyvät. Jos proletaarit työskentelevät erillisillä työpaikoillaan yhteisen suunnitelman pohjalta ja lakkauttavat näin luokan, rahan ja valtion, voidaan delegaatiorakenteen ajatella olevan välttämätön, mutta ei suinkaan riittävä edellytys tuotannon koordinoinnille, joka puolestaan on edellytys universaalisti jaetulle suunnitteluun osallistumiselle. Kaikkien on voitava ottaa osaa tuotannon suunnitteluun, ja koska kaikki eivät voi kokoontua täysistunnossa, tämä edellyttää delegaatioita. Mikäli kyse on nimenomaisesti siitä, että proletaarit vapauttavat itsensä taloudellisesti, voivat delegaatit toimia ainoastaan proletaaristen valitsijajoukkojensa välittömien tarkoitusten ja tavoitteiden ilmaisijoina. Delegaattien on oltava vastuussa valitsijoilleen. Valitsijat osoittavat perustavanlaatuista määräysvaltaansa suhteessa tuotantovälineisiin koska näillä on valta vetää koska tahansa valtuutuksensa pois delegaateilta joko eksplisiittisesti tai hiljaisesti – jälkimmäisessä tapauksessa yksinkertaisesti lakkaamalla noudattamasta heidän päätöksiään. Kommuunin rakenteet voidaan toisin sanoen johtaa loogisesti perustavista sitoumuksista proletariaatin itsejärjestäytymiseen, tuotantovälineiden haltuunottoon ja tuotannon asettamiseen yhteisen suunnitelman alaisuuteen. Tosin vaikka nämä rakenteet ovat pääteltävissä loogisestikin, ne ovat kummunneet myös yhteisestä luokkataistelun kokemuksesta. Mikäli proletariaat-

ti aikoo kaapata tuotantovälineet kapitalistiluokan käsistä, sen on käytettävä näitä mekanismeja ja opittava ne joko teoriassa tai käytännössä. Tämän vuoksi Marx puhui ”vihdoinkin löydetystä” muodosta, ja samasta syystä vuoden 1905 venäläiset neuvostot nimenomaan vahvistivat näitä perustavia ulottuvuuksia.

Koska kommuunissa ratkaisevia ovat sen funktio ja kokoonpano, se on muotona ”kokonaisvaltaisesti levitettävissä oleva” (*ausdehnungsfähig*) – rakenteeltaan selkeä, muovattavissa ja skaalautuva. Muodon joustavuus liittyy suoraan tosiasiaan, että muoto itsessään on riittämätön; työläisneuvostojen verkostohan saattaisi herättää valtion uudelleen eloon, kuten Korsch huomauttaa, tai uusintaa kapitalismia, kuten myöhemmät kriitikot ovat osoittaneet. Samalla joustavuus on välttämätöntä, jos muodon halutaan saavan ihmiskunnan enemmistön mukaansa. Jotta proletariaatti ja kenties monet muutkin saataisiin mukaan, muodon on oltava yleistettävissä ja sen on sopeuduttava muuttuviin olosuhteisiin. Kommuunin leviäminen on tilallista, toisin sanoen maantieteellistä. Se on muoto, jonka kohtalona on joko levitä – ja vapauttaa maailma vastaavasti kuin pääoman arvomuoto on sen valloittanut – tai kuolla. Mutta sen leviäminen on myös ulottuvuudellista: kommuuni on kuin moninkertaisista rinnakkaisista ja sisäkkäisistä kuvioista koostuva fraktaali kommuuneista koostuvine ja kommuunien sisäisine kommuuneineen – muoto, joka on suunniteltu sekä koordinoimaan toimintaa että hajauttamaan valtaa. Kommuuni ei leviä yhtenäisesti – sen leviämisellä ei ole rajoja ja siksi se voi muotona hypätä paikasta toiseen, kuten se hyppäsikin vuoden 1870 Lyonista vuoden 1871 Pariisiin. Symbolina universalisoitavissa olevalle kyvylle kommuunin levitettävissä oleva muoto ”liitti työtätekevät ihmiset kaikkialta maailmasta Ranskaan”. Se oli heille kuva paitsi heidän omasta tulevaisuudestaan myös sosialismin mahdollisuudesta ylipäätään. Tässä mielessä Kommuunin leviäminen on eettistä.[30]

Pariisiin kommuuni oli sekä ”taisteluhuuto että asia itsessään”, kuten Kristin Ross sen perintöä käsittelevässä teoksessaan *Communal Luxury* kirjoittaa.[31] Se oli sekä prosessi että tapahtuma, samanaikaisesti potentiaalisuutta ja aktuaalisuutta. Se oli potentiaalisuutta aktuaalisuutena ja taisteluhuuto itse asiana. Kommuuni oli vielä toteu-

30 Karl Marx (1978) ”Kansalaissota Ranskassa”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 3*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 478.

31 Kristin Ross (2015) *Communal Luxury: The Political Imaginary of the Paris Commune*. New York: Verso, s. 20.

tumattoman kommunismin sirpale, osa vailla kokonaisuutta. Se oli sirpale potentiaalisesti kommunistisesta Pariisista, josta olisi voinut tulla kommunistisen Ranskan, Euroopan ja maailman vastapääkaupunki. Tämä selittää Kommuunin voimakkaan resonanssin läpi tilan ja ajan, ja sen, mitä James tarkoitti vuonna 1947 väittäessään, että ”Eurooppa ja Aasia kuhisivat tulevia kommunardeja”.

Kutsuisimmeko Pariisin kommuunia yhä kommuuniksi, jos se olisi saavuttanut tavoitteensa? Tavallisesti varaamme tämän termin traagisesti omalle ajalleen ja paikalleen vieraiksi jääneille yhteiskunnallisille kokeille – sellaisille kuin Morelosissa, Berliinissä, Barcelonassa, Shanghaissa ja Oaklandissa. Tällaisten tapahtumien vetovoima syntyy niiden kiistellystä ja eristyneestä luonteesta. Halu toistaa ja julistaa Kommuunin olemassaoloa paikassa tai toisessa on halua korjata ja muuttaa kommunaalinen fragmentti kommunistiseksi kokonaisuudeksi. Levitettävissä olevana muotona kommuuni ei voi löytää sisältöään muutoin kuin leviämällä, mikä kenties selittää, miksi Pariisin muurien sisään rajatun Kommuunin käytännölliset ratkaisut olivat pettymys. Taloudellista voittoa varten järjestettyä tuotantoa ei kyetty Pariisissa korvaamaan yhteisen suunnitelman mukaisesti työskentelevillä tuottajayhteisöillä. Pakkolunastukset rajoittuivat omistajiensa hylkäämiin tuotantolaitoksiin ja yhteistyöhön perustuva talous, jossa palkat voitiin tasata, jäi pieneksi ja koostui vain hallituksen suorassa hallinnassa olevista tuotantolaitoksista. Lopulta vain kansalliskaarti ja sen keskuskomitea toimivat peruutettavissa olevien edustusmandaattien periaatteella Kommuunin neuvoston yleisissä vaaleissa. Työkomissio yritti luoda federalistisia työläishallinnollisia rakenteita, mutta kansalliskaartia lukuun ottamatta perusorganisaatioilla ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon suoraan puhumattakaan mahdollisuudesta käynnistää yhteisöllisiä tarpeita täyttävän yhteistuotannon ohjelmaa. Itsehallinnon periaatteiden mukaan järjestäytynyt Naisten liitto taas koostui tuhansista työläisnaisista ja hallitus tuki sitä, mutta naisilla ei ollut äänioikeutta Kommuunin neuvoston vaaleissa. Lisäksi, vaikka Pariisin työväenluokka mobilisoitiin, aseistettiin ja asetettiin valtaan kansalliskaartin avulla, ei ole lainkaan selvää, että se mitä saavutettiin oli ”pohjimmiltaan työväenluokkainen hallitus”, kun otetaan huomioon kuinka vähän työväenluokan kannalta myönteisiä toimia se lopulta teki. Siitä olisi toki saattanut tulla sellainen.

Proletaarinen itsejärjestäytyminen oli joka tapauksessa Kommuunin pääsiallinen liikkeellepaneva voima, vaikkei se ohjannutkaan tapahtumien kulkua. Toisin kuin Blan-

quin mekaaninen, salaliittona järjestetty kapinayritys vuoden 1870 elokuussa Lyonissa, oliva maaliskuun 18. päivän tapahtumat pariisilaisen työväenluokan ja köyhälistön spontaani reaktio Ranskan armeijan pyrkimyksiin riisua Pariisin Kansalliskaarti aseista. Tämä reaktio pakotti hallituksen vetäytymään kokonaan pääkaupungista. Kommuunin seuraavana päivänä painettu uutislehti kuvasi tätä ”vallankumoukseksi, jolle ei löydy esimerkkiä historiasta – – [ja jonka] perustavanlaatuinen suuruus on siinä, että se on kokonaan kansan toteuttama kollektiivinen, nimetön, yksimielinen ja ensimmäistä kertaa johtajaton vallankumouksellinen hanke”.[32] Proletaarinen itsejärjestäytyminen ei vielä itsessään ole välttämättä vallankumouksellista, mutta tässä tapauksessa se oli sitä, koska joukkojen spontaani nousu hajotti valtion aseistetut voimat ja korvasi ne yksittäisten yksikköjen takaisin kutsuttavissa olevista edustajista koostuvalla kansalliskaartin keskuskomitealla. Siinä määrin kuin kyse oli ”pohjimmiltaan työväenluokkaisesta hallituksesta”, sen perustana oli, että työläiset olivat aseistautuneita ja järjestäytyneet alhaalta käsin hallituiksi kansalliskaartin yksiköiksi. Montmarten kapinassa maaliskuun 18. päivänä oli kuitenkin mukana myös monia naisia, joilla ei ollut kansalliskaartissa edustusta. Tämän vuoksi ei ole selvää, kuinka mainitut yksiköt, olivatpa ne demokraattisia tai eivät, olisivat voineet olla muoto, jonka avulla työväenluokan taloudellinen vapautuminen olisi toteutunut. Vallankumouksen ensimmäiset ehdot (joita voimme kutsua kapinan olosuhteiksi), eli valtion asevoimien tuhoaminen ja proletariaatin aseistaminen, olivat kuitenkin täyttyneet. Tämä on toinen Kommuunin paljastama kaikkina aikoina ”tosi salaisuus”: ilman armeijan tuhoamista ja proletariaatin aseistamista vallankumous ei ole mahdollinen.

Itsejärjestäytyminen kohtaa tässä kuitenkin rajan. Proletariaatin itsejärjestäytyminen on kokonaisvaltaisesti levittäytyvää – sen on levittävä tai kuoltava. Kun se rajoittui Pariisin muurien sisälle ja aseistetun vallan muodostamiseen, strategisen yhdenmukaisuuden ja taktisen keskittämisen vaatimukset johtivat siihen, että demokraattisesta kansalliskaartista tuli tavallisen armeijan kaltainen. Vain jos itsejärjestäytymisen prosessi olisi läpäissyt koko Pariisin talouden ja levinnyt maaseudulle ja muihin kaupunkeihin – Lyoniin, Marseilleen ja Toulouseen – olisi tämä ja suora yhteenotto ylivoimaisten sotilaallisten voimien kanssa voitu välttää. Kommuunin kokonaisvaltaisesti levitettävissä oleva muoto kamppailee tällaisia tilanteita vastaan kutsumalla puolelleen liittolaisia ja

32 Sitaatti teoksesta Donny Gluckstein (2011) *The Paris Commune: A Revolution in Democracy*. Chicago: Haymarket, s. 5.

kannustamalla heitä rajattomaan sissisotaan kapitalismia vastaan. Kommunismin fragmenttina se edustaa läsnä olevaa toivoa aikalaisilleen ja tulevaisuuden toivoa perillisilleen. Tässä mielessä kommuuni on enemmän kuin itsejärjestäytymistä, sillä pelkän fragmentin itsejärjestäytyminen merkitsee epäonnistumista. Kun pelkkä Pariisi nousee vaatimaan autonomiaansa tai vain jokin työväenluokan osa järjestäytyy, lopputuloksena voi olla vain epäonnistuminen. Itsejärjestäytyminen voi onnistua vain symboloimalla maailmankommunismin mahdollisuutta, kokonaisvaltaisesti levitettävän luonteensa ansiosta. Kommuunin haaste on, että se tarvitsee toisia itsejärjestäytymisiä ja autonomian toteuttamista kaikkialla. Se tarvitsee proletariaattia, joka *itse* järjestäytyy yhteisen suunnitelman mukaisesti ja siten lakkauttaa itsensä kuten kaikki muutkin luokat luokkina. Kommuunin haaste on siis oikeastaan sama kuin proletariaatin itsensä. Proletariaatti voi vapautua vain lakkauttamalla itsensä luokkana samalla kun se lakkauttaa luokat ylipäätään.

"Kommuunin aikana Pariisi ei halunnut olla Ranskan pääkaupunki vaan autonominen kollektiivi kansojen universaalissa federaatiossa", kirjoittaa Kristin Ross *Communal Luxury* -teoksessaan ja tiivistää näin kommuunimuotoon sisältyvän autonomian ja universaalisuuden välisen jännitteen.[33] Ross osoittaa, että kommuunin käsite kehittyi Preussin piirityksen aikana ideaksi "universaalista tasavallasta", jossa yhdistyivät proudhonilainen munisipalismi ja jakobiinien sentralismi. Monet sen keskeisistä hahmoista olivat ensimmäisen internationaalin jäseniä, joka olivat ryhmänä eksplisiittisesti omistautuneita työväenluokkaiselle internationalismille. Bakuninin linjoille asettunut ranskalainen jaosto kannatti kuitenkin pääasiassa autonomista proletaarista toimintaa, kuten lyhyeksi jäänyttä pyrkimystä perustaa Lyonin kommuuni, jollaista taas Marx ja Engels pitivät uhkarohkeana. Internationaalin ulkomaiset jäsenet ottivat erilaisia johtotehtäviä Kommuunissa, mikä käänsi isänmaallisuuden tunteita tehokkaasti anti-imperiaalisiksi sekä Bonapartea että preussilaisia vastustaviksi asenteiksi. Autonomisena tekona Kommuuni sai universaalia vastakaikua, siltä osin kuin se heijasti universaalia tapaa muodostaa autonomia yhteisen suunnitelman mukaisella tuotannolla.

33 Kristin Ross (2015) *Communal Luxury: The Political Imaginary of the Paris Commune*. New York: Verso, s. 12.

Työväenluokan vapautumisen täytyy olla työväenluokan itsensä aikaansaannos, kuten tiedämme sekä historian että Marxin ja Engelsin kirjoitusten pohjalta.[34] Proletaarisen luokan on järjestäydyttävä itse, sillä kuka muukaan voisi suorittaa luokkayhteiskunnan ja luokkavallan lakkauttamisen tehtävän kuin luokka, joka ei hallitse? Tässä mielessä itsejärjestäytyminen on kaiken mielekkään luokkataistelun ennakkoedellytys ja jokaisen kapinan ja vallankumouksen alkusoitto. Mutta keiden itsejärjestäytymisestä oikeastaan puhumme? Mikä on itsejärjestäytynyt työväenluokka? Puhe ei voi olla pelkästään jokaisen kapitalismin paikalleen asettaman työläisen joukosta, sillä se ei määritelmällisesti ole itsejärjestäytynyt vaan toisten organisoima. Kyseessä ei voi myöskään olla se, mitä syntyy, kun kaikki työläiset järjestäytyvät toisiaan varten, sillä tämä olisi jo yksinkertaisesti kommunismia eikä jättäisi tilaa toiselle luokalle, luokille ylipäätään eikä siis luokalle sinänsä. Itsejärjestäytymisen täytyy toisin sanoen merkitä harppausta, jonka jokin luokan osa ottaa irrottaessaan itsensä kapitalismin sille määräämästä paikasta hallitsevaa luokkaa palvelevassa järjestyksessä. Itsejärjestäytymisessä on aina kysymys luokan osasta, johon kaikki voisivat kuulua mutta eivät kuulu, eikä se koskaan koske koko luokkaa, vaan sen tiettyä annetuista yhteiskunnallisista suhteista irtautunutta fraktiota. Järjestääkseen itsensä itseään varten, tietyn suunnan yhdistämien ihmisten on järjestäydyttävä ensin keskenään, mutta ennen kaikkea omaa pääomalle alisteista järjestämistään vastaan. Proletariaatille askel eteenpäin on samalla askel poispäin maailman vallitsevasta järjestyksestä, mutta se ei koskaan ota sitä kokonaisuutena. Itsejärjestäytynyt proletariaatti tarkoittaa aina vain joitakin proletaareja.

Itsejärjestäytyminen ei näin ollen yhdistä luokkaa, vaan pirstoo sitä. Se ennakoi luokan lakkauttamista ja todellista ihmisyhteisöä pelkän proletariaatin yhdistymisen sijaan. Jatkuvalla jakamisellaan itsejärjestäytyminen kirjoittaa luokkien välisen jakolinjan luokan sisälle, jotta lopulta kaikki jakolinjat voitaisiin rikkoa. Itsejärjestäytyneelle fraktiolle luokan yhtenäisyys näyttäytyy sen jokaisen jäsenen alistamisena riistetyn työläisen tai osattoman proletaarin identiteetille. Joskus työläiset valtaavat tehtaansa, mutta milloinkaan näin eivät tee kaikki työläiset kaikissa tehtaissa, eivätkä valtaajat aina ole työläisiä. Vapautuminen tarkoittaa irrottautumista sekä omistajista että työvoiman tarjoajan roolista. Se merkitsee irrottautumista paitsi hallitsevasta myös hallittujen luokasta, omis-

34 Karl Marx (1978) ”Kansainvälisen työväenliiton yleiset säännöt”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 3*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 290-293.

tajista ja heidän edustajistaan työväenluokan sisällä, jotka mahdollistavat työn laajamittaisen ostamisen ja myymisen. Myös tämä irrottautuminen on kuitenkin aina eräänlaista työväenluokan edustamista ellei peräti korvaamista. Itsejärjestäytyvien fraktioiden motiivit ovat harvoin täysin itsekkäitä ja ne toimivat harvoin pelkästään itsensä vuoksi. Juuri tästä syystä tapahtumat laukaisee tavallisesti liikkeelle jokin yksittäinen tragedia – poliisi tappaa työläisen tai joukko työläisiä saa potkut – johon kaikki reagoivat yhtä aikaa sekä itsensä että muiden vuoksi.

Esimerkiksi toukokuussa 1968 työläiset ottivat tehtaat haltuunsa, mutta heidän vaatimuksensa olivat samaan aikaan itsekkäitä ja epäitsekkäitä: he asettuivat opiskelijoiden rinnalle, de Gaullea vastaan mutta myös puolustamaan itseään. He inspiroivat toisia proletaareja ja inspiroituivat itse heistä, olivatpa nämä lähellä tai kaukana, työssä tai työttömiä, ja rikkoivat kaikkia sosiologisia rajoja luokan sisällä. Pariisin ja Shanghain kommuunien, vuoden 1918 Berliinin, vuoden 1977 Bolognan ja vuoden 2001 Argentiinan kapinalliset toimivat sekä itsensä että muiden puolesta – eivät Pariisin *tai* Shanghain tai Bolognan tai Buenos Airesin tai Kairon, vaan Pariisin *ja* Shanghain ja Bolognan ja Buenos Airesin ja Kairon puolesta. Siltä osin kuin he toimivat tavalla, jolla luokka itsessään voitaisiin myöhemmin lakkauttaa, he toimivat kaikkien proletaarien puolesta – jopa ja erityisesti niiden proletaarien puolesta, jotka eivät olleet vielä edes syntyneet samaan osattomuuteen. Tuomalla luokkataisteluun jotain uutta ja toistamisen arvoista, he herättivät laajaa myötätuntoa, solidaarisuutta ja jäljittelyä.

Itsejärjestäytymisen ulkoiset vaikutukset vastaavat sen toimintaa sisäisesti. Itsejärjestäytyminen muistuttaa spektriä ja voi milloin tahansa hajota hauraiksi yksilöllisiksi minuuksiksi. Tämän vuoksi kaikki yritykset pitää vallankumouksesta lukua, edustaa sitä tai kiinnittää se määrättyyn paikkaan (olipa tämä miten tahansa määritelty) epäonnistuvat vääjäämättä. Kollektiivisessa toiminnassa ihmiset uskovat yhdessä siihen, mitä yksilöinä epäilevät, ja se tekee tällaisen toiminnan rajat epäselviksi. Itsejärjestäytyminen on eräänlaista fanaattista järkeä, sillä siinä jostakin tulee rationaalista siksi, että ihmiset tekevät siitä sellaista kollektiivisessa toiminnassaan. Tämän johtopäätöksen voimme tehdä järkyttävistä käänteistä ja petoksista, joita sisältyi vallankumouksellisen proletariaatin suurimpiin menestyksiin vallankumouksellisesta punaisesta jaksosta 1917–23 aina 1960- ja 1970-luvulle asti. Venäjän vallankumouksen jälkeisessä vuoden 1918 Saksassa tämä dynamiikka tuli kenties kaikkein selvimmin esille, joskin vain siksi, että siellä

työväenliikkeen valtava institutionaalinen hidaste, SPD, kohtasi yhden laajimmista tähän saakka nähdyistä proletariaatin vallankumouksellisen itsejärjestäytymisen kentistä. Rosa Luxemburgin kaltaiset Spartakistiliiton ja sen seuraajien riveissä järjestäytyneet kommunistit toivoivat voivansa pelata kapitalismin vasemmistosiiven ulos nojaamalla marraskuussa muodostettujen työläisten ja sotilaiden neuvostojen huomattavaan tukeen. Nämä spontaanit muodostelmat olivat lopettaneet maailmansodan ja kaataneet Saksan keisarikunnan. Äänestyskopeissa työläiset jaotellaan kuitenkin vain pääoman ehdoilla – yksittäisinä vaihtelevan pääoman kappaleina, perheenpäinä, kansalaisina ja kuluttajina. Itsejärjestäytymiseen taas liittyy eräänlaista heisenbergiläistä epävarmuutta. Jokin toimija, jokin aave, viestii läsnäolostaan, mutta sitä ei kuitenkaan voida edustaa tai edes tarkkailla suoraan, ja se kaikkoaa heti, kun siitä yritetään koostaa muoto, kun se yritetään ruumiillistaa poliittisen konstituution kiinteäksi perustaksi.

Tämä on itse asiassa vain toinen tapa sanoa, että itsejärjestäytymisen tavoitteena ei ole eikä voi olla oikeuksien turvaaminen, sillä tämä olisi järjestäytymistä yhä toiselle alisteisena. Tästä syystä sovinnon hetki on aina skandaali itsejärjestäytymiseen perustuneille kamppailuille puhuttiinpa sitten piqueteroista, zapatistoista, *zone à defendresta* tai Capitol-kukkulan autonomisesta alueesta. Itsejärjestäytymisestä ei voi kehittyä itsehallintoa eikä suvereenia autonomiaa ilman, että yksilöt samalla päätyvät jonkin abstraktin kollektiivin käsitteen, välittymisen, sijaisen tai representaation alaisuuteen. Atomisoituneina, rahattomina ja markkinoista riippuvaisina yksilöinä proletaarit ovat heikkoja mutta myöskään yhteenliittyminen ei ole tae alisteisuutta vastaan. Pääoma kohtelee työtä vaihtelevana pääomana, jota voidaan ostaa yksilöiden tai ryhmien kimpuissa. Työ on sille vain reaaliarvoinen funktio, johon voi sisältyä yhtä hyvin yksi, 1000 tai 12,57 työläistä – mitä tämä ikinä tarkoittaisikaan. Myös liikkeen kollektiivinen toiminta voidaan aivan hyvin sisällyttää vaihtelevan pääoman liikkeeseen tietyllä teholla uusiutuvan työvoiman virtauksena.

Tämä selittää äkilliset käänteet, joita koetaan tilinteon hetkellä. Kesäkuussa 1968 Pariisin työläisjoukot suhtautuivat luokkien johtajien käymiin neuvotteluihin välinpitämättömästi ja osoittivat samaa raivokasta asennetta kuin laskiessaan työkalunsa käsistään toukokuun suuressa lakossa. Italian “hiipivän toukokuun” aikana ruohonjuuritason organisaatiot, jotka olivat varsin vaivattomasti pysäyttäneet maan teollisuuskoneiston, hajosivat luokkien välisten neuvottelujen myötä nopeasti. Itsejärjestäytymisen epä-

muodollisuudesta ei päästä eroon eikä siitä ole mahdollista tehdä virallista riippumatta tällaisen rakenteettomuuden aiheuttamasta tyranniasta. Rakenteiden puute – tai oikeammin rakenteista kieltäytyminen – johtuu luokkataistelun itsensä ristiriidoista.

Itsejärjestäytymisestä, joka on vallankumouksen välttämätön ennakkoehto, tulee tästä syystä vallankumouksen edetessä este, joka on ylitettävä.[35] Ehkä olisi tosin parempi puhua rajasta, sillä itsejärjestäytyminen ei hidasta vallankumousta niinkään tekemällä kuin tekemättä jättämällä. Itsejärjestäytynyt fraktio ei voi irrottautua luokan kokonaisuudesta täysin, sillä se on siitä materiaalisesti riippuvainen. Irrottautuminen merkitsisi itsemurhaa. Se ei myöskään voi käydä kauppaa tai solmia sopimuksia, sillä tämä merkitsisi järjestäytymistä vihollisluokan ehdoilla. Sen täytyy vetää pois pääoman ja valtion alaisuudesta kaikki, mikä on välttämätöntä kunkin itsenäiselle järjestäytymiselle muiden kanssa ja oman halunsa mukaan. Käytännössä tämä merkitsee miltei kaikkea. Itsejärjestäytymisen ”itse” on projektiivinen ja suuntautuu tulevaisuuteen. Se ei vastaa todellisia yksilöitä, vaan on eräänlainen henki, joka leijailee heidän lähettyvillään. Sitä ei ole varsinaisesti olemassa tässä ja nyt ja se voi siksi katsoa itseään ankarasti itsenään – työläisenä autotehtaassa, vanhempana naapurustossa, kansalaisena kaupungissa – jonka itseys on tosiasiassa toiselle alisteista ja tulisi lakkauttaa. Itsejärjestäytyminen kamppailee aina tiensä nurkkaan, jossa vaihtoehdot ovat itsemurha, kompromissi tai täydellinen voitto. Voitto merkitsisi itsen ja toisen välisen vastakkaisuuden ylittämistä ja luokkien lakkauttamista. Ilman kommunistista tuotantoa ja luokatonta yhteiskuntaa itsejärjestäytyminen on kostonhimoinen henki ja näyttäytyy selvimmin tuhotessaan vallitsevan maailman asioita.

1905 JA JOUKKOLAKKO. Kuten Karl Korsch tekee selväksi esseessään Kommuunista, ”Pariisin vuoden 1871 kommunardien vallankumoukselliset ideat on osittain johdettu Bakuninin ja Proudhonin federalistisesta ohjelmasta, osittain blanquilaisten keskuudessa kiertäneistä vallankumouksellisten jakobiinien ideoista ja vain erittäin vähän marxilaisuudesta.”[36] Korsch näkee merkittävän ristiriidan siinä, kuinka Marx varauksetta kannatti Kommuunin muotoa, mutta kuinka hän internationaalissa sekä Kommuunia ennen että

35 Roland Simon (2006) ”L’auto-organisation est la premier acte de la revolution, la suite s’effectue contre elle”. *Meeting*. 3 (Kesäkuu 2006), s. 3-17.

36 Karl Korsch (1977) *Karl Korsch: Revolutionary Theory*. Austin: University of Texas Press, s. 207.

sen jälkeen otti vahvasti sentralistisia positioita. Korsch pitää Marxin asettumista Kommuunin puolelle lähinnä retorisena temppuna, jolla tämä sovitti kommuunimuodon federalismin omaan sentralismiinsa osana anarkistien kanssa ensimmäisessä internationaalissa käymiään debatteja:

> *Pariisin kommuunin vallankumouksellisen* olemuksen *vuoksi hän tukahdutti kritiikin, joka hänen lähtökohdistaan olisi pitänyt esittää Kommuunin erityistä historiallista ilmenemismuotoa kohtaan. Sitä, että hän meni vieläkin pidemmälle ja ylisti suoraan sen vallankumouksellista ja yhteisöllistä perustaa proletariaatin diktatuurin "vihdoinkin löydettynä muotona", ei kuitenkaan voida selittää hänen luonnollisella* solidaarisuudellaan *Pariisin vallankumouksellisia työläisiä kohtaan, vaan sillä oli myös jokin erityinen, taustalla piilevä tarkoitus. Kirjoittaessaan julkilausuman ensimmäisen internationaalin yleiskokoukselle heti Pariisin kommunardien loistokkaan taistelun ja tappion jälkeen Marx halusi paitsi* liittää marxismin Kommuuniin myös Kommuunin marxismiin.[37]

Mikä olisi Marxin tukahdutettu kritiikki? Oletettavasti Marx korostaisi, että Kommuunilta puuttui taloudellinen organisaatio, eli sitä, ettei työläisillä ollut varsinaisia keinoja toteuttaa tuotantoa heidän yhteiskunnallisia tarpeitaan vastaavalla ja yhteistä suunnitelmaa noudattavalla tavalla. Tällainen suunnittelun käsite oli osittain vieras Kommuunin idealle mutta aivan keskeinen osa kantoja, joita Marx ja Engels yrittivät saada internationaalissa hegemoniseen asemaan. Toisin kuin proudhonilaiset, jotka ajattelivat, että yksilöt tulisivat jatkamaan kaupankäyntiä markkinoilla, ja toisin kuin Bakunin ja hänen kollektivistitoverinsa, jotka ajattelivat peruskollektiivien käyvän keskenään kauppaa vapaasti ja toisiaan hyödyttäen absoluuttisen autonomian perustalta, Marx piti yhtenäistä taloudellista organisaatiota vapaan yhteenliittymisen ensimmäisenä eikä satunnaisena ehtona. Koska Kommuuni asetti poliittisen organisaation taloudellisen edelle tai oikeastaan epäonnistui poliittisen ja taloudellisen välisen eron todellisessa ylittämisessä, se oli vaarassa sulautua osaksi porvarillista valtiota. Tällaisen formalismin vaarat ovat selvät. Korsch kirjoittaa:

37 Sama, s. 209.

On virheellistä nähdä Proudhonin ja Bakuninin ajattelussa porvarillisen valtion ylittäminen "federatiivisessa" muodossa, mutta aivan yhtä virheellistä on katsoa joidenkin nykymarxilaisten vallankumouksellisen kommuunin ja vallankumouksellisten työläisneuvostojen kannattajien tapaan – Marxin, Engelsin ja Leninin väärinymmärrettyjen selitysten pohjalta – että parlamentaarinen edustaja, jolla on lyhyt, sitova ja milloin tahansa takaisin vedettävissä oleva mandaatti, tai hallituksen virkamies, joka on palkattu yksityisellä sopimuksella ja tavanomaisella "palkalla", olisi yhtään vähemmän porvarillinen ratkaisu kuin vaaleilla valittu parlamentaarikko.[38]

Korschille vain Kommuunin sisällöllä oli merkitystä. Vain sen vallankumouksellinen työväenluokkainen luonne oli olennaista. Tästä sisällöstä ja funktiosta erillään kommuunimuodossa ei ole Korschin mukaan itsessään mitään vallankumouksellista. Erotettavissa olevien edustajien federaatio voisi hyvin olla myös porvarillisen organisaation ratkaisu, sillä kunnallisten kommuunien historia ulottuu keskiajan kaupunkiporvariston kamppailuihin maa-aatelistoa vastaan. Korsch on loogisesti ajatellen oikeassa, ja Saksan vallankumouksen myöhemmät vaiheet, jolloin vuoden 1918 työläisneuvostot sisällytettiin Weimarin tasavallan perustuslakiin vielä nykyisinkin olemassa olevina "työneuvostoina" (*Betriebsräte*), osoittaa, kuinka oikeassa hän oli myös historiallisesti. Kommuunimuodon riittämättömyyden osoittaminen ei kuitenkaan ole sama asia kuin osoittaa se merkityksettömäksi. Kommuunimuoto saattaa olla vallankumouksen välttämätön mutta ei kuitenkaan riittävä ehto. Saattaa toisin sanoen olla, että aina työväenluokan saavuttaessa vapautumisensa itse, täytyy tämän muodon tai jonkin sen kaltaisen ilmaantua uudelleen, kuten kävikin vuosina 1905 ja 1917, ja kuten ehkä olisi täytynyt käydä myöhemmissä vallankumouksissa – esimerkiksi Espanjassa vuonna 1936.

Kommuunia ja työläisneuvostoja yhdistää keskeisesti juuri muoto, jonka proletaarit molemmissa tapauksissa tunnistivat luonnolliseksi, loogiseksi seuraukseksi omasta kamppailustaan, ja joka heidän oli omaksuttava tehdäkseen kamppailustaan vallankumouksellista. Lev Troski tekee nämä loogiset ehdot selväksi kirjoituksissaan vuoden 1905 Venäjän vallankumouksesta ja omasta osallistumisestaan Pietarin neuvostoon. Neuvostot olivat "vastaus objektiiviseen tarpeeseen – – jonka tapahtumien kulku sai ai-

38 Sama, s. 210.

kaan". Ainoastaan niiden avulla voitiin järjestää mahdollisimman laaja osallistuminen poliittiseen yleislakkoon ja siten imaista joukot nopeasti mukaan kamppailuun.[39] Tarvittiin "*proletariaatin*" omia organisaatioita, ei vain "*proletariaatin keskuuteen*" perustettavia organisaatioita, jollaisia juuri Trotski ja hänen sosiaalidemokraattitoverinsa olivat puoliksi salaisesti muodostaneet.[40] Objektiivisena tarpeena neuvosto asettuu Trotskille puolueen ja luokan väliin. Hän kuvaa neuvostoja paitsi puolueen tukea laajentaviksi ei-puolueellisiksi välineiksi myös "proletariaatin luonnolliseksi elimeksi sen välittömissä, todellisten tapahtumien määrittämissä kamppailuissa vallasta", mikä saa kyseenalaistamaan puolueen tarpeellisuutta. Trotskin kuvauksen mukaan puolue laittoi neuvoston alulle kutsumalle koolle edustajat, joiden tehtäväksi kuitenkin jäi vain jo saavutetun yksimielisyyden tunnustaminen.[41] Neuvostot olivat "itsestään syntynyt vastaus" vallankumouksen asettamiin kysymyksiin.[42] Kuten hän kirjoittaa, "työläisten edustuksen jokainen askel oli ennalta määrätty. Sen 'taktiikat' olivat ilmeisiä. Kamppailun menetelmistä ei tarvinnut keskustella eikä niiden muotoiluun ollut juurikaan aikaa".[43]

Keinojen lisäksi neuvostoista tuli kuitenkin myös päämääriä. Rajallisen poliittiseksi mielenilmaukseksi järjestetyn lakon vastakohdaksi ymmärrettyä vallankumouksellista yleislakkoa pidettiin sosiaalidemokraattien piirissä yleisesti loogisena mahdottomuutena. Ajateltiin, että työläiset itse kärsisivät globaalista tuotannon keskeytymisestä kaikkein eniten, minkä vuoksi heidän olisi ryhdyttävä myös valtion aseellisen kaatamiseen. Mikäli työläisillä taas olisi riittävästi voimaa tähän – mitä Engelsin kaltaiset aikakauden vaikutusvaltaiset hahmot pitivät automaattikivääreiden ja räjähteiden kehitystason vuoksi mahdottomana – yleislakko olisi tarpeeton välivaihe. Trotskin mukaan neuvosto ratkaisisi tämän ongelman ottamalla yhteiskunnallisten toimintojen organisoinnin hoitaakseen juuri siellä missä ne olisivat lamaantuneet: "Mitä täydellisemmin lakko tekee valtion organisaation tarpeettomaksi, sitä enemmän lakko-organisaation on otettava hoitaakseen valtion tehtäviä. Nämä edellytykset yleislakolle proletaarisen kamppailun

39 Lev Trotsky (1971) *1905.* New York: Random House: s. 104.

40 Sama, s. 251.

41 Sama.

42 Sama, s. 105.

43 Sama, s. 106.

menetelmänä olivat samalla edellytys työläisten edustajien neuvoston valtavalle merkitykselle".[44] Tällaisena neuvostosta tulisi "työväen hallituksen alkio".[45]

Marxin Kommuunia käsittelevien kirjoitusten tapaisesti Trotskin kertomus vuodesta 1905 kaappaa neuvoston osaksi marxismia. Trotski esittää puolueen johtavan roolin luonnollisena, mutta tunnustaa samalla puolueen ulkopuolisen neuvoston olemuksellisesti vallankumouksellisen luonteen ja tukee tätä alkuperältään selvästi anarkistista ja syndikalistista vallankumouksellisen työpaikkaorganisaation muotoa. Samaa voitaisiin sanoa Rosa Luxemburgin vuoden 1905 vallankumousta ja joukkolakkoa käsittelevästä *Massenstreikista*, jossa hän asemoi puoluetta uudelleen suhteessa proletariaatin itsenäiseen aktiivisuuteen ja sisällyttää marxismiin anarkistista ja syndikalistista yleislakon teoriaa, mutta vetää kuitenkin jyrkän rajan puolueen johtajuuden kohdalle. Hän tekee tämän tosin käsittelemällä joukkolakkoa puhtaasti esivallankumouksellisena ilmiönä. Termin "joukkolakko" oli ottanut käyttöön Karl Kautsky vuonna 1892 erottaakseen sosiaalidemokraattien laajenneita lakkoja koskevat käsitykset anarkistisesta ja syndikalistisesta yleislakon teoriasta. Kautskyn käytössä käsite viittaa kuitenkin pikemminkin yksittäiseen tapahtumaan eikä Luxemburgin kuvaamaan kehittyvään prosessiin. Luxemburgilla on mielessään kaksi vastustajaa, joista molemmat käsittävät joukko- tai yleislakon yksittäisenä tapahtumana prosessin sijaan. Toinen on anarkistin karikatyyri, joka kuvittelee, että lakko olisi työn yksimielistä, täydellistä ja peruuttamatonta vetäytymistä, joka panisi valtion ja talouden polvilleen. Toinen taas on sosiaalidemokraatti, jolle joukkolakko on pelkkä poliittinen väline, jota puolue voi harkiten hyödyntää reformististen kampanjoidensa osana. Hän kirjoittaa:

> *Molemmat suuntaukset lähtevät liikkeelle puhtaan anarkistisesta oletuksesta, jonka mukaan joukkolakko on puhtaasti tekninen kamppailun keino, jota voidaan halutessa ja täysin omantunnon mukaan "päättää" käyttää tai "kieltäytyä" käyttämästä – eräänlainen taskuveitsi, jota voidaan pitää taskussa "valmiina hätätilanteita varten" ja joka voidaan niin päätettäessä paljastaa ja ottaa käyttöön.*[46]

44 Sama, s. 252.

45 Sama, s. 251.

46 Rosa Luxemburg (2022) *The Complete Works of Rosa Luxemburg. Vol. 4. Political Writings 2: On Revolution (1906-1909)*. New York: Verso, s. 198.

Asettuessaan pohjimmiltaan bakuninilaista ja salaliittomaista yleislakon ideaa vastaan sosiaalidemokraatit pitivät itsestään selvänä, että lakoista voitaisiin vain päättää. Keskustelu yleislakosta muuttui keskusteluksi puolueiden käytännöllisistä mahdollisuuksista kutsua lakko koolle ja sen arvioinniksi, kuinka hyvin sosiaalidemokraattiset ja syndikalistiset organisaatiot olivat onnistuneet äänioikeuden ja kahdeksan tunnin työpäivän tueksi tarkoitetuissa yleislakon yrityksissään esimerkiksi Belgiassa ja Ruotsissa vuonna 1902. Vastoin anarkistien ja antipoliittisten syndikalistien näkemyksiä vuoden 1905 Venäjän vallankumous osoitti, että joukkolakko oli ilmiö, joka suuntautui kohti äänioikeuden ja kahdeksan tunnin työpäivän kaltaisia poliittisia uudistuksia. Toisin kuin sosiaalidemokraatit ajattelivat, joukkolakot eivät kuitenkaan olleet kamppailuja, joita puoluejohtajat olisivat voineet hallita tai vaatia.

Samoin kuin Trotski tulkitsi neuvostoja Luxemburg ymmärsi joukkolakon "historialliseksi ilmiöksi, joka tietyllä hetkellä saa alkunsa yhteiskunnallisista olosuhteista historiallisella välttämättömyydellä."[47] Sitä ei voitaisi organisoida etukäteen. Ei olisi mahdollista "kulkea ovelta ovelle kalastellen työväenluokkaa vähitellen joukkolakon idean puolelle."[48] Se yksinkertaisesti ilmaantuu – elävänä esimerkkinä – ja löytää kannattajia niidenkin joukosta, jotka olisivat pelkästään kerrottaessa pitäneet sitä typeränä. Läpi tekstinsä Luxemburg kehittää teoreettista sanastoa, joka tulee hämmästyttävän lähelle myöhempää kompleksisuusteoriaa. Joukkolakko on kompleksisuusteoreetikkojen sanoin "emergentti" ilmiö. Samalla tavoin kuin kaoottisen fysikaalisen systeemin makroskooppista käyttäytymistä ei voida laskea sen komponenttihiukkasten mikroskooppisen käyttäytymisen perusteella, joukkolakkoa ei voida pitää yksittäisten järkipäätösten seurauksena. "Keinotekoisesti järjestetty kaupunkiproletariaatin kertaluontoinen mielenilmaus, josta tulee pelkästä kurinalaisuudesta johtuen jotakin joukkolakkoa muistuttavaa, ja jota ohjaa puoluejohtajan kapellimestarin sauva, saattaa näin ollen jättää laajat ihmisjoukot kylmiksi ja välinpitämättömiksi", Luxemburg kirjoittaa.[49] Sitä vastoin järjetön ja jopa uhkarohkea toiminta saattaa tuottaa perustelunsa jälkikäteen, ja "teollisen proletariaatin vallankumouksellisesta tilanteesta syntyneiden voimakkaiden ja holtittomien taistelutoimien täytyy vedota joihinkin syvempiin kerroksiin ja vetää lopulta mukaan myrskyi-

47 Sama, s. 170

48 Sama, s. 171.

49 Sama, s. 198.

sään yleiseen taloudelliseen kamppailuun nekin, jotka normaaliaikoina pysyvät syrjässä arkisesta ammattiyhdistystaistelusta."[50] Niinpä:

> *[Y]hdenkään proletaarisen liikkeen johtavan elimen on äärimmäisen vaikeaa nähdä ennalta tai laskea, mitkä tilanteet ja tekijät voivat johtaa räjähdyksiin ja mitkä eivät – – sillä jokaisessa yksittäisessä kamppailun eleessä niin monet tärkeät taloudelliset, poliittiset ja sosiaaliset, yleiset ja paikalliset, materiaaliset ja psyykkiset tekijät vaikuttavat toisiinsa, ettei mitään yksittäistä tekoa voida matemaattisen ongelman tavoin järjestää ja ratkaista yksiselitteisesti.*[51]

Läpi tekstinsä Luxemburg vertaa joukkolakkoa levottomaan luonnonilmiöön ja kaoottisesti käyttäytyvään nesteeseen (hän käyttää adjektiivia "myrskyisä" kolmetoista kertaa). Joukkolakko "virtaa hyökyaallon lailla valtakunnan yli ja jakaantuu sitten kapeiden virtojen valtavaksi verkostoksi. Ensin se pulppuaa maan alta kuin raikas lähde, sitten taas katoaa kokonaan maan syvyyksiin."[52] Tällaiset järjestelmät eivät kehity lineaarisesti. Hän asettaa kuvauksensa joukkolakosta vaihtoehdoksi Eduard Bernsteinin *Sosialismin edellytykset ja sosialidemokratian tehtävät* -teokselle, jossa tämä torjuu kaikki pääoman ja työn väliset väkivaltaiset yhteenotot ja hahmottaa luokkataistelun asteittaisena kehityksenä. Bersteinille joukkolakko merkitsi aseellisen yhteenoton pasifistista vaihtoehtoa, jolla voitaisiin tukea parlamentaarisia uudistuksia.[53] Bernsteinin tavoin Luxemburg näkee joukkolakon kuitenkin ensisijaisesti organisoivana ja kehittyvänä voimana, joka ei ole välittömästi vallankumouksellinen. Luxemburgin tapa käsittää joukkolakko tällä tavoin ajallisena ilmiönä on sovellettavissa myös vallankumoukseen: vallankumous on tapahtuman sijaan prosessi, johon saattaa yhtenä päivänä liittyä katutaisteluita ja toisena kamppailuja parlamentaaristen reformien puolesta. Vaikka kehitys kulkee kohti yleistä joukkojen nousua vastarintaan, se tapahtuu "valmistelevien osittaisten kapinoiden" väli-

50 Sama.

51 Sama.

52 Sama, s. 221.

53 Eduard Bernstein (1982) *Sosialismin edellytykset ja sosialidemokratian tehtävät*. Porvoo: WSOY.

tyksellä. Ne laajentavat toimintakenttää organisoimalla organisoitumattomia ja vetämällä mukaan niitä luokan ryhmiä, jotka eivät kuulu ammattiyhdistyksiin tai puolueisiin.[54]

Mistään kohtaa Luxemburgin tekstistä ei kuitenkaan löydy käsitystä, että joukkolakon johtavista elimistä voisi tulla työläishallitus tai että lakko-organisaatiosta voisi tulla Trotskin kuvaama vallankumouksen organisaatio. Itse asiassa lukuun ottamatta yhtä mainintaa Pietarin neuvoston määräämästä kahdeksan tunnin työpäivän kampanjasta, Luxemburg hädin tuskin mainitsee neuvostoja. Siinä missä Trotski olisi saattanut nähdä siinä työläishallituksen alkion – neuvoston säätelemässä palkkoja suoraan – Luxemburg näkee siinä pelkän kamppailun levittäytymisen työpaikalta toiselle ja kamppailuun osallistuvien joukkojen kasvamisen. Luxemburgin mukaan joukkolakko kehkeytyy poliittisten ja taloudellisten tekojen vuorotellessa, kun tammikuun verilöylyn, lokakuun yleislakon ja joulukuun kapinan kaltaiset yksittäiset keskihakuiset poliittiset tapahtumat tekevät tilaa yritystasolla tapahtuvan keskipakoisen ja hajottavan taloudellisen toiminnan kausille ja päin vastoin. Toisin kuin jotkut sosiaalidemokraatit pelkäsivät, keskipakoiset jaksot eivät merkitse kamppailun taantumista tai epäpolitisoitumista, vaan pikemminkin laajenemista, joka tuo siihen uusia kerroksia. Poliittisen voimistumisen ja taloudellisen laajenemisen vuorottelu syventää kamppailua aalto aallon perään, kunnes yleinen kumousyritys käynnistyy. Luxemburgin erottelu taloudellisen ja poliittisen kamppailun välillä toimii kuitenkin vain, jos kyseessä on vallankumous, jossa sekä valtio ja pääoma että puolue ja ammattiyhdistysliike jatkavat olemassaoloaan, kuten Venäjällä tapahtui. Marxin luonnehdinnan mukaan kommuuni on *poliittinen* muoto, jossa työstetään ”taloudellista vapautumista”. Poliittisesta hajauttamisesta tulee yhtenäisen taloudellisen organisaation edellytys, sillä se lakkauttaa valtion yhteiskunnan uusintamisesta erillisenä alueena ja siten myös erot taloudellisten ja poliittisten muotojen välillä. Esimerkiksi Pietarin neuvoston suorittama työpäivän suora sääntely ei ollut sen enempää taloudellista kuin poliittistakaan vaan pikemminkin molempia eikä kumpaakaan. Tällainen on kuitenkin mahdollista vain siinä määrin kuin valtio ja pääoma todella on lakkautettu. Neuvosto ei ole sen enempää puolue kuin ammattiyhdistyskään vaan yhtä aikaa sekä taloudellinen että poliittinen sekamuoto. Juuri tässä mielessä siitä voidaan puhua ”työläishallituksena”, joka muutoin olisi käsitteellinen ristiriita.

54 Rosa Luxemburg (2022) *The Complete Works of Rosa Luxemburg. Vol. 4. Political Writings 2: On Revolution (1906-1909)*. New York: Verso, s. 190.

Tusinan vuotta myöhemmin Luxemburg kannatti neuvostoja mutta vain varovaisesti erityisesti taloudellisen ja poliittisen taistelun erottamista ja näihin taisteluihin liittyviä – instituutioita, ammattiyhdistyksiä ja puolueita – koskevien kysymysten kohdalla. Hänen Spartakistiliittonsa, josta saivat alkunsa sekä KPD että sen määrällisesti suurin seuraaja KAPD, puolusti marraskuussa 1918 työläisten ja sotilaiden neuvostoja, jotka olivat tuoneet lopun niin sodalle kuin Saksan keisarikunnallekin. Esseessään "Was will der Spartakusbund?" hän puolustaa kommuunin hajautettua alhaalta käsin tapahtuvaa valvontaa ja yhdistää sen erityisesti yksittäisiltä työpaikoilta nousevaan joukkolakon energiaan:

> *Valtion korkeimmalta huipulta pienimpään seurakuntaan asti proletaaristen joukkojen on siten korvattava porvarilliselta luokkavallalta perityt elimet – edustajakokoukset, parlamentit ja kaupunginvaltuustot – omilla luokkaelimillään: työläisten ja sotilaiden neuvostoilla. Sen täytyy ottaa haltuun kaikki virat, valvottava kaikkia toimintoja, mitattava kaikkia virallisia tarpeita oman luokkansa etujen ja sosialismin tehtävien perusteella. Vain kansanjoukkojen ja heidän elintensä, työläisten ja sotilaiden neuvostojen, jatkuvan, elinvoimaisen ja vastavuoroisen yhteydenpidon kautta kansan toiminta voi täyttää valtion sosialistisella hengellä.*
>
> *Taloudellinen mullistus voidaan niin ikään toteuttaa vain, mikäli prosessi toteutetaan proletaarisen joukkotoiminnan avulla. Korkeimpien vallankumouksellisten viranomaisten sosialismia koskevat määräykset ovat sellaisenaan pelkkiä tyhjiä sanoja. Vain työväenluokka voi oman toimintansa avulla tehdä sanan lihaksi. Työläiset voivat saada tuotannon ja lopulta myös todellisen vallan hallintaansa vain käymällä sitkeää taistelua pääomaa vastaan samanaikaisesti kaikilla työpaikoilla, tuottamalla suoraa joukkopainetta lakkojen avulla sekä luomalla omat pysyvät edustuselimensä.*[55]

Luxemburg pitää kuitenkin edelleen kiinni taloudellisen ja poliittisen erottelusta, joka neuvostojen tulisi ylittää. Käytännössä hän epäröi tehdä kysymyksessä jyrkkää irtiottoa

55 Rosa Luxemburg (2004) *The Rosa Luxemburg Reader*. New York: Monthly Review Press, s. 351.

SPD:stä ja sen ammattiliitoista, koska pelkäsi, että näin toimiessaan menettäisi tovereidensa kanssa yhteytensä joukkoihin. Voitaisiin sanoa, että hän esittää esseessään ”neuvostoihin nojaavan tasavallan” ohjelman, joka jatkaa siitä, mihin hän *Massenstreikin* päätti, ja kuvaa – tällä kertaa neuvostomuodon keskeisyyden tunnustaen – mitä tapahtuisi joukkolakkoa seuraavien kamppailujen jälkeen, ja kuinka työläiset voisivat tässä prosessissa vapauttaa itsensä. Kommuunin tavoin ensimmäisen teon olisi oltava ”koko poliisivoimien sekä kaikkien upseerien ja muiden kuin proletaaristen sotilaiden aseistariisuminen”. Toinen teko puolestaan olisi ”kaikkien aseiden ja ammusvarastojen sekä asetehtaiden takavarikoiminen työläisten ja sotilaiden neuvostojen toimesta”, mitä seuraisi kolmantena ”koko aikuisen proletaarisen miesväestön aseistaminen työläismiliisiksi”.[56] Pariisin kansalliskaartin tavoin tämä miliisi perustuisi ”sotilaiden vapaaehtoiseen kuriin”, sen upseerit valittaisiin vaaleilla, eikä sillä olisi sotilastuomioistuinta.[57] Luxemburgin neuvostotasavalta ei kuitenkaan lakkauttaisi tai purkaisi porvarillista valtiota, vaan yksinkertaisesti kasvaisi sen rajojen yli, kietoisi sen delegaatioidensa viiniköynnöksiin ja käyttäisi sitä säädöstensä universaaliksi läpiviemiseksi, mikä ei juuri poikkea Leninin esityksestä *Valtiossa ja vallankumouksessa*. ”Kaikkien parlamenttien ja kaupunginvaltuustojen poistaminen ja niiden toimintojen haltuunotto työläisten ja sotilaiden neuvostojen sekä niiden alaisuudessa toimivien komiteoiden ja elinten toimesta”, saattaisi, kuten Korsch varoittaa, uusintaa porvarillisia toimintoja ainoastaan nimellisesti proletaarisessa muodossa. Luxemburgin ohjelma poistaa parlamentin, mutta luonnostellussa neuvostotasavallassa olisi edelleen tarve ”radikaalille sosiaalilainsäädännölle”, joka lyhentäisi työpäivän kuuteen tuntiin. Tämä johtuu osittain siitä, että porvariston valta suhteessa tuotantoon säilyisi ainakin jossain määrin. Luxemburgin essee onkin siirtymäkauden dokumentti, jossa sosialisoidaan kaikki ”pankit, kaivokset ja sulattamot yhdessä kaikkien suurten teollisuus- ja kauppayritysten” sekä ”koko julkisen liikenneverkon” kanssa mutta jätetään muut yritykset yksityiseen omistukseen. Neuvostotasavalta ja joukkolakon jatkaminen rajoittaisivat niiden toimintaa siihen saakka, kunnes työpaikoilla toimivat ”yritysneuvostot” sosialisoisivat ne.[58]

56 Sama, s. 354.

57 Sama.

58 Sama.

NEUVOSTO. Neuvoston synty sekä käytäntönä että käsitteenä oli spontaanin joukkolakon luonnollinen seuraus. Alkuperäinen Pietarin neuvosto muodostettiin lokakuun 1905 yleislakon aikana, johon vallankumouksellisen vuoden alati tihenevä politisoituminen näytti keskittyvän, joskin jotkut lähteet jäljittävät sen tammikuun verisunnuntain jälkimainingeihin saakka. Ensiksi neuvosto oli pelkkä lakon yleistämisen väline. Laajentaessaan ja kärjistäessään lakkoa siitä tuli kuitenkin myös ilmaus proletariaatin yksimielisyydestä – kollektiivisesta tahdosta hiljentää tuotantokoneisto ja ottaa se haltuunsa. Juuri välitön valta tuotantoon teki neuvostosta potentiaalisesti ”poliittisen muodon, jonka vallitessa saattoi tapahtua työn taloudellinen vapauttaminen”. Koordinoivana elimenä neuvosto ei ainoastaan pannut lakkoa täytäntöön, vaan myös myönsi poikkeuksia elintärkeille palveluille. Tässä mielessä sen toiminta vei kohti tilannetta, jossa työläiset hallitsisivat tuotantoa suoraan. Sen sijaan, että Pietarin neuvoston jäsenet olisivat vaatineet lailla säädettyjä rajoituksia työpäivän pituuteen, he pyrkivät itse säätämään kahdeksan tunnin työpäivän ja haastoivat näin valtion auktoriteetin. Lokakuun 1905 yleislakon ja Nikolai II:n julistamien uusien liberaalien vapauksien vanavedessä Pietarin neuvostoon kuuluvat kirjanpainajat paitsi kiersivät suoraan sensuurilakeja myös sensuroivat itse oikeistolaista kirjallisuutta, joka kehotti työläisiin kohdistuviin joukkovainoihin.

On kuitenkin hyvin erilaista koordinoida kapinaa tai lakkoa kuin kommunistisen yhteiskunnan uusintamista. Tässä mielessä neuvosto on kommuunin tavoin samaan aikaan taisteluhuuto ja asia itsessään. Vuoden 1905 jälkeen neuvoston ideaa ei ollut mahdollista unohtaa, mutta koska sen kehitys oli jäänyt alkuasteelle eikä sen lupausta ollut toteutettu, sitä ei myöskään voitu muistaa – sen täsmällinen tehtävä vallankumouksessa oli vielä löydettävä. Vuonna 1917 neuvostot tekivät paluun välittömästi, jo ennen kuin niiden kokoonpanoista oli voitu äänestää työpaikoilla. Vankilasta vapautetut mensevikkien hallitseman työläisten keskusryhmän jäsenet muodostivat Pietarissa helmikuun 27. päivänä työläisten edustajien neuvoston väliaikaisen toimeenpanevan komitean ja kutsuivat vaalit koolle tehtaissa ja kasarmeilla. Suurimmat tehtaat valitsivat yhden edustajan tuhatta työläistä kohden, kun taas alle tuhannen työntekijän yritykset lähettivät kukin yhden edustajan. Toimeenpaneva komitea ei kuitenkaan koskaan luovuttanut valtaa edustajainkokoukselle. Komitean edustajat valittiin kaikista poliittisista puolueista, ja se jatkoi päätösten tekemistä itsenäisesti, työläisten valitsemista edustajista riippumatta. Toisinaan se lähetti päätöksensä edustajiston hyväksyttäväksi, toisinaan ei. Ennen loka-

kuun vallankumousta toimeenpaneva komitea olikin ensi sijassa poliittinen elin, joka esitti vaatimuksia lainsäätäjille ja koordinoi ammattiyhdistysten ja puolueiden toimintaa – eikä siis toteuttanut työläisten hallintaa. Ajatus työläishallinnasta kuitenkin säilyi, ja kaikkialla perustettiin tehdaskomiteoita, joiden jäseninä joskus oli myös neuvostojen edustajia, joskus ei. Nämä komiteat painostivat johtoa (erityisesti valtiosektorilla) ja koordinoivat keskenään tuotannon jatkamista tilanteissa, joissa tehtaiden omistajat ja johtajat olivat paenneet. Näin syntyi jako neuvoston poliittisen elimen ja tehdaskomitean taloudellisen elimen välillä. Neuvostot eivät olleet elimiä, joiden välityksellä tehdaskomiteat olisivat voineet käyttää valtaa, ja joissakin tapauksissa ne yrittivät luoda vaihtoehtoisia neuvostorakenteita. Tämä sama toistui Saksassa vuonna 1920.[59]

Mikä on neuvosto? Onko se nimitys edustuselimelle vai edustajat valitsevalle joukolle? Kun Lenin julisti Venäjälle palattuaan huhtikuussa 1917, että “kaikki valta neuvostoille”, kenelle vallan piti siirtyä? Vuonna 1877, kun valtakunnallinen rautatielakko Baltimoressa ja Pittburghissa oli saanut joukkoliikkeen piirteitä ja vetänyt mukaansa myös rautatiealan ulkopuolisia työläisiä, Marxin ja Engelsin eräät liittolaiset organisoituivat Yhdysvaltain työväenpuolueen välityksellä ja ottivat lakon johtoonsa St. Louisin kaupungissa. He perustivat monien ammattiliittojen edustajista koostuvan toimeenpanevan komitean ja panivat täytäntöön koko kaupungin kattavan yleislakon. St. Lousin eliitti, jonka työläisvihamieliset mielikuvat olivat saaneet virikkeitä Ranskan kauhistuttavista tarinoista, viittasi lakkoon “kommuunina”, ja siltä osin kuin toimeenpaneva komitea myönsi tietyille elintärkeitä palveluja tarjoaville yrityksille poikkeuslupia jatkaa toimintaansa, jotta lakko ei liiaksi vahingoittaisi työläisiä itseään, voisimme Trotskia seuraten pitää tätä lakkoa työläisten itsehallinnon alkeismuotona. ”Kommuuni” oli kuitenkin pitkälti ylhäältä käsin perustettu, ja se oli helppo hajottaa kaupungin johtajien lakkoa vastaan kokoamien taantumuksellisten puolisotilaallisten joukkojen avulla. ”Kommuunin” perustivat olemassa olevien työläisorganisaatioiden edustajat sen sijaan, että se olisi muodostettu työläisten suoralla vaalilla. Tässä mielessä se ei ollut neuvosto. Siltä puuttuivat valitsijat ja sitä alhaalta käsin valvovat työläiskokoukset.

Vastaavasti vuoden 1917 neuvostoilla ei ollut minkäänlaisia valtuuttamisen, palautteenannon tai peruuttamisen mekanismeja, joilla niitä olisi voitu ohjata alhaalta kä-

59 Ks. Axel Weipert (2023) *The Second Revolution: The Council Movement in Berlin 1919-20.* Leiden: Brill, s. 117-237.

sin. Tehdaskomiteat yrittivät luoda omat keskusneuvostonsa, mutta tämä vain vahvisti taloudellisen ja poliittisen välistä jakoa. Lisäksi nämä keskusneuvostot olivat vain nimellisesti vastuussa tehdaskomiteoille: ”kaikki tehdaskomiteoiden päätökset olivat viime kädessä riippuvaisia keskusneuvoston hyväksynnästä, ja keskusneuvosto saattoi kumota minkä tahansa tehdaskomiteoiden päätöksen”.[60]

Joukkolakojen laajentamisen välineenä työläisneuvosto on kaksoismuoto: se on sekä intensiivinen (täyttää työpaikan lakkolaisten täysistunnolla) että ekstensiivinen (leviää työpaikalta toiselle). Lakon kehittyessä alkuvaiheessaan oli neuvoston tehtävänä koordinoida sen yhtenäistä tahtotilaa. Trotski kertoo, kuinka vuonna 1905 ei ollut mitään väiteltävää. Oli vain suunnitelmia, joiden piti muuttua toiminnaksi. Neuvosto vain muodollisti jo olemassa olevaa yksimielisyyttä ja solidaarisuutta, teki siitä itsereflektiivistä ja kysymyksen tahdosta ja sitoutumisesta. Tätä koordinaatiotyötä tehtiin jo valmiiksi ammattiliittojen ja puolueiden välisissä keskusteluissa, mutta neuvosto formalisoi sekä joukkolakon intensiivisen täysistuntoluonteen että sen ekstensiivisen laajenemisen eri yrityksiin. Lakon täytyi olla vapaaehtoisesti yksimielinen, laajoja joukkoja koskettava, koordinoitu ja edustaa työläisten enemmistöä. Sillä, että työläiset valtuuttivat takaisin kutsuttavissa olevia edustajia, nämä loogiset vaatimukset voitiin täyttää. Työläisten itsenäisenä järjestäytymisenä ja tuotannon keskeyttämisenä lakko oli samaan aikaan sekä poliittinen että taloudellinen teko.

Kun joukkolakko muuttuu vallankumoukseksi ja kun valtion aseistetut voimat romahtavat, myös työläisneuvostoille lankeavat tehtävät muuttuvat. Neuvostot eivät voi olla enää pelkkä yksimielisen negaation ilmaisu, vaan niiden täytyisi yhteiskunnallistaa kaikki varat ja alkaa järjestää välittömästi yhteiskunnan uusintamista. Niiden olisi yksimielisesti noudatettava yhteistä suunnitelmaa, jonka vapaasti yhdessä toimivat neuvostot olisivat hyväksyneet peruutettavissa olevin valtuutuksin lähetettyjen edustajiensa välityksellä. Yksikään työläisneuvosto ei ole onnistunut sopimaan menestyksellisesti tästä siirtymästä joukkolakon ja vastarinnan välineestä yhteiskunnallistamisen välineeksi. Mikäli käsite ”neuvostojen kommunismi” todella nimeää jonkin suuntauksen vuosien 1917–23 maailmanvallankumouksessa, on kyseessä suuntaus, joka pyrki muuttamaan joukkolakon ja kapinoiden spontaanit neuvostot työläisten itse suoraan hyväksymän yh-

60 Sitaatti tekstissä Peter Rachleff (1974) ”Soviets and Factory Comittees in the Russian Revolution”. *Radical America.* 8, no. 6, s. 102.

teisen suunnitelman välineiksi – siis kommunismin välineiksi. Tämä suuntaus oli vahvimmillaan Saksassa, jossa neuvostot kuitenkin kuohittiin tehokkaasti tekemällä niistä pelkkiä poliittisia välineitä heti vallankumouksen ensimmäisinä päivinä. Neuvostojen kannattajat pyrkivät elvyttämään ja perustamaan neuvostoja uudelleen valitsemalla uusia edustajia suoraan työpaikoilta ja muuttamalla ne eksplisiittisesti kommunistisiksi ja proletaarisiksi elimiksi.

Kuten Venäjällä vuonna 1917, vuoden 1918 Saksan vallankumouksen työläisneuvostot saivat alkunsa suoraan proletariaatin sodanvastaisesta joukkolakkoliikkeestä. Vuodesta 1914 lähtien SPD teki yhteistyötä Saksan keisarikunnan kanssa lakkojen kieltämisessä ja työläisorganisaatioiden kriminalisoinnissa. Sodan ajauduttua pysähdyksiin vuonna 1916 ja sota-ajan säännöstelyn johtaessa työväenluokan kurjistumiseen luottamusmiesliike – sota-ajan metalliteollisuuden työpaikkojen edustajista koostunut salainen verkosto – johti huhtikuussa laitonta joukkolakkoa vastauksena Karl Liebknechtin pidätykseen. Liebknecht oli muodostanut sodanvastaisen Spartakistiliiton vuonna 1914 yhdessä Rosa Luxemburgin ja muiden kanssa. Luxemburgin joukkolakkoa koskeva polemiikki vuonna 1906 oli saanut SPD:n nimellisesti kannattamaan lakkotaktiikkaa, mutta nyt ensimmäiset saksalaiset joukkolakot järjestettiin kokonaan siitä irrallaan ja sitä vastaan. Saksan valtio vastasi kriminalisoimalla työläisorganisaatioita ja kutsumalla lakon johtajia, kuten koneistaja Richard Müllerin, asepalvelukseen. Luottamusmiesliikkeen verkosto oli kuitenkin suunniteltu selviämään tällaisesta sorrosta vuorottelujärjestelmän avulla. Niinpä se kykeni organisoimaan toisen, aiempaakin suuremman joukkolakon huhtikuussa 1917. Sen aikana työläisneuvostoista tuli epäilemättä venäläisen esimerkin innoittamana joukkolakon väline ensin Leipzigissa ja sitten Berliinissä.

Tämä historia tuo mieleen vaihtoehtoisen tarinan neuvoston synnystä, joka voidaan löytää anarkisti Volinin paljon myöhemmin julkaistusta teoksesta *La Révolution Inconnu*.[61] Hänen mukaansa neuvostot eivät saaneet alkuaan lokakuun 1905 joukkolakossa, kuten Trotski väittää, vaan pikemminkin jo tammikuun tapahtumissa. Kuten hyvin tiedetään, marssin Talvipalatsille organisoi Gaponin ammattiliitto, joka oli Tsaarin salaisen poliisin työväenliikkeen hallitsemiseksi perustama yhdistys. Putilovin rautatehtaalla tapahtunut Gaponin ammattiliiton jäsenten irtisanominen herätti raivoa. Huolimatta tämän liiton vastavallankumouksellisesta luonteesta, tilanne johti massiiviseen lakkoon ja

61 Voline (1975) *The Unknown Revolution, 1917-1921*. Montreal: Black Rose Books, 89-103.

marssiin Talvipalatsille, joka huipentui vallankumouksen käynnistäneeseen verilöylyyn. Volinin mukaan neuvosto muodostettiin suoraan verisunnuntain jälkeen, jotta Gaponin liiton entiset jäsenet voisivat toimia yhteistyössä ilman poliisin valvontaa samalla tavalla kuin luottamusmiehet Saksassa perustivat puoliksi salaisen edustajien verkoston järjestäytymään valtion kanssa yhteistyötä tehneiden ammattiliittojen ulkopuolella.

Luottamusmiesliike järjesti jälleen joukkolakon tammikuussa 1918. Tällä kertaa lakon avulla pyrittiin nimenomaan kaatamaan hallitus. Luottamusmiesliikkeen neuvostoa ennakoiva rakenne virallistettiin verkostossa, jossa 414 valtuutettua edusti 400 000 työläistä. Spartakistien vastalauseista huolimatta luottamusmiehet peruuttivat tämän lakon. He ennakoivat mahdollista verilöylyä, mikäli lakkoa vietäisiin vallankumousyrityksen suuntaan. Tämä epäonnistuminen kuitenkin vahvisti verkoston vallankumouksellisia tavoitteita. Kun Saksan sotaponnistukset romahtivat vuoden 1918 lopulla, Berliinissä alettiin valmistella vallanvaihtoa hankkimalla aseita työläisille ja laatimalla suunnitelmia pääkaupungin tärkeiden poliittisten ja sotilaallisten kohteiden miehittämiseksi.

Luottamusmiehet valitsivat marraskuun 11. päivän neljännen lakkoaallon ja siten myös vallankumouksen aloituspäiväksi Berliinissä. Tämä osoittautui kaksi päivää liian myöhäiseksi. Saksan laivaston viimeinen yritys hyökätä Britannian laivaston kimppuun Itämerellä ennen aselepoa johti maan pohjoisosissa aseellisten nousujen sarjaan, jotka levisivät laivoilta työpaikoille ja työpaikoilta kasarmeihin. Työläisryhmät vapauttivat pidätettyjä merimiehiä pysäyttämällä näitä kuljettaneet junat ja julistivat paikan päällä sotilaiden ja työläisten neuvostojen tasavallan perustetuksi. Kaupungissa toisensa perään julistettiin itsenäisesti yleislakkoja, joiden seurauksena työläiset marssivat kasarmeille ja valitsivat neuvostoja. Baijerissa marraskuun 7. päivänä yleislakkoon julistautuneet työläiset marssivat varuskuntaan ja julistivat Baijerin tasavallan työläisten ja sotilaiden neuvoston perustetuksi. Baijerin kuningas pakeni, mikä tiesi tuhoa vanhalle hallintojärjestelmälle muuallakin. Sosiaalidemokraatit, jotka olivat yrittäneet hillitä vallankumousta ja neuvotella liittoutuneiden kanssa siirtymästä parlamentaariseen demokratiaan, esittivät hallitukselle uhkavaatimuksen, jossa vaadittiin keisaria luopumaan kruunusta 8. marraskuuta mennessä. Tuolloin oli kuitenkin jo selvää, että vallankumous tapahtuisi Berliinissä 9. marraskuuta. Tapahtumat itse määräsivät vallankumouksen ajankohdan, aivan kuten Luxemburg oli ennustanut. Poliisiasema ja vankila saarrettiin ja Rosa Luxemburg vapautettiin satojen muiden kanssa. Richard Müller johti aseistautuneiden luottamus-

miesten marssia Moabitin vankilasta, jonne hänet oli vangittu, Valtiopäivätalolle, jonka he miehittivät ja josta käsin he kutsuivat työläisiä ja sotilaita valitsemaan edustajansa Berliinin työläisneuvostojen kokoukseen.

Valta ei kuitenkaan sijaitse yhdessä paikassa eikä Valtiopäivätalon haltuunotto tarkoittanut valtion tai sen asevoimien kaatumista. Neuvottelut sosiaalidemokraattien, ympärysvaltojen ja valtakunnankanslerina toimineen Badenin prinssi Maxin välillä alkoivat jo ennen kuin keisari luopui kruunusta marraskuun 9. päivä, jolloin valta siirtyi SPD:n toimitusministeristölle. Vastavallankumous tapahtui samanaikaisesti vallankumouksen kanssa, ellei jopa ennen sitä. Vastasyntyneet työläisten ja sotilaiden neuvostot eivät voineet odottaa kansallisen neuvostokokouksen järjestämistä oman asemansa vakiinnuttamiseksi hallitsevana voimana. Tapahtumat Venäjällä olivat osoittaneet, kuinka iskulause "Kaikki valta neuvostoille!" saattoi muuttua tyhjäksi fraasiksi. Sen sijaan Berliinin neuvostojen oli toimittava muun Saksan neuvostovallan etujoukkona jo ennen minkäänlaista koordinointia.

Müllerin koolle kutsuma kokous pidettiin seuraavana päivänä Sirkus Buschissa, joka oli sopivan suuri Berliinin työläisten ja sotilaiden neuvostolle. Käsillä olisi saattanut olla Berliinin kommuuni, mutta nopeasti etenevät tapahtumat ja SPD:n viivytysmanööverit varmistivat, että tilaisuudesta todella tuli sirkus. Oli sunnuntai, mikä tarkoitti, etteivät työläiset voineet suoraan valita edustajia työpaikoillaan. Lisäksi heti kun vallankumous vaikutti väistämättömältä, SPD vaati sotilaiden edustajistovaaleja kasarmeihin – tietäen varsin hyvin, että sotilaat olivat työläisiä konservatiivisempia. Valtakirjoja ei juuri tarkistettu, joten 1500:sta paikalla olleesta edustajasta suurin osa oli sotilaita, joista monet kannattivat SPD:tä. Tuloksena oli epäselvä, epävakaa kompromissi neuvostovallan ja tasavaltalaisen vallan välillä, jonka juuret epäilemättä olivat neuvostotasavallan käsitteen ristiriitaisuuksissa. Kokouksessa vahvistettiin Friedrich Ebertin johtama SPD:n toimitusministeristö, jota nyt kutsuttiin kansankomissaarien ministeristöksi, vastineeksi riippumattomien sosialidemokraattien tasavertaisesta edustuksesta siinä. Kokous kuitenkin vahvisti myös, että tämä ministeristö oli viime kädessä alisteinen työläisten ja sotilaiden neuvostoille, niissä perustetulle edustajainkokoukselle ja viime kädessä itse proletariaatille. Tämän perustavamman vallan lujittamiseksi kokous valitsi työläisten ja sotilaiden neuvostojen toimeenpanevan komitean. Müllerin ja luottamusmiesten vastalauseista huolimatta toimeenpanevan komitean paikat kuitenkin jakautuivat SPD:n, USPD:n (itse-

näisten sosiaalidemokraattien) ja sotilaiden edustajien ryhmän kesken, siten että komitean enemmistö ei koskaan tunnustanut neuvostojen auktoriteettia eikä siis edes omaansa. He pitivät itseään väliaikaisena hallituksena ennen perustuslakia säätävän kansalliskokouksen vaaleja, jossa edustettuina olisivat SPD:n ehdotuksen mukaisesti työväenluokan sijaan kaikki luokat. Sirkus Buschin kokous antoi varhaisille neuvostojen kannattajille syyn toivoa, että heidän oma asemansa vahvistuisi myöhemmin. Kokouksessa julistettiin, että ”poliittinen valta on työläisten ja sotilaiden neuvostojen käsissä” ja annettiin toimeenpanevan komitean puheenjohtajuus luottamusmies Richard Müllerille, joka vastusti kansalliskokouksen vaaleja jyrkästi ja puolusti työläisten neuvostohallitusta .[62] Radikaalimpaa oli, että kokous määräsi myös upseerien valinnasta vaaleilla ja armeijan valvonnasta alhaalta käsin. Tämä oli periaatteellinen kauhistus kenraaleille, joiden kanssa SPD yritti neuvotella asevoimien kotiuttamisesta.

Sirkus Buschin kokous viivästytti porvarillisen tasavallan ja neuvostotasavallan tai ehkä pikemminkin tasavallan ja työläisneuvoston käsitteiden välisen perustavanlaatuisen ristiriidan ratkeamista. Kokouksessa ei otettu kantaa sen enempää perustuslakia säätävän kokouksen puolesta kuin sitä vastaankaan. Päätös kokouksesta jätettiin valtakunnalliselle neuvostojen kongressille, joka pidettäisiin joulukuussa. SPD:llä oli kuitenkin Spartakistiliittoon, USPD:hen ja luottamusmiehiin nähden etulyöntiasema. SPD käytti samanaikaisesti valtaansa hallituksessa estääkseen radikaalit muutokset valtiopäivätalon toiminnassa ja henkilöstössä ja valtaansa toimeenpanevassa komiteassa estääkseen siltä kaikenlaisen tehokkaan vastarinnan uudistunutta valtiota kohtaan. SPD:n ja konservatiivisten sotilaiden edustajien vastustuksen lisäksi toimeenpanevaa komiteaa ylikuormittivat alusta saakka ristiriitaiset velvollisuudet, jotka johtuivat Berliinin asemasta kommuunina ja palasena tulevaisuuden kommunismia. Vallankumouksen kohtalo riippui siitä, mitä vallankumouksselliset tekivät Berliinissä, ja koska sotilaallinen valta oli keskittynyt pääkaupunkiin, myös ratkaisevat taistelut käytiin siellä aiemmin kuin muualla. Toimeenpanevan komitean oli pakko toimia sekä neuvostojen puolesta että valtiota vastaan. Kuten Pierre Broué kirjoittaa, toimeenpaneva komitea “väitti valvovansa ja hallitsevansa samanaikaisesti valtakunnan ja Preussin hallitusta, tarjoavansa poliittista johtajuutta Berliinin neuvostolle, toimivansa maan 10 000 neuvoston keskuksena, ratkaisevansa työvoimakysymyksiä ja antavansa vallankumouksellisen suunnan yleisiin asioi-

62 Siteerattu teoksessa Pierre Broué, *The German Revolution, 1917-1923*. Leiden: Brill, s. 152.

hin", eikä se pystynyt tekemään mitään näistä kovin hyvin.[63] Huomion jakautuminen yhtäältä valtioon ja toisaalta neuvostovallan järjestäytymiseen muodostui hyvin pian jälkimmäisen pullonkaulaksi. Sen sijaan, että komitea olisi kurittanut ja hillinnyt valtiota, se tarjosikin ideologista suojaa Ebertille ja vahvisti SPD:n valtaa. Julistamalla esimerkiksi, että "kaikki näiltä viranomaisilta tulevat määräykset katsotaan annettavan toimeenpanevan neuvoston nimissä" se paitsi hyökkäsi "kansankomissaarien neuvoston valtaa vastaan" myös antoi "tahtomattaan tukea pyrkimyksille pelastaa valtiokoneisto, joka pyrki peittämään toimintansa toimeenpanevan vallan ja neuvostojen auktoriteetin taakse, ensin selviytyäkseen ja sitten kostaakseen".[64] Toimeenpaneva komitea ei ilmentänyt kaksoisvaltaa, vaan selvää valtakeskittymää, jossa sen omat yritykset riistää valta keisarikunnalta alistivat sitä valtiolle entisestään. Tuloksena oli "kaksinaamainen hallitus: neuvosto työläisille, mutta porvarillinen ja laillinen valtiokoneisto hallitseville luokille, armeijalle ja ympärysvalloille".[65]

Marraskuun vallankumouksen ja joulukuun kongressin välisenä aikana SPD alkoi nopeasti vahvistaa asemaansa neuvostojen edustajistoissa Berliinin ulkopuolella. Kommunistit ja muut kapinalliset hallitsivat monia työläisneuvostoja Saksan teollisilla ydinalueilla ja kaikkialla, missä esitettiin vaatimuksia suorasta työläisvallasta ja yhteiskunnallistamisesta (esimerkiksi Ruhrissa), mutta delegointijärjestelmä jätti heidät heikkojen liittolaistensa tai jopa vihollistensa edustamiksi valtiopäivillä. Työläisneuvostot Berliinissä ja muualla kommunistien vahvoilla alueilla onnistuivat sulkemaan ulos kaikki edustajat, joita ei ollut valittu suoraan työpaikoilta (jopa Liebknechtin ja Luxemburgin asettuminen ehdolle estettiin), mutta muualla maassa ei ollut vastaavaa tunnontarkkuutta. Broué kirjoittaa, että lähes viidestäsadasta edustajasta "405 oli lähetetty työläisneuvostojen ja 84 sotilaiden neuvostojen toimesta".[66] Kuitenkin vain 179 edustajaa 405:stä oli työläisiä ja loput journalisteja ja muita sivistyneistöstä tulevia ammattilaisia. Näistä lähtökodista alkanutta kokousta on kirjallisuudessa kuvattu kollektiiviseksi itsemurhaksi tai Müllerin sanoin "poliittiseksi itsemurhaklubiksi". Spartakistit olivat toivoneet, että 10. marraskuuta tehdyt viivytystoimet olisivat antaneet Ebertille ja ministereille vallan vain

63 Sama, s. 174.

64 Sama, s. 175.

65 Sama, s. 168.

66 Sama, s. 184.

väliaikaisesti, ja että neuvostot olisivat ennen pitkää ottaneet sen takaisin. Kävi kuitenkin päinvastoin ja neuvostojen kongressi ratifioi kansantasavallan jättäen itselleen pelkän vallan kutsua koolle perustuslakia säätävä kokous. Keskusneuvostoa, josta talouden vallankumouksellinen organisointi olisi voinut kehittyä, ei syntynyt.

Jälkikäteen saattaisimme sanoa, että Müller, Emil Barth ja luottamusmiehet eivät olleet huomioineet Luxemburgin *Massenstreikin* keskeistä opetusta suunnitellessaan marraskuun hyökkäystä, ja että he tuhlasivat voimiaan tehdessään päätöstä sen huipennuksen ajankohdasta, jonka kuitenkin määräsivät lopulta työläisjoukot. Heillä oli suunnitelma hyökkäystä varten, mutta ei sen menestyksen varalta. Mülleristä kirjoittamassaan elämäkerrassa Ralf Hoffrogge huomauttaa, että tämän kutsu neuvoston kokoamiseksi oli epämääräinen ja tarjosi vain vähän ohjeita, kuinka edustajien valinta tulisi suorittaa. Tämä tarjosi SPD:lle helpon tilaisuuden manipuloida Sirkus Buschin kokousta. Joka tapauksessa luottamusmiesliikkeen ja etenevän joukkolakon monimutkainen dialektiikka mursi monia ennakkokäsityksiä spontaaniuden ja organisaation suhteesta. Suunnittelu ja vapaaehtoiset sitoumukset nousivat joukkolakon liekeistä ja ruokkivat niitä erilaisin seurauksin, kuten tapahtumasarjan loppu osoitti.

Tapahtumien kärjistyessä joulukuussa Müller, luottamusmiesten edustajat tai Spartakistiliiton Luxemburg ja Liebknecht eivät ajatelleet, että aika olisi kypsä laajoille kamppailuille. Neuvostojen kongressin tappio sai heidät vakuuttuneiksi, että edessä olisivat kovat ajat valmistelevan ja organisatorisen työn parissa. Tietyt vallankumouksellisen proletariaatin osat, jotka eivät tienneet kuinka paljon oli jo hävitty, eivät kuitenkaan yksinkertaisesti suostuneet hyväksymään sosialidemokraattien valtaannousua. Armeijan kotiuttamista ja Berliinin poliisiaseman hallintaa koskevat kamppailut, joiden ratkaisu oli sosiaalidemokraattien käsissä, sekä kysymys vapaana vaeltavien puolisotilaallisten joukkojen (*freikorps*) kohtalosta, saivat toimeenpanevan komitean julistamaan yleislakon, jonka laajuus ja intensiteetti yllätti lähes kaikki. Tammikuun 5. päivän mielenosoitus oli kenties suurin koskaan nähty yksittäinen proletaarinen toiminta. Kaksisataatuhatta ihmistä täytti Berliinin keskustan ja piiritti poliisin päämajan aseistautuneina ja valmiina taisteluun – merkkiä odottaen. Johtajat eivät tienneet kuinka reagoida tähän yllättävään voimannäyttöön, jonka osallistujat eivät suinkaan halunneet jäävän pelkäksi näytökseksi. Broué siteeraa seuraavaa *Der Rote Fahnessa* julkaistua kuvausta päivän tapahtumista:

Joukot palasivat surullisina kotipuoleensa. He olivat toivoneet suurta tapahtumaa, mutta eivät olleet kyenneet tekemään mitään. Johtajat puolestaan pohtivat tilannetta. He olivat tehneet samaa Marstallissa, jatkaneet poliisin päämajassa ja yhä edelleen he keskustelivat. Työläiset seisoivat ulkona tyhjällä Alexanderplatzilla kiväärit kädessä ja sekä kevyet että raskaat konetuliaseet mukanaan. Sisällä johtajat keskustelivat.[67]

Yhtäkkisesti vallankumoukseen valmiiden proletaaristen joukkojen itsejärjestäytynyt toiminta aiheutti kommunistisen johdon keskuuteen ajan ja paikan välisen kuilun. Sekä joukot että johto olivat kuin lumottuja ja odottivat oikeanlaista merkkiä toiselta osapuolelta. Voimannäyttö vakuutti osan poliisin päämajassa keskustelevista siitä, että he voisivat syöstä Ebertin hallituksen vallasta, mutta toiset epäilivät, etteivät he pystyisi pitämään Berliiniä hallussaan kuin muutaman päivän. Kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että pelkkä vetäytyminen oli mahdotonta, ja että proletariaatin innostus oli säilytettävä. Vallankumouksen kannattajat, mukaan lukien Liebknecht ja monet luottamusmiehistä, jotka olivat vain päivää aiemmin jakaneet Luxemburgin ja Müllerin käsityksen olosuhteiden kypsymättömyydestä, saivat nyt luvan muodostaa komitean, joka olisi syrjäyttänyt hallituksen mikäli mahdollista, ja joka jo laati tiedotetta vallan ottamisesta, vaikka ei sitä kuitenkaan koskaan levittänyt.

Liebknecht ja muut olivat tehneet päätöksensä sen jälkeen, kun heille oli kerrottu, että armeijan päämajassa Marstallissa sijaitseva vallankumouksellinen Volksmarine (Kansan laivasto) tukee hyökkäystä. Volksmarinen kanssa ei kuitenkaan käyty kunnollisia neuvotteluja etukäteen, ja kun vallankumouksellinen komitea meni Marstalliin, se ajoi heidät tiehensä. Sosiaalidemokraatit valmistelivat joukkonsa vastaiskuun ja valloittivat väkivaltaisesti takaisin spartakistien ja heidän liittolaistensa miehittämät rakennukset Berliinissä. Näin porvarillinen Weimarin tasavalta vihittiin työläisten verellä.

Luxemburg syyttää historiaa spartakistien tappiosta viimeiseksi jääneessä kapinaa koskevassa arviossaan ”Die Ordnung herrscht in Berlin”, jonka hän kirjoitti vähän ennen kuin *freikorps* murhasi hänet ja Liebknechtin. Luxemburgin mukaan kyseessä oli – tai tulisi tulevaisuuden näkökulmasta olemaan – välttämätön tappio, eräänlainen ”kou-

67 Sama, s. 242.

lu", kuten hän oli kirjoittanut jo kaksitoista vuotta aikaisemmin. Tapahtumat olivat olleet Saksan proletariaatin poliittisen "kypsymättömyyden" ilmaus, jonka seuraukset kuitenkin pakottaisivat sen kypsymään. Luxemburgin yhteiskunnallisia liikkeitä korostava historiateoria kykeneekin tarkastelemaan mitä tahansa tappiota askeleena polulla kohti menestystä. Hänelle proletariaatti oli samanaikaisesti ollut sekä liian että liian vähän vallankumouksellinen. Sen oli täytynyt vastustaa kohtaamaansa provokaatiota, mutta se oli ollut kykenemätön viemään vallankumousta loppuun asti. On kuitenkin vaikea tietää, miten "johtajuuskaan" olisi voinut onnistua tilanteessa, jossa Luxemburgin mukaan epäonnistuminen oli vasta todellisen menestyksen edellytys toimiessaan joukkojen yhdenlaisena vallankumouksellisena koulutuksena.

Tässä viimeisessä artikkelissaan Luxemburg korostaa erityisesti vallankumouksellisten merimiesten epäröintiä, joiden tukeen Liebknecht, Georg Ledebour ja muut vallankumouskomitean jäsenet olivat luulleet voivansa luottaa. Merimiehet olivat sen sijaan torjuneet avoimen sisällissodan mahdollisuuden ja päättäneet karkottaa komitean Marstallista. Koko tapahtumakulun ajan juuri kysymys armeijasta ja sotilaiden neuvostoista aiheutti sekaannusta vallankumouksellisissa puolueissa ja nousevassa proletariaatissa ja muodosti samalla haasteen, johon Luxemburgilla tai muilla hänen puolueessaan ei ollut vastausta. Saksan vallankumous oli ensisijaisesti sodanvastainen kapina, ja työläiset, jotka olivat epävarmoja parlamentin suhteen, vaativat joka tapauksessa ehdottomasti armeijan lakkauttamista. Tämä oli itse asiassa ainoa asia, jonka suhteen joulukuun neuvostojen kongressi aidosti *oli* radikaali. Se määräsi toimenpiteitä, jotka Brouén mukaan olivat "todellinen kuolemantuomio vanhalle armeijalle: arvomerkkien poistaminen, kurista ja univormujen käytöstä vapauttaminen vapaa-ajalla, ulkoisten kunnioituksen merkkien poistaminen, upseerien valitseminen sotilaiden toimesta ja armeijan komennon siirtäminen sotilasneuvostoille".[68] Ebert ja SPD tarvitsivat armeijan johtajien yhteistyötä joukkojen kotiuttamiseksi, mutta myös hillitäkseen vallankumouksellisia ylilyöntejä. He toisin sanoen halusivat, että keisarillinen armeijan jäänteet osallistuisivat todennäköisyyksien vastaisesti omaan hajottamiseensa samalla, kun proletariaatin suuri enemmistö vastusti kaikenlaisia armeijan uudelleenjärjestelyjä tai neuvostojen ennenaikaista riisumista aseista. Sotilaiden kotiuttaminen oli kuitenkin monimutkainen tehtävä myös neuvostoille. Vallankumoukselliset eivät halunneet sen tapahtuvan liian nopeasti,

68 Sama, s. 231.

jotta eivät olisi menettäneet sotilaiden neuvostojen ja niiden hallussa olevien varuskuntien tukea. Heidän näkökulmastaan kotiuttaminen olisi saattanut hyödyttää Ebertiä ja sosialistista oikeistoa, jotka saattoivat luottaa *freikorpsiin* – palkkasotilaista koostuviin puolisotilaallisiin joukkoihin, joita oli muodostettu vastikään kotiutetuista sotilaista, ja joita valtio saattoi valtuuttaa ja käyttää paikoissa, joissa armeijaa ja poliisia ei ollut. Vallankumous oli epäonnisessa asemassa, jossa sen oli tuettava sotilaita – yhteiskunnallista ryhmää, joka sen olisi lakkautettava.

KAPD, TEHDASRYHMÄT JA RUHRIN PUNA-ARMEIJA. Tammikuun tapahtumat eivät rajoittununeet Berliiniin ja joukkojen kamppailu jatkui muualla maassa vielä senkin jälkeen, kun se oli pääkaupungissa murskattu. Hampurissa Jan Appel oli organisoinut aseteollisuuden lakkoja vuodesta 1917 lähtien, ja hän oli noussut siellä myös luottamusmiesliikkeen puheenjohtajaksi. Kuultuaan Luxemburgin ja Liebknechtin tappamisesta hän johti yöllisen marssin lähellä olevalle kasarmille. He yllättivät sotilaat ja riisuivat heidät aseista. Takavarikoimansa aseet he jakoivat neljälletuhannelle työläiselle. Ammattiliitot onnistuivat kuitenkin pysäyttämään nämä työläiset ja riisumaan vuorostaan heidät aseista, mistä Appel ja muut luottamusmiesliikkeeseen osallistuneet (kuten myös monet spartakistit) tekivät johtopäätöksen, että ammattiliitot olivat hyödyttömiä vallankumouksen tarkoituksiin. Oli muodostettava uusia instituutioita – työpaikoille tiiviisti kiinnittyneitä työläisneuvostoja, jotka olivat vapaita ammattiliittojen vaikutuksesta, tiukasti proletaarisia ja horjumattoman vallankumouksellisia. Valmistellakseen neuvostojen perustamista vallankumouksellisten tuli rakentaa erityisiä tehdasorganisaatioita luottamusmiesliikkeen mallin pohjalta. Toisin kuin monet luottamusmiehet ja spartakistit, mukaan lukien Müller ja Luxemburg, jotka olivat valmiita ottamaan riskin petturuudesta säilyttääkseen yhteyden joukkoihin, Appel ja hänen toverinsa, jotka perustivat myöhemmin KAPD:n, torjuivat jyrkästi yhteistyön parlamentaaristen puolueiden ja ammattiliittojen kanssa.

Appel piti puoluenimeään Max Hempel käyttäen vuoden 1921 Kominternin kolmannessa kongressissa puheen, jossa teki KAPD:n puolesta selkoa puolueen valinnoista saman vuoden maaliskuun toiminnan aikana. Tässä puheessa hän tekee tarkan eron neuvoston idean ja bolsevikkien vallankumousteorian välille.[69] Hänellä oli ollut ai-

69 John Riddell (toim.) (2015) *To the Masses: Proceedings of the Third Congress of the Communist International, 1921*. Leiden: Brill, s. 448-457.

kaa todistaa vallankumouksen etenemistä sarjana epäonnistuneita kapinoita. Vuonna 1917 alkanutta vallankumousaaltoa laajemmin tarkastellessaan hän havaitsi, kuinka ”vallankumoukselliset proletaariset joukot muodostuvat taistelussa”. Venäjällä ja Saksassa neuvostoista oli tullut ”joukkojen järjestäytymismuoto”. Työväenluokan vanhat organisaatiot – ammattiliitot ja poliittiset puolueet – olivat olleet riittäviä aikana, jolloin työväenluokka kamppaili parantaakseen asemaansa kapitalismin sisällä, mutta ei tavoitellut vielä koko järjestelmän kaatamista. Miljoonien työläisten vaatiessa vallankumousta tällaiset mekanismit ja niihin kiinnittyneet henkilöt muodostuivat kuitenkin esteeksi. Tällöin vallankumoukselliset työläiset ajautuvat luonnostaan kohti työläisneuvostojen muotoa. ”Mikäli tämä on tapa, jolla proletariaatti järjestäytyy vallankumouksessa”, Appel puhui Kominternille, ”tämän on oltava myös tapa, jolla me kommunistit ryhdymme organisoimaan vallankumouksellista proletariaattia.”

Appelin mukaan kommunistisen puolueen työnä on nostaa esiin ja välittää vallankumouksellisia esimerkkejä ”siten, että tämä sopii yhteen vallankumouksen tähänastisen kehityksen kanssa”. Kommunistit oppivat esimerkistä ja johtavat esimerkillä. Neuvosto ei ole vain neuvosto, vaan vallankumouksellisessa tilanteessa myös kommuuni – tulevaisuuden kommunismin muoto läsnä yhdessä nykyhetken sirpaleessa. Se leviää jäljittelyn ja esimerkiksi tekemisen myötä. Ei riittänyt, että joukot voitettaisiin vallankumouksen puolelle, tai että muodostettaisiin asialle omistautunut ammattijohtajien kaaderi, vaan työläisille olisi annettava välittömät vallankäytön välineet. Appelille puolue ei ollut sen enempää joukoista täyttyvä määrällinen muoto kuin kurinalaisuuden myötä syvenevä laadullinenkaan muoto, vaan katalyytti ja häviävä välittäjä, joka tekisi tilaa suoralle työläisvallalle. KPD:n bolsevikeista KAPD:n erotti pyrkimys pelkkään neuvostovallan elvyttämiseen ja kaiken sen tiellä seisovan tuhoamiseen. Tämä tarkoitti erityisesti SPD:hen kytkeytyviä ammattiliittoja, jotka olivat vuoden 1919 loppuun mennessä ujuttautuneet lujin ottein neuvostojen edustajistoon. KAPD:n militantit keskittyivät tehdasryhmien muodostamiseen. Nämä olivat neuvostoille rinnakkaisia mutta samalla niitä kohti suuntautuneita rakenteita, jotka agitoivat neuvostovallan puolesta sekä neuvostojen sisällä että ulkopuolella. Kommunistien piti järjestäytyä työläisneuvostojen rinnalle, ei yläpuolelle: ”Kommunistien on pyrittävä muodostamaan ydin ja puitteet, joihin proletariaatti voi asettautua olosuhteiden vetäessä sitä taisteluun”. Käsitys johtajuudesta, jossa puolue nähdään proletariaatin omasta toiminnasta johdettuina puitteina tai ytimenä,

erottautuu selvästi Luxemburgin kouluttavasta ja bolsevikkien ammattivallankumouksellisista muodostuvasta puolueesta. Sen johtajuus syntyy yksinkertaisesti tehdasryhmän kaltaisesta joukosta perusperiaatteita tai neuvoston kaltaisesta mallista, jonka proletariaatti voi ottaa käyttöön, ja joka sen itse asiassa täytyi ottaa käyttöön ”koska se ei enää voi kamppailla ammattiliittojen kautta eikä niiden kanssa.”

Tuohon aikaan Appel ja hänen toverinsa ajattelivat, että tehdasryhmien lisäksi tarvittiin välttämättä myös järjestäytyneiden kommunistien puolue, koska he tunnistivat työttömien käymien kamppailujen keskeisyyden. Työttömät eivät löytäneet paikkaansa tehdasryhmissä, mutta heitä voitiin kannustaa järjestäytymään suoraan neuvostoiksi ja liittymään siten yhteen työläisten neuvostojen kanssa.[70] Tehdasryhmät olivat avoimia kaikille vallankumouksellisille työläisille riippumatta heidän kytköksistään, kunhan he vain hyväksyivät kommunismin tavoitteen. Puolue sen sijaan vaati kannattajiltaan periaatteidensa hyväksymistä. Tämä tehdasryhmän ja puolueen välinen ero merkitsi kompromissia massapuolueen ja ammattivallankumouksellisten puolueen välillä. Tehdasryhmät olivat kommunistisia joukko-organisaatioita, kun taas puolue muodosti tiettyjä selkeitä kantoja. Tällaisen rakenteen seurauksena KAPD:llä ei kuitenkaan aina ollut kunnollista jalansijaa tehdasryhmissä. Anarkisteilla oli omat tehdasryhmänsä, ja myös KAPD:hen kytkeytyvissä tehdasryhmissä oli paljon sekä anarkisteja että kommunisteja, joiden mielestä puoluetta ei tarvittu. Itse asiassa myös Appelin myöhemmät toverit hollantilais-saksalaisessa GIK:ssa, joiden kanssa hän työsti loppuun ja julkaisi *Grundprinzipienin*, päätyivät pitämään puoluetta ylimääräisenä tai jopa haitallisena vallankumoukselle.

Päällekkäisillä rakenteilla saattoi kuitenkin olla tärkeä merkitys. Neuvostojen epäonnistuessa tehdasryhmät pystyivät vielä pitämään pintansa ja niiden epäonnistuessa puolue pysyi lujana. Juuri tämä oli KAPD:n rooli vallankumouksessa, sikäli kuin sillä

70 Monet neuvostojen kommunismin projektin radikaaleimmista kannattajista sekä Saksan vallankumouksen loppuvuosina että myöhemmin Alankomaissa ja Saksassa olivat työttömiä työläisiä. Esimerkiksi Paul Mattick, kun hän toi neuvostojen kommunismin perinnön Yhdysvaltoihin ja yritti järjestäytyä sen periaatteiden mukaisesti 1930-luvun laman aikana, työskenteli pääasiassa ja ensisijaisesti työttömien parissa. Neuvostojen kommunismia kannattanut Marinus van der Lubbe, joka poltti Saksan valtiopäivätalon, vietti suurimman osan elämästään vaeltelemalla työpaikasta toiseen ja järjestäytymällä työttömien kanssa.

oli roolia ensinkään. Puolue oli tehokkaimmillaan, kun sen kannattajat toimivat löyhästi koordinoitujen, itsenäisten aseistettujen ryhmien kautta, joiden tehtävänä oli tukea joukkojen kamppailuja, samalla kun ylläpitivät itseään pakkolunastamalla yksityisomaisuutta. Tällainen oli tilanne erityisesti vuoden 1921 maaliskuun toiminnassa, joka oli KAPD:n hyvin rajallisen tehokkuuden huipentuma ja sen viimeinen mahdollisuus vallankumoukseen. Maaliskuun taisteluissa oli kyse osittain spontaanista kapinasta ja osittain KAPD:n ja KPD:n aseistettujen ryhmien koordinoidusta vastauksesta siihen. Niistä tunnetaan hyvin esimerkiksi KPD:tä edustanut Max Hölzin johtama ryhmä, vähemmän hyvin ryhmä, jota johti Appelin toveri Karl Plättner. Taloudellisen tilanteen heiketessä vuosien 1920 ja 1921 aikana KPD:n ja KAPD:n kommunistit odottivat valmiina joukkojen seuraavaa nousua kamppailuun, koska eivät halunneet menettää tilaisuuttaan, kuten oli käynyt vuoden 1920 Ruhrin kapinan aikana. Tällä kertaa kriittinen piste syntyi maan itäosassa, Hallessa ja Mansfeldissa, joissa tehdasryhmät olivat varsin aktiivisia ja työntekijät aseistautuneita. Aktiivisuus oli voimakasta etenkin ultramodernissa Leunan tehtaassa, jossa yhden arvion mukaan vähintään 2 000 työntekijää 25 000:sta oli järjestäytynyt AAUD-tehdasryhmään. Kun hallitus yritti riisua työntekijät aseista, yleislakko levisi koko alueelle, ja harvinaisella yksimielisyydellä sekä KAPD että KPD päättivät hetken koittaneen. Tämä oli ultravasemmiston sankarillisen seikkailupolitiikan huipentuma. Vastauksena yleiseen kutsuun aseistetut yksiköt alkoivat polttaa poliisiasemia ja tuomioistuimia, ryöstää pankkeja ja jakaa pakkolunastettuja tavaroita. Vallankumouksen Robin Hoodiksi kutsuttua Max Hölziä väijyivät berliiniläiset poliisiyksiköt, jotka oli lähetetty kukistamaan Mansfieldissa kapinoivat työläiset. Tässä on kuvaus hänen eräänlaista kommunisaation esiastetta harjoittaneen joukkonsa toiminnasta:

Motorisoitu joukko koostui 60–200 miehestä. Tiedusteluyksikkö eteni edellä aseistettuna konekivääreillä tai käsiaseilla, ja sen perässä tulivat raskaasti aseistetut kuorma-autot. Sitten tuli komentaja omalla autollaan, mukanaan "kassakaappi" ja "valtiovarainministeri". Takana seurasi vielä yksi kuorma-auto, joka oli lastattu raskailla aseilla. Kaikki ajoneuvot oli peitetty punaisin lipuin. Kaupunkiin saavuttaessa tarvikkeita takavarikoitiin ja postitoimistoja ja pankkeja ryöstettiin. Yleislakko julistettiin ja sen kustannukset maksatettiin suurelta osin yritysten omistajilla. Lihakauppiaat ja leipurit pakotettiin myymään tuotteitaan 30–60 pro-

senttia normaalia halvemmalla. Kaikki vastarinta tukahdutettiin välittömästi ja väkivaltaisesti. Tällaiset yksiköt olivat erittäin aktiivisia koko Saksin alueella Kappin vallankaappauksen jälkeen.[71]

KPD:n ja KAPD:n keskuskomiteat julistivat yleisen kutsun kapinaan, mutta tämän lisäksi heillä oli vain vähän vaikutusta nopeasti eteneviin tapahtumiin. Viestejä katosi keskuskomitean ja maakuntien välisessä viestinnässä. Itsenäisesti toimivat aseistetut ryhmät eivät juurikaan tienneet mitä muualla tapahtui. Tyypillisenä esimerkkinä yleisestä koordinaation puutteesta olivat miehitetyn Leunan tehtaan puoliammattitaitoiset työntekijät, jotka vastustivat kehotusta tarttua aseisiin ja siirtyä hyökkäykseen, koska päättelivät tulevansa surmatuiksi. He eivät kuitenkaan tienneet, että Hölzin joukot olivat lähellä ja olisivat voineet tulla heidän avukseen. Lopulta tehdasta pommitettiin, työntekijät riisuttiin aseista ja Hölz vangittiin. Hetki oli menetetty.

Tarkemmin ottaen hetki oli menetetty jo toistamiseen, sillä maaliskuun toiminta oli tavallaan jatkoa alueella vuotta aiemmin tapahtuneelle laajemmalle lakolle ja liikehdinnälle, joka oli johtanut KAPD:n perustamiseen ja ohjannut sen käsitystä omasta roolistaan. Vuoden 1920 maaliskuun vallankumous oli vastaus kenraali Lüttwitzin ympärille kehittyneiden oikeistovoimien ensimmäiseen yritykseen kaapata valta sotilaallisella voimalla. Tämä vallankaappaus olisi onnistunut, ellei työväenluokka Berliinissä olisi ryhtynyt spontaaniin vastarintaan johtajiensa epäröinnistä huolimatta. Useimmat armeijan johtajat eivät tukeneet vallankaappausyritystä avoimesti, mutta eivät myöskään vastustaneet sitä voimakeinoin, joten SPD ja sen ministerit pakenivat Berliinistä etsimään kenraalia, joka tarjoaisi heille turvapaikan. Vasta perustettu KPD huomioi hallituksen aiemmat petturuudet (sehän oli liehitellyt ja siten rohkaissut juuri niitä voimia, jotka olivat nyt valmiita syrjäyttämään sen) ja oli kahden vaiheilla eikä kehottanut puolustamaan sitä yleislakolla. Taisteluun valmiiksi järjestäytynyt saksalainen työväenluokka vastusti kuitenkin armeijan ja imperiumin perustamista uudelleen enemmän kuin mitään ja laski työkalunsa käskyä odottamatta. Berliinissä uusi hallitus ei kyennyt painamaan rahaa työntekijöiden palkkojen maksamiseksi eikä tuottamaan propagandaa toimiensa puolustamiseksi, koska painotalot olivat lakossa. Ruhrin ja Saksin alueilla työläiset aseistautui-

71 Gilles Dauvé & Denis Authier (2006) *The Communist Left in Germany: 1918-1921.* Baltimore: Collective Action Notes, s. 146.

vat ja julistivat neuvostojen edustajiston vaalit alkaneeksi. Max Hölz ja hänen improvisoimansa puna-armeija polttivat poliisiasemia, avasivat vankiloita ja pakkolunastivat rahaa pankeista koko Vogtland-Erzgebirgen maalaisalueella. Armeijan ja porvariston näkökulmasta vallankaappaus näyttikin rohkaisevan ja keskittävän vasemmiston voimia vaarallisesti. Historiallisia tapahtumia ei kuitenkaan voitu vetää takaisin, eivätkä yleislakon vapauttamat voimat suostuneet enää vain palaamaan vanhaan *status quoon*.

Tämä koski erityisesti Ruhrin kaivosalueen proletaareja. Ruhrissa spartakistien ja muiden kommunistien neuvostoja ja tuotannon yhteiskunnallistamista tukeva joukkolakko oli väkivaltaisesti tukahdutettu *freikorpsin* ja sitä ohjailevien sosiaalidemokraattien toimesta keväällä 1919. Berliinissä aseistetun valtiovallan voimistuminen teki työläisten nousemisen mahdottomaksi, mutta Ruhrissa valta oli hajaantuneempaa. Reinin itäpuolella sijaitseva Ruhrin alue oli Yhdysvaltojen Pennsylvanian tavoin rikas sekä rautamalmi- että hiiliesiintymien suhteen ja siksi luonnollinen paikka Saksan raskaalle teollisuudelle. Nämä olivat työvoimavaltaisia teollisuudenaloja, jotka tarvitsivat työvoimaa kaikkialta Saksasta, mukaan lukien slaavilaisalueiden puolalaisia ja etelästä kotoisin olevia katolilaisia, joilla oli omat ammattiliitonsa. Asuntoja oli alueella erittäin vähän, joten Ruhrin teräs- ja metalliteollisuusalueilla työskennelleet, sotaponnistuksiin osallistuneet työttömät eivät voineet vallankumouksen jälkeen muuttaa läheisille työvoimapulasta kärsiville hiilikaivosalueille, koska heille ei ollut paikkaa, jossa asua, eikä kulkuvälineitä, joilla sinne päästä. Väestön tiheyden ja yleisen köyhtymisen vuoksi alue kärsi sodan aikana vakavasta elintarvikepulasta, ja monet elivät sodan viimeisen vuoden pelkillä nauriksilla. Marraskuun vallankumouksen jälkeen radikaaleimmat neuvostot erottautuivat muista takavarikoimalla ja jakamalla uudelleen elintarvikkeita, jotka työnantajat ja rikkaat olivat kätkeneet joko omaan käyttöönsä tai myöhempään kannustinkäyttöön. Ruhrissa Saksan rikkaimpien teollisuusmiesten valtava vauraus kohtasi työväenluokan kurjuuden massiivisten teollisuuslaitosten muodossa. Yksi esimerkki tällaisesta oli Thyssen-kompleksi, jolla oli oma hiilikaivos ja omat koksinjalostamot ja masuunit hiilen ja rautamalmin työstämiseksi teräkseksi. Tuotannon yhteiskunnallistamista koskevat vaatimukset olivat erityisen voimakkaita juuri Ruhrin länsi- ja pohjoisosissa, joissa anarkosyndikalistiset ryhmät olivat aktiivisia. SPD oli kuitenkin perustanut ennakoivasti neuvostoja muille alueille, joilla ne tekivät yhteistyötä kaupunkien hallintojen kanssa ja perustivat työnantajien puolesta turvallisuusjoukkoja. Anarkosyndikalistit, kommunistit ja itsenäiset toimijat taisteli-

vat kiivaasti neuvostojen hallinnasta Ruhrin alueella vuoden 1919 alussa, jolloin yleislakko useissa paikoissa muuttui sisällissodaksi, kun SPD:n alueellinen komissaari ja valtion sotavoimat yhdessä *freikorpsin* kanssa riisuivat neuvostot aseista väkivalloin ja tappoivat tusinoittain ihmisiä. Helmikuun ja huhtikuun lakkoaaltojen keskeinen vaatimus oli hiiliteollisuuden yhteiskunnallistaminen, jota neuvostojen kongressi oli ehdottanut. Essenissä oli hyväksytty suunnitelma kaivosten yhteiskunnallistamiseksi edustajistorakenteiden kautta ja työnantajien tilat oli miehitetty ensimmäisen täytäntöönpanoyrityksen yhteydessä. Essenin malli oli kuitenkin eräänlainen kompromissiratkaisu, jonka itsenäiset sosialidemokraatit olivat kehittäneet estääkseen syndikalistien ja kommunistien tehdasryhmissään suunnitteleman radikaalimman yhteiskunnallistamisen. Essenin mallissa yhteiskunnallistaminen olisi tapahtunut kansallistamisen kautta ja se olisi jopa säilyttänyt yksityisomistuksen joksikin aikaa yhdistäen sen työntekijöiden hallintavaltaan.[72] Vaikka neuvostot ja edustajat valittiin vaaleilla, epäselvyys edustajien tarkasta roolista johti siihen, että heidän valtansa heikkeni vähitellen, kunnes he lopulta toimivat lähinnä neuvoa-antavassa roolissa.

Ruhrin työväenluokka oli siis poikkeuksellisen taistelunhaluinen, mutta toisaalta myös valtio ja erityisesti armeija olivat paikallisesti hyvin heikkoja. Liittoutuneet miehittivät aselevon ehtona Reinin länsirannan sekä kolme keskeistä sillanpäätä muuhun Saksaan. Vuonna 1919 allekirjoitetussa Versailles'n rauhansopimuksessa määrättiin koko Reininmaa, mukaan lukien osia Ruhrin laaksosta, demilitarisoitavaksi. Tästä syystä paikallinen armeijan komentaja Oskar von Watter ja hänen sosialidemokraattinen kollegansa Carl Severing joutuivat turvautumaan *freikorpsiin* järjestyksen ylläpitämiseksi. Nämä joukot olivat käyttäneet raakaa voimaa vuoden 1919 työläisneuvostoille myönteisiä, "yhteiskunnallistamisen" ajamiseksi järjestettyjä lakkoja vastaan. Von Watterin alkuperäinen puolueettomuusjulistus vastauksena Kappin vallankaappaukseen näytti monen alueen toimijan silmissä implisiittiseltä tuelta vallankaappausta yrittäneille oikeistolaisille, ja kun hän myöhemmin ilmoitti tukevansa SPD:n johtamaa hallitusta, oli jo liian myöhäistä. Alueen proletaarien vastaus oli nopea ja voimakas: muutamassa päivässä lähes 100 000 työläistä oli aseistautunut, riisunut *freikorps*-yksiköt Dortmundissa aseista ja kutsunut koolle työläisneuvostojen edustajistovaalit. Tätä voidaan pitää yhtenä uskomatto-

72 Jürgen Tampke (1979) *The Ruhr and Revolution: The Revolutionary Movement in the Rhenish-Westphalian Industrial Region*. Lontoo: Croom Helm, s. 117-131.

mimmista proletaarisen itsejärjestäytymisen esimerkeistä koskaan. Kappin paetessa Berliinistä tämä ”Ruhrin puna-armeija” hallitsi koko aluetta Ruhr-joelta Lippe-joelle ja oli voittanut avoimessa taistelussa Münsteristä lähetetyt valtion asevoimien joukot saaden haltuunsa vielä lisää aseita, mukaan lukien pienet ilmavoimat. Vuotta myöhemmät maaliskuun tapahtumat olivat tässä suhteessa rajoittuneempia, eikä niihin sisältynyt missään nimessä vastaavaa täydellistä mobilisaatiota. Kommunismin edellytys oli vihdoin käsillä: aseistettu proletaarinen enemmistö oli murskannut valtion järjestäytyneen väkivallan. Tämä enemmistö oli kuitenkin jälleen jakautunut. Se oli epävarma paitsi menetelmistään myös tavoitteistaan. Oliko tarkoitus vain puolustaa Berliinin hallitusta, *status quota* ja niitä olosuhteita, jotka olivat tuoneet heidät nykyiseen tilanteeseen? Vai oliko nyt mahdollista asettaa tavoitteita ja tarttua aseisiin muutenkin kuin refleksinomaisesti? Voitiinko vallankaappauksen kukistamisen lisäksi alkaa kamppailemaan kaiken vallan siirtämisestä neuvostoille? Monet, kenties jopa suurin osa aseellisista ryhmistä, olivat valmiita taistelemaan katkeraan loppuun asti, mutta sama ei pätenyt niiden kompromisseihin ja neuvotteluihin taipuvaisiin johtajiin.

Tuota ensimmäistä viikkoa seurasi mutkikas tilanne. Muualla maassa yleislakko oli torjunut vallankaappauksen ja myös aseelliset yhteenotot olivat jääneet pääosin vähäisiksi, minkä vuoksi työläisten annettiin pitää aseensa. Ruhrin alueella työläiset olivat kuitenkin ottaneet tosiasiallisen vallan, eivätkä olleet valmiita luopumaan siitä ainakaan ilman takeita, ettei heitä surmattaisi. Monet yksiköt pitivätkin kaikkia neuvoteltuja aseistariisuntasopimuksia petoksellisina ja joko kokonaan sivuuttivat ne tai hyökkäsivät aktiivisesti ne allekirjoittaneita johtajia vastaan. Konsensuksen saavuttamisen ongelmat olivat jossain määrin maantieteellisiä. Läntisen Ruhrin ammattiliitot ”olivat joko heikkoja tai olemattomia, sillä niiden työvoima koostui suurelta osin juurettomista ja paikalla vain väliaikaisesti oleskelevista miehistä, joista monet olivat puolalaisia ja venäläisiä”.[73] Siellä missä ammattiliitot olivat heikoimmillaan, ja missä työnantajien organisoimat näennäisammattiliitot toimivat, menestyivät niitä paremmin sekä kommunistien että anarkistien tehdasryhmät, joita oli järjestäytynyt jo vuoden 1919 yhteiskunnallistamista vaatineista lakoista lähtien. Ammattiliitot, SPD ja itsenäiset sosiaalidemokraatit olivat juurtuneet työpaikoille syvemmin laakson itäisellä puolella, jossa kaikki neuvottelut käytiin, ja joka oli

73 Werner T. Angress (1957) ”Weimar Coalition and Ruhr Insurrection, March-April 1920: A Study of Government Policy”. *Journal of Modern History.* 29, no. 1, s. 3.

paljon lähempänä suurinta osaa Ruhrin proletaareja vastaan asettuneista valtakunnan sotajoukoista. Useimmat neuvotteluihin osallistuneista tulivat tällaisista vakiintuneista ryhmistä osittain siksi, että SPD:n komissaari Severing kieltäytyi neuvottelemasta yhdenkään taisteluorganisaation kanssa ja suostui tapaamaan ainoastaan ammattiliittojen ja puolueiden edustajia, ja osittain siksi, että alueen kommunistinen vasemmisto oli liian kiireinen aseistaessaan itseään, riisuessaan vihollistaan aseista ja valmistautuessaan työläisneuvostojen tasavaltaa varten. Tehdasryhmät olivat ”yhtenäisiä organisaatioita”, koska ne pyrkivät luomaan yhden vallankumouksellisen neuvostojärjestelmän, joka ei olisi hallinnoinut pelkkää tuotantoa vaan elämää kokonaisuudessaan, ja koska ne kieltäytyivät jakamasta työväenliikettä ammattiliittoihin ja poliittisiin puolueisiin eli erottamasta taloudellisia ja poliittisia vaatimuksia toisistaan. Tällaiset jaot olivat epäkäytännöllisiä joukkolakon kaooksessa, mutta toisaalta ne sallivat myös korvaamisia ja päällekkäisyyksiä.

Ei siis ollut olemassa yhtä ainoaa ”puna-armeijaa”, paitsi siinä mielessä, että jotkut poliittiset hahmot nimittivät itsensä sen edustajiksi. Spontaanit aseistautumis- ja aseistariisumistoimet tarkoittivat, ettei todellista keskitettyä sotilasjohtoa ollut. Ei ollut myöskään keskitettyä poliittista johtoa, vaan sellainen olisi pitänyt muodostaa. Bielefeldissä 23. maaliskuuta neuvostojen edustajat, kaupunginjohtajat sekä puolueiden ja ammattiliittojen edustajat tapasivat Severingin ja von Watterin neuvotellakseen aselevosta. Hagenissa toimintakomitea oli jo esittänyt vaatimuksen, että valtion sotajoukot vetäytyisivät ja yleisen järjestyksen ylläpitäminen annettaisiin työläismiliisien käsiin. Bielefeldissä työläisten edustajat (pääosin sosialidemokraatit, itsenäiset sosiaalidemokraatit ja vasta muodostettu KPD) sopivat vaiheittain etenevästä aseistariisunnasta, mutta samaan aikaan lännessä toimivat puna-armeijan yksiköt hyökkäsivät Weselin linnoitukseen, jonne lähimmät valtion sotajoukot oli sijoitettu. Puna-armeija ei demokratiaa puolustaessaan voinut olla demokraattinen, ja proletaarisen demokratian vaatimukset olivat vain vaatimuksia kumota proletariaatin nimissä puhuvien väärien edustajien valta. Tämä oli helppo toteuttaa yksinkertaisesti rikkomalla tulitauko odottamatta käsiäänestystä. Läntisen Ruhrin hiilikaivosalueilla toimivat tehdasryhmät, joita oli liittoutunut anarkosyndikalistisen FAU:n ja kommunistisen AAU:n (joka oli perustettu vasta helmikuussa 1920) kanssa, ja joihin kuului tulevia KAPD:n jäseniä, eivät pitäneet yhtenäistä puna-armeijaa ylipäätään mahdollisena ennen työläisneuvostojen vaaleja. Tämä tarkoitti, että näille

neuvostojen kannattajille proletaarisen demokratian puolustaminen vaati yksipuolista, jopa diktatorista toimintaa.

Jakautuneisuudestaan huolimatta proletariaatilla oli aitoa valtaa Ruhrissa muutaman viikon ajan. Sen hallussa oli joitakin Saksan ja oikeastaan koko Euroopan talouden tärkeimpiä osasia. Voimme kutsua sen saavutusta jopa neuvostovallaksi, kunhan olemme tarkkoja siitä, millaisia työläisneuvostoja oli toiminnassa ja millaista valtaa niillä käytännössä oli. Alueella ei pääsääntöisesti ollut työläisneuvostoja sanan varsinaisessa merkityksessä. Kommunistit, itsenäiset toimijat ja anarkistit vaativat neuvostojen edustajien valitsemista uudelleen suoraan työpaikoilta, sillä olemassa olevilla neuvostoilla oli hyvin vähän yhteyksiä niihin. Voi olla hyödyllistä tarkastella, kuinka neuvostot muodostuivat marraskuun vallankumouksen aikana esimerkin alettua levitä Kielin merimiesten kapinasta. Ruhrissa ja muuallakin lakkoilevien työläisten komissiot kaatoivat joissain paikoissa paikallisen vallan ja riisuivat viranomaiset aseista. Useimmiten ratkaiseva hetki koitti kuitenkin vasta, kun vallankumouksellinen merijalkaväen delegaatio saapui Kielistä, riisui poliisin aseista, erotti pormestarin ja alkoi vaatia neuvostojen muodostamista. Näin syntyneiden neuvostojen kokoonpano ja sisältö riippuivat suuresti siitä, keitä sattui olemaan paikalla. Usein jäseniä ei valittu niinkään työpaikoilta, vaan eri puolueista, riippumatta siitä, oliko heillä todennettavissa olevaa proletaarista työhistoriaa. Nämä neuvostot toimivat usein suorassa yhteistyössä kaupungin hallinnon kanssa ja muodostivat työnantajille enemmän tai vähemmän lojaaleja turvakaarteja. Ne olivat siten porvarillisia neuvostoja, jotka liberaalidemokraattinen valtio pystyi ottamaan täysin haltuunsa, ja jotka olivat ehkä lopulta hyödyllisiä tasavaltaisen valtion muodostamisprosessissa.

Vaatimukset valita edustajat työpaikoilta olivat siten implisiittisesti myös vaatimuksia, että työläiset pitäisivät aseensa ja autonomiansa, ja että kansalliskokous lakkautettaisiin. Positiivisen vaatimuksen (järjestää vaalit) takana piili negatiivinen vaatimus (erottaa edustajat), sillä kaikki valitut edustajat, jotka eivät kannattaneet neuvostoja ja tuotannon yhteiskunnallistamista, oli tarkoitus syrjäyttää. Toisaalta vaatimukset tarkoittivat myös, että armeijan yksiköiden olisi toistaiseksi täytynyt hyväksyä, että ne olivat tosiasiallisesti eräänlaisia neuvostoja. Kuten Dauvé ja Authier kirjoittavat:

> *Proletaarit olivat voitokkaita niin kauan kuin he luottivat yhteiskunnallisiin tehtäviinsä ja hyödynsivät tuotantokoneistoa tarvikkeiden, aseiden ja kuljetusten jär-*

jestämiseen jäämättä kuitenkaan tuotannon rajojen sisälle. Kapinalliset kaupungit yhdistyivät ja lähettivät apua muiden kaupunkien työläisille. Tosin jo tässä liike osoitti myös samaa heikkoutta, joka oli leimallista koko aikakaudelle. Voitettuaan armeijan sen omilla menetelmillä ja maaperällä valtaosa proletaareista piti tehtäväänsä suoritettuna, minkä jälkeen he luovuttivat vallan puolueille ja demokratialle. Puna-armeija karkotti valtion asevoimat ja muutti sitten itsensä klassiseksi työväenliikkeeksi. Työläiset olivat mobilisoituneet demokratian puolesta ja ne, jotka halusivat mennä pidemmälle, joutuivat saman sotilasvoiman jyräämiksi, joka oli tukenut demokratian vastaista vallankaappausta, ja jonka puoleen valtio nopeasti kääntyi.[74]

Yhtenäisten organisaatioiden näkökulmasta ongelmana oli juuri poliittisen ja taloudellisen vallan – tässä tapauksessa armeijan ja neuvoston – välinen jako, jota vahvisti Severingin ja von Watterin kieltäytyminen neuvottelemasta suoraan sotilasyksiköiden kanssa. Esimerkiksi Duisburgissa "ultravasemmistolainen Wild päätti kaapata pankkitalletukset ja ruokavarannot ja vaati, että työläisneuvostot valittaisiin pelkästään niiden joukosta, 'jotka kannattavat proletariaatin diktatuuria'."[75] Tällaiset neuvostot toisin sanoen perustivat valtansa määräten itselleen tietyn *sisällön* eivätkä pelkkää muotoa. Juuri tämä puuttui neuvostojen demokraattis-pluralistisesta versiosta. Niiden ei-vallankumoukselliset tai ei-proletaariset edustajat olivat pikemminkin vääriä korvaajia kuin todellisia edustajia. Edustajien olisi täytynyt olla itse työläisiä ja avoimesti kommunistisia. Ainoastaan neuvosto, jolla on tällainen sisältö voi menestyä vallankumouksessa myös muotona.

Neuvostot ovat yhteisöllisiä joukkoon kuulumisen rakenteita. Ne yhdistävät proletaarit heidän työ- ja asuinpaikkoihinsa sekä tiettyihin pakkolunastettuihin kiinteän pääoman massoihin (asuntoihin, tuotantovälineisiin), joiden kanssa yksittäisillä proletaareilla on kaikilla oma historiansa. Armeijat sen sijaan ovat universalisoivia ja tasapäistäviä. Ne tasoittavat eroja, eivätkä edellytä minkäänlaista historiaa tai kuulumista. Armeijat organisoivat yhteisöön kuulumattomia, joilta sota, katastrofit tai itse vallankumous on vienyt paikan. Tästä syystä pakolaisleirit ovat rakenteeltaan armeijan kaltaisia. Keskeinen

74 Gilles Dauvé & Denis Authier (2006) *The Communist Left in Germany: 1918-1921.* Baltimore: Collective Action Notes, luku 12.

75 Pierre Broué, *The German Revolution, 1917-1923*. Leiden: Brill, s. 375.

armeijaa määrittävä piirre on yhdenmuotoisuus. Yhtenäinen pukeutuminen, puhetapa ja protokolla erottavat ystävät vihollisista ja mahdollistavat nopean reagoimisen käskyihin. Maaliskuun tapahtumien aikaan myös KAPD:n aseistetut ryhmät omaksuivat tämän tasapäistävän mallin, vaikka toteuttivatkin sitä eri tavalla kuin armeijat yleensä. Max Hölzin joukot maksoivat itselleen vakiopalkkaa ja lähettivät loput tulonsa puolueelle, joka käytti ne maanalaisen toiminnan tukemiseen. Paul Mattickin ystävä Karl Gonschoreck johti erästä toista ryhmää, joka tunkeutui kaupungin porvarilliseen naapurustoon ja raahasi kaikki huonekalut taloista kadulle kenen tahansa otettaviksi. Sen jälkeen hän sytytti rakennukset tuleen perustellen tätä sillä, ettei niitä olisi voitu pakkolunastaa eikä jakaa.[76]

Riippumatta siitä, kuinka suhtaudumme tällaiseen toimintaan, tämä hetki valaisee yhteyttä vallankumouksellisen armeijan (joka tasoittaa ja tasapäistää) ja vallankumouksellisen neuvoston (joka yhdistää ihmiset tiettyihin paikkoihin) välillä. Ruhrissa, kuten myös Gonschoreckin ja Hölzin tapauksissa, armeijoiden tapa olla olematta armeijoita oli hyvin samankaltainen kuin tapa, jolla tuolloiset neuvostot eivät olleet neuvostoja. Eri komentoketjujen välillä ei ollut yhtenäisyyttä. Kyseessä oli paitsi vapaaehtoinen myös itseohjautuva armeija. Jopa vapaaehtoisista koostuva armeija perustuu asevelvollisuuteen, sillä sotilaallisissa asioissa ei ole valinnanvapautta ja tietty päätöksenteon välittömyys on hyväksyttävä. Komentoketjun romahtaessa ei ole armeijaa, vaan pelkkä aseistettu proletariaatti. Toisaalta juuri silloin on myös mahdollisuus proletaarien itsensä tekemään vallankumoukseen. Ruhrin puna-armeija tarjosi neuvostoille mahdollisuuden vaihtoehtoiseen polkuun. Sen sijaan, että tuotantovälineet olisi yhteiskunnallistettu, mikä merkitsi tässä yhteydessä niiden kansallistamista ja vahvisti neuvostojen riippuvuutta Weimarin tasavallasta, ne olisi voitu kommunisoida. Tuotantovälineet, jotka oikeastaan jo kuuluivat proletariaatin kaikille jäsenille, olisi voitu suoraan pakkolunastaa välittömästi universaalilla tavalla.

TYÖLÄISNEUVOSTOJEN VERTAILUA. Työläisneuvostoja ja neuvostotasavaltoja perustettiin eri tavoin, hajallaan ja eriaikaisesti koko Keski-Euroopassa ja muuallakin vuosien 1917–23 välisenä aikana. Joitain neuvostoja syntyi mielivaltaisen oloisesti niinkin kaukana kuin Seattlessa, Limerickissä, São Paulossa ja Trondheimissa. Unkarissa

76 Paul Mattick (2016) *La révolution fut une belle aventure*. Montreuil: L'Echappee, s. 64.

muodostettiin keväällä 1919 lyhytaikainen työläisneuvostohallitus, joka radikalisoi neuvostojen kannattajia Baijerissa. Se ei kuitenkaan saanut riittävää tukea työpaikoilta, minkä vuoksi sen valta jäi tyhjäksi, kuten kävi monelle muullekin vähemmän merkittävälle neuvostotasavallalle ennen kuin se voitettiin, petettiin tai yksinkertaisesti tuhottiin.[77] Joukkolakkoliike synnytti vuosina 1919 ja 1920 Alppien toisella puolen Pohjois-Italian teollisuuskaupungeissa "tehdasneuvostojen" aallon, mutta muodoltaan nämä neuvostot olivat erilaisia kuin Venäjällä, Saksassa ja itäisessä Euroopassa. Samoin kuin samaan aikaan toimineessa brittiläisessä luottamusmiesliikkeessä, jossa neuvostojen ideaa niin ikään pidettiin esillä, Pohjois-Italiassa neuvostot olivat työpaikkojen sisäisiä komissioita, tehdaskomiteoita, jotka valitsivat edustajia lakkotoiminnan ohjaamiseksi. Niiltä kuitenkin puuttui eri tehtaita yhdistävä "neuvosto", joten niiden toimintaa koordinoivat ammattiliitot ja puolueet. Italialaiset tehdasneuvostot olivat intensiivisiä mutta eivät ekstensiivisiä. Ne olivat paikallisia, eikä niiden toiminnalla ollut tapana huipentua kapinallisiin räjähdyksiin, vaan tehdasvaltauksiin ja neuvotteluihin valtion ja työnantajien kanssa. Nämä neuvostot koordinoivat toimintaansa jälkikäteen ammattiliittojen hallitsemissa kansalliskokouksissa toisin kuin neuvostot Saksassa ja Venäjällä. Näissä maissa neuvostojen taloudellisen projektin kaatoi niiden muuttuminen puolueen poliittisiksi välineiksi, kun taas Italiassa työläisvallan taloudellisella projektilla oli taipumus sivuuttaa varsinaiset poliittiset tavoitteet, minkä vuoksi neuvostojen toiminnasta puuttuivat kaikki vallankumoukselliset näköalat.

Italiassa valtiovalta ei myöskään romahtanut edes osittain. Italialainen militarismi ja sodanaikainen kurjistuminen olivat johtaneet voimakkaisiin työväenluokan kapinoihin ja yleislakkoihin – Anconassa vuonna 1914 ja Pohjois-Italian kaupungeissa vuonna 1917 – mutta vuonna 1919 armeija oli pitkälti kotiutettu eikä siellä ollut esiintynyt merkittävää työväenluokkaista agitaatiota. Italian sosialistinen puolue (PSI) oli ainoana vastustanut sotaa, mutta työväenliikkeen reformistinen, ammattiliittoihin tiukasti kiinnittynyt siipi teki sodan aikana yhteistyötä valtion kanssa työväenluokan toiminnan tukahduttamisessa. Sisäiset komissiot, jotka tulivat muodostamaan Italian tehdaskomiteoiden perustan, olivat tosiasiallisesti metalliliitto FIOM:n reformistinen keksintö, joita se käytti kanavoidakseen työväenluokan tyytymättömyyttä sota-ajan tuotantoon. Syndikalistinen Yleinen

77 Volker Weidermann (2018) *Dreamers: When the Writers Took Power, Germany 1918.* Lontoo: Pushkin Press.

työväenliitto (CGILO) ja pienempi anarkosyndikalistinen Syndikalistinen liitto (USI), kilpailivat kuitenkin vakavasti ammattiliittojen kanssa. Syndikalistit onnistuivat vetämään tehdaskomiteat pois FIOM:n vaikutusvallan alta ja muuttamaan ne joukkolakon välineiksi. Syndikalismi ei periaatteesta erotellut, toimivatko ammattiliitot luokkataistelun välineinä kapitalismin sisällä vai sitä vastaan. Niinpä syndikalisteilla oli taipumus nähdä vallankumouksen kasvavan työpaikoille keskittyvästä työväenluokan vallasta. Italialaisten työläisneuvostojen korostetun ekonomistinen suuntautuminen ja taipumus laiminlyödä neuvostojen poliittisia puolia juontui osittain juuri tästä syndikalistisen teorian piirteestä, mutta siihen vaikutti myös se, että reformistit puuttuivat niiden toimintaan. Syndikalistinen organisaatio oli teollinen, sillä se organisoi työläisiä teollisuuden rakenteiden mukaan ja vasta toissijaisesti alueiden mukaan. Tällainen asemoituminen soveltuu luokanlaajuiseen neuvotteluun, mutta ei vallankumouksen järjestämiseen saati kommunismin välittömään tuottamiseen. Kommuuni ja neuvosto vaativat työpaikkojen välistä koordinaatiota maantieteelliseltä pohjalta.

Anarkosyndikalismi oli vastaus laajasti ymmärretyn syndikalismin kapeaan ekonomismiin ja antipoliittisuuteen ja joidenkin syndikalistien reformistisiin taipumuksiin, jotka voitiin jo varhain havaita ranskalaisen CGT:n toiminnassa sen osallistuessa ”pyhään liittoon” ensimmäisen maailmansodan aikana ja suostuessa tukahduttamaan lakkoja. Italian anarkistiliitto (UAI) esimerkiksi tunnisti jo varhain tehdasneuvostojen rajoitteet, mutta sillä ei ollut käsitystä neuvostosta poliittis-taloudellisena sekamuotona, jossa poliittisen ja taloudellisen välinen ero ylitettäisiin poliittisella hajauttamisella ja taloudellisella koordinaatiolla. Italian anarkistiliitto päätyikin korostamaan poliittisen ulottuvuuden lisäämisen tarvetta neuvostoissa ja heinäkuussa 1920 kirjoitti:

[Tehdas]neuvostot ratkaisevat vain pienen osan valtion ongelmista. Ne lähinnä tyhjentävät valtion sen yhteiskunnallisista tehtävistä, mutta eivät hävitä sitä. Ne vievät valtiokoneistolta vallan, mutta eivät tuhoa sitä. – – Neuvostot yksin eivät voi suorittaa näitä tehtäviä, minkä vuoksi tarvitaan järjestäytyneen voiman väliintuloa, luokan erityistä liikettä, joka kykenee niihin. Vain siten voidaan välttää po-

mon vaatteissa ulos ovesta potkitun porvariston paluu ikkunan läpi kytiksi naamioituneina.[78]

Tätä roolia Italian anarkistiliiton oli näyteltävä itse samalla tavalla kuin sitä näytteli 15 vuotta myöhemmin espanjalainen Iberian anarkistifederaatio (FAI) yhdessä anarkosyndikalistisen Kansallisen työväenliiton (CNT) kanssa. Positiollaan Italian anarkistit toistivat omituisella tavalla oletetun vastustajansa Amadeo Bordigan esittämää kritiikkiä. Bordigan omalaatuinen versio leninismistä kehittyi oppositiossa Antonio Gramscin ryhmittymälle PSI:n sisällä. Puolue toimi *L'Ordine Nuovo* -lehden ympärillä, joka tuki tehdasneuvostoja ja omaksui näkemyksen syndikalistisesta teollisesta organisaatiosta, joka tukisi kapitalismin vallankumouksellista kaatamista. Bordiga piti vuoden 1920 lokakuun ja joulukuun tehdasvaltauksia ennenaikaisina, koska työläiset eivät voisi ottaa tuotantovälineitä haltuunsa työpaikka kerrallaan:

Työväenluokka tulee valtaamaan tehtaat vasta kun työväenluokka kokonaisuutena on ottanut poliittisen vallan käsiinsä – olisi heppoista ja epäkommunistista vallata jokainen työpaja erikseen. Ilman tätä porvariston käytettävissä olevat sorron ja voimankäytön mekanismit, esimerkiksi kuninkaallinen kaarti ja karabinieerit, ja sen koko poliittisen vallan koneisto tulevat haihduttamaan kaikki illuusiot.[79]

Bordiga tunnistaa eron Italian tehdasneuvostojen ja Venäjällä kehittyneiden neuvostojen välillä, mutta kuvittelee kuitenkin kehityskulun Italiassa hyvin samankaltaiseksi kuin Venäjällä, jossa neuvostojen luonne vaihteli riippuen siitä, toimivatko ne poliittisina vai taloudellisina eliminä:

Tiettyyn pisteeseen asti tehtaan sisäiset komissiot voidaan nähdä neuvostojen edeltäjinä. Tarkemmin sanoen näemme niiden edeltävän tehdasneuvostoja, joil-

78 Tommy Lawson (2021) "Anarchists in a Worker's Uprising: Italy's Bieno Rosso". *Libcom.org.* https://libcom.org/article/anarchists-workers-uprising-italys-biennio-rosso

79 Amadeo Bordiga (2020) *The Science and Passion of Communism: Selected Writings of Amadeo Bordiga (1912-1965)*. Leiden: Brill, s. 133.

ia on teknisiä ja kurinpidollisia velvollisuuksia tehtaan yhteiskunnallistamisen aikana ja sen jälkeen. Kansalaispoliittinen neuvosto voidaan näin ollen valita nykyisiä vaaleja muistuttavissa kokouksissa aina, kun siihen tarjoutuu mahdollisuus.[80]

Bordigan mukaan neuvostojen täytyisi ulottaa poliittinen valta proletaareihin, ei vain työläisiin. Tästä syystä sekä työllistettyjen että työttömien tulisi saada valita edustajansa alueellisesti. Bordiga myös tunnistaa, että neuvostojen olisi oltava sisällöltään kommunistisia ja ehdottaa siksi, että edustajat valittaisiin yksinomaan kommunistisesta puolueesta. Bordiga operoi teorialla, jonka mukaan tehdaskomissiot edustivat proletariaatin "ryhmäkohtaisia" intressejä – tietyssä työpaikassa työskentelevien työläisten intressejä parantaa omaa elämäänsä – kun taas neuvostot edustaisivat luokan intressejä kokonaisuudessaan. Neuvostoihin valitut edustajat eivät Bordigan mukaan voisi edustaa mitään yksittäistä työpaikkaa, koska heidän olisi oltava kiinnostuneita koko yhteiskunnan uusintamisesta.

Saksan ja Italian neuvostojen erojen valossa Bordigan näkemys tehdasneuvostoliikkeestä edustamassa ryhmäkohtaisia intressejä liittyi loppujen lopuksi paljolti Italian tehdasneuvostojen syndikalistiseen luonteeseen, joka tarkoitti, että ammattiliittojen edustajat edustivat aina tietyn erityisen teollisuudenalan työläisiä. Hänen kritiikkinsä ei kuitenkaan sovellu Saksan työläisneuvostoihin, ja siinä on kuultavissa kaikuja Appelin Saksan ammattiliittoja kohtaan esittämästä kritiikistä. Vaikka Italian tehdasneuvostoja johtivat nimenomaisesti "vallankumoukselliset" ammattiliitot, ne sopivat työnantajien ja valtion kanssa käytäviin neuvotteluihin, eivät vallankumouksen tekemiseen. Kuten Korsch, joka auktorisoi oman näkemyksensä Leninin *Valtiolla ja vallankumouksella*, Bordiga kritisoi joidenkin neuvostojen kannattajien formalismia ja korosti kahta sisältöä: luokkaa ja oppia. Neuvostojen tuli olla puhtaasti proletaarisia ja kommunistisia. Myöhemmät tulkitsijat ovat pitäneet Bordigan neuvostoa koskevien ajatusten kannalta tärkeänä, että hän ei katsonut luokan määräytyvän työsuhteesta vaan omistussuhteista käsin. Bordigan mukaan proletaareja olivat kaikki, jotka ovat "vailla varantoja" (*sinza reserva*). Proletariaatti oli toisin sanoen omaisuudettomien luokka, johon työtätekevien luokka sisältyy. Siihen kuuluivat paitsi työttömät myös implisiittisesti naiset ja muut –

80 Sama, s. 128.

nuoret ja vanhat – jotka eivät tehneet palkkatyötä. Työläisten ei pitäisi eivätkä he voisi itsejärjestäytyä ja vallata työpaikkojaan ilman muita. Heidän tuotteidensa täytyi kuulua ja heidän oviensa olla avoinna kaikille proletaareille. Mikäli neuvostot pyrkivät todella olemaan ”olennaisesti työväenluokkaisia hallituksia” ja ”vihdoin löydetty poliittinen muoto, jonka vallitessa saattoi tapahtua työn taloudellinen vapauttaminen”, niiden tehtävä oli alusta alkaen kommunistinen. Edustajat, jotka pyrkivät uusintamaan kapitalismia – ja esimerkiksi äänestivät kansalliskokouksissa – eivät olleet edustajia ensinkään, sillä he eivät edustaneet proletaarista ja kommunistista projektia. Heidän nimityksensä peruuntuisi automaattisesti, kun neuvostot kumoaisivat heidän päätöksensä joko virallisesti tai – kuten Saksan neuvostoissa usein tapahtui – hiljaisesti.

Bordiga kuitenkin erehtyi ajatellessaan, että puolue ja sen nostamat kommunistisen ohjelman omaksuneet valistuneet yksilöt voisivat toimia kommunistisen sisällön takaajina. Tämä oli teknokraattista idealismia, joka tekee kommunismista pelkän oikeanlaisen ajattelun funktion. Oikeat päätökset eivät kuitenkaan seuraa vain tiedosta, vaan kuten Luxemburgin kohdalla näimme, riippuvat myös saatavilla olevasta informaatiosta. Ilman joukkojen osallistumista edustajat eivät voi tehdä niitä jo pelkästään siksi, ettei heillä ole riittävästi tietoa paikallisista olosuhteista. Päätöksentekoa tuleekin hajauttaa niin paljon kuin on yhtenäistä toimintaa vaarantamatta mahdollista. Bordigan neuvostoista puuttui reflektiivisyys sikäli kuin puolue valvoi niitä ylhäältä, eivätkä neuvostot itse alhaalta käsin. Bordigaa voidaan kuitenkin lukea myös vastakarvaan tavalla, josta keskustellaan perusteellisemmin tuonnempana, kun tarkastelemme hänen teoriansa saamaa vastaanottoa 1960-luvun Ranskassa. Tällöin puoluetta ei ajatella niinkään muodollisena organisaationa, vaan nimenä kaikille, jotka ovat sitoutuneita kommunistiseen vallankumoukseen. Näin ymmärrettynä puolue määrittelee neuvostoille annetun perimmäisen tehtävän ja niihin osallistumisen periaatteen: vain ne, jotka ovat sekä proletaareja että kommunisteja, voivat edustaa tai valita edustajia.

Italiassa vuosina 1919–20 toimineilta neuvostoilta puuttui kyky toimia yhdessä. Kuten Trotski meille kertoi, Pietarin neuvosto ratifioi jo olemassa olevan yksimielisyyden ja lujitti sitä. Ei ollut mitään, mistä äänestää, vaan ainoastaan käytännön asioita päätettäväksi ja valmisteluja tehtäväksi. Sama päti Pariisin kommuuniin ja lakossa olevaan Berliiniin. Yksimielisyys oli osa kommuunina järjestäytymistä. Tällaista yksimielisyyttä on helppo kehittää, kun tehtävänä on joukkolakko, mutta vaikeampaa, kun tavoitellaan laa-

jempaa yhteiskunnallista liikettä, ja vielä vaikeampaa, kun tehtävänä on kommunistisen tuotannon ja jakelun koordinointi. Yksikään neuvostojärjestelmä ei vuosina 1917–23 kyennyt viemään yksimielisyyttään viimeksi mainittuun saakka, vaan ne ajautuivat tasavaltalaisella perustuslailla suoritettuun itsemurhaan ennen kuin pääsivät niin pitkälle. Ainoastaan Espanjan sisällissodan aikana todella kokeiltiin kommunistista tuotantoa ja jakelua, mutta Espanjassa ei ollut ammattiliitoista riippumattomia neuvostoja ja muut alhaalta käsin kehittyneet vallan muodot olivat epäjärjestelmällisiä ja lähinnä alkuperäisiin olosuhteisiinsa sopivia. Niiden asema oli vahvin kaupunkien ulkopuolella ja alueilla, joille radikaalit olivat keskittyneet, kuten Barcelonassa. Espanjan kommunismi syntyi marginaaleissa, hajanaisena ja vailla yhteistä suunnitelmaa tai itsereflektion mekanismia.

Saksassa neuvostot antoivat vallan porvarilliselle valtiolle vastoin äänestäjien tahtoa. Venäjällä ne auttoivat bolsevikkeja kaappaamaan valtion kommunistisen siirtymän välineeksi. Missään ne eivät kuitenkaan purkaneet valtion valtaa tai ylittäneet taloudellisen ja poliittisen muodon välistä kuilua. Saksassa vuosina 1919 ja 1920 itsenäisten sosialidemokraattien esittämät suunnitelmat neuvostojen pohjalta tapahtuvasta yhteiskunnallistamisesta edellyttivät myös valtion olemassaoloa liittolaisena, joka sovittelisi konflikteja porvariston kanssa, sillä näiden omaisuus oli pakkolunastettu vain osittain. Kehittyessään ensin itsenäiseksi poliittiseksi voimaksi erillään tuotantovälineiden todellisesta hallinnasta neuvostot edistivät itse omaa kaapatuksi tulemistaan. Toisaalta, kuten Italian kokemukset osoittavat, erilliset tehdasvaltaukset eivät ole vielä tuotantovälineiden hallintaa, koska vallatut tehtaat ovat edelleen riippuvaisia markkinoista ja valtiosta. Saksan tapauksessa oli kyse laajentumisesta ilman riittävää syvyyttä, Italiassa taas syvyydestä ilman riittävää laajuutta. Saksassa taustalla oli SPD:ltä peritty piilevä tasavaltalaisuudesta, Italiassa syndikalismista juontuva ekonomismi.

Vaikuttaakin siltä, että olisi tarvittu koordinointimuotoja, jotka olisivat toimineet ilman poliittista perustuslakia. Neuvostojen olisi täytynyt koordinoida yhteistä tuotantoa, jakaa tuotteet keskenään sekä eri alueiden asukkaille ja organisoida vallankumouksen puolustus. Olosuhteissa, joissa neuvostojen olisi täytynyt levittäytyä ja syvetä, kaikki delegoitu valta olisi pitänyt jatkuvasti kutsua takaisin, nimittää perusjärjestöjen toimesta uudelleen ja sovittaa yhteen niiden muuttuvien kokoonpanojen ja roolien kanssa. Vallankumouksellinen koordinaatio seuraa alkujaan epäjärjestelmällistä ja yksipuolista toi-

mintaa, ja sen tarkoitus on levittää ja tehostaa sitä tekemällä siitä yhteistä ja sen tavoitteista universaaleja.

Ruhrin työläisten aseellinen kapina paljastaa joitakin yksityiskohtia kommunistisen kumousyrityksen muodosta. Työläiset vapauttavat esimerkiksi tietyn alueen ja jakavat sen hedelmiä myös alueen ulkopuolisille. He kutsuvat kaikki halukkaat mukaan työhönsä. Syntyy universalisoiva, tasa-arvoistava sykäys, joka leviää yli yritysten ja alueiden rajojen. Vasta kansan aseistamisen ja tasa-arvoistamisen jälkeen voi syntyä varteenotettavia tehdasneuvostoja, jotka eivät toteuta yhteiskunnallistamista kansallistamisena vaan välittömänä kommunisontina, ja yhdistävät jokaisen työpaikan samanaikaisesti sen välittömään lähialueeseen ja kommunismin koko laajuuteen. Olosuhteissa, joissa itsevaltaiset johtajat pettivät aseistetut ryhmät, niiden poikittaiset lähettien välityksellä ylläpidetyt yhteydet olivat yhtä tärkeitä kuin edustajat. Myöhemmin tällainen koordinaatio voidaan virallistaa, mutta liian varhainen virallistaminen heikentää organisaation kykyä reagoida muuttuviin olosuhteisiin. Konkreettisen suunnitelman sijaan tarvitaan pikemminkin suunnitelma suunnitelmalle. Tarvitaan suunta kohti yhteistä toimintaa, joka muuttaisi kamppailujen kaaoksen itseään uusintavaksi kommunismiksi. Ruhrin puna-armeija – armeija ilman keskusta – olisi saattanut voida toimia tällaisen prosessin katalyyttina, jos Kappin vallankaappausta vastaan suunnattu yleislakko olisi onnistunut horjuttamaan aseellista valtaa tai jopa kaatamaan sen Berliinissä ja muualla.

Joidenkin osallisten mukaan Saksan vallankumous ja vuosien 1917–23 vallankumousaalto epäonnistuivat, koska joukot eivät halunneet sitä. Toiset katsoivat sen epäonnistuneen, koska sen tavoitteet olivat epäselviä. Paul Mattickin mukaan joukkojen arkuudella oli todella vastineensa vallankumouksellisen teorian heikkoudessa, mutta kumpikaan ei aiheuttanut toista:

> *Työläisten spontaani innostus koski enemmän sodan lopettamista kuin yhteiskunnallisten suhteiden muuttamista. Vaatimukset, joita ilmaistiin työläisten ja sotilaiden neuvostojen kautta, eivät ylittäneet porvarillisen yhteiskunnan mahdollisuuksia. Jopa vallankumouksellinen vähemmistö, erityisesti* Spartakistiliitto*, epäonnistui johdonmukaisen vallankumouksellisen ohjelman laatimisessa. Sen poliittiset ja taloudelliset vaatimukset olivat luonteeltaan kaksinaisia: ne oli muotoiltu vaatimuksiksi porvaristolle ja sen sosiaalidemokraattisille liittolaisille ja sa-*

amalla iskulauseiksi vallankumoukselle, jonka piti hävittää koko porvarillinen yhteiskunta kannattajineen.[81]

Kysymys siitä, mikä suhde mainittujen arkuuden ja heikkouden välillä oli, jää kuitenkin avoimeksi. Edellä esitetty vallankumouksellisen esimerkin teoria muistuttaa meitä, että käytäntö on aina oma teoriansa. Heikko teoria heijastelee joukkojen arkuutta, mutta tulee samalla itse sen takeeksi. Osa työläisten apatiasta saattoi tosiaankin johtua tavoitteen heikkoudesta – siitä, että tavoiteltiin raskaan teollisuuden kansallistamista todellisen kommunismin sijaan. Teoriaa ei ole mahdollista selventää erillään käytännön korjaamisesta, eikä käytäntöä ole mahdollista korjata erillään teoreettisesta selventämisestä, koska käytäntö itsessään on teoriaa.

Väite, jonka Jan Appel esitti vuoden 1921 puheessaan Kominternille, oli osittain juuri tämä. Proletariaatin spontaania innostusta työläisneuvostoja kohtaan olisi voitu vahvistaa ja kasvattaa kehittämällä malleja, jotka perustuivat sen omaan toimintaan. Neuvostoista olisi pitänyt tulla pelkkien poliittisten elinten sijaan sosialismin eläviä esimerkkejä. Appel piti puheensa vieraillessaan toista kertaa KAPD:n puolesta Venäjällä. Hän kävi siellä jo vuonna 1920 välittömästi KAPD:n perustamisen jälkeen todistamassa Kominternille KPD:n johtajien petoksista Kappin vallankaappauksen aikana. Brittiläinen ja amerikkalainen laivasto osallistuivat edelleen Venäjän saartoon, joten ainoa avoin reitti Appelille ja muille hänen kanssaan matkanneille edustajille kulki Pohjanmeren kautta Norjan pohjoisrannikon ympäri ja sieltä arktisten jäävuorten lomassa kohti Siperian Murmanskia, josta amerikkalainen laivasto oli juuri poistunut. He piiloutuivat Pohjanmerellä kalastavalle Senator Schröder -nimiselle sillinpyyntialukselle, jonka miehistö suhtautui suurelta osin myötämielisesti heidän aatteeseensa. He yllyttivät miehistön kapinaan, kaappasivat aluksen ja suunnistivat reitin viimeisen osan ilman karttoja vallankumouksellisille sopivaan tapaan. Venäjän satamaan he saapuivat 1. toukokuuta 1920 ja jatkoivat Pietariin ja Moskovaan junalla.

Pääkaupungissa heitä ei ikävä kyllä otettu vastaan kovin myötämielisesti. Lenin tervehti ”merirosvotovereita” lämpimästi mutta välinpitämättömästi lukien heille sivuja käsikirjoituksesta, jonka oli kirjoittanut osittain vastauksena KAPD:n perustamiseen. Käsikirjoitus oli nimeltään *”Vasemmistolaisuus” lastentautina kommunismissa*. Appel palasi

81 Paul Mattick (1978) *Anti-Bolshevik Communism.* White Plains, NY: M.E. Sharpe, s. 93.

Saksaan salaisiin tehtäviin Ruhrin alueelle, jossa Ranskan miehitysarmeija pidätti hänet. Hänet karkotettiin Hampuriin, jossa hän joutui oikeuteen merirosvouksesta.[82] Vuonna 1924 vankilassa ollessaan Appel kävi läpi kokemuksiaan ja tuolloin jo selvästi päättyneen vallankumouksen kohtaloa ja sai ”tilaisuuden opiskella Marxin *Pääoman* ensimmäistä ja toista osaa”.[83] Ymmärrettyään kapitalismin historian lisääntyvänä riistona ja pääoman kasaantumisena ja keskittämisenä hallitsevan luokan käsiin, hänen oli pakko päätellä, ettei Venäjän vallankumous ollut kumonnut riistoa, vaan se oli itse asiassa pahentanut sitä. Appel päätti huomionsa sanoihin:

> *Yhteiskunnan syvällisin ja intensiivisin ristiriita piilee siinä, että viime kädessä päätös tuotannon olosuhteista – mitä tuotetaan ja millaisia määriä – on otettu pois tuottajilta ja luovutettu erittäin keskitettyjen valtaelinten käsiin. – – Tämä yhteiskunnan perustava jako voidaan ylittää ainoastaan siten, että tuottajat vihdoin käyttävät oikeuttaan hallita työnsä olosuhteita, sitä mitä he tuottavat ja millä tavalla.*

Tuolloin käynnissä oli raivokas keskustelu Neuvostoliiton ja sen uuden talouspolitiikan (NEP) luonteesta, jota Appel piti valtiokapitalistisena. Oli kuitenkin ”täysin uusi ajatus siirtää huomio palkkaorjuudesta vapautumisen ytimeen, toisin sanoen tehdasorganisaatioiden ja työläisneuvostojen vallankäyttöön niiden ottaessa tehtaat ja työpaikat hallintaansa”.

Samaan aikaan, kun Appel kirjoitti käsikirjoitustaan vankilassa vallankumouksen epäonnistumisen hyväksyneenä, Adolf Hitler suoritti tuomiotaan osallisuudestaan oluttupavallankaappauksessa. Ennen vuotta 1923 armeijan konservatiiviset elementit olivat harkinneet vallankumouksellista reittiä valtaan, mutta Hitler päätti edetä tuosta hetkestä

82 Ruhrin alue ei ollut pelkästään Saksan taloudellinen moottori, vaan myös koko Länsi-Euroopan elintärkeä talouskeskus, minkä vuoksi ympärysvallat vaativat alueen demilitarisointia ja Ranskan joukkojen uudelleenmiehittämistä Ruhrin työläiskapinan jälkeen. Tällaisella alueella tapahtuva vallankumous kansainvälistyisi väistämättä. Ruhrin kapina ja Puna-armeijan eteneminen Puolan läpi olivat jälkikäteen tarkasteltuna ainoat kaksi polkua maailmanvallankumoukseen. Siksi Appel keskittyi juuri niihin. Samasta syystä ne ovat keskeisellä sijalla parhaissa historiateoksissa.

83 Jan Appel (2005) “Autobiography of Jan Appel” *Libcom.org.* https://libcom.org/article/autobiography-jan-appel

alkaen parlamentaarista tietä kohti natsivaltaa. Appelin johtopäätökset olivat päinvastaiset. Toisin kuin luokkavallan palauttamista tavoitteleva liike, kommunistinen liike ei voisi käyttää porvaristolta perittyjä mekanismeja. Proletariaatin olisi perustettava valtansa taloudelliseen järjestelmään ja ammennettava siitä voimansa taistelussa kapitalistiluokkaa vastaan. Appel otti käsikirjoituksensa mukaan Alankomaihin paetessaan Saksan yhä vaikeammiksi käyviä olosuhteita. Siellä hän liittyi GIK:hon, jossa tekstistä keskusteltiin ja sitä korjailtiin yhdessä neljän vuoden ajan, kunnes se julkaistiin edellä mainitulla nimellä *Grundprinzipien kommunistischer Produktion und Verteilung*. Teos otettiin neuvostojen kommunistien piireissä vastaan käytännössä alustavana ohjelmana.[84]

Appel ei laatinut niinkään yhteisen tuotannon suunnitelmaa kuin suunnitelman suunnitelmalle. *Grundprinzipienissä* esitetään ”kokonaisvaltaisesti levitettävissä oleva” muoto, joka on tarkoituksellisesti keskeneräinen ja väliaikainen, sillä se voitaisiin saada valmiiksi vasta vallankumouksellisten neuvostojen otettua sen toteuttaakseen. Teksti tarkentaa ja selventää teoreettisesti sekä Appelin omia kokemuksia että kommunistisen kamppailun sukupolvikokemusta. *Grundprinzipien* ”osoittaa menestyksensä”, todetaan sen esipuheessa, ”vasta kun kaikki vallankumoukselliset työläiset ovat tiedostaen lukeneet sen sivut ja soveltaneet niihin kertynyttä kokemusta käytännön taistelussa proletariaatin asian ja kommunismin voiton puolesta!” Kertyneen vallankumouksellisen kokemuksen olisi palauduttava mieleen tavalla tai toisella, joko helposti tai vaikeasti – joko muistamalla menneiden kamppailujen opetukset tai oppimalla ne uudelleen. *Grundprinzipienin* kaltaisten tekstien tavoitteena on säilyttää menneiden vallankumousten myötä saavutettu selkeys. Vaikka tämä ei sinänsä tuota kommunismia, sen avulla voidaan säästää vallankumouksellisia energioita ja keskittää niitä aiempaa paremmin. Seuraavassa luvussa tarkastelemme *Grundprinzipieniä* arvioiden siinä saavutetun selkeyden sisältöä. Mitä ovat vuosien 1917–23 vallankumousaallon paljastamat kommunistisen vallankumouksen loogiset ääriviivat? Jo nyt voimme mainita lyhyesti Appelin olleen suurelta osin vastuussa neuvostojen kommunismille ja laajemmin ultravasemmistolle keskeisestä ajatuksesta, että työläisneuvostojen alhaalta nouseva valta tulisi toteuttaa jon-

84 Gruppe Internationaler Kommunisten (Holland) (1930) *Grundprinzipien kommunistischer Produktion und Verteilung*. Berlin: Neuer Arbeiter-Verlag. Teos julkaistiin englanniksi vasta vuonna 1990: Group of International Communists (1990) *Fundamental Principles of Communist Production and Distribution.* Lontoo: Movement for Workers' Councils.

kinlaisen kollektiivisen kirjanpidon tai inventaarion muodossa. Näkemyksen mukaan kommunismi tarkoittaa muun muassa avointa töitä ja tarpeita luetteloivaa rekisteriä, avointen kirjojen hajautettua verkostoa, joka on jokaisen nähtävillä ja jonka ylläpitämiseen kaikki osallistuvat. Anton Pannekoek, jota Appel joutui vakuuttelemaan, kuvaa *Grundprinzipienissä* esitettyä visiota seuraavasti:

> *Selkeänä ja ymmärrettävänä numeerisena kuvana tuotantoprosessi levitetään kaikkien nähtäville. Näin ihmiskunta tarkastelee ja hallitsee omaa elämäänsä. Työläisten ja heidän neuvostojensa järjestäytyneessä yhteistyössä tekemät suunnitelmat ja päätökset näkyvät kirjanpidon luvuissa. Tuottajien itsensä toteuttama yhteiskunnallisen tuotannon ohjaus on mahdollista vain, koska nämä luvut ovat jatkuvasti jokaisen työläisen silmien edessä.*[85]

Jossain mielessä tämä on kaikkein olennaisinta siinä, mitä työläisneuvostot paljastivat kommunismista ja mitä ne lisäsivät vuoden 1871 löydöksiin. Alhaalta nouseva politiikka ei voi olla vain nostettujen käsien ja ihmisten laskemista (tai laskuista jättämistä), vaan mukana on oltava todellista valtaa, joka materialisoituu yhteiskunnan kokonaisvarallisuuden hallinnoinnissa sekä edustuksen että käytännön tasolla, sillä nämä kaksi ovat erottamattomasti yhteydessä toisiinsa. Kaiken kuuluessa kaikille osa kuulumisesta on välttämättä virtuaalista, kuvitteellista, koska kirjanpito kattaa paitsi kaiken olevan, myös asioita, jotka vasta voisivat olla.

ESPANJA 1936. Vertailut kariutuvat aina historiaan. Ennen vuotta 1945 työläisneuvostoista tuli merkityksellisiä vain lyhyen historiallisen katkoksen aikana vuosina 1917–23. Vuoden 1945 jälkeen ja erityisesti Unkarin vuoden 1956 vallankumouksesta lähtien työläisneuvostoja tai niiden kaltaisia elimiä on esiintynyt eri yhteyksissä, mutta ei koskaan tilanteessa, jossa valtion aseellinen valta olisi ollut riittävän hajallaan kuten 1910- ja 1920-lukujen Saksassa ja Venäjällä. Joitakin näistä tapauksista käsitellään tämän kirjan viimeisessä osassa. Vuotta 1945 edeltänyttä aikaa saatamme sen sijaan ymmärtää paremmin, kun tarkastelemme vallankumousta, jossa valtion aseellinen valta kyllä oli hajonnut, mutta jossa ei ollut mukana todellisia neuvostoja: Espanjan vallankumousta si-

85 Anton Pannekoek (2003) *Workers' Councils*. Oakland: AK Press, s. 27.

sällissodan aikana. Espanjan kommunismin laajuuden tutkiminen saattaisi paljastaa työläisneuvostojen erityisen potentiaalin ja välttämättömyyden sekä tarjota käänteisen todisteen väitteelle, jonka Appel esitti Radekia ja Kominternia vastaan. Espanjassa sosiaalidemokratia ja marxismi olivat suhteellisen heikkoja, ja sosialismi kehittyi eri tavalla kuin Saksassa ja Keski-Euroopassa. Samoin kuin Italiassa, anarkismi ja republikanismi olivat olleet Espanjassa vallitsevia sosialistisia suuntauksia Bakuninin ajoista lähtien ja syndikalismi vahvistui 1900-luvun alussa. Italiassa ja muissa maissa tehdyistä kompromisseista oppineina espanjalaiset anarkistit onnistuivat vakiinnuttamaan vallankumouksellisen ja valtiovastaisen suuntauksen maan tärkeimmässä syndikalistisessa järjestössä, CNT:ssä, jonka poliittiseksi lisäorganisaatioksi he perustivat FAI:n. Espanjalaiset anarkistit kuitenkin hylkäsivät työläisneuvostot siirtymäkauden vallankumouksellisena muotona. Syynä tähän oli osittain se, että he tulkitsivat Venäjän ja Saksan tapahtumia oikein ja tunnistivat työläisneuvostojen muuttumisen puolueiden poliittisiksi välineiksi. Francisco Francon ja muiden kenraalien aloittaessa kapinan Espanjan tasavaltaa vastaan vuonna 1936 vastaus oli samantapainen kuin Ruhrissa 1920, mutta sen mittakaava oli paljon laajempi. Puolisotilaallisten yksiköiden järjestäytymiseen ja työpaikkojen haltuunottoon osallistuivat valtavat ihmisjoukot. Ammattiliitot olivat enemmän tai vähemmän sitoutuneita joukkojen kamppailuun, joten erillisiä neuvostoja ei tarvittu joukkolakon välineiksi. Niinpä työntekijäkomiteat pysyivät osana ammattiliittoja. Anarkistinen CNT kollektivisoi työpaikat, joilla se oli vahva, yhteiskunnallisti tuotantoa ja säänteli palkkoja, hintoja ja työehtoja. Ammattiliitot eivät kuitenkaan olleet sopivia instituutioita työntekijöiden alhaalta käsin tapahtuvaan tuotannon hallintaan. Tuotantopäätöksiä tekivät suurelta osin liiton virkamiehet, ja sisällissodan edetessä myös CNT otti uudelleen käyttöön johtamisvaltuudet ja kurinpitotoimet tuottavuuden ylläpitämiseksi. Koska järjestäytyminen oli tapahtunut teollisuuden ehdoilla, ainoa mahdollinen sosialistinen näköala oli ammattiliittojen hallinnoima kansallistaminen, johon mukaan oli otettava sosialistinen Työläisten yleinen ammattiliitto (UGT). Käytännössä tämä tarkoitti valtiokapitalismia. Anarkistisissa puolisotilaallisissa joukoissa ja maaseudun kollektiiveissa oli neuvostomaisia rakenteita, joissa aito alhaalta käsin nouseva hallinta toteutui. Näissä kollektiiveissa jopa keskeytettiin paikallisten yhteisten suunnitelmien avulla rahan käyttö ja palkan maksaminen. Liberaalit ja valtiokeskeiset kommunistit vahvistivat kuitenkin asemiaan hallitukses-

sa, estivät yhteiskunnallistavan kehityksen jatkumisen kaupungeissa ja alistivat puolisotilaalliset joukot valtaansa.

Myöhemmin sisällissodan aikana Marxilaisen yhdistymisen työväenpuolueessa (POUM) sekä anarkistisessa Durrutin ystävissä oltiin tietoisia näistä organisationaalisista umpikujista. Ongelmaan tarjotut lääkkeet olivat kuitenkin enimmäkseen liian epämääräisiä. Vuonna 1938, kun CNT-FAI:n puolisotilaalliset joukot ja kollektiivit oli hajotettu, Durrutin ystävät esittivät, että suoraan ammattiliitoista valituista edustajista koostuva ”vallankumouksellinen juntta” ottaisi sotatoimet ohjiinsa ja valvoisi armeijaa alhaalta käsin.[86] Ammattiliittojen tehtäväksi jäisi puolestaan talouden suora yhteiskunnallistaminen. Durrutin ystävät eivät kuitenkaan selitä, miksi ammattiliitot yhteiskunnallistaisivat tuotannon, kun ne olivat jo epäonnistuneet siinä saatuaan tilaisuuden kesäkuussa 1936. CNT oli ohjelmallisesti sitoutunut vallankumouksselliseen kollektivisointiin, mutta se ei halunnut ottaa valtaa ja määrätä sen toteuttamisesta yksipuolisesti, sillä tämä olisi vaatinut sitä kulkemaan valtiokommunistien tietä ja tukahduttamaan proletariaatin itsejärjestäytymistä. Näin se jätti tasavallan rauniot paikalleen muiden johdettavaksi toivoen, että kollektiivit ja puolisotilaalliset joukot onnistuisivat alistamaan valtion lopulta tavoitteilleen. Tässä suhteessa anarkosyndikalistinen pluralismi toisti virheet, jotka Saksan työläisneuvostojen toimeenpaneva komitea teki uskoessaan, että voisi alistaa kansankomissaarien hallituksen tahtoonsa, ja ajautuessaan itse alisteiseksi sille. Ainoastaan POUM:n jäsen Grandizo Munis, joka työskenteli läheisesti Durrutin ystävien kanssa, tarjosi vallankumouksen umpikujiin ratkaisua, jossa olivat mukana työläisneuvostot. Munisin ja hänen tovereidensa POUM:stä eroamisen jälkeen kirjoittamassa ”Espanjan bolsevikkikommunistien ohjelmassa” anarkosyndikalistista pluralismia sovitetaan osaksi marxilaista sitoutumista proletariaatin diktatuuriin, mikä tässä tapauksessa tarkoitti, että sota ja talous olisi alistettu sotilaiden ja työläisten neuvostoille. Peruutettavissa olevin valtuutuksin lähetetyistä edustajista koostuvissa työläisneuvostoissa “joukkojen todellinen toive saa toteutua vapaimmalla mahdollisella tavalla – – Näiden neuvostojen tehtävä on puolustaa vallankumouksen saavutuksia, ylläpitää julkista järjestystä ja hallita taloutta ja jakelua. Jokainen puolue voi ehdottaa ratkaisuja, mutta joukot päättävät.”[87]

---

86 Friends of Durruti (1978) *Towards a Fresh Revolution.* Barcelona: Cienfugos Press.

87 Grandizo Munis (1937) ”The Programme of the Spanish Bolshevik-Leninists”. *Fight.* 1, no. 10, s. 4-5. Kuten monet muutkin tämän teoksen myöhempien lukujen hahmoista, myös Grandizo Munis

Munis ei selitä, millä tavoin neuvostot organisoisivat tuotantoa tai miten ne käsittelisivät palkkojen, rahan, markkinoiden ja suunnittelun kysymyksiä. Hän ehdottaa "kokonaisvaltaisesti levitettävissä olevaa muotoa", joka osallistavan keskustelun välityksellä antaisi hahmon yhteiskunnallistetulle tuotannolle. Kaikki saisi alkunsa siitä, että työläiset itse valtaisivat työpaikkansa, ja vielä näinkin myöhäisenä ajankohtana niistä merkittävä osa oli työläisten hallussa. Emme kuitenkaan voi olettaa, että kaikki puolueiden tekemät ehdotukset johtaisivat onnistuneesti kommunismiin, eikä Munis ilmaise selvästi, että kommunistisen tuotannon ja jakelun tulisi olla neuvostojen yksimielisen toiminnan perusta. Keskeinen ongelma, jonka CNT kohtasi taloutta kollektivisoidessaan, olikin "tuotantoyksiköiden egoismi". Laajemmin kuin missään muualla espanjalaiset työläiset ja talonpojat todella ottivat tuotantovälineet haltuunsa ja tehtaat ja maatilat suoraan hallintaansa.[88] Aragonin ja Valencian suhteellisen omavaraisissa maatalouskollektiiveissa raha poistettiin paikoin käytöstä ja tuotanto järjestettiin tarpeiden mukaan. Vielä senkin jälkeen, kun Barcelonan anarkistit oli kukistettu ja valtiolliset kommunistit ja liberaalit olivat vakiinnuttaneet poliittisen valtansa, nämä kommunismin alkeismuodot säilyivät – joissain tapauksissa sisäisistä ristiriidoista ja ulkoisista paineista huolimatta, joissain jopa kukoistaen. Alueiden välistä koordinaatiota varten ei kuitenkaan ollut ammattiliittojen lisäksi yhtenäisiä rakenteita. Yksittäiset kollektiivit pyrkivät saamaan etua jäsenilleen piittaamatta seurauksista omien työpaikkojensa ulkopuolella, eikä kollektiiveilla ollut keinoja rakentaa todellista tuotantoyksiköiden välistä solidaarisuutta muutoin kuin tuotteidensa suunnittelemattomalla jakamisella, jolla asiaa yritettiin korjata jälkikäteen. Ammattiliittojen teollisuudenhaarakohtaisesti toteuttamalla suunnittelulla oli puolestaan taipumus vahvistaa alakohtaisia intressejä. Tämä pakotti CNT:n suunnittelijat alistamaan liitot keskitetylle suunnittelukoneistolle, mikä taas muistutti yhä enemmän Moskovan linjan kommunistien valtiokapitalismia. Kollektiivien alhaalta nouseva hallinta kohtasi siten yhä enemmän painetta ylhäältä, mikä pakotti ne mukautumaan ulkoapäin annettuun suunnitelmaan vailla minkäänlaista reflektiota kollektiivien ja suunnittelijoiden välillä.

---

tulee myöhemmin irtaantumaan trotskilaisuudesta ja alkaa kannattamaan neuvostojen kommunismia vuoden 1945 jälkeen kun hän perustaa *Formento Obrero Revolucioaren* ("Vallankumouksellinen työväenliike") Ranskassa.

88 Loren Goldner (2017) *Revolution, Defeat and Theoretical Underdevelopment: Russia, Turkey, Spain, Bolivia.* Chicago: Haymarket Books, s. 134.

Munis kuvailee, kuinka tässä ei ollut kyse niinkään kaksoisvallasta, vaan ”poliittisen vallan keskeneräisestä hajautumisesta työläisten ja talonpoikien käsiin – – rajoitteinaan ainoastaan keskittämisen puute ja työväenluokkaisen byrokratian asioihin sekaantuminen.”[89] Koska kollektiivit eivät olleet joukkojen osallistumisen intensiivisiä välineitä, ja koska niiden järjestäytyminen oli ala- ja yrityskohtaista, ne eivät kyenneet koordinoimaan toimintaansa tavalla, jolla olisi ollut merkitystä. Intensiivisyys ja ekstensiivisyys, kuten myös Munis muistuttaa, rakentavat toisiaan.

Espanjan anarkisteilta puuttui määrätietoisuutta ja selkeä näkemys menestyksestä, mikä osaltaan johti vallankumouksellisen puolueen taistelutahdon heikkenemiseen. Sama päti Saksan spartakisteihin ja luottamusmiehiin ja Italian tehdasneuvostoliikkeeseen. Voidaan sanoa, että Espanja osoitti selvästi, mitä Appelin ja muiden Saksassa diagnosoimasta puutteesta seuraa. Kaikissa kolmessa tapauksessa olisi tarvittu alhaalta käsin rakentuvia kollektiivisen velvoittavuuden ja vastuullisuuden muotoja, jotka olisivat jakautuneet kaikkiin toiminnan kannalta olennaisiin naapurustoihin ja työpaikkoihin. Työläisneuvostot eivät kuitenkaan onnistuneet missään ylittämään taloudellisen ja poliittisen muodon välistä ristiriitaa ja kehittymään samanaikaisesti ekstensiivisiksi ja intensiivisiksi organisaatioiksi. Italiassa ja Espanjassa tuotantoa yhteiskunnallistivat työläisten intensiiviset peruskomiteat, Espanjassa vieläpä erittäin suuressa mittakaavassa. Komiteat eivät kuitenkaan olleet ekstensiivisiä poliittisen vallan organisaatioita, eivätkä ne kyenneet hajottamaan ja syrjäyttämään valtiota vallan keskuksena tai koordinoimaan aseellista vastarintaa ja kommunismin uusintamista. Italiassa ei ollut suunnitelmaa tällaiselle ekstensiiviselle organisaatiolle eikä poliittisen vallan valloittamiseksi, kun taas Espanjassa valta siirtyi CNT:n komiteoille ja sen ekstensiivinen muoto luovutettiin ammattiliitoille ja puolueille ilman selkeää suunnitelmaa sen vakiinnuttamiseksi kollektiiveissa. Saksassa laajentumiseen pyrkineet neuvostot vakiinnuttivat asemansa poliittisesti, mutta jäivät ilman todellista taloudellista valtaa ja muuttuivat lähinnä porvarillisen valtion lisäkkeiksi. Vuonna 1936 Espanjan neuvostoilla ei ollut tukenaan laajempaa vallankumouksellista aaltoa, joka olisi heikentänyt vallankumouksen vihollisia ulkomailla. Hitlerin lentokoneiden ja Mussolinin panssarivaunujen takia oli vaikeaa kieltäytyä Neuvostoliiton aseista ja niiden kylkiäisenä tulevasta yhteistyöpolitiikasta. Mihin Espanjan vallankumoukselliset olisivatkaan kyenneet, jos kansainvälinen tilanne olisi ollut suotui-

89 Siteerattu mainitussa Goldnerin teoksessa, s. 128.

sampi, ja jos heidän joukkonsa olisivat menestyneet hieman paremmin sodan alkuvaiheessa? Proletariaatti oli aseistautunut ja suurin osa tuotannosta sen suorassa hallinnassa. Alhaalta käsin tapahtuva välitön yhteiskunnallistaminen, jonka ei olisi tarvinnut pelätä poliisin tai armeijan sortoa, olisi saattanut vakauttaa kommunismin. Tämä olisi kuitenkin vaatinut paitsi vallankumouksellista tahtoa ja selkeän käsityksen kommunismista myös tuotannon yhteiskunnallistamisen vaatimien perustietojen jakamista vallankumouksellisen proletariaatin keskuudessa.

Erinomaisessa esseessään Espanjan sisällissodasta Loren Goldner rinnastaa espanjalaisten anarkistien vallankumouksellisen vision puutteen nykyiseen marxilaiseen utopianvastaisuuteen, joka kieltää ratkaisut, jotka eivät ole läsnä kamppailussa itsessään. Appelia toistaen Goldner päättelee siihen, että vallankumous olisi vaatinut tuolloin ja vaatisi myös nyt ”immanenttia ’inventaariota’ maailman aineellisesta tuotannosta ja ennen kaikkea siihen osallistuvien aineellisesta uusintamisesta”.[90] Inventaarion olisi katettava Goldnerin mukaan sekä proletariaatin käymät kamppailut että yhteiskunnan aineelliset varat, jotta sen pohjalta voitaisiin ymmärtää, miten nämä kaksi yhdessä voisivat tuottaa kommunismia. Siksi inventaarion tulisi olla ”immanentti” vallankumoukselle itselleen ja osa prosessia, jossa ”kaikkea tullaan arvioimaan ja muuttamaan maailmanlaajuisten tarpeiden mukaan, kun tuotanto käyttöarvoa varten – ja ennen kaikkea käyttöarvoista tärkeimmän eli työvoiman uusintamiseksi – on lopultakin mahdollista.”

90 Sama, s. 149.

KOMMUNISMIN KOE

”Kokonaisvaltaisesti levitettävissä olevina muotoina”, joiden potentiaali jäi kuitenkin täyttymättä, vuoden 1871 Kommuuni ja vuosien 1917–23 työläisneuvostot olivat kotoisin tulevaisuudesta. Kun Rosa Luxemburg, Jan Appel ja Grandizo Munis kehottivat vallankumouksellisen kuohunnan keskellä, luokkansa menestykseen yhä uskoen perustamaan työläisneuvostoja, heidän silmänsä olivat lähimenneisyydessä. Siellä he näkivät muodon, joka voisi avata tulevaisuuden ovet. Kommuunin teoria onkin samanaikaisesti takautuva ja eteenpäin katsova. Neuvoston ja kommuunin kannattajat eivät näe menneisyydessä toteutuneita ihanteita vaan potentiaalin. He eivät näe ohjelmaa, joka pitäisi toteuttaa, vaan suuntaa näyttäviä loogisia vaatimuksia.

Kommuuni ja neuvosto osoittavat, mikä vallankumouksellisessa taistelussa kapitalismia vastaan on pysyvää – mikä ei muutu, niin kauan kuin kapitalismi ja sen ongelmat pysyvät. Se, ”ettei työväenluokka voi yksinkertaisesti ottaa valmista valtiokoneistoa haltuunsa ja käyttää sitä omiin tarpeisiinsa” on yhtä totta tänään kuin vuonna 1871. Samoin voidaan Marxin tavoin yhä sanoa, että ”Pariisi onnistui vastarinnassaan vain siksi, että se oli piirityksen aikana päässyt eroon armeijasta ja korvannut sen pääosin työläisistä koostuvalla kansalliskaartilla.” Se, mitä Marx nimittää Kommuunin ”ensimmäiseksi asetukseksi” – ”armeijan kukistuminen ja korvaaminen aseistetulla työväellä” – on minkä tahansa vallankumouksen ennakkoehto, jonka vuoden 1871 historiaa kiihdyttäneet tapahtumat näyttivät ensi kertaa toteen, ja joka myöhemmin on moneen kertaan vahvistettu. Kommunistinen vallankumous on todella mahdollinen ainoastaan, kun sota, kaaos tai kriisi ovat tehneet armeijasta valtiolle vaikeasti käsiteltävän. Tällaiset johtopäätökset eivät tarkoita, että vallankumous kokonaisuudessaan olisi loogisesti pääteltävissä. Sen ehdollisten tekijöiden ymmärtäminen kuitenkin edellyttää, että ne erotetaan välttämättömistä ja pysyvistä. Tässä luvussa käsittelen vallankumousta nimenomaan pysyvyyden näkökulmasta. Seuraavassa tuon mukaan historian ja koettelen tässä saavutettua loogista teoriaa aikamme luokkataisteluita vasten.

Pelissä on yhtä lailla historian kuin Marxin lukemisen menetelmä. Sekä menneet vallankumousten historian avainjaksot että Marxin *Pääoman* keskeiset kohdat – kuten

suuri osa muustakin vallankumouksellisesta teoriasta – ovat ymmärrettäviä vain, jos kommunismia pidetään historiallisesti vääjäämättömänä ja loogisesti varmana. Tämä saa Marxin näyttämään mahtipontiselta silloin, kun hän on tosiasiassa vaatimattomimmillaan. Vuonna 1868 hän kirjoittaa juuri julkaistusta *Pääomastaan*, kuinka tämä poliittisen taloustieteen kritiikki on ”ilman epäilystä hirvittävin ohjus, joka on ammuttu kohti porvariston päitä”.[91] ”Päät” merkitsevät tässä kuitenkin sitä, että hänen työnsä rajoittuu diskurssin alueelle. Marx saattoi omistautua kritiikille ja porvarillisen taloustieteen laivojen upottamiselle, juuri siksi, että hän ei pitänyt tällaista työtä luokkataistelun kannalta ratkaisevana. Hän saattoi viskoa kirjoja päin porvariston päitä, koska samaan aikaan proletaarinen liike katkoisi siltä jalat.

Otetaan esimerkiksi Marxin kirje pitkäaikaiselle ystävälleen ja tukijalleen Ludwig Kugelmannille. Tämä oli kirjoittanut Marxille heti *Pääoman* alkuperäisen saksankielisen laitoksen julkaisemisen jälkeen kertoakseen, kuinka jopa talousteoriaa tuntevilla lukijoilla oli vaikeuksia ymmärtää Marxin arvoteoriaa. Marx vastaa:

> *Vulgaarilla taloustieteilijällä ei ole vähäisintäkään käsitystä siitä, että todelliset, jokapäiväiset vaihtosuhteet ja arvosuureet eivät voi olla välittömästi identtisiä. Porvarillisen yhteiskunnan koko olemuksena on juuri se, että siinä ei ole olemassa a priori mitään tietoista yhteiskunnallisen tuotannon sääntelyä. Järkevä ja luonnollisesti välttämätön ilmenee vain sokeasti toimivana keskiarvona.*[92]

Porvaristo ja sitä edustava älymystö päätyvät näin pitämään ”suurena keksintönä” sitä, että ”ilmiössä esineet näyttävät toisenlaisilta”.[93] He eivät koe tarvitsevansa Marxin ”tiedettä”, ja heidän yhteiskunnallinen asemansa itse asiassa vaikeuttaa hyvin yksinkertaisten asioiden ymmärtämistä: ”Lörpöttely arvo-käsitteen todistamisen välttämättömyydestä perustuu yksinomaan siihen, ettei olla lainkaan selvillä kyseisestä aiheesta eikä liioin tieteen metodista. Lapsikin tietää, että jokainen kansakunta kuolisi nälkään, jos se kes-

91 Karl Marx (1994) ”Letter to Johann Philipp Becker”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Collected Works. Vol. 42.* Lontoo: Lawrence & Wishart, s. 358-359.

92 Karl Marx (1976) ”Marx Ludwig Kugelmannille. 11. heinäkuuta 1868”. *Marxists.org.* https://www.marxists.org/suomi/marx-engels/1868/07/11/marx-kugelmannille-11-07-1868.htm

93 Sama.

keyttäisi työnteon vaikkapa vain muutamaksi viikoksi, vuodesta puhumattakaan."[94] Kyse ei toisin sanoen ole niinkään siitä, että Marx olisi erityisen terävä, vaan siitä, että porvarilliset taloustieteilijät ovat erityisellä tavalla tyhmiä: "työläiset ja jopa tehtailijat ja kauppiaatkin ovat ymmärtäneet kirjani ja saaneet siitä selvän, mutta nämä '*kirjanoppinneet*' (!) valittavat, että asetan heidän ymmärrykselleen kohtuuttomia vaatimuksia."[95] Huomatkaamme painotus: *jopa* tehtailijat ja kauppiaat voivat ymmärtää *Pääomaa*, mutta luontevimmin sitä ymmärtävät työläiset. Vaikka Maxin poliittisen taloustieteen kritiikki onkin ammuttu päin porvariston päitä, sen tarkoituksena ei ole selittää kapitalismia *heille*, vaan se on kritiikkiä muilla rintamilla hyökkäävän työväenluokan puolesta.

Työläiset eivät ymmärrä Marxin työtä intuitiivisesti siksi, että olisivat saaneet parempaa taloustieteellistä koulutusta. Jokapäiväinen riisto ja alistaminen muistuttavat heitä Marxin kritiikin johdonmukaisuudesta ja vallankumouksen välttämättömyydestä. Se, mitä Marx sanoo "jokaisesta lapsestakin", ei todennäköisesti pätenyt porvariston lapsiin, joiden maailmaan työn tuotteet ilmaantuivat kuin taikaiskusta. Työläislapset ymmärsivät perusasiat nähtyään perheensä työskentelemässä ja aloitettuaan itsekin työskentelyn varhain. Kysymys on kuitenkin kokemuksen lisäksi myös katsantokannasta, sillä Marxin *Pääomaa* valaisee läpi teoksen tulevaisuuden kommunismi. Sen jälkeen kun "sisäinen yhteys" arvon suuruuksien ja vaihtosuhteiden välillä "on käsitetty", Marx kertoo Kugelmannille, "luhistuu koko teoreettinen usko vallitsevan järjestyksen pysyvään välttämättömyyteen, luhistuu jo ennen kuin vallitseva järjestys hajoaa käytännössä."[96] Kritiikkiä seuraava uskon romahdus ei ole kriisin tai vallankumouksen myötä tapahtuvan todellisen romahduksen syy eikä ennakkoedellytys. Marx ei uskonut, että kapitalismin kestämättömyyden osoittaminen kannustaisi porvareita vetäytymään pelistä. Hän oli päin vastoin pannut merkille, kuinka perustavanlaatuisen hankalaa porvareiden oli hahmottaa kohtaloaan suhdannesyklien sumussa. Vuonna 1865 Marx puhui sellaisen työväenliikkeen puolesta, joka oli jo julistanut historiallisen tehtävänsä – kapitalismin lakkauttamisen. Kysymys ei ollut siitä, että Marx olisi voinut tuhota kapitalismin ideoillaan, vaan siitä, että hänen ideoissaan sai ilmaisunsa jo käynnissä oleva liike, joka tuolloin näytti varmuudella johtavan kapitalismin romahtamiseen. Poliittisen taloustieteen kritiikin teh-

94 Sama.

95 Sama.

96 Sama.

tävänä ei siis ole niinkään toimia ideologiakritiikkinä kuin valaista kapitalistisia olosuhteita niiden romahtamisen valossa ja romahdusta edistävää liikettä varten.

Marx kirjoitti kirjan nimeltä *Pääoma*, ei kirjaa nimeltä ”Kommunismi” tai ”Proletariaatti”, koska työväenliikkeellä ei ollut puutetta yhteisestä näköalasta. Se ei tarvinnut päämääriensä sanoittamista eikä kuvausta luokattomasta yhteiskunnasta. Se tarvitsi selkeämpiä keinoja ja parempia aseita. Tässä kohtaa kyse ei ole niinkään Marxin metodin ymmärtämisestä kuin siitä, millä menetelmin kommunistien tulisi häntä lukea. Voimme epäilemättä käsitellä *Pääomaa* suurena analyysina, joka on laadittu ilman ennakkooletuksia, tai immanenttina kritiikkinä tai tieteellisenä tutkimushankkeena, mutta tällöin sen tietyt keskeiset näkökohdat jäävät piiloon. Vain kommunismin kuumuus nostaa nämä näkymättömällä musteella kirjoitetut kohdat esiin. Uskon, että näin on Marxin arvoteorian tärkeiden osien kohdalla. Porvaristolla ei ole juuri syytä paneutua arvon käsitteeseen, kuten Marx kirjeessään toteaa. He voivat tyytyä siihen, miten asiat ilmenevät. Se, että Marxin arvon käsitteen ymmärtäminen saattaa olla proletaareille helpompaa, johtuu siitä, että siinä heidän vihollisekseen tunnistamansa hirviö näyttäytyy sisäisesti johdonmukaisena. Arvo on kapitalistisen tuotantotavan muista tuotantotavoista erottava *differentia specifica*, joka sitoo yhteen rahan ja palkan, voiton ja hinnan, omaisuuden ja poliisin, valtion ja pankkijärjestelmän, maailmanmarkkinat ja kansainväliset konfliktit. Arvo on samaan aikaan kuvaileva käsite ja vallankumouksellinen hieroglyfi. Se toimii eräänlaisena kriittisenä nyrkkisääntönä, jonka tarkoituksena on keskittää kapitalismin kumoajien huomio olennaiseen.

Nämä tavoitteet ovat *Pääomaa* selvemmin nähtävissä Marxin ensimmäisissä poliittisen taloustieteen kritiikin yritelmissä, joissa hänellä oli yleensä tietty poliittinen keskustelukumppani mielessään. Varhaiset kapitalismin vastustajat kuten Pierre-Joseph Proudhon ja hänen oppilaansa Alfred Darimon sekä ”ricardolaiset sosialistit” kuten John Francis Bray, John Gray ja Thomas Hodgskin tapasivat ehdottaa kapitalismin vääryyksien korjaamiseksi raha- ja pankkijärjestelmän uudistuksia.[97] Marx tunnisti kansallisen ja pank-

97 Alfred Darimon & Emile de Girardin (1856) *De la réforme des banques*. Pariisi: Guillaumin et Cie; John Gray (1848) *Lectures on the Nature and Use of Money: Delivered before the Members of the “Edinburgh Philosophical Institution” during the Months of February and March, 1848*. Edinburgh: A. & C. Black.

kirahan ”työrahalla” korvaavien reformien epäjohdonmukaisuuden sekä epäkäytännöllisyyden ja löysi oman arvoteoriansa pääkohdat työstäessään niiden kritisoimiseen soveltuvia käsitteitä ensin *Grundrissessa* ja sitten *Poliittisen taloustieteen arvostelussa*.[98]

Työraha oli monessa mielessä Adam Smithin ja David Ricardon kehittämän työnarvoteorian johdannainen. Samaan aikaan, kun varhaisen kapitalismin vastustus järjestäytyi 1820- ja 1830-luvun Englannissa ammattiliitoissa ja osuuskunnissa, Robert Owenin ja chartistien kaltaiset reformistit kehittivät työnarvoteoriaa luonnonoikeuksiin, luonnollisiin hintoihin ja moraalisiin periaatteisiin perustuvaksi riiston teoriaksi.[99] Kun oli osoitettu, että työ oli kaiken vaurauden lähde ja mitta, oli luonteva askel ehdottaa, että kapitalismin epäoikeudenmukaisuudet korjattaisiin määräämällä hyödykkeiden hinnat niiden ”todellisen” tai luonnollisen arvon mukaan. Teorian kannattajien mukaan hintojen ilmaiseminen työhön käytetyn ajan mukaan, dollarien ja pennien sijaan, tekisi työntekijöiden huijaamisen lähes mahdottomaksi, jolloin heille olisi maksettava työstään sen täysi arvo. Työnarvoteoria oli siis keino kritisoida kapitalismia mutta myös parantaa sitä alistamalla raha ja pääoma työläisten ja kansakunnan hyödylle. Teorian näkökulmasta kaikesta rahallisesta vaihdosta oli mahdollista tehdä tasavertaista ja läpinäkyvää, kun vain tuotteen todellinen arvo tuottajalleen olisi näkyvillä.

Marx kiisti tämän osoittamalla ajatuksen reilusta vaihdosta sisäisesti ristiriitaiseksi. Tasavertaisen vaihdon idea kätkee epätasa-arvon sisäänsä, sillä *työn* arvo (työläisen työn tulos) ei koskaan vastaa *työvoiman* arvoa (työläisen uusintamisen edellytystä ja työvoiman hintaa kapitalistille). Tästä erottelusta Marx kehitti kypsän arvoteoriansa ytimeksi vielä perustavamman erottelun konkreettiseen ja abstraktiin työhön. Marxin saavutus tässä keskustelussa ei ollut lisäarvon riiston osoittaminen, kuten joskus luullaan. Vastaavia teorioita oli ollut jo tarjolla, ja Marx käsitteli niitä käsikirjoituksessaan *Lisäarvoteorioita*. Diane Elson tiivistää aiheesta sosialististen taloustieteilijöiden konferenssissa (CSE) 1970-luvulla käydyt väittelyt merkittävässä esseessään: ”Value: The Repre-

98 Karl Marx (1986) *Vuosien 1857-1858 taloudelliset käsikirjoitukset (”Grundrisse”). Osat 1-2.* Moskova: Kustannusliike Progress; Karl Marx (1978) ”Poliittisen taloustieteen arvostelua”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 4*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 5-185.

99 E. K. Hunt (1980) ”The Relation of the Ricardian Socialists to Ricardo and Marx”. *Science & Society.* 44, no. 2., s. 177-198.

sentation of Labor in Capitalism". Siinä hän muotoilee elegantisti, kuinka kaikki, jotka olivat nähneet Marxin arvoteoriassa välineen riiston määrän laskemiseksi, olivat ymmärtäneet sen perustavasti väärin: "Kyse ei ole sen selvittämisestä, miksi hinnat asettuvat tietyllä tavalla, eikä siitä, että vastaus tähän löytyisi työstä, vaan pikemminkin pyrkimyksestä ymmärtää, miksi työ saa sellaisen muodon kuin saa, ja mitä poliittisia seurauksia tällä on."[100]

Elson on tekstissään huolissaan siitä, että hänen korjaava luentansa, joka erottaa Marxin arvoteorian ricardolaisesta, saattaisi olla epäpolitisoiva. Ricardolainen todiste riistosta, työrahalla tai ilman, oli ainakin poliittisesti painava ja johti selkeisiin käytännön tavoitteisiin. Elson ei luentansa ansioista huolimatta tunnista itse, kuinka arvon käsite on välittömässä yhteydessä kommunismin tavoitteisiin osoittaessaan paitsi historiallisen prosessin – "miksi työ saa sellaisen muodon kuin saa" – myös siihen sisältyvän valtavan onnettomuuden, jonka ymmärtäminen helpottaisi sen korjaamista. Elson seisoi 1960-ja 1970-luvulla alkaneen uudenlaisen Marx-lukutavan alkulähteellä. Uusi lukutapa kehittyi, kun Marxin tuotannon kokonaisuus oli julkaistu, ja sitä kutsutaan joko "arvomuototeoriaksi" – tai puhuttaessa sen saksalaisista edustajista – "uudeksi Marx-luennaksi" (*Neue Marx-Lektüre*). Nämä marxologiset väliintulot ovat olleet erittäin hyödyllisiä ja kirkastaneet Marxin ajattelun sisäistä johdonmukaisuutta monille lukijoille. Väittäisin kuitenkin, että tämä täsmällinen lukutapa on toteutunut tietyn poliittisen voiman kustannuksella. Se on tapa lukea Marxia aikakaudella, jolta puuttuu Marxin aikainen varmuus.

Kohtaamme edetessämme myös toisenlaisen ja täydentävän tavan lukea *Pääomaa*. Siinä Marxin mestariteos ei näyttäydy ainoastaan tarkkana kuvauksena kapitalistisesta tuotantotavasta, vaan myös negatiivisena hahmotelmana kapitalismin ylittämisestä kommunismissa. Olen löytänyt tämän Marx-lukutavan pitkältä ja koukeroiselta matkalta, jonka maastoa kartoitetaan seikkaperäisesti, mutta lähtöisin se on Amadeo Bordigan ohjelmallisesta metodista. Gilles Dauvé on osuvasti huomauttanut, että Bordigalle "koko Marxin elämäntyö oli yhtä kommunismin kuvausta".[101] Bordiga kiinnittää hyvin tarkasti huomiota Marxin kypsän tuotannon kohtiin, joissa tämä viittaa kuvitteelliseen

100 Diane Elson (toim.) (1979) *Value: The Representation of Labour in Capitalism*. Lontoo: CSE Books, s. 123.

101 Jean Barrot (Gilles Dauvé) & François Martin (1974) *Eclipse and Re-emergence of the Communist Movement*, ensimmäinen painos. Detroit: Black & Red.

kommunismiin tarkentaakseen jotakin kapitalismin ominaisuutta. Etsivä löytää näitä kohtia *Pääomasta* yllättävän paljon. ”Kuvitelkaamme vihdoin vaihteen vuoksi mielessämme vapaiden ihmisten liittoa, jonka jäsenet työskentelevät yhteisillä tuotantovälineillä”.[102] Tässä sitaatissa Marx tarjoaa täydellisen vastakohdan kapitalismin ja tavarafetisismin synnyttämälle monimutkaiselle tilanteelle, jossa kauppatavarat liikuttelevat ja pitävät ihmisiä pilkkanaan kuin vatsastapuhuja nukkejaan. Tällainen kontrasti tekee kapitalistisen tuotantotavan ja luokkayhteiskunnan vaikeasti teoretisoitavan perusominaisuuden näkyväksi. Kauppatavaramuoto paljastaa luonteensa ja vääryyteensä vain kommunismin valossa: ”Yhteiskunnallisen elämänkulun, ts. aineellisen tuotantoprosessin muoto heittää päältään salaperäisen sumuhuntunsa vasta silloin, kun se joutuu vapaasti yhteiskunnallistuneiden ihmisten tuotteena heidän tietoisen suunnitelmanmukaisen valvontansa alaiseksi.”[103] Marx tarjoaa toisin sanoen kapitalismista kuvauksen, jossa myös kommunismin perusulottuvuudet piirtyvät näkyviin.

Tässä ei ole kysymys niinkään Marxin metodista kuin menetelmästä, jolla kommunistien tulisi lukea häntä. Kommunisteille kapitalismin tiede koskee sääntöjä pelissä, joka halutaan lopettaa. Tavoitteena ei ole luetella näitä sääntöjä tai oppia pelaamaan peliä taitavammin, vaan ymmärtää kapitalismin tieteen avulla, kuinka koko pelistä päästäisiin eroon. 2000-luvun kommunisteille Marxin teoria on soveltavaa tiedettä – kapitalismin tuhoamisen tiedettä – jonka kuvaukset kapitalismista ja luokkataistelusta saavat merkityksensä luokkataistelussa itsessään. Sillä, mitä Marx itse halusi menetelmältään – kapitalismin tiedettä vai asetta sitä vastaan – on meille paljon vähemmän merkitystä kuin sillä, mihin me kommunisteina hänen työtään tarvitsemme. Meidän on *tiedettävä*, mitä kapitalismi on, mutta ei, jotta voisimme hämmästellen pyöritellä sen hienomekaniikkaa. Arvon käsite on kommunisteille hyödytön, ellei se ole tähtäin, joka välähtää punaiseksi aina, kun meidän on tuhottava jotakin.

Nyrkkisääntönä toimivan teorian lisäksi Marxilta löytyy kehitystä koskeva teoria. Kommunistinen näkökulma paljasti Marxille, kuinka kapitalistinen tuotanto suuntasi kohti tuhoaan ja samalla ylittämistään kommunismissa. Marx erittelee lukuisia tähän liittyviä kehityskulkuja, jotka myös kietoutuvat monimutkaisesti toisiinsa: joukkoproletarisaatio,

102 Karl Marx (2013) *Pääoma. Poliittisen taloustieteen arvostelua. I. Osa. Pääoman tuotantoprosessi.* Helsinki: TA-Tieto, s. 84.

103 Sama, s. 85.

kurjistuminen, liikaväestön määrän kasvu, pääoman kasaantuminen ja keskittyminen, kaupan globalisaatio, pääoman orgaanisen kokoonpanon nousu, voiton suhdeluvun lasku, maaperän köyhtyminen, kolonisaatio ja imperialismi. Marxille tärkein näistä oli pääoman taipumus luoda omat haudankaivajansa nousevassa, militantissa proletariaatissa. Näitä kehityssuuntia valaisee myös, kuten tässä vaiheessa lienee tarpeetonta lisätä, tulevaisuuden kommunismi. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että Marxille kommunismi oli jo nousevan proletariaatin päämäärä käytännössä, ja toiseksi siitä, että hän näki kapitalismin kehityskulkujen vievän vääjäämättä sitä kohti. Kehityksellä on aina suunta, eikä suunta ole neutraali vaan luokkataistelun värittämä – olipa tämä taistelu eteenpäin vievää tai vain reagoivaa.

Kaikki Marxin kehitystä koskevat teoriat eivät ole kestäneet aikaa, ainakaan kirjaimellisesti luettuina, ja on myönnettävä, että paikoin Marx oli pahasti väärässä. Silti huolimatta siitä, ettei kommunismi ole vielä toteutunut, ja että kapitalismi on selvinnyt paljon pidemmälle kuin Marx osasi kuvitella, on itsessään merkittävää, että nämä teoriat ovat edes joiltain osin yhä ajankohtaisia. Marxin aikalaiset eivät pärjänneet arvioissaan paremmin. Kehityssuuntia käsittelevien teorioiden on joka tapauksessa aina palattava maailman tosiasioihin ja saatava vahvistuksensa luokkataistelun todellisuudesta. Niitä käytettäessä on tiedettävä, mitä etsiä ja minne historian halutaan johtavan. Tässäkin kohtaa Marx saattaa vaikuttaa mahtipontiselta, vaikka on tosiasiassa vaatimattomimmillaan. Hänen ei tarvinnut saarnata, tehdä käännytystyötä tai laatia taistelusuunnitelmia tai ohjelmia, sillä kapitalismin kehitys itsessään synnyttää oikeanlaista vastarintaa. Kehityssuuntien analyysi ei ole preskriptiivistä vaan diagnostista ja osoittaa mahdollisuuksia ja niiden rajoja. Marxin näkökulmasta työväenluokan oli opittava ymmärtämään nämä mahdollisuudet tavalla tai toisella. Luokkataistelu itse nostaa niitä esiin ja teoreetikon tehtäväksi jää kirkastaa ja johdonmukaistaa niiden myötä muotoutuvaa poliittista suuntaa – ennen kaikkea kommunistista liikettä.

Uudessa historiallisessa valossa Marx ei ainoastaan osoittanut, että työrahan puolestapuhujat olivat väärässä, vaan myös, että heidän ehdotuksensa hylättäisiin – ja oli jo hylätty – proletariaatin liikkeissä Euroopassa ja ympäri maailmaa. Työrahan kannattajat ottivat riistoteorioidensa lähtökohdaksi palkkatyöläisen sijaan käsityöläisen, joka myi markkinoilla omilla tai lainaamillaan tuotantovälineillä tuottamiaan tavaroita. Kauppiaat ja pankkiirit riistivät näitä pientuottajia tarjoamalla heille surkeita sopimusehtoja ja

ajoivat heitä konkurssiin ja tuotantovälineiden menettämiseen, jolloin heistä lopulta tuli proletaareja. Ajatus markkinareformista, joka takaisi ”reilut ehdot” ja palauttaisi kapitalismia edeltävän aikakauden luonnolliset oikeudet, vetosi käsityöläisiin, koska heidän riistonsa tapahtui markkinoilla. Proletaarit puolestaan näkivät todennäköisemmin sortonsa alkuperän tuotannossa itsessään. Näin Marx ei hylännyt työrahaa toteuttamiskelvottomana pelkästään idean tasolla vaan myös käytännöllisen luokka-analyysin pohjalta. Sen näkökulmasta työrahan taustalla olevat moraaliset teoriat luonnonoikeuksista ja hinnasta eivät soveltuneet historialliseen todellisuuteen. Marxin teorian mukaan työrahan kannattajat olivat kehittäneet ajatuksensa osana yhteiskunnallista työnjakoa ja sen historiallista prosessia. Puuttuvan historia-analyysin vuoksi heiltä oli jäänyt tunnistamatta kokonaan omaisuudettoman proletariaatin muodostuminen ja he olivat harhautuneet pitämään omia ajatuksiaan työrahasta yhteiskunnallisen muutoksen vaikuttimina, vaikka ne todellisuudessa olivat vain seuranneet heidän omasta historiallisesta asemastaan.

Saksalaisessa ideologiassa Marx ja Engels pilkkaavat jälkiromanttisia aikalaisiaan, ”Saksan uudenlaisia vallankumouksellisia filosofeja”.[104] He vertaavat näitä sananlaskun hahmoon, joka ajatteli ”ihmisten hukkuvan veteen, koska he ovat sisäistäneet painovoiman ajatuksen”. John Grayn ja Alfred Darimonin kaltaiset työrahateoreetikot olivat heidän näkökulmastaan samasta puusta veistettyjä kuin taantumukselliset, porvarilliset ja utopioita maalailevat sosialistit, joita Marx ja Engels haastoivat *Kommunistisessa manifestissa*, sekä ne lukuisat jälkihegeliläiset, joita he kritisoivat muissa kirjoituksissaan. Marx ja Engels kehittivät vastakkaisen ja radikaalin ajattelun siihenastisessa historiassa ainutlaatuisen tavan ymmärtää historiaa asettamalla luokkataistelun ja proletariaatin oman aktiivisuuden kapitalismin ylittämisen peruskysymyksiksi. Kyse ei ollut enää pelkistä ideoista – vaikka keskustelua käytiinkin kirjojen sivuilla – vaan ennen kaikkea luokkataistelusta, kollektiivisesta toiminnasta ja yhteiskunnallisista käytännöistä.

Marxin kääntyminen taloustieteen ja poliittisen taloustieteen kritiikin pariin 1850-luvulla käy poliittisesti ymmärrettäväksi, kun työraha-argumentin moraalinen lähtökohta on osoitettu. Marx oli kehittänyt sosialisti- ja kommunistikumppaneidensa moraalisen, uskonnollisen ja idealistisen ajattelun kritiikkiä koko 1840-luvun ajan. Diane Elsonin ei siis olisi tarvinnut olla niin huolissaan poliittisen painoarvon katoamisesta, kun hän kritisoi pseudo-ortodoksimarxilaisten ricardolaisia lähtökohtia. Kyse ei ole erityisesti siitä,

104 Karl Marx & Friedrich Engels (2010) *Collected Works. Vol. 5.* Lontoo: Lawrence & Wishart, s. 24.

kuinka arvomuotoanalyysi uudistaa kriittistä ajattelua tai historiallistaa talouden usein luonnolliseksi ymmärrettyä olemusta. Marxin arvoteoria kyllä tekee näitä molempia, mutta ennen kaikkea se tarjoaa menetelmän, jolla sosialistisia ohjelmia ja ehdotuksia voidaan koetella. Se on erityislaatuinen ennuste, joka ei kerro, mitä tulee tapahtumaan, vaan mitä täytyisi tapahtua ja mitä ei voi tapahtua. Arvon koe on looginen koe. Se lähtee kapitalismin määritelmästä ja loogisesta perusrakenteesta selkeyttääkseen kapitalismin ylittämisen näköaloja. On kuitenkin todettava, että dialektiikka on pettänyt monet tässä maastossa matkaajat. Se on johtanut jotkut uskomaan, että arvon – joka on kapitalismin *sine qua non* – lakkauttaminen synnyttäisi itsessään riittävät olosuhteet kommunismille, vaikka itse asiassa se on vain yksi kommunismin välttämättömistä ehdoista. Kommunismia *ei voida* johtaa loogisesti kapitalismin edellytyksistä. Pelkästä arvon nurin kääntämisestä jäävät puuttumaan positiivisen tekijät. Juuri kommunismin positiiviset tekijät kuitenkin ovat hukassa elämältä yleensä – eivät vain kapitalismissa vaan kaikenlaisissa luokkayhteiskunnissa.

ARVON KOE 1: MARX VASTAAN TYÖRAHA. Marxin kritiikin ydin on seuraava: työrahan kannattajat luulevat kapitalismin perustavia ominaisuuksia pelkiksi virheiksi sen toiminnassa. Kauppatavaran tuottamiseen käytetyn yksilöllisen työn määrän ja markkinoilla ratkaisevan yhteiskunnallisen työn määrän – toisin sanoen, yhteiskunnallisesti keskimäärin välttämättömän työn – välillä vallitsee ero, jota ei voida poistaa muuttamatta talousjärjestelmää läpikotaisin. Niin kauan kuin uudistajat vain laskevat liikkeelle uusin symbolein koristeltua rahaa, markkinavoimat aiheuttavat poikkeuksetta kuilun hyödykkeen markkina-arvon ja sen työajassa mitatun todellisen arvon välille. Jos markkinoilla vallitsee kilpailu, eli myyjien sallitaan muuttaa ehtojaan ja ostajien hakea parasta hintaa, työntekijän ansaitseman kymmenen tunnin setelin vastine ei aina ole kymmenen tuntia työtä, vaan joko enemmän tai vähemmän riippuen kysynnästä ja tarjonnasta. Ainoa keino välttää tämä ongelma ja antaa silti hintojen määräytyä markkinoilla (kuten reformistit tavallisesti haluavat) olisi varmistaa, että kysyntä ja tarjonta ovat aina tasapainossa. Tämä taas on helpommin sanottu kuin tehty, sillä se vaatisi, että raaka-aineet, komponentit ja työ olisivat aina jakautuneet oikein koko taloudessa. Tietyn komponentin tai raaka-aineen alituotanto johtaisi kaikkien sitä edellyttävien tuotteiden alituotantoon (esimerkiksi puuvillan alituotanto t-paitojen alituotantoon). Vääristymät, joita reformistit yrit-

tävät poistaa, ovat tosiasiassa oireita sairaudesta, joka vaivaa tuotantoa itseään, ja josta parantuminen edellyttäisi talouden kokonaisvaltaista uudelleenjärjestelyä – ei vain uudenlaista rahaa. Samalla tavoin kuin nykyiset rahateoriat, jotka ehdottavat, että kapitalismin epäoikeudenmukaisuuksista voitaisiin päästä eroon lisäämällä huomattavasti valtionluottoja, sekoittivat 1800-luvun reformistit syyn ja seurauksen ja yrittivät toteuttaa pinnallisilla korjauksilla muutoksia, jotka olisivat edellyttäneet järjestelmän täydellistä uudistamista. Marx koetteli heidän ehdotuksiaan loogisesti ja havaitsi heidän olettaneen johtopäätöksensä etukäteen:

> *Ennen muuta on pantava merkille seuraava: jos oletetaan, että ne edellytykset, joiden vallitessa tavaroiden hinta on yhtä kuin niiden vaihtoarvo, on täytetty; jos kysyntä ja tarjonta kattavat toisensa; jos tuotanto ja kulutus käyvät yksiin; jos viime kädessä vallitsee oikeissa suhteissa toteutettu tuotanto (ns. jakaantumissuhteet ovat itse tuotantosuhteita), silloin rahakysymyksestä tulee täysin sekundaarinen ja etenkin siitä kysymyksestä, lasketaanko liikkeeseen sinisiä vai vihreitä, peltisiä vai paperisia merkkejä vai missä muussa muodossa yhteiskunnallista kirjanpitoa harjoitetaan.*[105]

Hyökkäyksessään näitä malleja vastaan ensin *Grundrissena* tunnetuissa käsikirjoituksissa ja vähän myöhemmin *Poliittisen taloustieteen arvostelussa* Marx osoittaa, kuinka ne itse asiassa kuvaavat kapitalismin uudistamisen sijaan implisiittisesti maailmaa, jossa se on jo lakkautettu:

> *Eräät englantilaiset sosialistit, joista osa kirjoitti ennen Graytä, osa hänen jälkeensä, sanovat suoraan julki sen, mikä pysyy Grayn teoksissa kätkettynä ja etenkin salassa häneltä itseltään, että näet työraha on taloudellinen sananhelinäilmaus hurskaalle toiveelle päästä eroon rahasta ja rahan myötä vaihtoarvosta ja vaihtoarvon myötä tavarasta ja tavaran myötä porvarillisesta yhteiskuntamuodosta.*[106]

105 Karl Marx (1986) *Vuosien 1857-1858 taloudelliset käsikirjoitukset ("Grundrisse"). Osa 1.* Moskova: Kustannusliike Progress, s. 100-101.

Työraha ilmaisee ”hurskasta toivetta”, sillä sen käyttö edellyttäisi koko joukkoa muita radikaaleja muutoksia. Marx osoittaa tämän johtamalla työrahamallien premisseistä näiden mallien itsensä kannalta mahdottomia seurauksia. Juuri tätä nimitämme arvon kokeeksi. Hän ottaa reformistien sanat todesta ja käy huolellisesti läpi, mitä työrahan dynaamiset vaikutukset olisivat hänen tuntemiensa kapitalismin liikelakien alaisuudessa. Tämä spekulatiivinen koe edeltää todellista koetta, jossa konkurssi saa ”osakseen käytännön kritiikin esittämisen”.[107]

Näissä katkelmissa Marx tarjoaa kaksi erillistä mutta toisiinsa olennaisesti kytkeytyvää dynamiikkaa, jotka vesittäisivät työrahan käytännössä. Jälkimmäinen näistä osoittautuu merkittävämmäksi, kun tarinamme kommunistisesta arvon kokeesta etenee. Vaikka kysyntä ja tarjonta saataisiinkin tasapainoon, on toinenkin syy, miksi työraha ei välttämättä vastaisi tuotantoon tarvittavaa todellista työaikaa. Mikäli työläisten tuottavuudessa olisi vaihtelua – esimerkiksi toinen suutari tarvitsisi kolme tuntia valmistaakseen kenkäparin, jonka toinen pystyisi tekemään kahdessa – tuottajan vapautta määrätä hinta ja kuluttajan vapautta etsiä halvinta tuotetta olisi pakko rajoittaa, jotta työrahan arvo säilyisi luotettavana. Muuten kahdessa tunnissa työnsä tekevä suutari voisi pyytää korkeinta mahdollista hintaa, joka edelleen olisi hänen kilpailijansa hintaa matalampi, ja saada silti kuluttajat puolelleen. Kolme tuntia työhönsä tarvitsevan tuottajan olisi puolestaan pakko alentaa hintojaan. Näin kenkäparin hinta työrahanakin vakiintuisi kenkäparin valmistamiseen keskimäärin tarvitun työajan ympärille. Toinen tuottaja vaihtaisi kenkänsä useampaan tuntiin työrahassa mitattuna kuin on todella tarvinnut niiden valmistamiseen. Toinen saisi todelliseen työaikaansa nähden liian alhaisen korvauksen.

Tämä ongelma voidaan kiertää vain kahdella tavalla: joko varmistetaan, että kaikki tuottajat ovat yhtä tuottavia (yhdenmukaistamalla työkalut, tekniikat, työskentelyintensiteetti ja työtilat), tai ei anneta tuottajien hinnoitella tuotteitaan vapaasti eikä kuluttajien valita keneltä ostavat. Ensimmäinen vaihtoehto tarkoittaisi valtavia muutoksia talouteen, sillä työpajat olisi uudistettava ja tuotannon mittakaava muutettava täysin. Kritiikkimme näkökulmasta ongelmallisinta siinä olisi kuitenkin työskentelyintensiteetin määräävien ulkoisten tuotantonormien kehittäminen ja vakiinnuttaminen. Toinen vaihto-

106 Karl Marx (1978) ”Poliittisen taloustieteen arvostelua”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 4*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 77.

107 Sama.

ehto tarkoittaisi puolestaan valtavaa valvontajärjestelmää tuotteiden hinnan täsmälliseksi määrittämiseksi tuntien ja minuuttien tarkkuudella. Tämä vaihtoehto, toisin kuin ensimmäinen, aiheuttaisi yhteiskuntaa horjuttavaa epätasa-arvoa, sillä tuottajat saattaisivat saada huomattavan erilaisia tuloja paitsi työpanoksestaan myös saatavilla olevista työkaluista ja muista välineistä riippuen. Toinen työläinen saattaisi tienata kaksi kertaa enemmän kuin toinen vain siksi, että sattuisi hankkimaan tuotantotarpeensa kaksi kertaa tuottavammalta tehtaalta. Myös kuluttajat huomaisivat mahdollisuuksiensa riippuvan jonkinlaisesta vuorottelukäytännöstä, sillä eri kuluttajille olisi tavalla tai toisella voitava asettaa eri hinnat.

Tiivistäen Marx siis johtaa työrahasta kommunismin seuraavasti: työraha ei olisi vain yksinkertainen reformi, joka takaisi reilun palkan kaikille työläisille, vaan edellyttäisi missä tahansa muodossaan talouden läpikotaista muutosta. Monet työrahan kannattajatkin ymmärsivät, että keskuspankin olisi toimittava kaikkien tavaroiden ostajana ja myyjänä, mutta Marx osoitti, että uudistusten olisi mentävä vielä paljon tätä pidemmälle. Marx näki Grayn työrahamallissa ”hurskastelevan toiveen” kommunismista, koska työrahaa ohjailevan ”pankin” olisi tasapainoteltava tuotantoa kaikilla talouden haaroilla, määritettävä kaikkien puolivalmisteiden ja lopputuotteiden kysyntä, valvottava työläisiä ja mahdollisesti huolehdittava kurista jokaisella työpaikalla sekä varmistettava yhdenmukainen teknologia kaikkialla tietyn hyödykkeen tuotannossa. Tämän pankin olisi toisin sanoen oltava enemmän kuin pankki tai edes selvityskeskus. Sen olisi oltava suunnittelukoneisto, joka kykenisi hallitsemaan tuotantoa ja tuottajien ratkaisuja etukäteen. Näin mittavien uudistusten jälkeen kysymys työrahasta olisi Marxin mukaan jo melko toissijainen tai jopa yhdentekevä. Paljon keskeisempi kysymys koskisi itse keskuspankin luonnetta. Alistaisiko se vai vapauttaisiko sen toiminta työläisiä? Marxin mukaan sillä olisi vain kaksi vaihtoehtoa: se olisi ”tuotannon despoottinen sääntelijä ja jakautumisen valvoja” tai sitten pelkkä ”virasto, joka pitäisi kirjaa ja hoitaisi laskennan yhdessä työtä tekevän yhteiskunnan puolesta”.[108] Toisin sanoen, se olisi *joko* suunnittelukoneisto, joka pyrkisi epätoivoisin, despoottisin keinoin ratkaisemaan tuotannon aineellisesta rakenteesta kumpuavan epätasa-arvon ongelman, *tai* tasa-arvon saavuttaneen yhteiskunnan luonnollinen elin.

108 Karl Marx (1986) *Vuosien 1857-1858 taloudelliset käsikirjoitukset (”Grundrisse”). Osa 1.* Moskova: Kustannusliike Progress, s. 103.

Arvon koe on looginen koe ja immanentti kritiikki, joka paljastaa kommunististen ehdotusten ennakkoehtoja ja rakentaa niistä spekulatiivisia kehityskulkuja. Jos uudistajat tahtovat rahan toimivan rahan tavoin, sen on myös toteutettava tiettyjä funktioita, mikä edellyttää siltä piirteitä x, y ja z. Jos uudistajat haluavat rahan palvelevan uutta tarkoitusta, kuten tasaavan palkat yhden varallisuuden mitan ympärille, sen uusien funktioiden määrittäminen edellyttää loogisesti talouden aineellista uudelleenjärjestelyä, kuten Marx näyttää. Arvon tieteestä on mahdollista kehittää kriittistä tieteisfiktiota, ja näin voidaan jäljittää reitti, jota pitkin vallankumouksen täytyy kulkea. Tämä tapahtuu osoittamalla loogisesti epäonnistumisen kohtia ja keinoja välttää ne.

ARVON KOE 2: MARX VASTAAN LASALLE. Marxin varhaisista työrahaa käsittelevistä kirjoituksista keskustellaan harvoin kenties siksi, että ne näyttävät olevan ristiriidassa hänen ”Gothan ohjelman arvostelussa” puolitoista vuosikymmentä myöhemmin tekemiensä paremmin tunnettujen huomioiden kanssa. Tuolloin hän vaikuttaa hyväksyneen, että siirtymävaiheen yhteiskunnassa käytettäisiin ”työseteleitä” mittaamaan ja säätelemään yksittäisten työläisten kulutusta.[109] Tässä alun perin tovereiden sisäiseen keskusteluun tarkoitetussa tekstissä Marx ei kuitenkaan missään tapauksessa esitä positiivista siirtymävaiheen ohjelmaa vaan sarjan korjauksia. Myös tämä myöhäinen teksti on silti arvon koe. Siinä arvioidaan vuoden 1875 Gothan Yhdentymisen konferenssin ohjelmaluonnosta, josta tuli perusta sekä Sosiaalidemokraattiselle puolueelle (SPD) että marxismin valtavirralle, kun Marxin ja Engelsin keskeisimmän sosialistisen vastustajan Ferdinand Lassallen puolue yhdistyi heidän läheisten liittolaistensa Wilhelm Liebknechtin ja August Bebelin perustaman ryhmän kanssa. Engels julkaisi tekstin Marxin kuoleman jälkeen vuonna 1891 tilanteessa, jossa puolueessa keskusteltiin seuraavasta Erfurtin ohjelmasta. Engels koki, että oli omien kiistakirjoitustensa ja ”Gothan ohjelman arvostelun” avulla onnistunut siivoamaan kyseisestä ohjelmasta ”viimeisetkin lassallelaisuuden rippeet”.[110]

---

109 Karl Marx (1978) ”Gothan ohjelman arvostelua”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 5*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 525-551.

110 Friedrich Engels (1892) ”Socialism in Germany”. *Marxists.org*. https://www.marxists.org/archive/marx/works/1892/01/socialism-germany.htm

Marx pyrkii ”Gothan ohjelman arvostelussa” paljastamaan aikaisempaan tapaansa lassallelaisen iskulauseen ”kaventamattomasta työntulosta”, käsitteelliseksi hölynpölyksi sillä perusteella, että ei ole mitään keinoa päätyä laskennallisesti summaan, joka ei olisi vähentynyt jonkun osapuolen näkökulmasta. Ei ole olemassa ”työntuloksen oikeudenmukaista jakoa”, johon ei sisältyisi lainkaan vähennyksiä. Mikäli kaikki yhteiskunnan jäsenet ovat oikeutettuja samaan varallisuuteen, tuotot ovat välttämättä vähentyneitä, sillä ne, jotka eivät voi työskennellä, vähentävät työtä tekevien tuloja. Yksi tasa-arvon muoto on ristiriidassa toisen kanssa, joten tasa-arvo edellyttää epätasa-arvoa riippumatta tavasta, jolla jakelu toteutetaan. Marx laajentaa luonnollisen oikeuden ja luonnollisen hinnan kritiikkinsä koskemaan koko oikeudenmukaisen tai tasa-arvoisen palkan ideaa – typeryyttä, johon kommunistitkin toisinaan vaarallisesti sekaantuvat. Marx antaa tukensa työseteleille, koska hyväksyy, että kommunismin kehittymisen alkuvaiheessa tätä tasa-arvon epätasa-arvoa olisi jossain määrin siedettävä vanhan yhteiskunnan ”syntymämerkkeinä”.[111] Toisin kuin proudhonilaiset tai vasemmistoricardolaiset työrahan kannattajat, Marx ei kuitenkaan ajattele työseteleiden korjaavan yhteiskunnan ongelmia, vaan näkee ne päinvastoin tiettyjen ongelmien ilmentyminä ja pitää niitä pohjimmiltaan vahingollisina. Marxin ja työrahan kannattajien merkittävin ero on, että Marx vaatii talouden perusteellista muuttamista edeten päätelmissään deduktiivisesti ja loogisesti yhteistyöhön perustuvan yhteiskunnan määritelmästä: ”Yhteistoiminnallisessa, tuotantovälineiden yhteisomistukseen perustuvassa yhteiskunnassa tuottajat eivät vaihda tuotteitaan; niin ikään ei tuotteiksi muuttunut työ ilmene tällöin näiden tuotteiden *arvona,* eräänlaisena niille ominaisena aineellisena ominaisuutena”.[112] Tämä tarkoittaa, etteivät työsetelit määritelmällisesti voisi kiertää rahan tavoin, vaan yksittäiset työläiset (ja kenties työläisryhmät) käyttäisivät niitä mittaamaan kuluttamiaan hyödykkeitä. Niillä ei voitaisi hallinnoida raaka-aineiden tai muiden tuotannontekijöiden jakelua erillisten tuotantoyksiköiden välillä kuten rahalla, eivätkä ne voisi toimia pääomana.

Tämä kaikki oli hyvin tärkeää Marxille, joka oli kehittynyt valtavasti alkuperäisistä lähtökohdistaan poliittisen taloustieteen kritiikin viisitoistavuotisella tutkimusmatkallaan. Kypsissä kirjoituksissaan, *Pääoman* julkaistuissa ja julkaisemattomissa kehittelyissä,

111 Karl Marx (1978) ”Gothan ohjelman arvostelua”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 5*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 536.

112 Sama.

Marx oli löytänyt abstraktin ja konkreettisen työn sekä työvoiman arvon ja työn tuloksen arvon väliltä yhteiskunnallisen muodon, jossa ei ole kysymys pelkästä määrästä, vaan persoonattomasta vallasta. Tämä persoonaton valta näyttää tuotteiden itsensä ”aineelliselta ominaisuudelta” ja siten ohjaa ja säätelee muuten hallitsematonta kollektiivista tuotantoa. Marx saattoi puhua luottavaisena kapitalistisen tuotannon organisoitumisesta historiallisesti tuotettujen ”luonnonlakien” mukaan. Hänen aiemmin kritisoimiensa mallien ja ”Gothan ohjelman arvostelussa” esittämänsä näkymän keskeinen ero on, että jälkimmäisessä arvolaki ei Marxin mukaan enää olisi toiminnassa, koska raha ja tavarat eivät enää toimisi persoonattomana valtana, joka ohjaisi muutoin koordinoimattomia toimintoja tuotannon jälkeisessä jakeluvaiheessa. Sen tilalle, että voitot, hinnat ja palkat pakottavat automaattisesti sekä kapitalisteja että työläisiä, Marx kuvittelee tietoisen päätöksenteon, vapaan yhteenliittymisen, punnitut laskelmat ja valinnanvapauden.

Marxin käyttämä kieli on ”Gothan ohjelman arvostelussa” samanlaista kuin *Pääoman* ensimmäisen osan arvoituksellisessa ”tavarafetisismiä” käsittelevässä kohdassa. Tavarafetisismi ”peittää esineellisesti yksityistöiden yhteiskunnallisen luonteen ja siis myös yksityisten työntekijöiden yhteiskunnalliset suhteet.”[113] Katkelmat liittyvät toisiinsa siinäkin mielessä, että kyseinen *Pääoman* osa ja ”Gothan ohjelman arvostelua” ovat harvoja Marxin myöhäisiä tekstejä, joissa hän puhuu kommunismista suoraan. Kapitalismin mystifikaatiot, työn tuotteita ympäröivä ”tenho ja aavemaisuus”[114], voidaan tehdä näkyväksi vain asettamalla ne vastakkain ”muiden tuotantomuotojen” ja niihin sisältyvän ”vapaiden ihmisten liiton”[115] kanssa. Toisenlaisten yhteiskunnan järjestämisen tapojen valossa ei paljastu ainoastaan kapitalismin historiallinen erityisyys, vaan myös sen kommunistisen ylittämisen erityinen näköala.

Kummassakin tekstissä arvon koe edellyttää analyyttisen tarkkuuden lisäksi spekulaatiota ja mielikuvitusta. ”Kuvitelkaamme vihdoin vaihteen vuoksi mielessämme vapaiden ihmisten liittoa, jonka jäsenet työskentelevät yhteisillä tuotantovälineillä”.[116] Penguin-kustantamo on valinnut käsissä kuluneen *Pääoman* painokseni kanteen tämän

113 Karl Marx (2013) *Pääoma. Poliittisen taloustieteen arvostelua. I. Osa. Pääoman tuotantoprosessi.* Helsinki: TA-Tieto, s. 82.

114 Sama.

115 Sama, s. 83.

116 Sama, s. 84.

lauseen kohdasta, jossa kommunismia koskevaa spekulaatiota käytetään kapitalismin yksityiskohtien valaisemiseen. Spekulatiivinen suhde toimii kuitenkin toisinkin päin, kuten Marx osoittaa ”Gothan ohjelman arvostelussa”. Arvon koe on tosin jotain muuta kuin historiallista kerrontaa, eikä Marx osoita kapitalistisen tuotantomuodon historiallista erityisyyttä asettamalla sitä yhdeksi historian jaksoksi. Pikemminkin hän tarjoaa sarjan analyyttisiä erotteluja ja pyytää meitä pohtimaan tuotanto*muotoja* (*Produktionsformen*) tuotanto*tapojen* (*Produktionsweisen*) sijaan. Näistä ensimmäinen, ”Robinson saarellaan”, on täysin keinotekoinen ja porvarillisesta fiktiosta kiskaistu mutta valaisevassa ristiriidassa kapitalistisessa tuotantotavassa työn tuloksia ympäröivän ”tenhon ja aavemaisuuden” kanssa. Robinson Crusoe on porvarillisen talouskäsityksen ihmis- ja omakuva: itsensä tunteva ja itseään hallitseva ihminen, joka päiväkirjan ja kellon avulla kykenee pitämään tarkkaa kirjaa toiminnastaan ja sen tuloksista. Marx kuitenkin tekee selväksi, että tuotantosuhteet voivat olla läpinäkyviä ja silti joustamattomia, kuten ”Euroopan pimeässä keskiajassa”, jossa kaikki olivat ”riippuvassa asemassa”, mutta jossa työn tuotteet jaettiin läpinäkyvästi lääninherrojen ja vasallien kesken.[117] ”Työn luontaismuoto”[118] on samalla tavalla läpinäkyvää, sillä työ järjestetään ja varat jaetaan orgaanisen ja läpinäkyvän työnjaon mukaan. Ihmiset eivät kuitenkaan ole vapaita, vaan asemaansa sidottuja. Vasta tuotantomuodosta, joka ”Robinsonin saarellaan” tavoin on keinotekoinen mutta historian todeksi tekemä, löydetään “vapaat ihmiset”, jotka “työskentelevät yhteisillä tuotantovälineillä ja käyttävät monia yksilöllisiä työvoimiaan *itsetietoisesti yhtenä yhteiskunnallisena työvoimana*” (kursivointi minun).[119] Nämä erottelut ovat tärkeitä, koska ne osoittavat, että arvolaki ja sen persoonaton valta on mahdollista lakkauttaa ilman, että alisteisuus ja herruus päättyvät. Läpinäkyvyys, joustavuus, itsetietoisuus ja itsenäisyys kohtaavat vain ”vapaiden ihmisten liitossa”. Kuten Marx korostaa myöhemmin: ”Yhteiskunnallisen elämänkulun, ts. aineellisen tuotantoprosessin muoto heittää päältään salaperäisen sumuhuntunsa vasta silloin, kun se joutuu vapaasti yhteiskunnallistuneiden ihmisten tuotteena heidän tietoisen suunnitelmanmukaisen valvontansa alaiseksi”.[120]

117 Sama, s. 82-83.

118 Sama, s. 83.

119 Sama, s. 84.

120 Sama, s. 85.

Nämä kohdat valaisevat olennaisesti sitä, mitä Marx on ajatellut kirjoittaessaan ”Gothan ohjelman arvostelun” lyhytsanaisia huomioita, ja auttavat ymmärtämään, mistä on kyse, kun hän esittää, ettei työ tuottajien vapaissa yhteenliittymissä enää ilmenisi esineiden ominaisuutena. Ne osoittavat myös, kuinka arvoanalyysin hyödyt ovat Marxille perustavasti poliittisia. Marxin spekulatiivinen analyysi osoittaa kuitenkin lisäksi sen ongelman, etteivät arvolain lakkauttaminen ja vapaa yhteenliittyminen ole sama asia. Arvolaki ei määritä kaikkia alisteisuuden muotoja, kuten kapitalismia edeltävä historia todistaa tuhansien vuosien ajalta. Kapitalismi on ainoa tuntemamme yhteiskuntamuoto, jossa alisteisuutta ylläpitää persoonaton ylivalta, mutta emme voi sulkea pois mahdollisuutta, että tällainen valta voisi olla myös muuta kuin kapitalistista ja kenties seurata kapitalismia. Voimme kuvitella luonnollisena näyttäytyvän yhteiskunnallisen lain, joka toimii jonkin muun kuin arvon varassa, mutta samaan tapaan säätelee ja ylläpitää luokkayhteiskuntaa. Arvo ei lakkaudu jäännöksettä, ja kommunismi on rakennettava juuri tästä jäännöksestä käsin ja sitä vastaan.

Sivuhuomiona voidaan todeta, että Marx saattaa olla päätelmissään väärässä, mutta oikeista syistä. Jos työseteleitä käyttävä tuotantomuoto ei olisi läpinäkyvä ja joustava, ja jos persoonaton valta lisäksi säilyisi, se epäonnistuisi kommunismin positiivisessa kokeessa riippumatta siitä, läpäisisikö se arvon negatiivista koetta vai ei. Marx myös toteaa molemmissa edellä lainatuissa teksteissä, ettei johtopäätöksiä voida tehdä yksistään jakelua tutkimalla. Jakelu tarkoittaa nimenomaan sitä, että tuotteet jaetaan kuluttajille *post festum*, siis vasta kun tuotannolliset päätökset on jo tehty. Vapaudessa on kuitenkin kyse myös päätöksistä *ex ante* ja *ex post* – ei vain kulutuksesta, vaan myös siitä, mihin ihmiset ryhtyvät ja millaisissa olosuhteissa. Pelkkää jakelua paljon enemmän merkitystä on yhteiskunnallisen tuotannon kokonaisuuden järjestämisellä. Vapaasta tahdostaan yhteisölliseen tuotantoon osallistuva voi käyttää paperipalaa sen varmistamiseen, ettei kuluta liikaa ja aiheuta siten muille haittaa. Käsillä on kuitenkin todellinen ongelma, jos tämän paperin odotetaan saavan hänet tekemään jotain, mitä hän ei muuten tekisi. Tästä syystä Marx painottaa, että työseteli olisi tosiasiassa pelkkä pinnallinen tekninen seikka talouden perustavan järjestämisen rinnalla.

ARVON KOE 3: MARX JA GIK. Vakavimman yrityksen konkretisoida ”Gothan ohjelman arvostelussa” esitettyjä ideoita laati Jan Appel, joka samalla syntetisoi Saksan vallanku-

mouksen kokemuksiaan pyrkimyksiinsä kehittää työläisneuvoston vallankumouksellista esimerkkiä. Appel ja muut saksalais-hollantilaisen GIK:n jäsenet työstivät näin syntyneistä näkemyksistä teoksen *Grundprinzipien kommunistischer Produktion und Verteilung*. Appelin tutkimuksen keskiössä oli Marxin työseteli ja kaikkien hyödykkeiden hinnoittelu ”yhteiskunnallisesti keskimääräisen työajan” perusteella, josta neuvostojen kommunisteille oli tullut väline asioiden selventämiseksi eikä hämärtämiseksi kuten kapitalismissa. Se nähtiin yksinkertaisena nyrkkisääntönä, jonka avulla työläiset ymmärtäisivät suhdettaan toisiinsa – ”selkeänä ja ymmärrettävänä kuvana”, joka ”avaa tuotannon prosessin kaikkien näkyville”.[121] GIK:n neuvostojärjestelmässä työläisille maksetaan näiden todellisen työajan mukaan, mutta hyödykkeet jaetaan niiden keskimääräisen tuottamisajan mukaan. Tunnin työstä saisi siis korvauksen, joka olisi keskimääräisen yhteiskunnallisen työtunnin arvoinen. Marxin tavoin kirjoittajat tunnistavat, ettei työn tuloksia voida palauttaa vähentämättöminä työläisille. Ennen yksityiseen kulutukseen menevää jakelua yhteiskunnallisesta tuotannosta olisi tehtävä lukuisia vähennyksiä muun muassa lasten, ikääntyneiden ja työkyvyttömien tarpeisiin sekä sairaaloiden, koulujen ja kirjastojen kaltaisten kaikille maksuttomien palveluiden ylläpitämiseen. Varoja olisi myös otettava hallinnon ja jakelun pyörittämiseen ja tarvittaessa tuotannon laajentamiseen. Kun jäljelle jäävä tuotanto jaetaan kaikille työläisille tehdyn työajan mukaan ja tuottavuudesta riippumatta, vähennysten suhde kokonaistuotantoon määrää ”yksilöllisen kulutuksen kertoimen” – eli sen, minkä suuruisen osuuden yhteiskunnallisesti keskimääräisestä työtunnin tuotteesta työläiset saisivat jokaista todellista työtuntiaan kohden. Jos viidennes kokonaistuotannosta käytettäisiin yleisiin kuluihin, ”yksilöllisen kulutuksen kerroin” olisi 4/5, jolloin työläinen saisi 40 tunnin työviikosta 32 tuntia yhteiskunnallisesti keskimääräistä työaikaa vastaavan määrän työseteleitä. Hän siis voisi kuluttaa hyödykkeitä määrän, jonka tuottamiseen kuluu keskimäärin 32 tuntia. Työläiset tietenkin kuluttaisivat lopulta myös puuttuvat kahdeksan tuntia, mutta yhdessä, eivät yksilöllisesti.

Ero yksilöllisen ja yhteisen kulutuksen välillä on *Grundprinzipienissä* uuden, ainutlaatuisen kehittelyn lähde. GIK:n omaperäinen dokumentti eroaa Marxista siinä, että se mahdollistaa tärkeän erottelun ”tuotantolaitosten” ja ”yleisen yhteiskunnallisen käytön laitosten” (jatkossa YYK-laitosten) välillä. Ensiksi mainitut tuottavat työseteleihin vaihdettavia hyödykkeitä sekä raaka-aineita ja välineitä niiden tuottamiseksi – esimerkiksi ruo-

121 Anton Pannekoek (2003) *Workers' Councils.* Oakland: AK Press, s. 26-27.

kaa, vaatteita, terästä ja puuvillaa. Jälkimmäiset tuottavat hyödykkeitä, jotka jaetaan vapaasti kaikille. Ne vastaavat esimerkiksi koulutuksesta, terveydenhuollosta ja hallinnosta. Tuotantolaitosten on luonnollisesti ohjattava osa tuotannostaan YYK-laitosten tukemiseen, ja näin ollen näiden kahden laitostyypin ja niiden lopullisten käyttötarkoitusten välinen jaottelu ei toteudu yksiselitteisellä tavalla niiden tuotantopanoksissa. Lisäksi molempien laitosten työntekijät saavat korvauksen työajastaan työseteleinä. YYK-laitosten tuotantopanos on näin laskettavissa vain siinä määrin kuin se laskee ”yksilöllisen kulutuksen kerrointa”. Tämän panoksen, johon sisältyvät kaikki näiden laitosten ja niiden työntekijöiden kuluttamat hyödykkeet, maksavat kaikki yhdessä, joten sitä voidaan pitää eräänlaisena ilmaisena lahjana. *Grundprinzipienin* mukaan tuottavuuden kasvu tulisi lopulta mahdollistamaan ruuan, asumisen, liikkumisen ja muiden perushyödykkeiden ja -palveluiden vapaan ja tarpeenmukaisen jakamisen työsetelein toteutettavan vaihdon sijaan. Yhä useamman tuotannonhaaran siirtyessä YYK-tuotannon piiriin ”yksilöllisen kulutuksen kerroin” putoaisi ja neuvostojärjestelmä etenisi kohti työseteleistä luopumista. Kirjoittajat vaikuttavat kuitenkin ajattelevan, että kaiken vapaa saatavuus ja kokonaan mittaamaton jakelu on raja, jota tuotannon kehitys jatkuvasti lähestyisi, mutta ei koskaan tavoittaisi, koska esimerkiksi vain harvojen työläisten haluamia erikoistuotteita ei voitaisi siirtää YYK-laitosten tuotettavaksi. Työsetelit jäisivät siten välittämään pientä määrää erityistarpeita vielä järjestelmän kypsyttyä ja vakiinnuttuakin, jolloin valtaosa kaikesta, mitä työläiset kuluttaisivat, olisi saatavilla tarpeen mukaan ja rajoituksetta. *Grundprinzipienissa* otetaan näin hyvin vakavasti Marxin vaatimus, että työseteleiden olisi kuuluttava ainoastaan siirtymävaiheeseen.

Appel väitti lukeneensa ”Gothan ohjelman arvostelun” vasta valmistellessaan *Grundprinzipienin* käsikirjoitusta painokuntoon. Hän kykeni kuitenkin johtamaan Marxin kaikki näkemykset työseteleistä lukemalla huolellisesti *Pääoman* ensimmäisen osan Robinson Crusoeta käsittelevän osuuden ja muita vastaavia kohtia. On merkittävää, että GIK:n teoksessa korostetaan sen aikalaisista poiketen läpinäkyvyyden ja joustavuuden ratkaisevaa yhteyttä Marxin hahmottelemassa suunnitelmataloudessa ja ymmärretään arvon kysymykseen liittyvät panokset. Kirjoittajien mukaan heidän malliinsa ei sisälly arvomuotoa, koska tavaroiden vaihtosuhteet ilmenevät suoraan eivätkä välillisesti kolmannessa tavarassa. Appel ja hänen kirjoittajatoverinsa ymmärsivät, että Marxille arvolaissa on kyse rakenteellisesta alisteisuudesta, ”järjestelmästä, joka kohoaa vieraana voimana

tuottajien ylle" ja sitoo näiden kädet. Heidän mukaansa tätä vaaraa ei olisi heidän ehdottamassaan järjestelmässä, "yhteiskunnassa, jossa tuottajien suhteet tuotteisiin ilmenevät suoraan". Anton Pannekoek muotoilee hyvin, miksi arvo ei sellaisenaan sisälly GIK:n malliin:

> *Yhteiskunnassa, jossa hyödykkeitä tuotetaan suoraan kulutusta varten, ei ole markkinoita, joilla niitä voitaisiin vaihtaa, eikä arvo, joka ilmentäisi niihin sisältyvää työtä, muodostu automaattisesti osto- ja myyntiprosessien kautta. Tällöin käytetty työ on ilmaistava suoraan tuntimääränä. Hallinto pitää [rekisteriä] jokaiseen tuotteen kappaleeseen tai yksikkömäärään sisältyvistä työtunneista sekä kunkin työntekijän käyttämistä tunneista. Tehtaan kaikkien työntekijöiden keskiarvoissa ja lopulta saman kategorian kaikkien tehtaiden keskiarvoissa henkilökohtaiset erot tasoittuvat ja henkilökohtaisia tuloksia verrataan keskenään.*[122]

Olennainen ero on, etteivät hinnat määrity automaattisesti ja näkymättömästi. Niihin eivät vaikuta markkinoiden "lait", vaan työläisten ja kuluttajien päätökset ja teot. Prosessi ei tapahdu tiedottomasti työlästen selän takana, vaan tietoisesti läpinäkyvän yhteisen kirjanpidon välityksellä. Työläisneuvostot olisivat ennen kaikkea avointen kirjojen järjestelmä.

ARVON KOE 4: BORDIGA VASTAAN GIK. Fasismin, stalinismin ja liberaalin kapitalismin taistellessa Euroopan ja maailman herruudesta unohtui kansanrintamasta kieltäytyneiden hollantilaisten ja saksalaisten vasemmistokommunistien tarina lähes kokonaan. Heidän kirjoituksiaan tutkittiin kuitenkin huolellisesti eräissä 1930-luvun ranskankielisissä julkaisuissa, mikä oli pääasiassa Ranskassa ja Belgiassa oleilevien vasemmistokommunistien vaikutusta. Mussolinin vuonna 1926 karkottamat kommunistityöläiset, jotka olivat olleet tekemisissä Amadeo Bordigan ja Italian kommunistisen puolueen vasemmistosiiven kanssa, toimittivat ranskaksi useita julkaisuja, mukaan lukien *Bilania*. Italiassa vuoteen 1943 saakka kielletty kommunistipuolue tulkitsi vuoden 1917 vallankumousta täysin päinvastaisella tavalla kuin hollantilaiset ja saksalaiset vasemmistokommunistit, sillä se pysyi pohjimmiltaan uskollisena Leninin *Valtion ja vallankumouksen* teeseille.

122 Sama, s. 27.

Näiden kolmen maan vasemmistokommunistit jakoivat kuitenkin näkemyksen Neuvostoliitosta valtiokapitalistisena jo tuolloin, kun tämän kannan olivat omaksuneet vasta harvat marxilaiset ryhmät.

Jan Appel matkusti KAPD:n edustajana takaisin Moskovaan vuonna 1921, tällä kertaa laillisesti eikä kaapatulla laivalla. Moskovassa hän toisti puolueensa periaatteellisen kannan kieltäytyä yhteistyöstä ammattiliittojen kanssa ja olla osallistumatta vaaleihin. Appel esitti Kominternille, että ammattiliitot ja SPD olivat jäänteitä 1800-luvun työväenliikkeestä, joka pyrki parantamaan työläisten oloja kapitalismissa sen lakkauttamisen sijaan. Siksi niihin valikoitui edustajia, jotka menestyivät parlamentissa ja osasivat neuvotella porvariston kanssa, mutta joista ei ollut johtamaan vallankumousta. Työläisneuvostot, joissa työväenluokka saattoi järjestäytyä kokonaisuudessaan ja osallistua suoraan vallankumoukseen, olivat tehneet näistä tavoista kamppailla lopullisesti vanhentuneita. Puolueen tehtävä olisi edesauttaa neuvostojen valtaan siirtymistä, ei käydä neuvotteluja eikä muutoinkaan viivyttää sitä.

Myös Amadeo Bordiga oli ehdoton, maksimalistinen ja sitoutunut välittömään vallankumoukselliseen toimintaan, mutta kuten muistamme, Italian vallankumousaallon erityispiirteistä johtuen hän yhdisti työläisneuvostot mutualismiin, syndikalismiin ja osuustoimintaan, eikä tunnistanut neuvostovallan aidosti kommunistista luonnetta. Bordiga päätteli omien kokemustensa perusteella, ettei vallankumous kaivannut neuvostojen valtaa, vaan sitä, että puoluetta johdettaisiin tinkimättömästi ja vallankumouksellisesti. Bordigan vasemmistosiipi oli Italian kommunistisen puolueen enemmistönä sen perustamisesta aina vuoteen 1923 saakka, mutta Kominternin kääntyessä kansanrintamapolitiikan kannalle hallitsevaan asemaan nousi Antonio Gramscin ammattiliittoihin ja antifasismiin suuntautunut *L'ordine nuovo*. Koska Gramsci oli tukenut Torinon tehdasneuvostoja työläisten itsehallinnon välittömänä perustana, KAPD ja yleisemmin neuvostojen kommunismi yhdistyivät aina Bordigan mielessä tämän tehdaskeskeiseen ohjelmaan, vaikkakin se siirtymävaiheen teoriassaan muistutti paljon enemmän vallankumouksellista syndikalismia.

Mussolinin vallan lujituttua vuoden 1926 jälkeen Bordiga joutui ensin vankilaan ja vapauduttuaan vetäytyi poliittisesta toiminnasta kokonaan kieltäytyen edes keskustelemasta luokkataistelusta entisten tovereidensa kanssa. Hänen Belgiaan ja Ranskaan ajetut kumppaninsa joutuivat siksi jatkamaan ilman Bordigaa. Hän suhtautui hellittämät-

tömän kriittisesti kaikenlaiseen henkilökeskeisyyteen politiikassa ja oli sitoutunut doktriinin, mutta ei yhdenkään yksilön johtajuuteen (hän esimerkiksi allekirjoitti tekstinsä vain harvoin). Tämä mahdollisti sen, että hänen kanssaan työskennelleet saattoivat jatkaa kuten ennenkin, mutta myös poiketa hänen toisinaan dogmaattisista kannoistaan. Maanpaossa olevat italialaiset vasemmistokommunistit pitivät yllä yhteyksiä muihin Kominternista poispotkittuihin ryhmiin ja julkaisivat *Bilanissa* kaksi arvioita *Grundprinzipienistä*. Toinen näistä oli kielteinen, toinen myönteinen, mutta kummankin kirjoittajan tavoitteena oli kehittää syndikalismin ja tehdaskeskeisyyden kritiikkiä Bordigan hahmottelemista lähtökohdista. Tässä yhteydessä, tarkemmin ottaen sarjassa artikkeleita, jotka Jean Melis kirjoitti Jehan Mitchellin nimellä, esitettiin ensi kertaa näkemys, että *Grundprizipienin* malli – vastoin sen kirjoittajien väitteitä – tosiasiassa säilyttää arvomuodon. Tällä huomiolla on ollut merkittävä elämä myöhemmissä keskusteluissa, ja se on ollut tärkeä innoittaja arvon kokeen käsitteelle.

> [Grundprinzipienin *kirjoittajat] kuitenkin toteavat, kuinka "markkinoiden lakkauttaminen on tulkittava siten, että vaikka markkinat näyttävätkin kommunismissa säilyvän, niiden yhteiskunnallinen rooli kiertokulussa on aivan toisenlainen. Tuotteiden kierto työajan perusteella on uuden yhteiskunnallisen suhteen perusta." – – Mutta mikäli markkinat säilyvät (olkoonkin niiden muoto ja perusta erilainen), ne voivat toimia ainoastaan arvon pohjalta. Tätä hollantilaiset internationalistit eivät näytä ymmärtävän "alistuessaan" hahmotelmilleen "työajasta", joka sisällöltään ei ole mitään muuta kuin arvoa.*[123]

Tämä on kuitenkin pelkkä auktoriteettiin nojaava apodiktinen argumentti, eikä tyhjentävä "arvon koe", joka todella avaisi käsiteltävän järjestelmän dynamiikkaa. Palattuaan vuoden 1945 jälkeen poliittiseen elämään ja liityttyään Italian uusiin 1920-luvun maksiimeja elvyttäviin vasemmistokommunistisiin puolueisiin Bordiga pyrki juuri tähän. Hän kehitti varhaisista tehdasneuvostoja ja puolueorganisaation tarvetta koskevista pohdinnoistaan kattavan yritysmuodon kritiikin. Bordiga näki yritysmuodon perustavana paitsi liberaalille kapitalismille ja sodanjälkeisen Italian sekataloudelle myös stalinistisen Venäjän järjes-

123 International Communist Current (2013) "Bilan, the Dutch Left, and the Transition to Communism (ii)". *International Review.* 152.

telmälle (joka hänen näkökulmastaan oli olemuksellisesti kapitalistinen) ja vallankumouksellisten syndikalistien, proudhonilaisten ja neuvostojen kommunistien ehdotuksille. Mutkia suoriksi vetäen hän käsitteli kaikkia näitä yhdessä.[124] Bordiga ei viittaa kertaakaan *Grundprinzipieniin* tai muihinkaan neuvostojen kommunistien dokumentteihin, eikä hän näytä pohjimmiltaan erottavan toisistaan Marxin kritisoimia mutualistisia työrahamalleja (joissa hyödykkeitä todella vaihdetaan) ja järjestelmiä, joissa työseteleillä vain organisoidaan kulutusta. Bordigan lähestymistapa on oikeastaan eettinen tai jopa metafyysinen, sillä hän ei juuri tutki yhteiskunnallisten suhteiden dynamiikkaa tavalla, jota ankara arvon koe edellyttäisi. Tästä kuitenkin kumpuaa hänen työnsä kumma vahvuus. Bordiga tunnistaa, että kommunismissa on yhtä lailla kyse periaatteesta kuin itse historiasta – ideaalisesta objektista *ja* todellisesta liikkeestä sitä kohti. Tästä lähtökohdasta Bordiga kehittää omalaatuisen marxilaisen metafysiikkansa ja esittää, että kommunismin teoria on ollut muuttumaton – ”invariantti” – vuodesta 1848 alkaen. Bordigan mukaan Marx ja Engels esittivät kommunistisen ohjelman täydessä kokonaisuudessaan ja kommunistien tehtävänä on sen säilyttäminen ja puolustaminen vääristäjiltä ja uudistajilta.

Vaikuttavissa sodanjälkeisissä esseissään, joissa Bordiga kehittää teoriaansa ”yritysmuodosta”, hän ei tarjoa historiallista esitystä saati materialistisia perusteluja. Invarianssin teoria ei itse asiassa edes mahdollistaisi tällaista lähestymistapaa. Bordiga käsittelee ajankohtaisia ilmiöitä, mutta ainoastaan tavalla, joka sallii hänen edetä argumentoinnissaan deduktiivisesti kommunismin ensimmäisistä periaatteista – sen määritelmästä luokattoman yhteiskunnan muodostamisena, työnjaon sekä kaupungin ja maaseudun välisen vastakkaisuuden lakkauttamisena. Vaikka Bordigan kirjoitukset Venäjästä, joita on pitkään pidetty hänen teoriansa ytimenä, perustuvat tarkkaan havainnointiin ja tutkimukseen, niissä ei niinkään pyritä esittämään Neuvostoliiton kehityssuuntia kuin arvioimaan sitä kommunismin valossa. Bordigan suorimmat esitykset ”työläisneuvostojen taloudesta” löytyvätkin hänen ohjelmallisimmista teksteistään, erityisesti kirjoituksesta ”I fondamenti del comunismo rivoluzionario”, jossa hän Italian kokemusten perusteella asettaa neuvostojen kommunismin kokonaisuudessaan tuomiolle ja palauttaa sen sorelilaiseen syndikalismiin, proudhonilaiseen mutualismiin ja muihin markkinat säilyttäviin

124 Amadeo Bordiga (2020) *The Science and Passion of Communism: Selected Writings of Amadeo Bordiga (1912-1965)*. Leiden: Brill, s. 44.

malleihin.[125] Bordigalle vallankumouksessa ei ollut kysymys järjestäytymismuodosta vaan ohjelmasta, minkä vuoksi hän toisinaan virheellisesti piti kaikkia järjestö- ja muotokysymyksiä pinnallisina. Bordigan mukaan työläisneuvostoista tai muistakaan itsejärjestäytyvistä elimistä ei ollut tekemään vallankumousta, joka olisi kommunismin tehtävän tasalla, koska ne jatkaisivat markkinoiden asettamilla urilla. Bordiga vastusti ohjelmallisesti kaikenlaisia ”soluperustaisia” tai ”palastelevia” talouden muotoja, sillä (muotoillen argumentiksi sen, minkä hän esitti pelkästään dogmina) ne säilyttäisivät erilaisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin sijoittuneiden työläisten intressit vastakkaisina. Nämä intressit toimisivat perustana piileville markkinoille, jotka, kuten Marx *Grundrissessä* ja *Poliittisen taloustieteen arvostelussa* osoittaa, palauttaisivat lopulta rahalle vallan hallita tuotantoa arvolain mukaisesti. Bordiga väittää (virheellisesti), että kaikkialla missä toimii yrityksiä, on välttämättä myös markkinat, ”koska niin monimutkainen mittaamisjärjestelmä ei voisi toimia ilman ikivanhaa yleistä vastiketta, sanalla sanoen rahaa, jokaisen vaihdon loogista mittaa.” Bordigalle ainoa tapa torjua sisäinen kehitys kohti markkinoita ja välttää tuotannon sirpaloituminen erillisiksi yrityksiksi oli puolue, joka yhdistäisi proletaarien solumaiset intressit, tekisi lopun yksilöllisestä päätöksenteosta ja vetäisi koko yhteiskunnan yhtenäisen rakenteen piiriin:

> *Sosialistisessa yhteiskunnassa yksilöt eivät ole vapaita päättämään, mihin tuottavaan toimintaan he osallistuvat tai mitä he kuluttavat. Kummankin määräävät yhteiskunta ja sen intressit. Eli ketkä? Tähän väistämättä esitettävään typerään kysymykseen vastaamme epäröimättä: alkuvaiheessa vallankumouksellisen proletaarisen luokan ”diktatuuri”. Vallankumouksellinen puolue on luokan ainoa elin, joka kykenee ymmärtämään ennalta voimia, jotka tuolloin vaikuttavat. Toisessa historiallisessa vaiheessa yhteiskunta kokonaisuudessaan välittää spontaanisti tahtonsa hajautetun talouden kautta, jossa niin luokkien kuin yksilöllisten persoonien autonomia on lakkautettu kaikilla inhimillisen toiminnan alueilla.*

Tämä radikaalin anti-individualistinen antropologia, joka ei perustu millään tavalla työläisten itsenäiseen aktiivisuuteen perustellaan huomattavan uudenlaisella tavalla lukea

125 Amadeo Bordiga (1957) ”The Fundamentals of Revolutionary Communism”. *Marxists.org.* https://www.marxists.org/archive/bordiga/works/1957/fundamentals.htm

”Gothan ohjelman arvostelua”, josta Bordiga ei nosta esiin yhtäkään meitä huolettaneista ristiriidoista:

> *Yksilö ei voi enää hankkia itselleen tai perheelleen mitään rahallisin keinoin. Tässä vaiheessa lyhyen aikaa voimassaolevat kupongit, joita on mahdoton kasaannuttaa, antavat yksilölle oikeuden kuluttaa vain yhteiskunnallisesti lasketuissa rajoissa. Se, ettei työseteleitä voida käyttää rahana (jolla voitaisiin hankkia maidon ja leivän sijasta esimerkiksi pelkästään alkoholia ja tupakkaa), vaan ne voidaan vaihtaa vain tiettyihin tuotteisiin sodanaikaisten säännöstelykorttien tapaan, sisältyy käsitykseemme kulutusta hallitsevasta diktatuurista (jonka myöhemmin korvaa yhteiskunnallinen ja lajiolemuksellinen rationaalisuus).*

Se, että kulutustuotteiden määrän lisäksi määritellään niiden tyyppi, ratkaisee monta työsetelin ongelmaa, sillä nyt kaikki suunnittelu voitaisiin tehdä ennakkoon. Mutta mitä tapahtui ”tietoiselle suunnitelmanmukaiselle valvonnalle” ja ”vapaiden ihmisten liitolle”?[126] Bordigan anti-individualistinen uudelleenmuotoilu kommunismin invariantista doktriinista sivuuttaa Marxin lähes jatkuvat kuvaukset kommunismista ”vapauden valtakuntana”[127], joka järjestäytyy vapaana yhteenliittymänä, ja jossa ”kunkin yksilön vapaa kehitys on kaikkien vapaan kehityksen edellytys”.[128] Mikäli Bordiga tarkoittaa ”puolueella” jonkinlaista hallitsevaa kerrosta, joka kyselemättä päättää etukäteen, mitä ihmiset tekevät ja kuluttavat, vapauden tilalla on pelkkä pakotettu kollektivismi, jollaista Marx ja

126 Näiden aiheiden käsittely teoksessa *Saksalainen ideologia*, jota Bordiga ongelmallisesti pitää kommunismin kattavimpana esityksenä Marxin tuotannossa, on useissa kohdin ristiriidassa Bordigan tulkinnan kanssa. ”Vain yhteisössä jokaisella yksilöllä on mahdollisuus kaikinpuolisesti kehittää lahjojaan; persoonallinen vapaus tulee siis mahdolliseksi vain yhteisössä. – – Todellisessa yhteisössä yksilöt saavuttavat yhteenliittymisensä ja sen kautta samalla vapautensa.” Karl Marx & Friedrich Engels (1978) ”Feuerbach. Materialistisen ja idealistisen katsantokannan vastakkaisuus (Saksalaisen Ideologian I luku)”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 2*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 128-129.

127 Karl Marx (2015) *Pääoma. Poliittisen taloustieteen arvostelua. III Osa. Kapitalistisen tuotannon kokonaisprosessi.* Helsinki: TA-Tieto, s. 765.

128 Karl Marx & Friedrich Engels (1978) ”Kommunistisen puolueen manifesti”. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels, *Valitut teokset. 6 osaa. Osa 2*. Moskova: Kustannusliike Edistys, s. 358.

Engels nimittivät Sergei Netšajevia kritisoidessaan ”parakkikommunismiksi”.[129] ”Puolue” saattaa kuitenkin tarkoittaa Bordigalle pelkästään päätöksenteon kollektiivista paikkaa, jossa otetaan huomioon sekä tuotannolliset rajoitukset että kulutuksen tarpeet – esimerkiksi kollektiivista kanttiinia, joka paikalliset tarpeet ja toiveet selvitettyään tilaa raaka-aineet ja laatii ruokalistan.

Bordigan kirkas näkemys kommunismin tehtävistä asettaa GIK:n *Grundprizipienille* olennaisia haasteita. Vähintään Bordiga osoittaa, että neuvostojärjestelmässä proletaarien maantieteellisen sijoittumisen, velvollisuuksien ja oikeuksien tulisi olla dynaamisia eikä ainoastaan uusintaa kapitalismista perittyä teknistä työnjakoa, jotta emansipaation perimmäiset tavoitteet voitaisiin saavuttaa. Bordiga ei kuitenkaan kerro tarkasti, miten hänen vaihtoehtonsa eli puolue toimii, sillä hänen itsepintainen vakaumuksensa teorian invarianssista ja siitä, että kommunismin sisältö on muotoa tärkeämpi, sai hänet luottamaan viime kädessä sokeasti siihen, että puolue pelkkänä doktriinin johdannaisena yksinkertaisesti ratkaisisi asian aikanaan, kunhan noudattaisi kurinalaisesti marxilaista logiikkaa. Puolue on Bordigalle kuin musta laatikko, päätöksenteon tyhjä paikka, muoto, joka on pelkkää sisältöä ja siksi jännittävällä tavalla määrittelemätön. Tämän vuoksi voimmekin ehkä asettaa sen paikalle vapaaseen omaehtoiseen toimintaan perustuvia konkreettisia rakenteita, vaikka Bordiga ei niin tehnytkään.

Bordiga varoittaa esseissään, että neuvostojärjestelmässä talouden sirpaleisuus johtaisi välttämättä arvolain palautumiseen, mutta ei tarjoa meille varsinaista arvon koetta. Saamme kuitenkin jotain aivan yhtä hyödyllistä, nimittäin kommunismin kokeen, joka arvioi neuvostoihin perustuvaa taloutta luokattoman, rahattoman ja valtiottoman yhteiskunnan näkökulmasta. Osan argumenteistaan Bordiga alkaa kapitalismin erityisistä määreistä – kuten rahasta, kauppatavaramuodosta, markkinoista tai voitosta – ja osoittaa näitä löytämällä kapitalismin olevan yhä toiminnassa. Useimmiten hän kuitenkin tutkii sosialistisia ohjelmia ja niissä esitettyjä konkreettisia esimerkkejä Marxin ja Engelsin kommunismin määritelmän valossa ja havaitsee ne puutteellisiksi. Eräs päätavoitteistani onkin osoittaa, ettei arvon koe ole sama asia kuin kommunismin koe, ja että niiden sekoittaminen toisiinsa häiritsee kommunismin tehtävää. Bordigan kritiikin ansio ei ole – kuten hän itse kuvittelee – että se löytää arvon käsittelemistään jälkikapitalistisista ske-

129 Karl Marx & Friedrich Engels (1994) *Collected Works. Vol. 23.* Lontoo: Lawrence & Wishart, s. 543.

naarioista, vaan että se kertoo, mitä *kommunismin tuottamiseksi* on tehtävä arvon lakkauttamisen jälkeen. Sekä Appel että Bordiga kuitenkin sekoittavat nämä kokeet. Appel päättelee, että koska hänen mallinsa selviää arvon kokeesta, se läpäisee myös kommunismin kokeen. Bordigan johtopäätös taas on, että koska malli ei selviä kommunismin kokeesta, se ei ole voinut selvitä arvon kokeestakaan. Meidän ei tarvitse jakaa Bordigan käsitystä, että ilman puolueen ratkaisevaa vaikutusta neuvostojen vallankumous oli alusta saakka tuhoon tuomittu. Voimme silti olla hänen kanssaan yhtä mieltä siitä, että kommunismiin saakka pääsemiseksi tietyistä tehtävistä on suoriuduttava, ja että joukkolakosta alkunsa saanut neuvostojärjestelmä saattaisi sellaisenaan olla niihin kyvytön ja jopa viivyttää niitä. Neuvostojen vallankumouksen olisi päästävä eroon yritysten ja tuotantolaitosten välisestä työnjaosta, järjestettävä kaupunkien ja maaseudun väliset suhteet uudelleen sekä vältettävä päätyminen kansallisvaltion ja kansainvälisten markkinoiden alaisuuteen. Sen olisi kyettävä tuotannollisiin ratkaisuihin *ex ante*, ei vain jakelupäätöksiin *ex post*, minkä vuoksi päätäntävalta ei voisi olla sen enempää yksin tuottajien kuin kuluttajienkaan yhteenliittymien käsissä. Sekä tuotantoa että kulutusta koskevat ratkaisut olisi tehtävä yhteistyössä, mutta työpaikkojen toteuttama ja työseteleiden tai palkan välityksellä tapahtuva jakelu estäisi tämän, sillä se pitäisi tuottajat ja kuluttajat erillään ja asettaisi kuluttajien oikeudet tuottajien vastuulle. Kommunismin saavuttamiseksi olisi ylitettävä tämä kuilu, jonka työsetelit vain peittäisivät.

KOMMUNISAATIO. Bordigan kritiikki olisi jäänyt melko tuntemattomaksi ilman kiinnostusta, jota ranskalaiset kommunistit, erityisesti Jacques Camatte ja Gilles Dauvé, osoittivat sitä kohtaan 1960-luvulla. Heidän innovatiivinen yrityksensä ymmärtää vuoden 1968 vallankumousaaltoa rakentui vahvasti Bordigan Venäjää koskevien kirjoitusten ja neuvostomuodon kritiikin varaan. Dauvén määritelmä vallankumouksesta kommunisaation prosessina – välittömänä kommunististen suhteiden tuottamisena – on perusteiltaan seuraus neuvostojen kommunismin ja Italian kommunistisen vasemmiston teorioiden kriittisestä synteesistä, jossa hän säilyttää Appelin itsejärjestäytymisen periaatteet ja tuotannon tietoisen ja suunnitellun hallinnan mutta argumentoi lisäksi Bordigaan tukeutuen, että neuvostojen kommunismi olisi epäonnistunut seuratessaan *Grundprinzipienin* arvon säilyttävää mallia. Dauvé kehitti tätä kritiikkiä ensimmäisen kerran esseessään ”Sur l’idéologie ultragauche”, jonka kirjoitti siihen aikaan merkittävimmän neuvostojen

kommunismia ajavan järjestön ICO:n (Informations et Correspondances Ouvrières) vuoden 1969 kokousta varten.[130] ICO oli 1950-luvulla irtaantunut entisten trotskilaisten toisen maailmansodan jälkeen muodostamasta Socialisme ou Barbariesta, jota Bordiga oli tuon tuostakin kritisoinut, ja jonka sisällä ja ympärillä neuvostojen kommunismin elpyminen Ranskassa osaksi tapahtui.[131] Ranskan ”ultravasemmiston” keskuudessa vaikuttavien italialaisten vasemmistokommunistien vuoksi oli tarve tutkia ranskalaisten ja italialaisten näkemysten ilmeistä yhteensopimattomuutta. Dauvé tiivistää Bordigan kritiikin seuraavasti:

> *Torjuessaan [neuvostojen kommunismin] teorian työläisten itsehallinnosta bordigismi toteuttaa yhden kaikkein terävimmistä Venäjän talouden kritiikeistä, sillä se ei trotskilaisten ja Socialisme ou Barbarien tavoin korosta byrokratiaa vaan tuotantosuhteita. Bordigistinen lehdistö vaatii, että vallankumouksen on perustuttava arvolain ja vaihdon tuhoamiseen.*[132]

Tällä viimeisellä lauseella, joka kuvaa kommunismia arvon tuhoutumisena, on ollut valtava vaikutus, ja siitä enemmän tai vähemmän tuli Dauvén ja häneltä ammentaneiden kommunistien kehittämän kommunisaatioteorian kansankielinen tiivistys. Mitä kommunismi on? Arvomuodon tuhoutumista. Mikä on kommunisaatioksi ymmärretyn vallankumouksen päämäärä? Lakkauttaa arvo.

Nämä muotoilut ovat olleet vahva piristysruiske vuoden 1968 jälkeiselle vallankumoukselliselle kommunismille, sillä ne luovat kauan kaivatun yhteyden Marxin esoteerisen arvoteorian ja kommunismin käytännön tehtävien välille. Dauvén kritiikkiä kuitenkin heikentää se, että hänkin sekoittaa keskenään arvon ja kommunismin kokeet. Mi-

130 Teoksessa François Danel (toim.) (2018) *Rupture dans la théorie de la revolution: Textes 1965-1975.* Geneve: Entremonde, s. 205-215.

131 Marcel van der Linden (1997) “Socialisme ou Barbarie: A French Revolutionary Group, 1949-1965. *Left History*. 5, no. 1; Henri Simon (2013) “Workers’ Inquiry in Socialisme ou Barbarie”. *Viewpoint Magazine.* 3. September 26. https://viewpointmag.com/2013/09/26/workers-inquiry-in-socialisme-ou-barbarie/

132 Käännös minun. François Danel (toim.) (2018) *Rupture dans la théorie de la revolution: Textes 1965-1975.* Geneve: Entremonde, s. 214.

käli muotoilemme uudelleen kommunismin kokeeksi sen, mistä Dauvé puhuu arvon kokeena, voimme säilyttää hänen voimallisen, Marxin arvoteoriaan nojaavan kriittisen muotoilunsa kommunismin tehtävistä ja silti välttää sekaannukset puhuessamme arvosta, kapitalismista ja kommunismista.

Gilles Dauvélla on koukeroinen julkaisuhistoria ja hän on korjannut esseestään uusia versioita viimeiset 50 vuotta. Englanninkieliset lukijat saattoivat tutustua hänen tuotantoonsa *Eclipse and Re-emergence of the Communist Movement* -kirjan julkaisun myötä vuonna 1974. Tuona aikana Fredy Perlman käänsi ja Black & Red Press julkaisi muutenkin aktiivisesti ultravasemmistolaista aineistoa, josta erityisesti on mainittava Guy Debordin *Spektaakkelin yhteiskunta.*[133] *Eclipse and Re-emergence of the Communist Movement* -teokseen Dauvé työsti ”Sur l’ideologie ultragauche” -tekstin pohjalta luvun ”Leninism and the Ultraleft”. Siinä Dauvé lukee ”Gothan ohjelman arvostelua” Bordigan tapaan mallina käyttöarvojen jakamiselle arvolain tuhoamisen *jälkeen*. Dauvélla on kuitenkin erityinen ja sekava ymmärrys arvolain ja työajan mittaamisen suhteesta, ja hän antaa ymmärtää, että ylipäätään jonkin työn vertailuperusteen, kuten yhteiskunnallisesti keskimääräisen työtunnin, säilyttäminen olisi sama asia kuin arvon säilyminen. Tällainen käsitys arvosta tulee vaarallisen lähelle sen samastamista välineelliseen rationaalisuuteen ylipäätään, vaikka määrien yhteen laskeminen ja niiden jakaminen keskiarvon selvittämiseksi ei sinänsä edellytä mitään tiettyä jakelurakennetta. Dauvé toteaa aivan oikein, että arvoanalyysin tai arvon kokeen on huomioitava tarkasteltavan järjestelmän ”dynamiikka”, mutta koska hän sekoittaa arvolain sen yhteen funktioon ja ennakkoehtoon – työajan mittaamiseen – hän ei itse asiassa tarjoa GIK:n mallin aineellisen rakenteen dynaamista analyysia vaan esityksen siitä, miten jo valmiiksi piilevänä läsnä olevan arvolain olisi pakko ilmetä uudelleen:

133 Jean Barrot (Gilles Dauvé) & François Martin (1974) *Eclipse and Re-emergence of the Communist Movement.* Detroit: Black & Red. Tämä teksti on käynyt läpi useita muutoksia, eikä sen kaikkia verkossa julkaistuja versioita ole muutettu vuoden 2015 PM Press-version mukaisesti. Jollei tätä uusinta versiota ole mainittu erikseen, viittausten sivunumerot ovat vuoden 1997 Antagonism Pressin painoksen PDF-tiedostoon, joka sisältää vuoden 1974 painoksen tekstin: Gilles Dauvé & François Martin (1997) *Eclipse and Re-emergence of the Communist Movement*. Lontoo: Antagonism Press.

Marx ei hyväksy hypoteesia, että kommunismiin voitaisiin siirtyä askelittain arvolain asteittaisen tuhoutumisen myötä. Päinvastoin, arvolaki pitää väkivaltaisesti pintansa kapitalismin kaatamiseen saakka: arvolaki ei koskaan lakkaa tuhoamasta itseään – vain ilmaantuakseen uudelleen korkeammalla tasolla.

Teoriassa työläisneuvostojen hallitsemasta yhteiskunnasta ei huomioida kapitalismin dynaamisuutta. Se säilyttää kaikki kapitalismin kategoriat ja ominaispiirteet: palkkatyön, arvolain ja vaihdon. Tällainen sosialismi ei ole mitään muuta kuin työläisten demokraattisesti hallitsemaa kapitalismia. Tässä vaiheessa olisi kaksi vaihtoehtoa. Joko työläisneuvostot yrittäisivät toimia toisin kuin kapitalistiset yritykset, mikä olisi kuitenkin mahdotonta kapitalististen tuotantosuhteiden olosuhteissa. Tällöin vastavallankumous tuhoaisi ne – – Tai sitten työläisneuvostot suostuisivat toimimaan kapitalistisina yrityksiä. Tästä neuvostojärjestelmä ei kuitenkaan selviytyisi, vaan siitä tulisi illuusio ja yksi monista pääoman ja työn yhteenliittämisen muodoista.[134]

Dynaaminen analyysi onnistuu vain, jos hyväksymme Dauvén apodiktisen väitteen, että arvolaki on yhä voimassa. Mutta onko se? GIK:n mallissa tuotantoon tarvittavia hyödykkeitä ei vaihdeta, vaan ne jaetaan suoraan tuotantolaitosten kesken ensisijaisesti yhteiskunnallisista tarpeista ja toissijaisesti tuotantokapasiteeteista tehtyjen laskelmien perusteella – toisin kuin kapitalismissa. Itse asiassa työaikaan perustuvien hintojen laskeminen ei ole riittävä menetelmä tuotteiden ja työn jakamiseen eri tuottajien kesken, vaan siten voidaan korkeintaan määrittää heidän osuuksiensa suhteet tarpeita silmällä pitäen. Kapitalismissa vastaavanlaista jakoa tuotantolaitosten kesken tapahtuu, kun kapitalistit avaavat uusia tuotannon alueita tai sijoittavat uusiin tuotantolaitoksiin ja koneisiin kasvattaakseen voittojaan. Tälle pääoman ja (pääomaa seuraavan) työn liikkeelle yhteiskunnalliset tarpeet ovat toissijaisia. Se kohtaa ne huonosti ja vain niiden sopiessa ensin yhteen voitontekemisen tarpeen kanssa. GIK:n järjestelmässä tarvittavien tuotteiden määrä sen sijaan päätettäisiin ennen tuotantoa selvitetyn tarpeen mukaan. Selvittämisen toimiminen käytännössä saattaa herättää epäilyksiä, mutta on silti olennaista, että yksittäisten tuotantolaitosten tuotantomääristä olisi päätettävä suoraan eikä keski-

134 Sama, s. 73.

määräisen voittosuhteen mukaan, ja että tässä erittäin tärkeässä mielessä arvolaki ei olisi toiminnassa.

GIK:n järjestelmässä tuotantonormeja ei myöskään voida asettaa tuottajien selän takana automaattisesti eikä yksittäisten omistajien tai yritysten erillisten intressien mukaisesti. Se, että ihmisille maksetaan kahdeksan ”tunnin” osuus yhteiskunnallisista varoista vastineeksi kahdeksan tunnin työstä, ei vielä tarkoita, että samalla olisi säädetty mekanismi tuotantonormien asettamiseksi tai luotu voima, joka pakottaisi työläiset tiettyyn tuotantomäärään. Kapitalismissa työvoimaa ostetaan, ja siitä tulee tuotannon ajaksi kapitalistin omaisuutta. Biologian ja joskus porvarillisen lain rajoissa kapitalistit voivat asettaa työvoimalle mitä tahansa ehtoja. He voivat asettaa tuotantomäärille normit ja erottaa työläiset, jos nämä eivät yllä niihin. Sen sijaan GIK:n järjestelmässä, kuten missä tahansa sosialistiseksi tai kommunistiseksi itsensä ymmärtävässä järjestelmässä, työ on velvollisuus, ei oikeus. Jos jokaisen työhön kykenevän on tehtävä töitä, ketään ei voida jättää ulkopuolelle. GIK:n järjestelmässä olisi siten mahdotonta toimeenpanna tuotantonormeja väkisin. Niiden asettamiseen tarvittaisiin joko valmis yksimielisyys, tai palkkiot ja poliittinen väkivalta olisi palautettava osaksi tuotantorakenteita.

GIK:n malli jättää kuitenkin kysymyksiä kirjanpidon käytännöistä, sillä kirjanpito edellyttäisi joko tuottajien rehellistä itsenäistä raportointia tai heihin kohdistettua valvontaa. Kuten Marx ”Gothan ohjelman arvostelussa” toteaa ja Bordiga toistaa, yhtenäisten tuotantonormien asettaminen olisi mahdotonta sirpaleisessa tuotantojärjestelmässä, jossa eri tuottajaryhmät työskentelisivät erilaisilla välineillä, erilaisin kyvyin, eri kokoisilla työpaikoilla ja erilaisissa maantieteellisissä olosuhteissa. Joissain yksiköissä työläiset saattaisivat kyetä asettamaan omat norminsa tai jopa valehdella tuotannostaan. Heitä voisi yllyttää tähän esimerkiksi kokemus järjestelmän epäreiluudesta. Jos tuotannon edellytysten jakautuminen tekisi joidenkin työläisten työn hankalammaksi kuin toisten, he saattaisivat lakata noudattamasta normeja ja ajautua konfliktiin muiden kanssa.

Marxin ja Bordigan huomautukset, että määräävä vaikutus on tuotannon järjestämisellä eikä jakelun järjestelmällä, sopivat tähän kohtaan erittäin hyvin. Jotta GIK:n järjestelmä menestyisi, sen olisi päästävä eroon yritysmuodosta, joka sirpaloi tuotannon ja johtaa eri yrityksissä työskentelevien tuottajien vastakkaisiin intresseihin. Tämä vaatisi koko tuotantokoneiston järjestämistä läpikotaisin uudelleen ja sen aineelliseen infrastruktuuriin kivettyneiden epäoikeudenmukaisuuksien korjaamista. Erityisen selvää

tämä on maataloudessa, joka oli Bordigan ensisijaisia huomion kohteita. Nykyisten maatalousyritysten muuttaminen neuvostoiksi ei riittäisi edes siinä tapauksessa, ettei välittömänä tavoitteena vielä olisi kaupungin ja maaseudun kahtiajaon kumoaminen. Jopa Yhdysvalloissa merkittävä osa maataloustuotannosta tapahtuu perheomisteisilla maatiloilla, joiden intressit ovat voitontavoittelun vuoksi vastakkaiset. Näiden maatilojen muuttaminen neuvostoiksi edellyttäisi pienimmilläänkin sellaisen mittakaavan kollektivisointia ja materiaalisia uudelleenjärjestelyjä, että tämä olisi jo suurelta osin ristiriidassa perhemuotoisen tuotannon jatkumisen kanssa, eikä tässä vaiheessa kaupungin ja maaseudun vastakkaisuuden ongelman kanssa olisi edes päästy alkuun.[135] Bordigalle tällaisten markkinoilla toimivien pientuottajien säilyminen Neuvostoliitossa merkitsi, ettei kapitalismia ollut lakkautettu. Paitsi että markkinat ylipäätään olivat vielä olemassa, ne liittivät Neuvostoliiton maatalouden kansainväliseen kauppaan, valuutanvaihtoon ja viime kädessä arvolakiin tuotannon välittäjänä erityisesti kaikkialla, missä ulkomaankaupan myötä tapahtui pääoman kiertoa. Voimme olla yhtä mieltä Bordigan kanssa siitä, että arvolaki toimi ulkoisena välittäjänä Neuvostoliiton taloudessa, vaikka emme ajattelisikaan arvon hallinneen ja säädelleen sitä. Arvon kokeena Bordigan analyysia ei pidä arvioida yksin sen kategoristen väitteiden vaan myös siinä Neuvostoliitossa tunnistettujen dynamiikkojen mukaan. Arvolaki ei välttämättä hallitse näitä dynamiikkoja, mutta niiden kehitys johtaa sen aseman palautumiseen tai johonkin yhtä pahaan. Lisäksi on mahdollista osoittaa, että ne johtavat poispäin kommunismista – eli epäonnistumiseen kommunismin kokeessa. Mistä tahansa järjestelmästä – myös muusta kuin kapitalistisesta – voidaan tehdä dynaaminen analyysi, kunhan on osoitettu, että se voi ominaisuuksiensa perusteella kehittyä tarkoittamattomalla tavalla. Dynaamisen analyysin tarkoitus on näyttää paitsi, mitä järjestelmä on, myös suunta, johon se on menossa, ja tässä mielessä Bordigan verbit ovat oikeita, vaikka hän saattoikin erehtyä substantiiveista.

DEMONI MATRIISISSA. Vuoteen 1997 saakka Gilles Dauvé täydensi kirjaansa *Eclipse and Re-emergence of the Communist Movement* uusilla johdannoilla, esipuheilla ja liitteillä, mutta PM Pressin vuoden 2015 painokseen hän teki myös merkittäviä sisällöllisiä muutoksia. Siinä ”Leninism and the Ultraleft” -luku, jota tässä olemme läpikäyneet, on

135 Amadeo Bordiga (2020) *The Science and Passion of Communism: Selected Writings of Amadeo Bordiga (1912-1965)*. Leiden: Brill, s. 426-460.

jaettu kolmeen osaan, joista yksi, ”Value, Time, and Communism: Rereading Marx”, selkeyttää Dauvén aiempia huomioita arvosta:

> *GIK piti eksplisiittisesti yritystä järjestelmän ytimessä olevana taloudellisena yksikkönä. Neuvostojen kommunistit olivat tietenkin tietoisia, että jotkut yritykset ja jotkut työläiset olisivat toisia tuottavampia. He ajattelivat, että tämä tasoitettaisiin monimutkaisilla hallintamekanismeilla, joita Mattick esittelee yksityiskohtaisesti. Mutta jos säätelevä mekanismi olisi työaika, se toisi mukanaan tuottavuuden pakon, eikä tuottavuus ole mikään palvelija, vaan se hallitsisi tuotantoa. Työntekijät menettäisivät pian valtansa demokraattisesti valitsemiinsa työnvalvojiin, ja nämä alkaisivat käyttäytyä pomojen tavoin. Neuvostojärjestelmä säilyisi pelkkänä illuusiona ja työläishallinto johtaisi kapitalismiin, tai oikeammin – – kapitalismi ei olisi koskaan kadonnut. Emme voi saada molempia. Joko säilytämme arvon kaiken perustana tai luovumme siitä. Ympyrää ei voi neliöidä.Tällainen malli pääsee lähimmäksi sitä, että kapitalismin perusehdot säilytetään mutta asetetaan täysin työläisten hallintaan.*[136]

Dauvén muotoilu on nyt aiempaa parempi, mutta hän sekoittaa yhä arvon kokeen kommunismin kokeeseen. Tarkoitukseni ei ole kumota hänen kritiikkiään, sillä se diagnosoi osuvasti GIK:n järjestelmän kehityksen ongelmia. Kritiikkini Dauvéta kohtaan on myötämielistä, ja pyrin vain tunnistamaan vielä paremmin ongelmallisia kohtia sekä erottamaan arvon ja kommunismin kokeet toisistaan.

Dauvé sekoittaa yhä työajan tietoisen *mittaamisen* ja sen käyttämisen *säätelyn* välineenä. Nämä on ymmärrettävä erillisiksi. Kuvitellaanpa yltäkylläisyyden yhteiskunta,

136 Gilles Dauvé & François Martin (1997) *Eclipse and Re-emergence of the Communist Movement*. Lontoo: Antagonism Press, s. 120. Ei ole selvää mistä näin massiivinen muutos tekstiin johtuu, mutta nämä osuudet kirjasta saivat erittäin valaisevan vastauksen tekstissä David Adam (2013) ”Marx’s Critique of Socialist Labor-Money Schemes and the Myth of Council Communism’s Proudhonism”. *Libcom.org.* https://libcom.org/article/marxs-critique-socialist-labor-money-schemes-and-myth-council-communisms-proudhonism-david Adam tekee tärkeän erottelun varhaisissa teksteissä kritisoidun työrahan ja työsertifikaattien välillä. Tätä erottelua ei Bordiga tai Dauvé näytä tunnistavan. Kirjoittajat vastaavat Adamille PM Press-version alaviitteessä.

jossa ihmiset käyttävät vain muutaman tunnin päivästä luonnon muokkaamiseen työkaluillaan ja tuottavat reilusti yli tarpeensa. Tässä yhteiskunnassa varallisuutta ei mitata. Ihmiset yksinkertaisesti ottavat tarvitsemansa riippumatta etukäteen tehdyistä järjestelyistä. Tuotantopäätökset tehdään *ex ante* yhteiskunnallista tarvetta silmällä pitäen. Mikä merkitys keskimääräisen työajan *mittaamisella* (kuinka kauan kestäisi keskimäärin esimerkiksi kenkäparin valmistaminen) olisi tällaisessa järjestelmässä? Se ei selvästikään itsessään vaikuttaisi varojen jakamiseen tai ohjaisi ihmisiä tiettyyn toimintaan. Saatu tieto ei eroaisi siitä, montako 9-vuotiasta lasta kaupungissa on, tai montako ihmistä tarvitaan sadonkorjuuseen. Tieto saattaisi osoittautua tarpeettomaksi, mutta ei vaaralliseksi, ellei jo silkan yhteenlaskun ajatella johtavan arvomuotoon.

Pääoma ei kehity mittaamisesta tai abstrakteista matemaattisista analyyseistä ikään kuin arvomuodon riittävät ehdot sisältyisivät niihin itsessään. Vaara piilee työajan mittaamisen tuotantoa säätelevässä vaikutuksessa, joka ilmenisi yhteisistä varoista nauttimisen yksilöllistämisenä ja luvanvaraiseksi tekemisenä (minkä edellytys mittaaminen toki olisi). Rahalla, kuten muistamme, on erityiset funktionsa: arvon mittaaminen, vaihdon välittäminen, maksuvälineenä toimiminen ja arvon säilyttäminen. Osa näistä on toisille alisteisia. Esimerkiksi rahan toimiminen vaihdon välittäjänä edellyttää, että se on arvon mitta, mutta ei toisin päin. Mittaaminen puolestaan ei edellytä vaihdon välittämisen, arvon säilyttämisen tai maksuvälineenä toimimisen funktioita, saati pääomaa. Arvon koe ohjaa meitä tarkastelemaan työseteliä täsmälleen näiden funktioiden näkökulmasta ja tunnistamaan, että se jää vajavaiseksi. Työseteleiden ongelma ei ole se, että ne säätelisivät tuotantoa rahan tavoin, vaan se, etteivät ne pysty siihen. Setelijärjestelmä joko hajoaisi tai edellyttäisi muita mekanismeja, jotka tarkoittaisivat arvon palauttamista ja työseteleiden muuttumista takaisin rahaksi ja rahapalkaksi. Tätä loogista ja ehdotonta erottelua ei voida väistää, koska panoksena on vapaa poliittinen toiminta todellisten esteiden edessä.

Huomatkaamme, että Dauvén mukaan vapaasti yhteenliittyneet työläiset eivät vain mittaisi arvoa, vaan mittaaminen alkaisi hallita heidän toimintaansa. Miten tähän päädyttäisiin? Näin kävisi vain, mikäli työsetelit eivät ainoastaan takaisi tiettyä määrää tuotteita, vaan myös *pakottaisivat* tietynlaiseen työsuoritukseen. Kuten todettua, pelkistä työseteleistä ei kuitenkaan ole tähän. Kahdeksan tuntia työtä oikeuttaisi kahdeksan tunnin osuuteen yhteiskunnan varoista riippumatta työn sisällöstä. Pelkästään työseteleillä

ei ole mahdollista asettaa tuotantonormeja, ellei mukaan oteta työntekijöiden irtisanomisen mahdollisuutta. GIK:n järjestelmässä kuitenkin myös työttömät saavat osansa yhteiskunnan varoista, joten tämäkään ei ratkaisisi mitään. Yksittäistä tuotantolaitosta ei yksinkertaisesti voitaisi pakottaa toimimaan ulkoa asetettujen normien mukaisesti. Tähän tarvittaisiin muita, työseteleistä erillisiä keinoja, kuten sanktioita, kannustimia tai suoraa väkivaltaa. Kyse ei siis ole niinkään siitä, mitä työseteli tekee, vaan siitä, mitä se ei tee. Se ei ole keino, jolla työläiset voisivat säädellä tuotantoa vapaasti, mutta se ei myöskään automaattisesti johda komenteluun ja tuotantonormien asettamiseen. Kumpikin edellyttäisi poliittisia kommunikaation rakenteita ja hallinnan mekanismeja, jollaisia puolestaan olisi arvioitava paitsi arvon myös kommunismin kokeella.

Bordigan ja Dauvén mukaan tuottajien olisi lopulta liberalisoitava työseteli, annettava sen toimia rahan tavoin ja palkittava tuotantolaitoksia ja yksilöitä tuotantopanosten mukaisesti. Yhtä hyvin voitaisiin kuitenkin kuvitella, että järjestelmä yksinkertaisesti hajoaisi. Mikäli se ei hajoaisi, ja järjestelmä kykenisi säätelemään tuotantoa, työseteleiden käyttö säätelymekanismina olisi yksinkertaisesti tarpeetonta. Niille ei olisi dynaamista perustelua. Tämän vuoksi arvon kokeen johtopäätökset ovat hieman toisenlaiset kuin Bordiga ja Dauvé esittävät. Ei voida puhua *välttämättömyydestä*, kuten he uskovat, sillä työseteli ja työajan mittaaminen eivät palauta arvoa ja kapitalismia siten kuin perunaviipale tuottaa maahan istutettuna kokonaisen kasvin. Marx kyllä argumentoi myös välttämättömyyden perustalta esimerkiksi päätellessään, että työraha muuttuisi välttämättä puhtaasti rahaksi. Häh kuitenkin nojaa tällöin myös loogiseen erotteluun ja esittää, että rahan välttämättä palauttavien olosuhteiden poistamiseksi työrahan rinnalle joko tarvittaisiin despoottinen, läpikotaisin hallinnoitu suunnittelijavaltio tai vaihtoehtoisesti työraha olisi yksinkertaisesti tarpeeton ratkaisu ongelmiin, jotka vapaan yhteenliittymisen ja vapaan kehityksen myötä olisi jo jätetty taakse.

Vaarana ei näin ole, että GIK:n järjestelmästä tulisi itsehallinnoitua kapitalismia, kuten joskus oletetaan. Näin voisi käydä vain, jos työsetelit korvattaisiin rahalla. Sen sijaan vaarana on, työseteliltä odotettaisiin jotain, mihin se ei välineenä pysty, ja sen puutteita korjattaisiin muilla yhteiskunnallisilla suhteilla. Tällöin järjestelmän epäonnistuminen muistuttaisi Neuvostoliitossa nähtyä todellista kehitystä. Neuvostoliitto ei epäonnistunut siksi, että kapitalistista kasaamista jatkettiin, vaan siksi, ettei siihen kyetty. Neuvostoliitto oli Chris Arthurin sanoin ”kello ilman vieteriä”. Se säilytti kapitalistisen infra-

struktuurin, mutta siltä puuttuivat yhteiskunnalliset suhteet, jollaisia olisi tarvittu hyödykkeiden ja työn tehokkaaseen jakamiseen ja talouden tasapainoiseen kasvuun.[137] Järjestelmän epäonnistumiset johtuivat valtion, suunnittelijoiden ja johtajien yrityksistä pyörittää arvon koneistoa manuaalisesti suoran väkivallan keinoin. Arvolaki toimi Neuvostoliitossa vain poliittisen jäljittelyn muodossa.

Mikäli haluamme kutsua työajan mittaamista ”arvoksi”, meidän on samalla myönnettävä, että tämä arvo olisi vain ideaalista. Sillä ei sellaisenaan olisi säätelevää vaikutusta, eikä se toimisi automaattisesti tuottajien selän takana ja määräisi tuotantoja sijoitusratkaisuja jälkikäteen. Pidän tällaista käsitteiden käyttöä sekavana, ja ehdotan, että Marxia seuraten erotamme toisistaan *abstraktin työn* ja arvon. Abstrakti työ on arvon välttämätön osa, mutta se ei ole riippuvainen arvolain toiminnasta. Se on lähempänä sitä mittaamisen osatekijää, jota Dauvé pitää arvomuodon kanssa identtisenä. Abstrakti työ tuo yhteen kaksi täysin erilaista tavaramuotoista työsuoritetta ja esiintyy niiden yhteisenä sisältönä kolmannessa tavarassa – esimerkiksi rahassa. Se luo juuri sellaista tasa-arvoa epätasa-arvossa, jonka säilymistä työsetelimallissa Marx painotti. Arvosta on kuitenkin kyse vasta, kun abstraktin työn määrä alkaa näyttää asioiden itsensä ominaisuudelta ja näin itsessään määrätä työläisten ja kapitalistien päätöksiä. Kun työskentelen kahdeksan tuntia, valmistan kuusi paria kenkiä ja saan kuutta tuntia vastaavan osuuden yhteiskunnan varoista, ja kun ystäväni Joshua valmistaa omalla työpaikallaan kahdeksan kenkäparia saaden myös kuuden tunnin edestä yhteisiä varoja, on käsillämme jotain abstraktin työn kaltaista. Tietty joukko tuotteita, joka vastaa kuuden tunnin osuutta yhteiskunnan varallisuudesta, edustaa kahden erilaisen työsuoritteen sisältöä. Marxin kirjoittaessa porvarillisen oikeuden säilymisestä hänellä on mielessään tämä abstrakti tasa-arvo, joka on hahmotettavissa vain olevan epätasa-arvon taustaa vasten. Ei ole kuitenkaan selvää, voiko abstraktia työtä olla olemassa ilman sääteleviä mekanismeja sen ylläpitämiseksi. Varmempaa on ajatella sitä eräänlaisena potentiaalina – demonina, joka on ansassa järjestelmän matriisissa. Sanomattakin on selvää, että kaikenlaiset pyrkimykset antaa sille säätelevä tehtävä – vapauttaa demoni – esimerkiksi lohkoketjujen avulla tai Lagrangialaisten vaihtoehtoiskustannusten määreillä tarkoittaisivat paluuta arvoon, joka sopisi yhteen kaikkien rahan funktioiden kanssa.

137 Chris Arthur (2002) ”Epitaph for the USSR: A Clock without a Spring”. *Critique*. 30, no. 1, s. 91-122.

GIK:n järjestelmästä ei kuitenkaan löydy tällaisia mekanismeja edes potentiaalisesti, eikä siitä voida johtaa suoraa kehitystä arvon palaamiseen. Joshuan korkeampi tuottavuus ei veisi minulta töitä eikä hänen korkeampi voittoasteensa houkuttelisi enempää pääomaa. Kapitalismin ja arvon vallitessa kahden tuottajan epätasa-arvoinen tasa-arvo käynnistää dynamiikan, joka johtaa tuottavuuden yleiseen kasvuun ja siirtää työtä ja pääomaa yhdestä yrityksestä toiseen. Marxin tai GIK:n järjestelmässä ei tapahdu mitään vastaavaa. Jos työläisneuvostot haluaisivat korjata epäsuhdan nostamalla tuottavuuttani, tämä olisi tehtävä poliittisella päätöksellä ja ohjaamalla suoraan resursseja uudelleen. Itse järjestelmässä ei ole mitään, mikä voisi pakottaa minut työskentelemään kovemmin. Pakottamiseen tarvittaisiin voimakeinoja.

KOMMUNISMIN KOE. Arvon kokeen englanninkielisille lukijoille esitelleen artikkelin ”Sur l’ideologie ultragauche” alkuperäinen yleisö oli vuoden 1969 ICO:n kokous, johon oli kutsuttu osallistujia ympäri maailmaa.[138] Dauvé ja François Martin olivat vuoden 1968 tapahtumien valossa alkaneet kyseenalaistamaan ultravasemmistolle keskeistä työläisten itsehallinnon ideologiaa. Artikkelin ensimmäisen version esipuheessa he haastavat keskusteluun Paul Mattickia, mikä oli looginen valinta, sillä hän oli paitsi neuvostojen kommunismin keskeinen teoreetikko myös avomielinen ja älyllisesti utelias. Heidän käyttämänsä *ultragauche*-termi oli uusi, ja he viittaavat sillä laajan joukkoon ryhmiä, jotka kytkeytyvät neuvostojen kommunismin historialliseen perinteeseen, vaikka eivät siitä välittömästi kumpuakaan. Ranskassa ICO oli näistä ryhmistä huomattavin.

On kiehtovaa ja vähälle huomiolle jäänyttä, että vuoteen 1969 mennessä myös Paul Mattick oli muuttanut kantaansa *Grundprinzipieniin*. Kapitalismissa 1930-luvun jälkeen tapahtuneiden muutosten vuoksi työsetelit eivät olleet enää Mattickinkaan mielestä välttämättömiä tai edes käyttökelpoisia.[139] Hänen arvionsa niistä on vuoden 1970 uudelleenjulkaisun esipuheessa varsin murskaava ja ehdottomasti täsmällisempi vaikkakaan ei välttämättä kattavampi kuin Dauvén. Mattick kiinnittää huomionsa tuotantovoi-

138 François Danel (toim.) (2018) *Rupture dans la théorie de la revolution: Textes 1965-1975.* Geneve: Entremonde, s. 205-215.

139 Paul Mattick (2014) ”Introduction to *Grundprinzipien kommunistischer Produktion und Verteilung*”. *Controversies: Forum for the International Communist Left*. July 26, 2014. https://www.leftcommunism.org/spip.php?article359

mien kehitykseen ja siihen, että suurimmassa osassa maailmaa olisi ollut jo kauan mahdollista asettaa suurin osa hyödykkeistä YYK-kategoriaan. Tosin vaikkei näin olisikaan – esimerkiksi jos tuleva luokkataistelu tuhoaisi merkittävän osan tuotantovoimista – työseteli olisi Mattickin mukaan turha kaikissa kuviteltavissa olevissa tilanteissa. Niukkuuden vallitessa vapaasti yhteenliittyneet työläiset voisivat säännöstellä kulutusta ilman, että jakeluun puututtaisiin nimenomaan työpaikkojen välityksellä, eikä työajan mittaaminen olisi tällöinkään välttämätöntä. Mattick pitää työajan laskemisen hyötyjä rajallisina ja harmittelee, kuinka vähän teoksen kirjoittajat käsittelevät paljon perustavampaa kysymystä, nimittäin sitä, kuinka tuotannon tarpeet määritettäisiin.

Mattickin kritiikki jättää jäljelle hyvin vähän. Miksi ylipäätään kirjoittaa johdanto *Grundprizipieniin,* jos sen useimmat perustekniikat kerran ovat hyödyttömiä? Mattick ei näytäkään pitävän olennaisina teoksen yksityiskohtia, vaan pikemminkin sitä, että siinä ylipäätään avataan perinpohjaisesti talouden ”tietoisen ja suunnitellun hallinnan” ideaa. Dauvé kritisoi ultravasemmistoa ennen kaikkea siksi, että pitää sen teorioita puhtaan formalistisina. Hänen mukaansa ultravasemmisto on epäonnistunut kommunismin *sisällön* määrittelemisessä, koska sekoittaa sen poliittiseen autonomiaan ja itsehallintoon, jotka ovat pelkkiä poliittisia muotoja. Mikäli Mattickin johdantoa luetaan tarkasti, huomataan kuitenkin, että myös hän hylkää GIK:n jäsentämät muodot sellaisinaan ja nostaa tarkasteltavaksi nimenomaan sisällön – luokattoman yhteiskunnan, joka hänen määritelmänsä mukaan perustuu työläisten autonomiaan ja riiston lakkauttamiseen. Kaikkien yksityiskohtien olisi sovittava näihin periaatteisiin, mutta työläiset, jotka kykenisivät hallitsemaan tuotantoa, kykenisivät varmasti myös korjaamaan GIK:n mallin yksityiskohtia tarpeen mukaan.

Paul Mattick oli vasta 22-vuotias Jan Appelin alkaessa kirjoittaa *Grundprizipieniä*. Kommunistien vasemmiston nuorena aktiivina Mattick oli ollut muiden mukana suunnittelemassa Appelin vankilapakoa Düsseldorfissa, mutta aikeista luovuttiin, kun tuomiota lyhennettiin.[140] Eläessään Yhdysvalloissa 50 vuotta myöhemmin Mattick oli erityisen hyvässä asemassa lukeakseen *Grundprinzipieniä* historiallisena dokumenttina ja ensimmäisen maailmansodan jälkeisen aikakauden työläisten aikalaisnäkemyksenä. Nuo läntisen Euroopan teollisten sydänmaiden hallintaa tavoitelleet työläiset olivat olleet

140 Gary Roth (2016) *Marxism in a Lost Century: A Biography of Paul Mattick*. Chicago: Haymarket, s. 45.

kenties laajin ja parhaiten järjestäytynyt joukko työväenliikkeen historiassa. Oliko heidän tavoitteensa ollut tuhoon tuomittu jo omana aikanaan? Jos hylätään ajatus, että arvo sisältyy piilevästi GIK:n ehdotukseen, ei tällainen tulkinta vaikuta johdonmukaiselta. Olemassa olevan tuotannon neuvostomuotoistaminen olisi epäilemättä törmännyt suuriin ongelmiin etenkin, jos työsetelillä olisi pyritty asettamaan tuotantonormeja. Mutta muokataanpa GIK:n ehdotusta niin, että elintarvikkeiden, asumisen ja terveydenhuollon kaltaiset perushyödykkeet asetetaan välittömästi YYK-kategoriaan. Mikäli neuvostojärjestelmä kykenisi pyörittämään edes valtaosaa YYK-tuotannosta, näin saatettaisiin jo saada riittävästi aikaa tuotannon uudelleenjärjestämiseen ja työnjaon ja tuotantovälineiden aiemman jakautumisen aiheuttamien konfliktien ratkaisemiseen. GIK:n ehdotus on järkevä teollistuvalle ja työväenluokkaansa kasvattavalle maalle, joka kykenee huolehtimaan perustarpeista ketterästi, ja jollaisia suuressa osassa maailmaa oli viime vuosisadan puolivälissä. Jälkiteollisessa yhteiskunnassa tilanne on kuitenkin toinen, kuten myös Mattick antaa ymmärtää.

Kommunismin kokeen näkökulmasta muodollisilla mekanismeilla ei ole määräävää merkitystä. Olennaista on, sopiiko muoto yhteen kommunismin kanssa. Mitä kommunismi siis on? Olemme jo kohdanneet muutamia määritelmiä. Luokaton, rahaton ja valtioton yhteiskunta. Vapaasti yhteenliittyneet työläiset täyttämässä tarpeensa tuotantovälineillä, joita he hallitsevat tietoisesti ja suunnitellusti. Kommunismi on moniulotteista, ja siksi molemmat näistä määritelmistä ovat riittäviä ja merkitsevät samaa. Silloin kun on olemassa luokkia, rahaa tai valtio, ei voi olla tuotannon tietoista ja suunniteltua hallintaa. Vastaavasti, silloin kun työsetelin kaltainen paperinpala ei haittaa tuotannon tietoista ja suunniteltua hallintaa, siinä ei ole kysymys rahasta.

Ajatellaanpa vapaasti yhteenliittyneitä työläisiä työskentelemässä vapaaehtoisesti ja yhteisen suunnitelmansa mukaisesti eri tuotantolaitoksissa. Jos työpakkoa ei olisi, työt valittaisiin vapaasti, eikä kenenkään, joka ei kykene tai tahdo, tarvitsisi työskennellä, käyttöosuuksiin oikeuttavat työsetelit eivät selvästikään olisi pakottamisen keino. Ne olisivat osa kirjanpitoa, jonka tarkoituksena olisi auttaa säännöstelemään yhteiskunnan varoja yhteisen suunnitelman mukaisesti. Tämä saattaisi olla tarpeetonta, mutta ei missään nimessä vaarallista. Tässä tilanteessa työseteleiden käyttö ei eroaisi vapaaehtoisesta kirjanpidosta koskien sitä, miten yksilöt yhteisiä varoja käyttävät. Ne olisivat kirjanpidon väline, eivät muuta. Ne eivät muistuttaisi rahaa, vaan tilikirjaa tai yhteisötalon

tehtävätaulua. Voimme kuitenkin todeta, että työseteli olisi huonosti nimetty, sillä se ei olisi paperi, jonka saa vastineeksi työstä, vaan yksinkertaisesti mekanismi, jonka avulla yhteiskunta jakaisi varojaan jäsenilleen. Työseteli voidaan demystifioida ja tehdä läpinäkyväksi ainoastaan näin, eli tekemällä siitä yksinkertaisesti kulutuspoletti.

Päädymme tässä eroon, jonka Jevgeni Pašukanis tekee yhteiskunnan laillisen ja teknisen säätelyn välille.[141] Lain ja oikeuden käsitteet itsessään edellyttävät Pašukanisin mukaan ”oikeussubjektia”, abstraktia perustaa, johon oikeudet liitetään. Työseteli edellyttää selvästi vastaavaa subjektia, ja itse asiassa Pašukanisin teoria laista on johdettu ”Gothan ohjelman arvostelun” uudenlaisesta luennasta, jossa hän alleviivaa sitä, että Marx tunnistaa työsetelin ja tasa-arvoistetun epätasa-arvon muodot nimenomaan ”porvarilliselta oikeudelta” perityiksi sosialismin syntymävioiksi. Pašukanisin mukaan laillinen säätely, joka toteutuu abstraktille subjektille määriteltyjen oikeuksien välityksellä, on yksi seuraus vaihtosuhteiden tasa-arvoisesta epätasa-arvosta, kun sekä siviili- että rikosoikeus uusintavat sitä abstraktissa muodossa. Porvarillinen oikeus edellyttää, että vaihto tapahtuu vastakkaiset intressit omaavien yksilöiden välillä, ja siksi valtio saa sopimusten vahvistajan ja kiistojen ratkaisijan tehtävän. Korostaakseen, että oikeussubjekti on johdettu vastakkaisista intresseistä, Pašukanis vertaa laillista säätelyä – tilannetta, jossa tietyn taholla on valta ratkaista ristiriidat viime kädessä väkivaltaisesti – tekniseen säätelyyn, jossa yhteiset intressit toimivat yhteisten sääntöjen perustana. Esimerkiksi rautatien omistajan asettaminen vastuuseen lastista on erilaista säätelyä kuin aikataulu, jolla varmistetaan, etteivät junat törmää toisiinsa. Vain ensiksi mainitussa on kilpailevia intressejä. Samalla tavalla tilanne, jossa työsetelillä pakotetaan joku tekemään työtä, jota tämä ei haluaisi tehdä, kiinnittämällä abstrakti oikeus (kuluttaa) abstraktiin velvollisuuteen (työskennellä), poikkeaa ratkaisevalla tavalla tilanteesta, jossa seteliä käytetään yhteiskunnan varojen jakamiseen vapaaehtoisesti yhdessä toimivien ihmisten kesken. Teknisenkin säätelyn piirissä väkivallalla voitaisiin korjata tiettyjä ongelmia – esimerkiksi juna voitaisiin pakottaa pois radalta, jos se olisi vaarassa aiheuttaa onnettomuuden – mutta tällainen väkivalta ei olisi seuraus eturistiriidasta. Käytäntö olisi kaikkien, jopa radalta suistettavan junan henkilöstön, edun mukainen.

141 Evgeni B. Pashukanis, Barbara Einhorn & Chris Arthur (1990) *Law and Marxism: A General Theory.* Lontoo: Pluto, s. 81.

Tämä tuotantovälineiden jakautumiseen kytkeytyvä intressien järjestyminen on itse asiassa Bordigan hämmentävästi nimittämän *kommunismin sisällön* päämäärä. Bordiga samastaa kommunismin sisällön pikemminkin doktriiniin ja teoreettisiin periaatteisiin kuin historialliseen prosessiin ja sortuu tällä tavoin idealistiseen virheeseen. Hänen analyysinsä sisältää kuitenkin implisiittisesti huomion, että luokkaeroihin ja työnjakoon kerrostuneista ristiriitaisista intresseistä päästään eroon vain suunnittelemalla yhteiskunta uudelleen niin, että erillisistä tuotantolaitoksista ja -välineistä rakennetaan yhtenäinen kokonaisuus, joka toimii yhteisen suunnitelman ja yhteisten intressien mukaan. Nimenomaan tähän kohdistuu kommunismin koe, jonka näkökulmasta doktriini ja periaatteet ovat pelkästään vallankumouksen suunnannäyttäjiä. Tilanteessa, jossa erillisten yritysten piilevät eturistiriidat muodostuvat yhteisten intressien ja suunnitelmien esteeksi, näitä intressejä ei ole mahdollista liittää yhteen pelkkää abstraktia muotoa soveltamalla. Niitä on muutettava materiaalisessa todellisuudessa. Näin tehdäkseen kommunismin koe nojaa kuitenkin abstraktiin ideaaliin, kommunismin ja luokattoman yhteiskunnan käsitteeseen, joka ei ole vain kapitalismin vaan neoliittisesta vallankumouksesta saakka tunnettujen luokkayhteiskunnan perustekijöiden – työnjaon, valtion ja luokan – vastakohta.

Kommunistisen vallankumouksen tehtävänä ei siis ole pelkkä arvon lakkauttaminen, vaikka tämä onkin sen ensimmäinen ja ohittamaton askel. Maailmoja hävittävän kapitalistisen tuotantotavan dynaaminen eheys perustuu nimenomaan arvolakiin. Arvo kokoaa kuitenkin yhteen myös muita tekijöitä, kuten markkinat, rahan, valtion, lain, luokat ja työnjaon. Arvon hävittämisen jälkeenkin nämä muut tekijät saattaisivat säilyä ja ylläpitää muinaisia alistamisen muotoja osana uusia yhdistelmiä. Arvo ei toisin sanoen ole ainoa vihollinen, joka on voitettava. Vallankumous onnistuu tavoitteissaan kohdistamalla voimansa kaikkien näiden tekijöiden edellyttämään perustaan: ihmisten vastakkaisiin intresseihin, jotka ovat kerrostuneet heidän todellisiin, materiaalisiin suhteisiinsa.

Kommunismin kokeen näkökulmasta yksi työsetelin huonoimmista puolista on, että sen taustalla oleva yhteiskunnallinen asenne työvoimaan perustuu implisiittisesti porvarilliseen käsitykseen työn ja oikeuksien yhteydestä. Klassisen työnarvoteorian juuret ovat varhaisissa rationalistisissa omaisuusteorioissa, etenkin siinä, jonka muotoili John Locke. Hän kirjoittaa: ”Kun ihminen siirtää jotakin tilasta, johon luonto on sen tuottanut ja jättänyt, hän sekoittaa siihen omaa työtään, liittää siihen jotakin omaansa ja si-

ten tekee siitä omaisuuttaan."[142] Olemme nähneet, että työn ja oikeuden porvarillinen etiikka löytyy myös työväenliikkeen perustalta. Tämä etiikka on myös Marxin ensimmäisen arvon kokeen muotoilun ensisijaisia kohteita. Kapitalismissa, jossa kaikki tuotanto niveltyy yhteen, työläiselle on mahdotonta palauttaa hänen tuottamaansa arvoa. Päinvastaiseen ei voida päätyä loogisesti pätevällä tavalla, tulkittiinpa lause miten tahansa. Tämä lassallelainen harhaluulo on kuitenkin pysynyt sitkeästi osana työväenliikettä. Se on kirjattu porvarillisiin lakeihin, joilla hallinnoidaan lakkoja ja palkkoja, ja se sisältyy tiettyihin syndikalistisiin visioihin, joissa työpaikat ovat työntekijöidensä absoluuttisessa hallinnassa. Kommunismi ei vain peri työnjakoa, joka itsessään edellyttää laajaan yhteistyöhön perustuvaa tuotantoa, vaan sen on muutettava se todelliseksi yhteistyöksi, joka toimii täysin toisenlaiselta pohjalta. Nykyisin maapallon jokainen kolkka on kosketuksissa niin monenlaiseen ihmistyöhön ja niin moniin omistuksen ja velan muotoihin, että on mieletöntä erotella, mikä siitä kuuluisi kenellekin. Tämä voidaan todeta helposti esimerkiksi ilmasto-ongelmasta, joka kaikkien kuviteltavissa olevien kommunismin muotojen olisi kohdattava. Hiilivety-yhdisteiden polttaminen ja hiilen vapauttaminen maaperästä eivät voi olla valintoja, jotka kuuluvat ainoastaan maata työstäville, sillä nämä teot vaikuttavat jokaiseen ja kaikkeen tuotantoon. Työmme leviää ilmaan, eikä sitä saada takaisin pulloon. Kommunismin tehtävänä tulee olemaan kaikkien yksilökeskeisyyttä ja egoismia ylläpitävien rakenteiden kumoaminen ja tuotannon ja kulutuksen kommunisointi. Sen täytyy tehdä riippuvuutemme toisistamme näkyväksi ja turvata perustarpeemme suoraan ja yhteisöllisesti siten, että päätökset sekä tuotannosta että kulutuksesta tehdään tietoisissa suunnitteluelimissä.

Ruoan, asumisen ja muiden välttämättömyyksien jakaminen työsetelien välityksellä synnyttää tarpeetonta individualismia ja sirpaloi kulutusta. Käytäntö luokittelee yhteiskunnan jäsenet tuottaviksi ja tuottamattomiksi sen perusteella, tekevätkö he töitä vai ottavatko vain hyödykkeitä yhteisestä varastosta (esimerkiksi siksi, että ovat lapsia, ikääntyneitä tai työkyvyttömiä). Mutta kuka tällaisen tuomion voi langettaa? Voimmeko olla varmoja, etteivät nämä yksilöt osallistu yhteiskunnan uusintamiseen tavoilla, jotka vain eivät ole niin helposti mitattavissa? Jos kulutusta tarkastellaan yksilöllisesti, yksityisen kulutuksen piirissä ilmenee varmasti myös monenlaista maksamatonta työtä. Kapitalismissa maksettu ja maksamaton työ jakautuvat on sukupuolittuneesti, rasistisesti ja

142 John Locke (1995) *Tutkielma hallitusvallasta*. Helsinki: Gaudeamus, s. 67.

ableistisesti. Palkkatyöläiset käyttävät osan rahastaan palkattomien työläisten uusintamiseen tavalla, josta seuraa epämuodollisia, yksilöiden välisiä valtarakenteita. Olennainen kysymys ei niinkään ole, säilyisivätkö perheen kaltaiset rakenteet kommunismissa, vaan painostettaisiinko niihin aktiivisesti työseteliin sisältyvällä yhteiskunnallisella arvostelmalla. Ongelma kuitenkin poistuisi välittömästi kuluttamisen kommunisoinnin myötä. Tämän jälkeen kykenemme myös erottamaan vapaaehtoisuuteen perustuvat suhdemuodot alistavista.

Jälkimmäinen tapa on paitsi mahdollinen, todennäköisesti parempi. Yhteisen ja yhteiseen suunnitelmaan perustuvan kuluttamisen myötä myös intressit yhdistyvät. Vaikka joitakin henkilökohtaisia hyödykkeitä jaettaisiinkin yksilöllisesti ja työpaikkojen välityksellä, ehkä jopa kannustimina, on vaikea kuvitella, kuinka tämä voisi uhata vapaaehtoisen yhteistyön ja hyödykkeiden vapaan saatavuuden varaan perustettua suunnatonta elämän yhteisyyttä. Todennäköisemmin yksilökohtaisesta jakelusta tulisi pian anakronismi. Miten muka ei, kun niin paljon olisi yhteistä? Porvarillisen oikeuden solumuoto saattaisi säilyä jonkinlaisena jäänteenä, mutta se olisi kuin peruukki englantilaisella asianajajalla, eikä kykenisi palastelemaan kokonaisuudesta yksilöllisiä intressejä. Jonkinlaisen abstraktin tasa-arvon säilymisestä huolimatta ”laillista säätelyä” ei olisi, sillä perimmäinen suunnitelma takaisi intressien yhtenevyyden lähtökohtaisesti.

Kommunismin koe on käsite, eikä mikään käsite tule koskaan luomaan kommunismia – ei edes kommunismin itsensä käsite. Tätä varten se on muotoiltava uudelleen joukoksi tehtäviä. Tämän taas voi tehdä vain sellainen liike, joka kykenee myös toteuttamaan ne. Nämä tehtävät edellyttävät kapitalismin ja kommunismin eron ja yhteensopimattomuuden ymmärtämistä.

Kenties yksi tapa muotoilla tämän luvun johtopäätökset on todeta kapitalismin ja kommunismin suhteen perustuvan konjunktion kiellolle (ei ja) disjunktion (joko tai) sijaan. Voi olla kapitalismia ja voi olla kommunismia, mutta *molempia* ei voi olla samanaikaisesti. Voimme nimittää tätä myös ristiriidan aksioomaksi, sillä se ilmaisee todellista ristiriitaa työn ja pääoman välillä. Tämä ristiriita vallitsee kapitalismissa aina huolimatta siitä, että järjestelmässä sekä työ että pääoma edellyttävät toisiaan. Kapitalistien ja työväenluokan tulevaisuudet ovat ristiriidassa silloinkin, kun luokat eivät ole.

Marx kehittää, parantelee ja selkeyttää kommunismin koetta lisäämällä sen ennakkoehdoksi arvon kokeen – kapitalismin riittävän määritelmän. Hän myös tekee selväksi, että kommunismin ja kapitalismin suhteessa on kysymys konjunktion kiellosta, osoittamalla, että on olemassa tuotantotapoja, jotka eivät ole sen enempää kapitalistisia kuin kommunistisiakaan (tai osoittaessaan aikalaistensa näkökulmasta, että kapitalismi on luokkayhteiskunnan yksi, ei yleinen muoto). Hänen lisäystään ristiriidan aksioomaan voimme kutsua yhteisen perikadon seurauslauseeksi: on mahdollista päätyä tilanteeseen, jossa ei ole kapitalismia eikä kommunismia. Jos kapitalismin ja kommunismin suhdetta käsitellään disjunktiivisena ”joko tai” -suhteena, unohtuu, että on olemassa muitakin tuotantotapoja, ja tullaan olettaneeksi, että vain kommunismi voisi kehittyä kapitalismista. Samalla oletetaan, että mikä tahansa muu kapitalismista kehittyvä on yksinkertaisesti lisää kapitalismia. Tarkkaan ottaen, se ettei kapitalismia ja kommunismia voi olla yhtä aikaa, tarkoittaa joko ei-kapitalismia tai ei-kommunismia. Kapitalismin ja kommunismin konjunktion kiellon vuoksi on valittava sellaisia negaatioita, joiden avulla kommunismin positiivinen sisältö paljastuu. Aina joko kapitalismi tai kommunismi on kukistettu.

Kommunismin koe kertoo meille, mitä on tehtävä, mutta ei miten. On aseistauduttava ja tuhottava valtion aseellinen valta. Toiminnan on oltava lähtöisin proletariaatista ja saatava yhteiskunnan suuri enemmistö mukaan vapaaehtoisiin yhteenliittymiin, jotka vaativat kaikkia yhteiskunnan varoja suoraan hallintaansa. On toimittava kommunistisesti ja järjestettävä varojen yhteinen käyttö, joka noudattaa yhteistä suunnitelmaa ja tapahtuu ilman laillista säätelyä tai vaihtoa. On päästävä eroon työnjaon ja yritysmuodon lujittamista kuiluista ihmisten ja alueiden välillä. Toiminnan on oltava läpinäkyvää, eri tilanteisiin mukautuvaa ja kaikkien ymmärrettävissä. Kaikilla on oltava mahdollisuus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon delegaatin välityksellä. Delegaatin valtuutus on voitava peruuttaa milloin tahansa, ja jokaisen delegaatin on sitouduttava luokattoman, rahattoman ja valtiottoman yhteiskunnan uusintamiseen.

TYÖLÄISTIEDUSTELU, JÄRJESTÄYTYMINEN JA PITKÄ 1968

Työläisneuvostot ovat kotoisin tulevaisuudesta. Siksi ne ovat vaarassa jäädä historiasta erilleen ja tulla vallankumouksen virallisten historiankirjoittajien ja näyttelijöiden pettämiksi. Yhdenmukaiseksi teoriaksi, käytännöksi ja historiaksi ymmärrettynä neuvostojen kommunismi on pitkälti myöhemmän rekonstruktion tulos. Sitä kehitettiin 1930-luvulla, pidettiin hengissä 1940-luvulla ja se keräsi joitakin uusia seuraajia toisen maailmansodan jälkeen. Toden teolla siitä kiinnostui kuitenkin vasta Yhdysvaltojen ja Länsi-Euroopan uusvasemmisto. Suuri osa historiantutkimuksesta, johon tämä tutkielma nojaa, on peräisin tuolta ajalta, joka Axel Weipertin sanoin ”popularisoi neuvostoliikkeen nykyisyyden antiautoritaarisena vaihtoehtona”.[143] Saksan SDS:ssä (Sozialistischer Deutcher Studentenbund) ”neuvostodemokraattiset ideat hyväksyttiin laajalti”, ja liiton keskeinen hahmo Rudi Dutschke ”teki jopa karkean luonnostelman tulevasta Länsi-Berliinin neuvostotasavallasta”.

Tarina on samankaltainen Ranskassa, Italiassa ja Yhdysvalloissa. Yhdysvalloissa neuvostojen kommunistien ajatuksia uusvasemmistolle välittivät esimerkiksi julkaisut *Radical American*, joka teki C. L. R. Jamesin ajattelua tunnetuksi, sekä *Root and Branch*, jota toimitti Paul Mattick Jr.[144] Ranskassa vuoden 1968 toukokuu puolestaan nosti valtavasti useiden työläisneuvostot teoriansa keskiöön asettaneiden ryhmien, kuten Kansainvälisten situationistien, arvovaltaa. Tuona aikana muodostettiin kymmeniä neuvostojen kommunismia ajavia ja situationisteihin kallellaan olevia ryhmiä, jotka olivat mukana käynnistämässä edellisessä luvussa kuvattua arvosta käytyä keskustelua.

---

143 Axel Weipert (2023) *The Second Revolution: The Council Movement in Berlin 1919-20*. Leiden: Brill, s. 10.

144 [Kääntäjän huomio] Mattickin isä oli neuvostojen kommunismin keskeinen teoreetikko Paul Mattick Sr. (1904-1981). Hän syntyi Saksassa, jossa hän osallistui Saksan vallankumoukseen vuosina 1918-1919. Myöhemmin Mattick Sr. muutti Yhdysvaltoihin, jossa hän osallistui neuvostojen kommunismille keskeisen *International Council Correspondence -lehden ja myöhemmin Living Marxism*) toimitukseen.

Neuvostojen kommunismin elpyminen pohjasi kuitenkin melko tuntemattomiin, toisen maailman sodan loppuun juontuviin virtauksiin, jotka toivat sen teoriaan uusia aineksia ja joissa alettiin tunnistaa sen korjaamista vaativia sodanjälkeisen kapitalismin kehityskulkuja. Keskeisessä osassa tässä tarinassa ovat trotskilaisuudesta tai virallisesta kommunismista irtautuneet toisinajattelijat, kuten C. L. R. James ja Raja Dunajevskaja Yhdysvalloissa, Cornelius Castoriadis ja Claude Lefort Ranskassa sekä Mario Trontin ja Raniero Panzierin kaltaisten hahmojen ympärille kokoontunut *Quaderno Rossi* -julkaisusta vastannut ryhmä Italiassa.[145]

Kaikki nämä ryhmät lisäsivät neuvoston käsitteeseen jotain uutta ja tälle sodanjälkeiselle aikakaudelle leimallista. Niitä yhdisti työläistiedustelun teeman uudelleenlöytäminen. Työläistiedustelu oli työläisten itsenäisen toiminnan ja itsejärjestäytymisen epistemologinen vastine. Se puki itsejärjestäytymisen sanoiksi viedäkseen sitä pidemmälle ja kommunikoidakseen erilaisia taktiikoita ja menetelmiä muille työläisille. Keskeinen teksti oli *The American Worker*, jonka autotehtaalla työskentelevä Phil Singer kirjoitti yhdessä Grace Leen kanssa. Sen julkaisi Jamesin ja Dunajevskajan johtama Johnson-Forest Tendency, joka teoretisoi itsensä ulos Trotskin Neljännestä internationaalista.[146] Toisen maailmansodan jälkeen poliittiseen elämään palanneen Amadeo Bordigan ja monen muun tavoin C. L. R. James uskoi, että uusi aikakausi proletariaatin hyökkäyksessä oli alkanut. Hän piti sodan loppua uuden vallankumouksellisen tapahtumasarjan alkuna ja näki jo käynnistyneessä valtavassa lakkoaallossa sen ensiaskeleet. Muutettuaan Englannista Yhdysvaltoihin vuonna 1938 James oli asettunut Detroitiin ja luonut sieltä käsin yhteyksiä etenkin mustiin ja naispuolisiin työläisiin, joiden näkymät olivat parantuneet sodanaikaisen työvoimapulan aikana. Työvoimapula sekoitti rotuperustaista

145 Nämä eivät ole missään nimessä ainoat tähän elvyttämiseen osallistuneet hahmot. Heidän lisäkseen on syytä mainita myös Marc Chirikin ryhmä Union Communiste sekä Serge Bricanerin ja Maximilien Rubelin ryhmät, joissa toimivat monet Grandizo Munisin kaltaiset entiset POUMilaiset. Näillä jälkimmäisillä oli myös henkilökohtaisia yhteyksiä GIKissä toimineeseen Henk Canne-Meijeriin, minkä vuoksi he ovat tärkeitä linkkejä ennen toista maailmansotaa ja sen jälkeen toimineiden neuvostojen kommunistien välillä. Toinen lähde ranskalaisten työläistiedustelua koskevaan kiinnostukseen voidaan löytää Rubelin uudelleenjulkaisemasta Marxin tekstistä ”Enquête ouvrière” teoksessa Maximilien Rubel (1971) *Karl Marx. Essai de biographie intellectuelle*. Paris: M. Riviere.

146 Paul Romano & Ria Stone (1972) *The American Worker*. Detroit: Bewick.

työnjakoa, mitä Jamesin ystävä, Chester Himes, kronikoi merkittävässä, mustasta työläisestä sodanjälkeisessä laivanrakennusteollisuudessa kertovassa romaanissaan *If He Hollers Let Him Go*. Ammattiliitot ja puolueet olivat hillinneet työläisten radikaaleja otteita vastineeksi palkkasopimuksista ja syytteistä vapauttamisista. Tämä oli ajanut vastarintaa maan alle, mutta myös vienyt pohjaa itse näiltä organisaatioilta. Sota teki niiden ohjelmista lopun ja vapautti uusien työtaisteluiden tulvan, minkä perusteella James ja hänen kumppaninsa odottivat vuosien 1917-23 kaltaista vallankumouksellista hyökkäystä, johon tällä kertaa ryhdyttäisiin vastustaen myös yhteistyöhaluisia ammattiliittoja. Toisin kuin edeltävällä aikakaudella, vallankumousaalto nousisi nyt etujoukkopuolueista erillään ja jopa niitä vastaan. Jamesin näkökulmasta näiden puolueiden työ oli tehty loppuun. Hän ajatteli Karl Kautskyn ja Leninin olleen aikanaan oikeassa siinä, että proletariaatti tarvitsi puolueen koulutusta. Nyt tutkinto oli kuitenkin suoritettu. Vuonna 1938 James oli vielä Yhdysvaltoihin tultuaan käynyt tapaamassa Trotskia Meksikossa, mutta paljon oli ehtinyt muuttua, kun hän vuonna 1947 irtautui trotskilaisuudesta. Vuonna 1938 James oli puhunut työläisten itsejärjestäytymisestä ”suunnitelmatalouden kouluna”, jossa ”proletariaatti valmistautuu kansallistetun teollisuuden suoraa hallintaa varten hetken lopulta koittaessa”. Vuonna 1947 hän sen sijaan kirjoitti hetken koittaneen:

> *Työläisten ei enää tarvitse tunkeutua yhdellekään kapitalistisen talouden lähteistä. Joissakin maailman tärkeimmistä maista kapitalistisen talouden perikato ja rosvous ovat työläisille avoimia salaisuuksia. Työläisten on otettava tuotanto hallintaansa suistamalla se suunnitelmallisesti raiteilta. Vain näin rappeutunut kansallistettu talous voitaisiin jälleenrakentaa.*[147]

Jamesin näkökulmasta työläiset eivät tarvinneet enää edes KAPD:n kaltaista kehystä. Työläisillä oli jo kaikki tarvittava hallussaan, vaikkakin piilevästi ja ehkä palasiksi särkyneenä. Kommunistien tehtävänä oli näin katalysoida itsejärjestäytymistä ja tehdä olemassa olevista järjestäytymisen muodoista itsetietoisempia kokoamalla yhteen ja tekemällä näkyväksi tapoja, joilla proletariaatti jo hiljaisesti hallitsi tuotantoa. Siinä missä Työväenpuolueen tai Sosialistisen työväenpuolueen trotskilaiset aktivistit pyrkivät uudelleenorganisoimaan työläisiä stalinistisessa CIO:ssa (Congress of Industrial Organiza-

147 J. R. Johnson (1947) *The Invading Socialist Society*. New York: Johnson-Forest Tendency.

tions) ja muissa ammattiliitoissa, Jamesin näkemys oli, että työläiset hyödynsivät näitä järjestöjä omiin tavoitteisiinsa. Niinpä ammattiliittojen ja virallisten kommunistipuolueiden kaaduttua James totesi paradoksaalisesti, että ”ei ole enää mitään organisoitavaa – – Organisaatiot tuntemassamme muodossa ovat tulleet tiensä päähän.”[148] Työläiset olivat jo valmiiksi järjestäytyneitä – heidät piti vain tehdä siitä tietoisiksi. Tämä päämäärä mielessään Johnson-Forest Tendency julkaisi muun muassa tekstit *American Worker*, *Indignant Heart: A Black Worker's Journal* ja *A Woman's Place*, joissa tarkasteltiin työläisten, mustien työläisten ja naisten asemaa kehittyneessä kapitalistisessa yhteiskunnassa. Niissä ei ainoastaan käsitelty kyseisiä ryhmiä, vaan ne olivat ryhmien edustajien itsensä kirjoittamia ja heidän vallankumouksellisen tietoisuutensa ilmauksia. Ensiksi mainittu yhdisti Phil Singerin huomiot ja pohdinnat tehdastyöstä Grace Leen tuottamaan teoreettiseen avaruuteen. Johnson-Forest Tendencyn julkaisemissa teksteissä tiedustelu ja analyysi jäivät kuitenkin vajavaisiksi, sillä kuten Asad Haider ja Salar Mohandesi huomauttavat esseessään työläistiedustelun historiasta, niissä tehtiin järjestelmällisen tarkastelun sijaan pikemminkin yleistyksiä yksilöllisistä tapauksista.[149] Syynä tähän oli, ettei tekstien ensisijainen tavoite ollut tiedontuotannossa vaan itsetietoisuuden kehittämisessä. Uusien urien raivaamisen sijaan ne olivat pikemminkin taisteluhuutoja. Organisoimisen tavoin myös tiedustelun aika oli ohi.

Työväenluokan odotettu hyökkäys ei kuitenkaan toteutunut. Sodanjälkeinen lakkoaalto murtui antikommunismin lisäksi kommunistien itsensä hengettömäksi jääneen toiminnan takia. Jamesin ja hänen ryhmänsä kaipaamia liittolaisia alkoi ilmaantua vasta 1960-luvulla ensin kansalaisoikeus- ja sen jälkeen Black Power -liikkeessä. Tuolloin James oli kuitenkin jo karkotettu Yhdysvalloista, ja vaikka ryhmät, kuten Sojourner Truth Organization ja League of Black Revolutionary Workers, ammensivat hänen ajattelustaan, ajan henki kehittyi toiseen suuntaan.[150] Kansainvälisesti Jamesin ryhmän kestävin saavutus oli, että se toimi innoittajana sille, mitä alettiin kutsua ”työläistiedusteluksi”.

148 C. L. R. James (1980) *Notes on Dialectics: Hegel, Marx, Lenin*. London: Allison & Busby, s. 117.

149 Asad Haider & Salar Mohandesi (2013) ”Workers' Inquiry: A Genealogy”. *Viewpoint Magazine*. 3. September 27. https://viewpointmag.com/2013/09/27/workers-inquiry-a-genealogy/

150 James palasi Yhdysvaltoihin opettamaan vuonna 1968 Federal City Collegeen Washington DC:ssä, mutta tämä ei näytä vahvistaneen hänen vaikutusvaltaansa Yhdysvaltain uuden vasemmiston piirissä.

The American Worker sai jäljittelijöitä Ranskassa ja Italiassa, mutta nämä myös tunnistivat tärkeällä tavalla sen heikkouksia ja pyrkivät omassa työssään enempään kuin pelkkään olosuhteiden todistamiseen. Ranskassa maanpaossa ollessaan James tapasi Socialisme ou Barbarien jäseniä, jotka olivat hänen laillaan irtautuneet kansainvälisen trotskilaisuuden leiristä ja suunnittelivat paljon kunnianhimoisempaa työläiskirjoittamisen projektia. He valmistelivat *Tribune Ouvrière* -nimisen työläislehden julkaisemista Renault'n valtavalla Billancourtin autotehtaalla, joka oli tuohon aikaan Ranskan merkittävin teollinen keskus ja ranskalaisen kapitalismin linnake. Nämä ranskalaiset suhtautuivat paljon vakavammin kysymykseen, miten tällainen julkaisu olisi toteutettava, jotta se paitsi käsittelisi sisällöllisesti myös syntyisi muodollisesti työläisten omasta aktiivisuudesta. Tämän vuoksi heidän kätensä olivat kuitenkin sidotummat. Myöhemmin Italiassa *Quaderni Rossi* -julkaisu osallistui leninismin systemaattiseen uudelleenajatteluun työläisten itsenäisen aktiivisuuden näkökulmasta, ja Romano Alquati tarttui työläistiedustelun teemaan kehitellen sitä hienovaraisesti ja yksityiskohtaisesti uusiin suuntiin. Tästä alkanut kirjoitusperinne elää vielä nykyäänkin.

Amerikkalaisten ja ranskalaisten erot kumpusivat heidän täysin erilaisesta suhtautumisestaan työläistovereihinsa. Hegeliläisen Jamesin avainkäsite oli ”tietoisuus”, kun taas fenomenologiasta ja etenkin Maurice Merleu-Pontyn työstä vaikutteita ottaneelle Socialisme ou Barbarie -ryhmälle se vastaavasti oli ”kokemus”. Esimerkiksi voidaan nostaa Claude Lefortin essee ”L'expérience prolétarienne”, jossa tämä vaatii työläisten itsensä toteuttamaa tiedustelua. Siinä objektiivista työprosessia lähestyttäisiin sisältä käsin työläisten subjektiivisesta näkökulmasta. Toisin kuin James, Lefort ei ajatellut tämän tiedusteluprosessin paljastavan valmiiksi vallankumouksellista subjektiivisuutta, vaan piti itse prosessia vallankumouksellisena ja tällaista subjektiivisuutta voimistavana. Proletariaatilla oli kokemustensa synnyttämää hiljaista tietoa, ja tiedusteluprosessin tuli tarjota sille ”mahdollisuus formalisoida, koota yhteen ja todella kohdata tietoa, jonka se tähän saakka on lähinnä 'tuntenut' epämääräisesti ja fragmentaarisena.”[151] Tämä tarkoitti, että Socialisme ou Barbarie -ryhmän oli pohdittava näiden kirjoitusten sisällön lisäksi myös niiden julkaisumuotoa – toisin sanoen paitsi kirjoitustapaa myös tuo-

151 Claude Lefort (2013) ”Proletarian Experience (1952)”. *Viewpoint Magazine*. 3. September 26. https://viewpointmag.com/2013/09/26/proletarian-experience/

tannollisia ja yhteiskunnallisia suhteita, joiden välityksellä niitä tuotettaisiin ja levitettäisiin.

Tribune Ouvrière oli syntynyt alun perin erään laittoman lakon ytimessä Billancourtin tehtaalla vuonna 1947. Socialisme ou Barbarie -ryhmän jäseniä liittyi sen toimituskuntaan, ja he yrittivät tehdä siitä alustan työläistiedustelulle. Tämä jäi kuitenkin pitkälti aikomuksen tasolle, sillä lehden alkuperäinen toimituskunta säilytti osan vaikutusvallastaan ja käytti sitä edelleen leninistisen puoluejulkaisun tapaan välineenä, jolla työläisten aktiivisen vähemmistön oli tarkoitus kouluttaa ja johtaa enemmistöä sekä muovata sen mielipiteitä. Daniel Mothé avasi aitoon itsejärjestäytymiseen perustuvan työläiskirjoituksen haasteita: ”Miten työväenluokan kykyä hallita voitaisiin kehittää? Juuri tähän kysymykseen työläisjulkaisun olisi vastattava, eikä vain sisällöllään, vaan koko toteutuksellaan ja toimintatavallaan. Toisin sanoen sen itsensä pitäisi olla työläisten pyörittämä.”[152]

Todellisen työläisjulkaisun tuli olla väline, jolla tätä työläisten kykyä itsehallintoon kehitettäisiin. Sen toteutuksesta piti enenevässä määrin tulla niin sisällöltään kuin muodoltaankin proletariaatilta puuttuva kommunistisen järjestäytymisen ”kehys”. Tässä kehyksellä ei kuitenkaan tarkoiteta dokumenttia, tietokoneohjelmaa tai mitään vastaavaa konkreettista asiaa, vaan pikemminkin julkaisun välityksellä tapahtuvaa proletaarisen itsetietoisuuden kehittymistä itseään. Julkaisun tuli siis samanaikaisesti kehittää itsehallinnon kykyä ja olla tapa, jolla se toteutuisi. Ei pitänyt kuitenkaan Jamesin tavoin olettaa, että tätä kykyä oli vielä olemassa.

Sekä *Tribune Ouvrièren* toimituksen että Socialisme ou Barbarien jäsenet lähestyivät työläistiedustelua monin tavoin. Osan asenne oli ”anarkistinen” ja lähempänä Jamesia, eivätkä he uskoneet militanttitoimittajien ja työläiskirjoittajien väliseen dialektiikkaan. Toiset halusivat käyttää lehteä yksinkertaisesti agitoinnin ja työläisten organisoimisen välineenä. Algerian sodan ja de Gaullen vuoden 1958 vallankaappauksen yhteydessä ryhmäkunnat käytännössä erkanivat kokonaan. Claude Lefort ja joukko muita lähtivät ja perustivat ryhmän Informations et Correspondances Ouvrières (ICO) muiden muassa neuvostojen kommunisti Henri Simonin kanssa.[153] Vaikka ICO:n julkaisuissa puhutaan yleensä abstraktisti itsehallinnosta neuvostojen sijaan, ryhmällä oli keskeinen

152 Daniel Mothé (2013) ”The Problem of the Workers’ Paper (1955)”. *Viewpoint Magazian*. 3. September 26. https://viewpointmag.com/2013/09/26/the-problem-of-the-workers-paper/

rooli neuvostojen kommunismin elpymisessä. ICO oli järjestön sijaan pikemminkin verkosto, jossa jokainen jäsen säilytti autonomiansa. Vuoden 1968 jälkeen se paisui uusista jäsenistä, mutta koska tulijat olivat pääosin opiskelijoita, se samalla menetti mahdollisuutensa toimia työläistiedustelun alustana. Monet ICO:ta seuranneet ryhmät, kuten Échanges et Mouvement, kannattivat avoimesti neuvostojen kommunismia.

Jamesin ryhmä oli ajatellut, että työläisten itsejärjestäytymistä tapahtui jo. Oli vain tiedettävä, mistä etsiä. Socialisme ou Barbarie taas hahmotteli militanttien ja itsejärjestäytyvien työläisten dialektiikkaa. ICO:ssa sen sijaan oltiin huolissaan, että militanttien väliintulo pilaisi työväenluokan ratkaisevan spontaaniuden. Nämä asenteet saattavat jossain määrin heijastella ryhmien historiallisia hetkiä eli vuosia 1947, 1952 ja 1958. Monien kommunistien tavoin James oli odottanut proletariaatin aktivoituvan sodan jälkeen, ja silloinen lakkoaalto oli näyttänyt vallankumouksellisen prosessin ensiaskelilta. 1950-luvulla ilmapiiri oli selvemmin vastavallankumouksellinen. ”Tietoisuuden” käsite vaihtui ”kokemukseksi” ja ”itseilmaisu” ”tiedusteluksi”. Tiedustelu oli jatketta kommunistisen vasemmiston teorialle, jonka tarkoitus oli tuottaa kommunismia omasta alkuperäisestä kontekstistaan irrallaan, sitten kun vallankumouksellinen tilanne joskus lopulta koittaisi. Esimerkiksi tehdasryhmien teoriassa ei ollut koskaan ollut kysymys siitä, miten luokan tietoisuutta pitäisi kehittää tai mitata, vaan jo valmiiksi vallankumouksellisen tietoisuuden voimistamisesta. 1950-luvun hiljaisuudessa vallankumouksellisten näköalojen puute kuitenkin osoitti käytännössä, että oli epäselvää, mitä kommunistien tulisi tehdä aikana, joka ei ole vallankumouksellinen. ICO:n vastaus oli melko vakuuttava: luoda resonansseja, verkostoja ja yhteydenpitoa luokan vallankumouksellisimpien jäsenten kesken, kuulostella tarkasti luokkakonfliktin lähteitä, seurata luokkataistelun uusia ääriviivoja sekä ennakoida hahmoa, jonka proletariaatin tuleva itsenäinen aktiivisuus ottaisi.

Sitoutuminen itsejärjestäytymiseen ajoi kuitenkin joitakin militantteja päätelmään, että heidän olisi lakkautettava toimintansa välittömästi, ja että neuvostojen kommunismia ajava puolue tai järjestö oli vallankumouksellisen ajan ulkopuolella käsitteenä ristiriitainen. Mikäli militanttien ja asialle omistautuneiden intellektuellien toiminta saattoi olla tehottoman lisäksi haitallista, oli ehkä jonkin tekemisen sijaan parempi olla tekemät-

153 Henri Simon (2006) ”1958-1998: Communism in France: Socialisme ou Barbarie, ICO and Echanges”. *Libcom.org.* https://libcom.org/article/1958-1998-communism-france-socialisme-ou-barbarie-ico-and-echanges

tä mitään. Toisessa ääripäässä vaihtoehtona tälle itsensä häivyttämiselle, oli pyrkimys toimia etujoukkona ja ottaa johtoasema, agitoida ja politisoida. Socialisme ou Barbarie jäljellä olevat jäsenet toimivat yhä näin, ja ICO:n oli pakko vastata siihen. Guy Debord liittyi vuonna 1960 Socialisme ou Barbarien poliittisesta kamppailusta vastaavaan Pouvoir Ouvrier -jaostoon. Tuona aikana hän pohti muiden situationistien kanssa uudelleen suhdettaan etujoukkotoimintaan ja muodosti vallankumouksesta ja kommunismista näkemyksen, jonka keskiössä oli työläisneuvosto. Socialisme ou Barbariessa hän kohtasi kuitenkin ryhmän, jonka teoria oli ristiriidassa sen käytännön kanssa. Castoriadis oli kehittänyt luokkayhteiskunnan mallia, joka sopisi sekä Neuvostoliittoon että Ranskaan – todella olemassa olevaan sosialismiin ja todella olemassa olevaan kapitalismiin. Sen lähtökohtana oli johtajan (tai kapitalistin) ja toteuttajan (tai työläisen) yhteiskunnallinen suhde. Debord huomasi kuitenkin Castoriadiksen ryhmässä aivan vastaavan työnjaon useimpien jäsenten hännystellessä yhtä tai toista intellektuellijohtajaa: ”Yhteiskunnallinen jako johtajiin ja toteuttajiin – – nähdään myös ’esiintyjien’ ja sivustaseuraajien suhteessa, joka on sen luonnollinen seuraus.”[154] Debord esitti tämän kritiikin erokirjeessään, jossa teki tosin samalla selväksi, ettei kannattanut myöskään lefortilaista lähestymistapaa. Hän näki vallankumouksilla ryhmillä yhä jonkinlaisen tapahtumiin sekaantujan roolin, vaikka painottikin, että niiden olisi toiminnassaan suoraan lakkautettava jako johtajiin ja johdettuihin.

Situationistinen internationaali oli joka tapauksessa näiden vasemmistokommunististen ajatusten perillinen. Socialisme ou Barbarie -ryhmältä se omaksui paitsi valtiokapitalismin kritiikin, myös vankan sitoutumisen työväenluokan neuvostomuotoiseen itsejärjestäytymiseen. James sekä merkit Yhdysvalloissa ja muualla synnyttivät situationisteissa tunteen, että kapina oli lähes käsillä, että itsejärjestäytymistä tapahtui monien huomaamatta kaikkialla, ja että proletariaatti oli jo intuitiivisesti tietoinen uudistuneesta tehtävästään. Vapauduttuaan näin työläisten tietoisuuden kehittämisen ja välittömän organisoinnin taakasta, Situationistisesta internationaalista saattoi kehittyä teoreettinen ja asioihin ulkopuolelta puuttuva elin vailla varsinaisia seuraajia. Se keskittyi kokeiluihin, analyysiin, suoraan toimintaan ja spekulointiin. Situationistit ymmärsivät itsensä katalyyttiseksi välineeksi laajemmassa joukkojen itsejärjestäytymisen prosessissa. Tätä roo-

154 Guy Debord (1961) ”Letter from Guy Debord to the Participants in the National Conference of *Pouvoir Ovrier*”. *notbored.org.* https://notbored.org/debord-5May1961.html

lia he painottivat siksi, että ryhmän oli tarkoitus lakkauttaa itsensä kapinan edetessä ja välittömän kommunistisen itsejärjestäytymisen tehdessä johtavasta puolueesta tarpeettoman. Situationistien lähestymistapa tulee hyvin lähelle Jan Appelin alkuperäistä visiota Hempel-puheessa ja *Grundprinzipienissa*. Vaikka situationistit eivät ajatelleetkaan, että heillä oli hallussaan vallankumouksen täsmällistä kehystä, he pitivät siitä yllä käsitystä, jonka tarkoitus oli sulauttaa marxismi ja anarkismi toisiinsa, ja jonka keskiössä oli neuvosto työpaikkojen rajat ylittävänä ”yleisen itsehallinnon” välineenä.

Ryhmän optimismi palveli sen tavoitteita ja teki sen ainutlaatuisen herkäksi epäjärjestyksen merkeille ja proletariaatin kapinoille niin todennäköisissä kuin ennalta-arvaamattomissakin paikoissa. Niinpä he kykenivät ennakoimaan sekä teoriassa että käytännössä vuoden 1968 maailmanlaajuisia tapahtumia. Situationistit luopuivat väliintuloista kulttuurin ja taiteen kentällä yhtäältä Socialisme ou Barbarie -ryhmän vaikutuksesta, toisaalta koska kypsän kapitalismin oloissa heidän kokeilunsa epäonnistuivat systemaattisesti. Hyvin pian he koettelivat olemassa olevan kommunistisen teorian rajoja. Jo vuoden 1962 esseessään ”Les mauvais jours finiront”, jossa viitataan sekä Correspondence Publishing Committeehin että Socialisme ou Barbariehin, he lukivat verrattain vähäisistä työläiskapinoiden teelehdistä logiikan, jonka mukaisesti tulevan aikakauden kamppailut enemmän tai vähemmän rakentuivat. He ennakoivat hyökkäysten kohdistuvan paitsi tuotantokoneistoon myös kulutuksen, liikenteen, kommunikaation ja informaation järjestelmiin – eli kehittyneen teollisen kapitalismin hermokeskuksiin.[155] Tässä tekstissä he keskittyvät pelkästään työläisten toimintaan (sivuuttaen muualla käsittelemänsä nuorison) ja toteavat, etteivät työläiset enää kamppailleet nimenomaisesti työolosuhteitaan, vaan myös ”kulutuskoneistoa” vastaan.

Kyseisessä esseessä situationistit vertaavat Appelin tapaan vanhaa ja uutta työväenliikettä. Essee alkaa kuvauksella eurooppalaisesta yhteiskunnasta ”televisioituna Helsingörin linnana, jonka poliittiset usvat hälvenevät heti, kun työläisneuvostoja perustetaan, ja niin pitkäksi aikaa, kuin ne hallitsevat.” Työläisten itsejärjestäytymisen muodot, joita esseessä käsitellään, liittyvät kuitenkin vain toisinaan työolosuhteisiin.[156] Kun essee juhlistaa kaivostyöläisiä, jotka tuhosivat kollegoidensa autoja, sanomalehden toimi-

155 Situationist International (2006) ”The Bad Days Will End”. Teoksessa Ken Knabb (toim.) *Situationist International Anthology*. Berkeley, CA: Bureau of Public Secrets, s. 107-114.

156 Sama, s. 107.

tuksen sabotaasia osana yleislakkoa ja tehdastyöläisten mellakointia napolilaisella tehtaalla, se kuvaa yksityiskohtaisesti siirtymää pois tuotannosta ainoana kamppailun tilana. Uuden taistelut kohdistuivat myös kulutukseen ja jakeluun. Kirjoituksessa kyseenalaistetaan kulutusyhteiskunnan näennäiset tyydytykset ja lauletaan samalla kuriin ja velvollisuuteen perustuvan poliittisen ”militantismin” joutsenlaulua. Näin se avaa uuden riehakkaan politiikan kauden, jonka ”uudenlaiset vallankumoukselliset yhdessä toimimisen muodot tulevat – – katkaisemaan siteensä vanhaan maailmaan sallimalla ja vaatimalla jäsentensä aitoa ja luovaa osallistumista.” Situationistit siirsivät avantgardetaiteesta kommunistiseen teoriaan uuden ajatuksen, että vallankumouksellisten tulisi toiminnassaan ennakoida vallankumouksen jälkeisen ajan elämänmuotoja. Jos vallankumous kaiken muun ohella tarkoittaisi ihmisen luovien kykyjen vapautumista, vallankumouksellisten olisi oltava luovalla tavalla vapaita jo ennen vallankumousta ja sen aikana. Tämän seurauksena:

> *Vanhan politiikan perustavan (eikä ainoastaan hetkellisen) epäonnistumisen tunnistavat ryhmät voivat väittää olevansa osa ajan hermolla olevaa avantgardea vain, jos ne kykenevät näyttämään esimerkkiä uudesta elämäntavasta ja intohimosta. Tässä vaatimuksessa ei ole mitään utopistista, ja se oli jatkuvasti olemassa jo perinteisen työväenliikkeen noustessa. Emme kuitenkaan usko, että tulevalla aikakaudella tämä 1800-luvun pyrkimys pelkästään pysyy totena, vaan että se tulee menemään paljon aiempaa pidemmälle. Muuten nämä militantit muodostaisivat pelkkiä tylsiä propagandayhteisöjä, joiden melko oikeita perusajatuksia kukaan ei käytännössä kuuntelisi. Yksipuolinen ja spektakulaarinen vallankumouksellisten ajatusten välittäminen – tapahtuipa se järjestöjen sisällä tai suuntautuipa ulospäin – on menettänyt kaikki mahdollisuutensa vaikuttaa spektaakkelin yhteiskunnassa, joka samanaikaisesti järjestää aivan toisenlaista spektaakkelia ja sairastuttaa kaikki spektaakkelit kuvotuksen aineksilla. Militanttien erikoistunut propaganda ei ole ajankohtaista eikä hedelmällistä tilanteessa, jossa joukkojen on käytävä todellisia kamppailuja.*[157]

157 Sama, s. 112,

Näin Situationistinen internationaali lisäsi vasemmistokommunismin ja neuvostojen kommunismin perinteeseen jotain uutta, mikä oikeastaan muistuttaa Kropotkinin ja Malatestan anarkistista kommunismia. Tämä suuntaus oli jo korostanut jatkuvuutta anarkistisissa periaatteissa kapitalismin aikana ja sen jälkeen ja häivyttänyt näin rajaa kapitalismin ajan anarkistisen järjestäytymisen ja todellisen anarkismin ja sosialismin välillä. Myös Appelin ja KAPD:n kuvitelmissa puolue oli ollut ”ydin”, jonka ympärillä jokainen yksilö voisi toimia autonomisesti mutta tiettyjen periaatteiden mukaan, ja joka loisi kehyksen kommunistiselle itsejärjestäytymiselle. He eivät kuitenkaan välttämättä ajatelleet tällaisten ryhmien etiikan ennakoivan kommunistista elämäntapaa. KAPD ei asettanut elämäntapaa koskevia vaatimuksia jäsenilleen, vaikka sen aseistetut joukot toteuttivatkin karkeaa tasa-arvoa. Debord hyväksyi Appelin ajatuksen puolueen katalysoivasta roolista, mutta situationisteille kehyksen, jonka KAPD sisällytti doktriiniin, oli näyttävä pikemminkin proletaarien teoissa ja eleissä. Teoria sisältyi proletaariseen käytäntöön, joka viesti sitä suoraan. Siksi kommunismin pohjapiirros oli luettavissa kapinoivan proletaarisen nuorison sabotaaseista, kieltäytymisistä ja omaisuuden haltuunotoista, kun se omalaatuisilla tavoilla käytti hyväkseen sodanjälkeisen yhteiskunnan ylenpalttisuutta. Tämä tarkoitti, että vaikka työläiset ja työläisneuvostot olivatkin situationistien vision keskiössä, he näkivät työpaikan sijaan koko yhteiskunnan kommunismin kehityksen laboratoriona. He lisäsivät Socialisme ou Barbarien työläistiedusteluihin laajemman, tehtaiden ulkopuolelle ulottuvan kentän ja etsivät uusia järjestäytymisen muotoja ja uusia taktiikoita ympäri maailmaa, yleisesti proletariaatin, eivät vain työläisten toiminnasta. Erityisen herkkiä he olivat nuorten, usein pelkiksi rikollisiksi leimattujen ja rodullistettujen proletaarien toiminnan muodoille. Situationistien yhteydet työväenluokkaan olivat hatarat, joten he saattoivat vain tutkia, mitä proletaarit tekivät. Heille riitti raportointi, eikä heillä ollut käyttöä Lefortin fenomenologialle. Proletaarien ajatukset voitiin nähdä heidän käytännöissään, ja situationistit tunnistivatkin ensimmäisten joukossa ilmiön, jota Mario Tronti ja muut kutsuivat myöhemmin ”kieltäytymisen strategiaksi” tai ”työstä kieltäytymiseksi” – vihamielisyyden työtä kohtaan ja halun välittömään, luovaan täyttymykseen, mikä ilmeni esimerkiksi vandalismina, sabotaasina ja mellakointina.[158] Se teki proletaarisesta kamppailusta eräänlaista riehaa jopa – ja kenties erityisesti – sen ollessa väkivaltaista.

158 Mario Tronti (2019) *Workers and Capital.* New York: Verso, s. 241-262.

Kuten edellä todettiin, situationistinen teoria ennakoi monia piirteitä vuoden 1968 kansainvälisissä ja etenkin Ranskan toukokuun tapahtumissa. Häilyvänä muutaman hengen ryhmänä situationisteilla oli varsinaisissa tapahtumissa vain vähäinen merkitys, joka pitkälti juontui heidän vaikutukseensa maaliskuun 22. päivän liikkeeseen Strasbourgissa sekä Mustapha Khayatin pamflettiin *De la misère en milieu étudiant*. Heillä oli kuitenkin valtaisa osa ideologisissa kiteytyksissä, joiden välityksellä toukokuun tapahtumat ymmärrettiin, ja siten heidän panoksensa ajan ja liikkeen kieleen, teoriaan ja visuaaliseen kulttuuriin oli lopulta erittäin syvällinen. Ihmiset lukivat seiniltä situationistien iskulauseita ja omaksuivat heidän asenteitaan ja eleitään ilman, että olivat lukeneet kenties yhtäkään heidän tekstiään. Tämän seurauksena neuvostojen kommunismi kasvatti huomattavasti teoreettista vetovoimaansa toukokuun jälkeen, ja voitiin jopa alkaa puhua ”ultravasemmistolaisesta” miljööstä, joka Situationistiselta internationaalilta ja Socialisme ou Barbarielta epämääräisiä vaikutteita saaneena haki aikaansa sopivaa teoriaa. Tavallaan ”neuvostojen kommunismi” on tämän laajan ultravasemmiston elpymisen tuottama jälkikäteinen rekonstruktio – vuosi 1918 nähtynä vuodesta 1968 käsin.

Tämä on tietenkin linjassa sen kanssa, miten Appelin ja Mattickin kaltaiset neuvostojen kommunistit suhtautuivat teoriaan. Kuten muistamme, teoria neuvostosta oli historian tuote, ja se selvensi asioita, joita vallankumouksellinen proletariaatti vähintään intuitiivisesti teki jo itsenäisesti. Palaaminen neuvoston teoriaan olisi ollut merkityksetöntä ilman neuvostojen kaltaisia käytäntöjä, mitä nämä sitten olivatkaan. Niitä historia kyllä tarjosi. Nikita Hruštšovin salainen puhe vuonna 1956 avasi mahdollisuuden kritisoida Stalinia virallisen kommunismin sisällä. Myöhemmin samana vuonna seurasi Unkarin vallankumous, jossa työläisneuvostot julistivat yleislakkoja ja ottivat talouden hallintaansa ennen kuin Neuvostoliiton armeijan murskasi ne. Myös Kiinan kulttuurivallankumous – josta oli saatavilla hyvin vähän todellista tietoa mutta sitäkin enemmän vääristelyä – näytti komiteoineen, neuvostoineen, puolisotilaallisine joukkoineen ja kommuuneineen antavan viitteitä kommunistisen puolueen byrokratiaa vastaan nousevan itsenäisen vallankumouksellisen aktiivisuuden aikakaudesta.

Alkuun vuosi 1968 näytti olevan tämän tapahtumasarjan kaiku rautaesiripun toisella puolen. Kun tehdasvaltaukset toukokuun puolivälissä levisivät, Situationistinen internationaali asettui vallattuun Sorbonnen yliopistoon ja perusti neuvoston valtausten ylläpitämiseksi. Se yllytti muodostamaan työläisneuvostoja, jotka voisivat katkoa työläis-

ten siteet ammattiliittoihin, aseistaa heidät ja alkaa toteuttaa vallankumouksen vaatimia tehtäviä. Tällaisen pohjaneuvoston olemassaolo – aivan kuten työläisten ja opiskelijoiden toimintakomiteat Sorbonnen vallatulla Cencier-kampuksella, jossa ultravasemmiston jokainen haara oli edustettuna – kuitenkin vain alleviivasi sitä, ettei vallatuissa tehtaissa ollut todellisia työläisneuvostoja. Huomattuaan, ettei tehdasvaltauksia ollut mahdollista pysäyttää, ammattiliitot onnistuivat tekemään itsestään valtausten edustajia. Jälkikäteen voidaan todeta tämän onnistuneen vain, koska toisin kuin Saksassa 1918 työläiset eivät kyenneet tai tahtoneet perustaa ruohonjuuritason organisaatioita niiden vastustamiseksi. Luokan epävarmuus johtui osittain siitä, että kapina sai alkunsa yliopistosta, mutta sen taustalla oli laajemmin myös ”erottamisen kritiikki”, jonka tavoitteena oli – joskus hyvin voluntaristisesti – poistaa kaikki jakolinjat, jotka estivät proletariaattia yhdistymästä. Niihin lukeutuivat työnjako yliopistojen ja tehtaiden sekä henkisen ja fyysisen työn välillä mutta myös jako maahanmuuttajien ja ranskalaisten työläisten sekä Ranskan kommunistisen puoleen ja kansainvälisen kommunistisen liikkeen välillä. Yliopisto-opiskelijat vastustivat tenttijärjestelmiä, jotka loivat mielivaltaisia eroja heidän välilleen. Tämä oli asia, johon nuoret työntekijät, joihin itseensäkin kohdistettiin mielivaltaisia työluokituksia, pystyivät samastumaan. Työstä kieltäytyminen tarkoitti myös identiteeteistä kieltäytymistä, oli kyse työläisistä tai opiskelijoista. Yksi syy siihen, miksi työntekijät eivät järjestäytyneet tehtaissa työtehtäviensä mukaisesti, olikin, että liike vastusti tällaista eriytymistä. Aktiivisimmat proletaarit järjestäytyvät työpaikkojensa ulkopuolella esimerkiksi vallatun Cencier’n toimintakomiteoissa, joita työläiset ja opiskelijat yhdessä muodostivat.

Situationistien bolsevismin vastainen runous viritti tapahtumien taajuuden, mutta monet vastasivat erottamisen kritiikkiin ryhtymällä militanteiksi ja omistautumalla palvelemaan tai johtamaan ihmisiä intellektuelleina, kuten lukuisat maolaisuuden ja marxismi-leninismin muunnelmat edellyttivät. Militantismi oli maolaisten opiskelijaryhmien erityiskutsumus, mutta se vaikutti myös ultravasemmistoon, kuten voimme lukea Fredy Perlmanin ja Roger Gregoiren erinomaisesta Censier’n valtauksen ensikäden selostuksesta ja analyysistä.[159] Kuuluisat toimintakomiteat perustettiin, koska sen jälkeen, kun

159 Fredy Perlman & Roger Gregoire (1969) *Worker-Student Committees, France May ’68*. Detroit: Black & Red. Vaikutus kulki myös toiseen suunteen, kuten voidaan nähdä maolaisuutta ja spontaanisuutta yhdistävästä Mao-spontex -tendenssistä sekä erityisesti Gauche Proléterienne -

ammattiliitot olivat jähmettäneet tehdasvaltaukset, vallitsi laaja yhteisymmärrys tarpeesta järjestäytyä kampusten ja työpaikkojen rajojen yli. Censier'ssa Citroënin toimintakomiteaan osallistunut Perlman kertoo tyypillisestä marssista kampukselta vallatulle autotehtaalle. Yhdistyneet työläiset ja opiskelijat saivat siellä vastaansa ammattiliiton edustajia, jotka estivät heitä pääsemästä tehtaaseen ja asettuivat välittäjiksi heidän kommunikaatiossaan tehtaan työläisten kanssa. Ensimmäisenä päivänä komitea teki yhteistyötä ammattiliiton kanssa saadakseen ulkomaiset työntekijät liittymään lakkoon (osa komiteoiden jäsenistä oli maahanmuuttajia ja puhui samoja kieliä näiden työläisten kanssa). Jo samana yönä he kuitenkin tilannetta arvioituaan päättivät vetäytyä yhteistyöstä ja palata porteille. He kutsuivat työläiset yleiskokoukseen, joka edustaisi työläisiä suoraan ja organisoisi heidät liittoja vastaan.

> *Vallatut tehtaat on avattava kaikille tovereille, työläisille ja opiskelijoille, jotta he voivat tehdä päätöksiä yhdessä.*
>
> *Työläisillä ja opiskelijoilla on yhteiset tavoitteet. Yliopistot on jo hallituksesta riippumatta avattu kaikille.*
>
> *Jos kaiuttimet päättävät puolestanne ja julistavat 'meidän tekemiämme päätöksiä', miehet kaiuttimien takana eivät tee yhteistyötä kanssanne vaan manipuloivat teitä.*[160]

Ammattiliitot hiljensivät nämä kutsut ja siksi toimintakomitean oli etsittävä työläisiä näiden kotoa, työpaikan ulkopuolelta, mikä oli osoitus sen heikkoudesta, mutta avasi sille myös uusia vallan alueita.

Kohtaamme tässä arkkityyppisen tilanteen ja vuoden 1968 kieliopin asettamat raamit. Ensinnäkin meillä on joukko itsejärjestyviä työläisiä, jotka kykenevät seisauttamaan työpaikkansa mutta eivät järjestämään sitä uudelleen. Meillä on myös ammattiliitot, jotka syrjäyttävät työläiset tilanteen hallinnasta ja asettuvat edustamaan heitä työnantajien, valtion ja yleisön suuntaan tulematta oikeastaan lainkaan itse työläisten haas-

---

ryhmästä.

160 Sama, s. 26.

tamiksi. Sitten meillä on sekalainen joukko aktivisteja – intellektuelleja, opiskelijoita, työttömiä työläisiä ja lakkoilijoita muilta työpaikoilta – jotka kyllä asettuvat ammattiliittoja vastaan, mutta tehtaan porttien väärältä puolelta. Heidän vaihtoehdoikseen jäi yrittää korvata ammattiliitot ja tarjota tilalle omaa johtajuuttaan – kuten maolaiset ja marxilais-leninistiset ryhmät tekivät – tai toimia työläisten apujoukkona ja heidän itsejärjestäytymisensä tukena, kuten puolestaan Citroënin toimintakomitea pyrki tekemään. Kolmantena vaihtoehtona oli nähtävästi olla tekemättä mitään ICO:n jäsenten tapaan, jotka kokoontuivat Censier'lla omassa huoneessaan eivätkä osallistuneet toimintakomiteoihin.

Olisi tosin ollut vielä neljäskin vaihtoehto. Se oli lopettaa toimiminen Citroënin toimintakomiteassa ja keskittyä sen sijaan projekteihin, jotka olivat aktivistien oman vallan ulottuvissa ja – mikä tärkeämpää – vastasivat heidän omiin tarpeisiinsa. Tämä olisi kuitenkin edellyttänyt militantismista luopumista ja entistä kehittyneempää tarkkuutta siinä, mitä itsejärjestäytymisen "itse" tarkoitti. Ketkä oikeastaan järjestäytyivät yliopistoilla ja tehtaissa? Perlman ja Gregoire kirjoittavat, kuinka toimintakomiteat olivat ymmärtäneet opiskelijavaltausten ja koko liikkeen radikaalin sisällön väärin: "'Opiskelijat' eivät 'ottaneet haltuunsa' yliopistoja. Sorbonnessa, Censier'ssa, Nanterressa ja muualla yliopistot julistettiin yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi ja niistä tuli entisiä yliopistoja. Niiden rakennukset avattiin koko yhteiskunnalle – opiskelijoille, opettajille, työläisille – kaikille, jotka halusivat tulla."[161] Niissä järjestetyt "yleiskokoukset" siis "eivät olleet itsejärjestäytymistä siinä merkityksessä, että opiskelijat olisivat alkaneet järjestää 'omia' asioitaan", vaan yksinkertaisesti "tietyssä rakennuksessa olevien ihmisten itsejärjestäytymistä riippumatta heidän henkilökohtaisista erikoisaloistaan." Tämän ymmärtämisellä on syvällisiä seurauksia, sillä näin Citroënin tehdas ei itse asiassa olisi "yhteiskunnallisena omaisuutena" kuulunut sen enempää sen porttien sisäpuolella kuin ulkopuolellakaan oleville. Perlman ja Gregoire jäävät pohtimaan, mitä olisikaan voinut tapahtua, jos toimintakomiteat olisivat vastanneet ammattiliittojen petollisuuteen valtaamalle kansallisen radioaseman ja puhumalla työläisille radioaaltojen välityksellä. Aktivisteja pidätteli militantismin poliittinen logiikka, jonka mukaan vain radion työntekijät saattoivat iskeä radiotorneihin. Mutta kenelle nämä radiotornit todellisuudessa kuuluivat? Niiden työntekijöille vai kaikille vallankumouksellisille kommunisteille?

161 Sama, s. 71.

Perlman ja Gregoire päätyivät Censier'n valtauksen yhteydessä tekemisiin Guy Debordin ja Situationistisen internationaalin kanssa ja äskeinen kriittinen huomio aukesi heille situationistien tekstien huolellisen lukemisen myötä. Vuoden 1968 jälkeen Perlman palasi Michiganiin ja perusti Black and Red -kustantamon, joka julkaisi englanniksi Debordin, Situationistisen internationaalin ja monen tässä kirjassa mainitun ultravasemmiston teoreetikon kirjoituksia – myös Gilles Dauvén ja Francois Martinin teoksen *Eclipse and Re-emergence of the Communist Movement,* jota käsiteltiin edellisessä luvussa. Siihen sisältyvässä selonteossa Censier'n itsejärjestäytymisen rajoja arvioidaan hyvin samaan tapaan kuin Perlmanin ja Gregoiren tekstissä. Dauvén ja Martinin kirjassa niiden merkitystä kommunismin kehittymisen näkökulmasta analysoidaan kuitenkin pidemmälle.[162] Kuten Dauvé toteaa eräässä myöhemmässä kirjoituksessaan, Censier'n valtaukseen osallistuneiden ajatukset työläisdemokratiasta reittinä vapauteen osoittautuivat toukokuun tapahtumien edetessä käyttökelvottomiksi:

> *Uskoimme, että työläisneuvostot olivat keino saavuttaa jokapäiväisen elämän itsehallinto, ja kannatimme siksi työläisdemokratiaa, kunhan se vain olisi todellista (eikä siis byrokraattien tai poliitikoiden manipuloimaa). Samasta syystä kannatimme itsehallintoa, kunhan se olisi yleistettyä. Tämä oli Censier'n komiteoiden vallitseva ilmapiiri. Silmiemme edessä avautuva lakon todellisuus sai meidät kuitenkin kyseenalaistamaan uskomme.*
>
> *Monissa tehtaissa kaikki lähti siitä, että työläisten radikaali vähemmistö järjesteli työn lopettamisen kaikkien puolesta ilman muodollisia päätöksentekomekanismeja. Lakon edetessä ammattiliittojen virkailijat alkoivat järjestää kokouksia ja enemmistöäänestyksiä liikkeen vaimentamiseksi. Kollektiivisen tahdon oikeanlaisen ilmaisun, toimintaa edeltävien keskustelujen ja enemmistön vallan kaltaiset demokraattiset kriteerit olivat kuitenkin hyödyttömiä lakon käynnistymisen ymmärtämiseksi samoin kuin sen tukemiseksi. Kun vähemmistö ryhtyi toimiin, millään muodollisella mittapuulla ei voitu yksiselitteisesti osoittaa, oliko kyse enemmistön rajoittamisesta vai sittenkin yleistä tahtoa noudattavan toiminnan*

162 Jean Barrot (Gilles Dauvé) & François Martin (1974) *Eclipse and Re-emergence of the Communist Movement*. Detroit: Black & Red.

käynnistämisestä. Sama teko (esimerkiksi tehtaan ovien telkeäminen) sai erilaisia merkityksiä olosuhteista riippuen.

Useimmat meistä eivät puolustaneet työläisdemokratiaa parlamentarismin korjaamiseksi, vaan koska koimme, että itsenäisesti hallittu kamppailu oli välttämätön askel matkalla tuotannon itsehallintoon. Siksi demokratian uudelleenarviointi (omalta osaltani tutkimuksessani Venäjän epäonnistuneesta vallankumouksesta) sai meidät kyseenalaistamaan koko hallintokysymykselle yleensä annetun etusijan.[163]

Dauvé ja Martin käyttivät omista kamppailukokemuksistaan kumpuavan demokratian kritiikkinsä pohjana situationistisen teorian sijaan Amadeo Bordigan sodanjälkeisiä kirjoituksia. Bordiga oli tehnyt sosialistisessa liikkeessä esiintyvien liberaalidemokraattisten ajatusten kritiikistä keskeisen osan esitystään oikeaoppisesta marxilaisuudesta. Insinöörinä hän näki puolueen teknisenä ja funktionaalisena välineenä objektiivisen tavoitteen saavuttamiseksi – eräänlaisena mustana laatikkona. Tästä näkökulmasta merkitystä oli lopulta vain sillä, saisiko puolue aikaan vallankumouksen ja kykenisikö se tuottamaan kommunismia – ei sillä, miten tämä tapahtuisi. Puolueen tehtävä oli tuottaa ja organisoida kommunismia suoraan alkaen jostakin vallankumouksellisesta hetkestä. Keskeisintä oli tavoite, joka voitiin määritellä konkreettisesti sarjana tehtäviä, jotka liittyivät yhtäältä kapitalismin ja luokkayhteiskunnan lakkauttamiseen, toisaalta uusien yhteiskunnallisten suhteiden solmimiseen. Tämä oli Bordigalle samaan aikaan kommunismin sisältö ja puolueen funktio.

Bordiga oli tunnetusti välinpitämätön keinojen suhteen ja hänen tapansa lähestyä kommunismia päämääränä ja sisältönä johti eräänlaiseen platonismiin, johon liittyi paitsi valistuneen teknokratian kannattaminen myös keinoja kaihtamaton opportunismi. Mutta jos kommunismin ydin on vapaus, kuten Marx uskoi, sen toteuttamisen tavat eivät voi olla merkityksettömiä. Ihmiset myös kamppailevat ainoastaan sellaisen asian puolesta, joka tekee heidän elämästään parempaa, kuten Debord ymmärsi. Vuosi 1968 osoitti selvästi, ettei kommunismin teoria voi ohittaa kysymystä proletaarien motiiveista tai haluista riippumatta siitä, pyrkiikö se ilmaisemaan niitä vai vaikuttamaan niihin. Artik-

163 Gilles Dauvé (2019) *From Crisis to Communisation.* Oakland: PM Press.

kelissaan ”Sur l’ideologie de ultragauche” Dauvé lainaa Bordigalta elementtejä kritisoidakseen ultravasemmiston ja erityisesti neuvostojen kommunismin heikkouksia, mutta painottaa silti edelleen työväenluokan itsejärjestäytymistä, haluja ja motiiveja.[164] Dauvé kirjoitti tekstin mielessään ICO:n kesäksi 1969 koolle kutsuma tapaaminen, johon osallistui neuvostojen kommunisteja Ranskasta ja muualtakin. Se, että ICO oli kutsunut tiettyjä ryhmiä paikalle ja nostanut siten pöydälle kysymyksen, mikä niitä tosiasiallisesti yhdisti, sai Dauvén käsittelemään näitä ryhmiä esimerkkinä kokonaisesta elävästä suuntauksesta ja historiallisesta perinteestä.

Dauvé oli omaksunut Bordigalta keskeisen ajatuksensa, ettei kommunismi ollut hallinnon (sen enempää kuin jakelunkaan) muoto, eikä siksi myöskään proletaarinen itsehallinto työläisneuvostoissa ollut sen riittävä määritelmä. Kommunismin oli tuhottava arvolaki. Tässä ei ollut kysymys pelkästään hallinnosta tai muodosta, vaan koko kapitalismin aineellisesta rakenteesta. Ryhmien, jotka esittivät tällaisia teoreettisia tosiasioita, ei tarvinnut olla huolissaan roolistaan suhteessa proletariaatin itsejärjestäytymiseen siten kuin esimerkiksi ICO oli ollut Censier’ssa, jossa pelko johtamisesta oli ajanut sen Debordin sanoin ”itse valittuun olemattomuuteen”. Perlmanin ja Gregoiren tavoin Dauvé näki ultravasemmistossa militantin vääristyneen peilikuvan. Se samanaikaisesti kammoksui ja kaipasi puoluetta, mikä kieli sen uskon puutteesta proletariaatin kykyihin ja uusinsi jakoa vallankumouksellisiin proletaareihin ja vallankumouksellisiin kommunisteihin, vaikka juuri tämä jako olisi pitänyt ylittää. Jako seuraa välttämättä teoriasta, joka määrittelee kommunismin järjestäytymisen muodoksi eikö toteuttamistaan odottavaksi päämääräksi ja tehtävien sarjaksi. Mikäli kommunismi ymmärretään jatkuvassa liikkeessä olevina tavoitteina, ICO:n huoli proletaarisen itsejärjestäytymisen pilaamisesta vaikutteilla, joita se loisi yhtenäisenä ja tietyn kannan muodostaneena ryhmänä, oli väärä. Dauvé ei pitänyt vuonna 1968 kohdattuja ongelmia niinkään muodollisina kuin historiallisina. *Kommunistien* liikkeen erillisyys työväenliikkeestä, jonka olisi pitänyt olla *kommunistisen* liikkeen perusta, johtui viime kädessä kapitalistisen yhteiskunnan työnjaosta ja ennen kaikkea henkisen ja ruumiillisen työn erottelusta. Kapinan tai vallankumouksen oloissa nämä jaot ylitettäisiin itse vallankumouksellisessa prosessissa, kun intellektuellit ja työläiset liittyisivät yhteen, mutta eivät johtajina ja johdettuina, vaan osallisina samas-

164 Gilles Dauvé (2018) ”Sur l’ideologie ultra-gauche”. Teoksessa François Danel (toim.) *Rupture dans la théorie de la revolution: Textes 1965-75.* Geneve: Entremonde, s. 205-215.

sa yhtä aikaa teoreettisessa ja käytännöllisessä kehityksessä. Censier'ssa nähtiin tämän prosessin alku, mutta ICO:n itseaiheutettu eristäytyminen todisti, kuinka pahasti siltä jäi se näkemättä.

Dauvé käyttää termiä "ultravasemmisto" viitaten samanaikaisesti eräisiin ryhmiin, laajempaan miljööhön sekä historialliseen traditioon, kun häntä ennen leninistit olivat nimittäneet sanalla lähinnä halventavasti kommunistien "lapsentautista vasemmistoa". Kutsumalla tiettyjä ryhmiä ultravasemmistoksi hän korostaa, kuinka ne muodostavat määrätyn vastakohdan sosiaalidemokraattien ja bolsevikkien keskeisille periaatteille, ja kuinka niiden päämääränä on näiden vasemmistolaisuuden ortodoksisten muotojen kumoaminen. Dauvé näkee punaisen langan, joka yhdistää AAU-E:n (Allgemeine Arbeiter-Union – Einheitsorganisation, KAPD:stä vuonna 1920 eronneen tehdasryhmien merkitystä painottaneen ryhmän), saksalais-hollantilaisen GIK:n ja ICO:n, jotka kaikki torjuvat puolueen pedagogisen tai paimentavan johdon hahmossa. Bordigaan nojaten hän erottaa toisistaan muodollisen ja historiallisen puolueen, joista jälkimmäinen ei välttämättä edes muistuta puoluetta sanan tavanomaisessa mielessä. Dauvén mukaan on kyllä vastustettava ryhmiä, jotka keskittävät itsensä päätöksiä tekeväksi vallankumouksen etujoukoksi, mutta hän lisää, ettei vallankumouksessa ole kysymys yksinkertaisesti johtajien hylkäämisestä. Dauvélle vallankumous on ennen kaikkea historiallinen prosessi, jossa proletariaatin on itse järjestäydyttävä kapitalismin lakkauttamiseksi. Tämä prosessi voi ottaa monia muotoja, mutta on varmaa, että se *ottaa muodon.* Tätä muotoa voimme yleisesti kutsua historialliseksi puolueeksi riippumatta siitä hahmottaako se itseään puolueena. Näin ymmärretty puolue ei ole pelkkä muoto tai organisaatio vaan sisältö ja funktio – kapitalismin ylittämistä ja kommunismin tuottamista. Dauvé kirjoittaa:

> *Marxille puolue on pelkkä kapitalismin tuottaman vallankumouksellisen liikkeen spontaani tapa järjestäytyä (toisin sanoen se on kokonaan yhteiskunnallisen kehityksen määräämä). Se kasvaa omalakisesti modernin yhteiskunnan historialliselta perustalta. Toive ja pelko puolueen luomisesta ovat molemmat yhtä illusorisia.*[165]

165 Sama, s. 209.

Dauvélle, joka seuraa tätä erityistä marxilaista tulkintaa puolueesta ennemmin funktiona kuin muotona, puolueen välttämättömänä päämääränä on päästä eroon työnjaosta, joka on sekä työväenluokan sisäisten jakojen että sen ja porvariston eron perusta. Puolue ei siksi voi olla pelkkä kommunistien – siis käytännössä intellektuellien – liikkeen organisaatio, kuten useimmat puolueet ovat, ja jollaisiksi ICO:n kaltaiset ryhmät ne tunnistivatkin. Se ei kuitenkaan voi olla myöskään työväenluokka itsessään eikä mikään järjestöistä, joiden välityksellä sen pyrkii parantamaan asemaansa kapitalismin sisällä. Militantit yrittivät kuroa kuilua työväenliikkeen ja kommunistisen liikkeen välillä väkisin umpeen. Ne, jotka torjuivat kommunistien väliintulot kokonaan, puolestaan kuvittelivat voivansa vain hylätä intellektuaalisen kerroksen ja jättää työväenluokan järjestäytymään vapaasti. Selvästi kumpikaan näistä lähestymistavoista ei kuitenkaan ylitä jakolinjoja, joiden juuret ovat jokapäiväisessä elämässä, rakennetussa ympäristössä ja yleisesti työnjaossa. Työnjakoa ei kumoa työläisten järjestäytyminen vaan ainoastaan järjestäytyminen työtä vastaan. Näin taas tapahtuu vain niissä erityisissä historiallisissa tilanteissa, joissa työstä on mahdollista kieltäytyä massoittain. Dauvén mukaan kuilu ei ollut järjestäytymistapojen vaan koko historiallisen tilanteen ongelma.

Entä mitä jää käteen Dauvén itsensä väliintulosta, joka pikemminkin häivyttää kuin ratkaisee Leninin kuuluisan kysymyksen, mitä on tehtävä? Kommunismissa ei ehkä ole kysymys pelkästään hallinnoinnista tai järjestäytymisestä, mutta sen lähestyminen näistä lähtökohdista ainakin mahdollistaa sen esittämisen määrätynlaisena kehyksenä – suunnitelmana ja rakenteena. Tällöin voidaan osoittaa esimerkiksi neuvoston kaltaisia konkreettisia organisaatiomuotoja eteenpäin vievinä askelina. Voidaan tietenkin sanoa, että neuvostot ovat itsessään riittämättömiä vallankumouksen tekemiseen, mutta tämä ei tarkoita, että ne olisivat tarpeettomia. Ja mitä tarkkaan ottaen tarkoitammekaan neuvostolla? Mitä historiallinen ja muodollinen puolue olivat Ruhrissa? Entä Barcelonassa? Kummassakin tapauksessa näimme proletaarisen autonomian rakenteita, joiden vallankumouksellinen luonne oli moniselitteinen. Molemmissa tapauksissa osa proletariaatista erkani sekä omasta että vihollisluokastaan ja julistautui autonomiseksi, mutta ei omistautunut täysin vihollisluokkansa eikä siten itsensäkään lakkauttamiselle. Muodot eittämättä olivat radikaaleja, sillä ne romahduttivat kapitalismin kyvyn ylläpitää itseään. Tämä ei kuitenkaan välttämättä merkitse vallankumouksellista sisältöä. Niin kauan kuin ei sitouduta pääoman lakkauttamiseen, autonomia kapitalismista on pelkkää autono-

miaa kapitalismin sisällä, mikä on itsessään ristiriitaista. Tiedämme Pariisin kommunardien epäröineen Versailles´n tuhoamisen, pankkien kansallistamisen ja kommunismin rakentamisen kohdalla. Ruhrissa neuvostojen puolustajat eivät luopuneet aseistaan taistelematta, mutta he eivät taistelleet kommunismin puolesta. Vuonna 1968 työväenluokka kieltäytyi työstä ja vaati autonomiaa, mutta ei joko kyennyt tai halunnut luoda autonomialleen muodollisia rakenteita ja jätti asiansa työvoiman välittäjien ratkaistaviksi. Aseellisia joukkoja proletariaatin autonomian turvaamiseksi ei muodostettu. Tuolloiset tapahtumat jatkoivat aiempien kehityskulkujen logiikkaa, mutta myös veivät sen loppuun. Proletariaatti oli nyt nähnyt jotain, mitä oli mahdoton unohtaa. Autonomiasta ei ollut enää askeleeksi matkalla kommunismiin, sillä kapitalistinen järjestelmä oli osoittanut, että kykeni tekemään kapitalismin sisällä saavutetusta autonomiasta riippuvuuden ja alisteisuuden perustan. Tästä eteenpäin autonomia oli mahdollista vain negatiivisessa mielessä. Se saattoi ilmetä ainoastaan kieltäytymisenä, vetäytymisenä ja pakkolunastuksina, jotka torjuivat yhteisen ohjelman ja organisatorisen yhtenäisyyden. Kommunistinen vallankumous kommunisaationa olisi prosessi, joka hajottaisi yhteiskunnan osatekijöitään myöten. Se muodostuisi yksipuolisista toimenpiteistä, jotka särkisivät yritysten ja jokapäiväisen elämän rakenteita ja yllyttäisivät erilaisiin jatkotoimiin, kunnes jotakin kriittisen massan kaltaista olisi saavutettu. Silti säilyäkseen ja uusintaakseen itseään tällaisen prosessin olisi tuotettava uusia muotoja. Eivätkö nekin olisi eräänlaisia neuvostoja, jos tarkoitamme neuvostolla ”*itsereflektiivistä herkkyyttä luonnollisten ja yhteiskunnallisten olosuhteiden muutosprosessille, jonka yksilöt yhteisellä toiminnallaan saavat aikaan*”?[166]

Bordigalle kapitalismissa tai sen teoriassa ei ollut mitään uutta. Kommunismin teoria oli ollut muuttumaton vuodesta 1848 lähtien. Virheet kommunistisessa teoriassa ja käytännössä johtuivat pelkästään vääristä doktriineista ja revisionistien kelvottomasti säilyttämästä marxismista. On kuitenkin eri asia sanoa, että työväenliike astui ensimmäisen askeleen mutta epäonnistui toisessa, kuin vaatia, että sen olisi pitänyt hyppiä yhdellä jalalla. Olivatko työläisneuvostot olleet yksinkertaisesti riittämättömiä, kuten neuvostojen kommunistit tunnistivat itsekin, vai olivatko ne olleet aktiivinen este vallankumoukselliselle liikkeelle, kuten Bordiga ajatteli? Tässä kohtaa historiallisen puolueen

166 A New Institute for Social Research (2019) “Theses on the Council Concept”. *isr.press*. https://isr.press/Theses_on_the_Council_Concept/index.html

teoria olisi tarvinnut historian ja kriisin teorioita, mutta Bordigalta sellaiset puuttuivat. Neuvostojen kommunisteille neuvostot olivat vallankumouksellisia ennen kaikkea siksi, että työläiset olivat spontaanisti valinneet ne kapitalismin kaatamisen keinoksi. Vaikka ne olisivatkin olleet este, niiden vallankumouksellisesta esimerkistä olisi ollut pakko aloittaa. Uutta vuoden 1968 tapahtumissa oli, etteivät työläiset kieltäytyneet ainoastaan työstä, vaan muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta eivät suostuneet myöskään muodostamaan neuvostoja. Itsejärjestäytymistä ei voitu kehittää työläisneuvostojen avulla, koska näytti ilmeiseltä, että ammattiliitot ottaisivat ne hallintaansa. Parempaa elämää oli mahdotonta kuvitella niiden kautta. Miksi? Mikä oli muuttunut? Vastausta oli etsittävä tuotantoprosessin ja jokapäiväisen elämän muutoksista ja uudenlaisista työnjaon rakenteista. Ne olivat tehneet neuvostoista mahdottomia.

Jälkikäteen saattaa näyttää, että osalliset Ranskan toukokuun, Yhdysvaltojen 1960-luvun ja Italian 1970-luvun tapahtumissa olisivat päätyneet tähän neuvostojen kommunismin kritiikkiin varsin suoraan. Todellisuudessa tilanne näytti vielä 1970-luvun ”ultravasemmiston” näkökulmasta toisenlaiselta. Niin Ranskan kuin myöhemmin Portugalin, Chilen, Puolan ja Iranin tapahtumat näyttivät heistä pikemminkin neuvostomuodon uudestisyntymältä kuin sen hautajaisilta. Neuvostoja muodostettiin tai yritettiin muodostaa kaikissa näistä, ja verrattuna muihin vuosikymmeniin niiden määrä oli huomattava. Etenkin Portugalin vallankumous oli selvästi neuvostoperustainen. Se seurasi vain kuusi vuotta Ranskan tapahtumien jälkeen ja tapahtui riittävän lähellä, jotta monet militantit Ranskasta (samoin kuin Englannista, Italiasta ja muualtakin) saattoivat matkustaa sinne. Niinkin erilaiset hahmot kuin Louis Althusser ja Guy Debord näkivät Portugalissa Ranskan toukokuun uusinnan. Riippumatta siitä onnistuisiko vallankumous tälläkään kertaa vai ei, se näytti rakentuvan samoista elementeistä sekä eräistä ratkaisevan tärkeistä uusista.

Situationistien internationaali oli kaatunut toukokuun 1968 jälkeen, eikä se ollut koskaan varsinaisena järjestönä toiminutkaan, ellei sitten Debordin oikuista jäseniään erottaessaan. Debord itse vetäytyi lopulta suorasta poliittisesta toiminnasta ja omisti aikansa maailman ja omien kokemustensa analysoimiselle. Portugalin yhteiskunnallinen kuohunta sai hänet kuitenkin vielä harkitsemaan paluuta poliittiseen elämään. Hän seurasi maan tapahtumia tiiviisti ja toivoi voivansa vaikuttaa niihin etäältä. Debord kävi laajaa kirjeenvaihtoa – myös järjestöstään karkottamiensa ihmisten kanssa – ja jakeli nyt

kirjeitse Portugalissa oleville ja sinne matkustaville kontakteilleen tarkkoja ohjeita, mitä nämä voisivat tehdä yhteiskunnallisen vallankumouksen vauhdittamiseksi.[167] Hänen analyysinsä ammensi suoraan toukokuun 1968 tapahtumista ja situationistien tuolloisesta toiminnasta, ja hän pettyi, etteivät hänen Portugalin kontaktinsa edes yrittäneet mitään vastaavaa kuin hänen aiempi piirinsä oli tehnyt neuvostossa valtausten ylläpitämiseksi, vaikka nämä muutoin ottivatkin organisointi- ja propagandatyöhönsä paljon vaikutteita sekä situationistien teksteistä että hänen kirjeistään. Debordin kontakti Lissabonissa, *Spektaakkelin yhteiskunnan* portugaliksi kääntänyt entinen maanpakolainen Afonso Monteiro kylläkin perusti neuvoston ja alkoi agitoida sen puolesta, että työläiskomiteat ja vallatut tehtaat julistautuisivat autonomisiksi ja irrottautuisivat Portugalin kommunistisesta puolueesta (PCP) sekä siitä haarautuneista ryhmistä. Hänellä ei kuitenkaan ollut tukenaan vastaavaa kontaktiverkostoa kuin Debordilla oli ollut Pariisissa.

Debord moitti Monteiroa ennen kaikkea siitä, ettei tämä kertonut aktiivisesti maailmalle, mitä Portugalissa tapahtui. Debordin mukaan Monteiro hukkasi tilaisuuden tehdä autonomisia työläisneuvostoja ja muita naapurustokokouksia tunnetuksi sekä varoittaa PCP:n ja Asevoimien liikkeen (Movimento das Forças Armadas, MFA) oikeistosiiven valtiokapitalistisesta projektista. Tämän liiton päämääränä oli puhdistaa teollisuuden johto fasistisen hallinnon nimittämistä korporatistisista virkamiehistä ja siten ohjata maa vakaammalle teknokraattiselle ja valtiokapitalistiselle teollistumisen tielle antamatta kuitenkaan tilaa työväenliikkeelle. MFA oli periaatteessa sosialistinen, mutta käytännössä lähinnä populistinen järjestö. Dekolonisaatio ja antifasismi olivat sille verhoja, joiden takana se saattoi alkaa toteuttaa Portugalin teollistamista, johon Salazarin agraarinen, kirkollinen ja traditionalistinen fasismi ei ollut kyennyt. Debord ja hänen pariisilaiset kumppaninsa alkoivat kehittää omaa tulkintaansa Portugalin vallankumouksesta ja julkaisivat Jaime Semprumin kirjan *La guerre sociale au Portugal*, joka perustui pääasiassa kirjeenvaihtoon ja tutkimukseen ja vain vähäisesti suoraan kokemukseen.[168]

Portugalin vallankumousta lähempää seuranneet lähteet vahvistavat silti Debordin tunteen, että Portugalin tapahtumat paljastivat jotain myös vuoden 1968 toukokuun

167 Ricardo Noronha (2020) ”Letters from ’Glaucos’: The Correspondence of Guy Debord during the Portuguese Revolution”. *Historical Materialism: Research in Critical Marxist Theory*. 28, no. 4, s. 176-201.

168 Jaime Semprun (1975) *La guerre sociale au Portugal*. Pariisi: Editions Champs Libres.

logiikasta.[169] Portugalin vallankumouksessa Pariisin kommuunin ja vuosien 1917–23 työläisneuvostojen opetukset tiivistyivät ja asettuivat toisen maailmansodan jälkeistä maailmanjärjestystä vasten tavalla, joka näytti, mikä niissä oli yhä ajankohtaista, mikä taas oli muuttunut. Portugalin taloudellinen alikehittyneisyys ja sotienvälisen fasismin taakkaa kantava poliittinen järjestelmä tekivät sen tapahtumista monella tapaa Saksan ja Espanjan toisinnon. Samalla niissä oli kuitenkin paljon uutta, sillä niitä jouduttivat maailmanlaajuinen dekolonisaatio, Bretton Woods -valuuttajärjestelmän loppu, vuoden 1973 öljykriisi sekä uudenlainen kansainvälinen työnjako, jonka myötä portugalilainen tuotanto alkoi houkutella kansainvälisiä yrityksiä. Voimme nähdä Portugalin työläisneuvostojen, naapurustokomiteoiden, kansankokousten ja muiden ruohonjuuritason muodostelmien tulvassa seuraavien vuosikymmenten vallankumousten hahmon samoin kuin siihen liittyneet uudet ongelmat. Portugalin, Chilen, Puolan ja Iranin vallankumouksissa neuvostoja tai jotain niiden kaltaista muodostettiin laajalti ja läpi kokonaisten teollisuuden osien. Missään näistä maissa neuvostot eivät kuitenkaan pyrkineet etenemään kohti kapitalistisen uusintamisen lopettamista. Päinvastoin ne tavoittelivat paradoksaalisesti vain sellaista autonomiaa, joka edellytti valtion tukea. Radikaali autonomia korvautui siis yhä enemmän muodollisella radikaaliudella, joka hyväksyi reformistiset sisällöt ja jopa edisti niitä. Emme kuitenkaan voi moittia kommunisteja siitä, että he näkivät aikakauden neuvostoissa kommunistista potentiaalia, sillä niissä se muistutti heitä vuosien 1917–23 tapahtumista.

Portugalissa armeijan ja työläisten aseistamisen ongelmat muodostuivat keskeisiksi. Tämä muistuttaa meitä Marxin ensimmäisestä vallankumouksen opetuksesta, jonka mukaan vakinainen armeija on tuhottava. Samoin kuin Saksassa, armeijalla oli pääasiassa rajoitettu rauhanturvaajan rooli, joten hallitsevalta luokalta puuttuivat järjestäytyneen väkivallan keinot työläisiä vastaan. Kuitenkin ainoastaan Saksassa työläiset aseistivat itsensä, mikä kertoo Portugalin vallankumouksen heikkoudesta ja työläisten muuttuneesta luonteenlaadusta. Toisin kuin valtava sotilaiden kapina, joka päätti ensimmäisen maailmansodan, oli vallankumousta Portugalissa vauhdittanut Asevoimien liike up-

169 Phil Mailer (1977) *Portugal, the Impossible Revolution?* Lontoo: Solidarity; Charles Reeve (1976) *The Development of Workers' Self-Organization. Vol. 6.* Root & Branch. Ks. myös Loren Goldner (2000) *Ubu Saved from Drowning: Worker Insurgency and Statist Containment in Portugal and Spain, 1974-1977.* Cambridge, MA: Queequep Publications.

seereiden kapina. Sen taustalla olivat Afrikan siirtomaissa Angolassa, Mosambikissa ja Guinea-Bissaussa käydyt tappiolliset sodat, joihin Portugalin poikia oli lähetetty kuolemaan taistelussa sissien kanssa, joiden vastarintaa monet pitivät moraalisesti oikeutettuna. Onkin ymmärrettävä, että MFA itse asiassa esti Portugalin armeijaa luhistumasta Saksan armeijan tavoin karkuruuteen ja kapinointiin. Tällaisen kehityksen olisi täytynyt alkaa rivisotilaiden eikä keskiluokkaisten upseerien liikkeestä. Rivisotilaiden kamppailuorganisaatiot kuitenkin järjestäytyivät varuskunnissa vasta myöhemmin, eivätkä ne koskaan vapautuneet MFA:n varjosta. MFA heikensi silti merkittävästi Portugalin poliisivoimien kykyä vastata työläisten itsejärjestäytymiseen. Työn- ja vuokranantajien omistusoikeuksia ei johdonmukaisesti suojeltu, ja tämä teki Portugalin yhteiskunnallisesta räjähdyksestä niin radikaalin, että oli petollisen helppoa ummistaa silmänsä siltä, kuinka keskeneräiseksi vallankumous jäi armeijassa. Armeijan pysyminen koossa esti myös valtiota romahtamasta. Siksi myöskään yksikään poliittinen ryhmä ei onnistunut ottamaan tilannetta haltuunsa, mikä puolestaan jätti tilaa lukuisille radikaaleille poliittisille suuntauksille, joista osa oli ultravasemmistolaisia. Sanomalehdet ja radiokanavat julkaisivat ultravasemmistolaisia ohjelmia stalinististen ja muiden marxilais-leninististen ohjelmien rinnalla, ja Portugalissa itse joukkojen keskuudessa väiteltiin erilaisista kannoista kenties kattavammin kuin missään muualla. Liikkeen koko suhteutettuna maan väestöön oli huomattava ja samalla tasolla kuin edellä käsitellyissä työväenluokan suurissa liikehdinnöissä.

Kaikki tapahtui joukkolakon rinnalla, jonka laajuus ja raivokkuus oli vaikuttava ainakin ottaen huomioon, että kapitalismi Portugalissa oli suhteellisen alikehittynyttä. Portugalin vallankumous oli ennen kaikkea antifasistinen vallankumous Salazarin jälkeistä valtiota vastaan. Niinpä sen ensimmäiset askeleet olivat johtajien, hallinnon sekä Salazariin tai poliittiseen poliisiin kytkeytyneiden omistajien puhdistuksia. Tässä yhteydessä se kävi kertauksena siitä, mitä *Kapp Putsch* ja etenkin Espanjan sisällissota olivat opettaneet antifasismista. Joukkolakko epäonnistuu, mikäli se puolustaa vain reaktiivisesti tasavaltaa. MFA ja sen liittolaiset Portugalin kommunistisessa puolueessa koettivat saada työläiset luopumaan lakkoaikeistaan ja vaatimuksistaan palkankorotuksiin. Tästä huolimatta työläiset itsejärjestäytyivät täsmälleen siten kuin aiemmin nähtyjen tapahtumasarjojen perusteella oli odotettavissakin. He muodostivat työpaikkakomiteoita, jotka useissa tapauksissa tosiasiallisesti hallitsivat työpaikkoja niiden johtajien ja omistajien

paettua. Tämä ei koskenut vain pientä osaa Portugalin taloudesta, vaan vuoteen 1975 mennessä 380 tuotantolaitosta oli työläisten itsehallinnon alaisuudessa ja maassa oli perustettu tuhansia työpaikkakomiteoita. Etelässä maatalouden työntekijät olivat vallanneet yli 300 tilaa, jotka koostuivat pääosin suurtilojen omistajien hyödyntämättä jättämästä maasta. Vuoden 1975 syyskuuhun mennessä 10 000 työläistä oli vallannut lähes 400 000 hehtaaria maata. Tähän voidaan vielä lisätä satoja naapurustokomiteoita, talonvaltauksia, kansankokouksia ja rivisotilaiden muodostamia ryhmiä, jotka kaikki ammensivat vuoden 1968 uudesta taktisesta repertuaarista ja pyrkivät liittymään yhteen puolueiden ja MFA:n kontrollin ulkopuolella. Nämä ryhmät uskoivat kuitenkin saavansa tukea MFA:n vasemmistolaisilta ryhmittymiltä, eivätkä siksi yrittäneet tosissaan aseistaa neuvostoja.

Ruhrin epäarmeijan kaltaisen todellisen puna-armeijan sijasta nähtiin poliittisesti aktivoituneiden upseerien hallitsemia itsenäisiä joukko-osastoja, joista Otelo Carcalhon alaisuudessa toiminut MFA:n turvallisuusjoukko COPCON (Comando Operacional do Continente) on erityisen hyvä esimerkki. Vallankumouksen ajan COPCON oli käytännössä ainoa poliisivoima, joka saatettiin kutsua ratkaisemaan kiistoja työpaikoilla. Sillä oli maine työläisten autonomian puolustajana, sillä kun Portugalin merkittävimmän päivälehden *La Republican* työläiset olivat muodostaneet komitean ja heittäneet ulos lehden sosialistiset päätoimittajat, se oli päättänyt olla puuttumatta tilanteeseen ja asettunut näin käytännössä työläisten puolelle. Samaan aikaan COPCON kuitenkin puolusti muualla väkivaltaisesti pääoman etuja. Ennen vallankumousta Portugalin vasemmisto oli koostunut monista etujoukkoryhmistä, joista useat olivat olleet mukana maanalaisessa toiminnassa ja aseellisessa vastarinnassa. Joukkolakko, työläiskomiteat ja naapurustokokoukset vetivät kuitenkin monia näiden ryhmien jäsenistä työläisneuvostojen ja autonomisen työväenliikkeen puolelle. Esimerkiksi LUAR (Liga de Unidade e Ação Revolucionária) oli ollut Salazarin hallintoa ja sen kolonialistisia pyrkimyksiä vastustanut aseellinen ryhmä, joka oli eronnut PCP:stä karismaattisen Herminio de Palman johdolla. He olivat kaapanneet lentokoneita ja levittäneet lentolehtisiä ympäri Lissabonia, ryöstäneet pankkeja toimintansa rahoittamiseksi, ryövänneet asevarastoja ja jopa yrittäneet vallata Covilhã-nimisen pienen kaupungin. Hallinnon kaaduttua LUAR:n jäsenet asemoituivat poliittisesti luxemburgilaisuuden ja neuvostojen kommunismin väliin ja muodostivat eräänlaisen apuryhmän, jota muu liike saattoi pyytää esimerkiksi valtaamaan taloja.

Myös PRP-BR oli suuntaukseltaan luxemburgilainen tai spartakistinen. Maan alla toimineet Vallankumoukselliset joukko-osastot (BR, Brigadas Revolucionárias) olivat irtautuneet PCP:stä Che Guevaran kansan aseellisen kamppailun ohjelman inspiroimina. Vallankumouksen alettua myös BR sitoutui tukemaan autonomisia neuvostoja ja kokouksia ja perusti Proletariaatin vallankumouksellisen puolueen (PRP, Partido Revolucionário do Proletariado). Kun vallankumousaallon huippuhetkenä selvästi kapitalistinen Grupo dos Nove teki esityksen luokkavallan palauttamiseksi, PRP ja COPCON ehdottivat vaihtoehtonaan työläisneuvostojen vahvistamista. Työläiskomissiot ja -komiteat olivat heikosti järjestäytyneitä ja PCP:n ja maolaisten rekuperoimia. Siksi PRP ja COPCON yrittivät luoda uudenlaista organisaatiorakennetta, jossa olisi todellisia, toisiinsa selkeän delegointirakenteen kautta yhteydessä olevia neuvostoja. Tämä oli kuitenkin myöhäistä, ja vallankumouksellisten neuvostojen merkitys jäi vähäiseksi.

Jälkikäteen arvioituna liitto COPCON:n kanssa vaikuttaa olleen virhe ja osoitus PRP:n neuvostoille antaman tuen pinnallisuudesta. COPCON:n tietyt yksiköt saattoivat olla aidosti sitoutuneita vallankumoukseen ja jopa kansankokousten autonomiaan, mutta itse armeijan rakenne ja upseereiden liike sopivat huonosti yhteen neuvostovallan periaatteiden kanssa – olivathan neuvostot Saksassakin saaneet alkunsa nimenomaan armeijan kapinasta. Rivisotilaiden järjestöillä ei ollut käytännössä poliittista valtaa, vaan se oli yksittäisten upseereiden käsissä, ja heidän liittolaisuutensa ja lojaaliutensa lepäsi ainoastaan ideologisella perustalla. Suurin osa MFA:sta ja sotilaista itse asiassa myönsi, että todellinen neuvostovalta armeijassa oli ajatuksena ristiriitainen. Siitä huolimatta monet luottivat naiivisti COPCON:n turvaavan neuvostojen selustan. Aseistettujen työläisten määrä oli vähäinen, eikä heistä ollut tekemään vastarintaa, kun COPCON sysättiin sivuun armeijan hierarkiassa, joka järjestäytyi uudelleen liikkeen oikeistosiiven ympärille. Vastarintaa olisi voitu tehdä vain MFA:n kautta, mutta se toimi nyt myös vastavallankumouksen koneistona. Tämä äkillinen hauraus oli yksi monista tavoista, joilla Portugalin vallankumous muistutti vuoden 1968 tapahtumien antiklimaattista päätöstä. Samoin se muistutti Chilen vastarinnan epäonnistumista Augusto Pinochetin vallankaappauksen estämisessä vuonna 1973. Kommunistit olivat valmistautuneet perustamalla työläisneuvostoja ja ottamalla pääkaupunkia ympäröiviä teollisuuslaitoksia haltuunsa, mutta lopulta hädin tuskin laukaustakaan ammuttiin Salvador Allenden puolesta. Kätketyt aseet jäivät piiloon.

Portugalin vallankumous vahvisti vuoden 1968 neuvostojen kommunistien arviot neuvostojen uuden aikakauden alkamisesta. Samalla se kuitenkin näytti tilanteen, jossa neuvostot paitsi olivat tehtäväänsä kykenemättömiä myös joutuivat toimimaan keskenään ristiin tavalla, joka vei pohjan yleisen neuvostovallan rakentamiselta. Vaikka neuvostot olisivat aseistautuneet ja kyenneet estämään Grupo dos Noven vastavallankumouksen, ne olisivat joutuneet kohtaamaan sen tosiasian, että niiden itsehallinto oli riippuvainen valtiosta ja kapitalismista. Portugalin tapahtumien ainutlaatuisesta dynamiikasta tuli tyypillinen tulevalle aikakaudelle, jolla itsehallinnosta ei enää ollut osaksi työläisten vapautumispyrkimyksiä. Oli keskeistä, ettei Portugalin neuvostovalta syntynyt kertaheitolla eikä ammattiliittojen rajallisen vaikutusvallan vuoksi neuvostoja ollut kaikilla työpaikoilla. Portugalin eteläosien teollisuus oli hyvin keskitettyä, ja siellä työläiskomiteoita muodostettiin monille maan talouden kannalta tärkeimmille, suoraan kolonialismiin kytkeytyville sektoreille, esimerkiksi telakoille ja lentoyhtiö TAP:hen. Nämä olivat kuitenkin valtion johtamia osittain yksityisomisteisia yrityksiä, joten niiden luovuttaminen työläisten hallintaan oli poissuljettua niin kauan kuin MFA oli vallassa. Toisaalta yritykset, joiden omistajat ja johtajat olivat kaikonneet, ja jotka olivat nyt työläisten hallussa, pysyivät hädin tuskin pystyssä ilman hurjaa riistoastetta ja valtion tukia. Korkeammat palkat ja paremmat työolosuhteet edellyttivät niissä uusia tuotantotapoja ja joskus jopa tuotettavan tuotteen vaihtamista. Itsehallinnolliset yritykset olivat siis jo lähtökohtaisesti vähiten tuottavia ja alakynnessä markkinoilla. Työläisten niissä oli joko työskenneltävä entistäkin lujemmin tai niitä oli suojeltava kilpailulta valtionlainoilla tai muun liikkeen solidaarisuudella. Kapitalismin elpyminen oli varmaa, ellei markkinoita ja rahaa lakkautettaisi ja korvattaisi jollakin muulla, mutta Portugalissa tätä ei koskaan todella vaadittu. Sen sijaan vaadittiin työläisneuvostojen autonomiaa, mikä kuitenkin käytännössä tarkoitti vain vetoomuksia parempien työolosuhteiden puolesta. Jotta vallankumous olisi menestynyt, tuotantorakenne olisi täytynyt uudistaa kokonaan, ja olisi täytynyt päästä yli erosta, joka vallitsi etelän kaupallisesti mittavan teollisuuden ja teollisen maatalouden sekä pohjoisen konservatiivisten, katolisten ja fasismille myötämielisten pientilojen välillä, puhumattakaan kuilusta Portugalin ja samaten lakkoaallossa kärvistelevän Espanjan talouden välillä. Työläiskomiteoiden rakenne ei soveltunut tähän hankkeeseen, joten ei ole yllättävää, että PRP-BR ja LUAR kohdistivat valtaa keskittävän vaikutuksensa pääasiassa muualle, kuten naapurustokokouksiin, talovaltauksiin ja muihin paikkasidonnaisiin eli-

miin, jotka olivat itse asiassa sitoutuneet yhteiskunnallistamisen ohjelmaan työläiskomiteoita luotettavammin. Vallankumouksellisen toiminnan keskiössä eivät olleet enää vain työpaikat, vaikka voidaan väittää, että Portugali oli yksi puhtaimmista yrityksistä toteuttaa vallankumous neuvostojen välityksellä. Jokin oli muuttunut, mutta kesti vielä vuosikymmeniä tunnistaa mikä.

Eräs tapa kuvata tapahtunutta muutosta on esittää 1900-luvun vallankumous ympyränä, jonka keskellä on työpaikka. Nyt ympyrä oli litistynyt soikion muotoiseksi, ja sillä oli kaksi keskusta, joista toinen oli työpaikalla, mutta toinen sen ulkopuolella. Itsejärjestäytyminen ei voinut enää tarkoittaa työväenluokan autonomiaa, sillä tämä autonomia erottaisi sen proletariaatin muista osista. Itsejärjestäytymistä ei voitaisi tehdä myöskään vain työpaikkojen ulkopuolella, sillä tämä johtaisi kapitalistisen tuotannon jatkumiseen. Proletariaatin autonomian olisi noustava sekä työpaikoilta että niiden ulkopuolelta ja samalla ylitettävä tämä jako. Sen olisi luotava alueellinen, yhteisöllinen rakenne, joka olisi juurtunut tuotantolaitoksiin keskittymättä niihin, ja joka kykenisi järjestämään tuotannon uudelleen niin yhteisön kuin sen ulkopuolistenkin tarpeiden mukaisesti. Rakennetta voitaisiin kutsua neuvostoksi tai kommuuniksi, tai sille voitaisiin keksiä kokonaan uusi nimi. Joka tapauksessa sen olisi säilytettävä tiettyjä osia kommuunin ja neuvoston logiikasta sekä oltava yhteisen sopimuksen nojalla kommunistinen ja tiukasti proletaarinen. Kommunistisesta tuotannosta olisi tehtävä avoin kirja, elävää kirjanpitoa, ja jokaisen olisi voitava osallistua oman elämänsä kannalta olennaisiin päätöksiin. Historialliset neuvostojen kommunistit katsoivat, että neuvostojen proletaarisuus voitiin varmistaa valitsemalla delegaatit suoraan tehtaista. Työttömien neuvostoissa saattoivat järjestäytyä kaikki, jotka kykenivät osoittamaan, että heillä oli proletaarista työhistoriaa. Tänä päivänä kysymys proletariaattiin kuulumisesta on ratkaistava toisin. Kenties Bordiga oli oikeassa, ja osattomuuden ja omaisuudettomuuden tulisi riiston sijaan olla proletariaatin määritelmän keskiössä. Tällöin proletariaatin itsejärjestäytymisen rakenteiden tulisi olla avoimia kaikille ”vailla varantoja”. Vain siten näistä rakenteista tulisi ”valtaisan enemmistön” itsereflektiivisiä organisaatioita, jotka kykenisivät ylläpitämään todellista, luokatonta, valtiotonta ja rahatonta ihmisyhteisöä.

Vallankumousta rajoittavat olosuhteet ovat jatkuneet itsepintaisesti 2000-luvulle. Vuoden 2008 talouskriisin jälkeinen kamppailusykli vahvistaa sen, mikä oli nähtävissä jo

1970-luvulla. Tuotannon ulkopuolella syntyvien liikkeiden kapina on luonteeltaan yllättävän politiikanvastaista. Ne saattavat yhtä hyvin odottaa valtiolta apua kuin kääntyä sitä vastaan, eikä niillä ole kykyä viedä vaatimuksiaan loppuun saakka. Selvimmin tämä nähdään, kun kapinassa on mukana työläisiä. Oaxacan kapinassa vuonna 2006 opettajien ammattiliitto johti Oaxacan kaupungin laajennettua valtausta yhdessä muiden militanttien proletaarien kanssa. Kamppailu tapahtui silti työpaikkojen ulkopuolella. Lisätäkseen painoa vaatimuksilleen opiskelijat ja opettajat kaappasivat busseja ja häiritsivät tuotannon kiertokulkua päätyen samalla avoimeen konfliktiin valtion ja puolisotilaallisten joukkojen kanssa. Myös Argentiinan vuoden 2001 tapahtumat tarjoavat selkeän kuvan siitä, miltä kapinallinen joukkolakko saattaa näyttää aikanamme. Argentiinan talous romahti, koska se oli kytketty Yhdysvaltojen dollariin ja IMF-vetoiseen talouden uudelleenjärjestelyyn. Hallituksenvastaiset protestit – politiikanvastaisena iskulauseenaan ”Que se vayan todos!” (”Menkööt kaikki!”) – ajoivat presidentti Fernando de la Ruan virastaan. Talletuspaot ja Argentiinan peson romahtaminen radikalisoivat liikettä ja loivat edellytykset ”taloudelliselle” hajaantumiselle, joka levitti ja yleisti hallituksen joulukuussa 2001 kaataneiden mellakoiden kapinallista energiaa. Työläiset ottivat konkurssiin ajautuneita tuotantolaitoksia hallintaansa. *Piqueteros* – työttömien työlästen ryhmät, jotka olivat 90-luvulta saakka blokanneet erityisesti maaseudun maanteitä vaatiakseen apua hallitukselta – alkoivat kollektivisoida resursseja ja luoda ilmaisten yhteisöllisten palveluiden verkostoja. Kaupungeissa luotiin vaihtoverkostoja. Pakkolunastuksen muodot olivat kuitenkin enimmäkseen rajallisia, ja suurin osa Argentiinan talouden valtavasta varallisuudesta pysyi omistajiensa käsissä. Suurissa monikansallisissa yrityksissä lakot eivät edenneet valtauksiksi. Niissä samat taloudelliset olosuhteet, jotka olivat suotuisat konkurssiin menneiden yritysten haltuunotolle, saivat työläiset asettamaan palkkansa etusijalle huolimatta siitä, että raha menetti nopeasti arvoaan. Vallatut mutta toisistaan erilleen jääneet yritykset olivat raskaiden velkojen painamia ja joutuivat vetoamaan hallitukseen voidakseen neuvotella lainehtojaan uudelleen ja saadakseen maksukykynsä takaisin. Taustalla oli rakenteellinen haaste, jonka kommunisaatioteoreetikot olivat tunnistaneet jo analysoidessaan Lip-nimisen kellotehtaan valtausta Ranskassa vuonna 1973.[170] Valtaukset ovat kohdistuneet pääasiassa kaikkein vähiten tuottaviin yrityksiin, joissa keskimääräiseen voittosuhteeseen yltäminen edellyttää ankaraa riistoa. Tällaisissa tilan-

170 Négation (1975) ”Lip and the Self-Managed Counter-Revolution”. *Black and Red.* 3.

teissa valtaajien ainoaksi vaihtoehdoksi jää perustaa solidaarisuustalouksia liikkeen kanssa, mutta tämä onnistuu ainoastaan, mikäli liike menestyy muilla rintamilla – ja ennen kaikkea, mikäli se onnistuu murtamaan valtion aseellisen voiman.

Miltä tämä kehitys voisi näyttää? Myöhemmät esimerkit eivät anna selvää vastausta. Kaikkialla, missä valtion aseellinen valta on näyttänyt vakavasti horjuvan, se on todellisuudessa jäänyt vain väliaikaisesti syrjään, kuten Portugalissa. Tämä kävi erityisen selväksi Egyptin vallankumouksen ja muiden arabikevään kansanousujen aikana. Onkin vaikea sanoa ennalta, miltä todellinen valtion aseellisen voiman tuhoaminen näyttäisi nykyisten armeijoiden ja poliisivoimien aikana ja modernien järjestyksenpidon tekniikoiden olosuhteissa. Selvästi se voisi olla seurausta vain niiden sisäisestä joukkokarkuruudesta eikä suorasta sotilaallisesta yhteenotosta. Vain historia itse voi antaa kommunisaation prosessille positiivisen muodon ja sisällön sen todella tapahtuessa, mutta tässä tutkimuksessa olemme hahmotelleet sen tiettyjä loogisia ääriviivoja. Sen on oltava proletaarinen ja kommunistinen, ja sen koordinoinnin on tapahduttava peruutettavissa olevin valtuutuksin. Sen on aseistauduttava ja tuhottava valtion aseellinen voima. Sen on myös päästävä eroon työn ja muun jokapäiväisen elämän sekä taloudellisen ja poliittisen välisistä jakolinjoista, monista muista puhumattakaan. Nämä jaot näyttäytyvät nykyisin selvimmin siinä, miten proletaarinen kamppailu on erossa tuotannosta. Proletariaatin liikkeiden on kyettävä hävittämään tämä ero, mutta elättelemättä harhaluuloja proletariaatin autonomisesti hallitseman tuotannon mahdollisuudesta. Tuotannon sisällä tapahtuvat kamppailut ovat jääneet varjoon samalla, kun aikamme valokeilassa ovat olleet kamppailut sen ulkopuolella. Tarvitaan kehitystä, joka leikkaa tämän jaon läpi ja yhdistää ne toisiinsa.

Voimme nähdä ennalta vain ohikiitävän välähdyksen tästä kehityksestä. Tällaiset välähdykset kuitenkin valaisevat vallitsevia rajoja ja auttavat meitä päättelemään, mitä pitäisi tapahtua. Portugalin vallankumous paljasti monia uuden tilanteen ulottuvuuksia etenkin liittyen haasteisiin, joita neuvostovallankumous kohtaisi, kun sen vastassa on ylikansallinen, globalisoitunut pääoma. Portugalin vallankumouksen keskiössä oli, kuten aiemmin mainittiin, kansallinen lentoyhtiö TAP, jolla oli huomattava asema maan taloudessa ennen kaikkea Afrikan siirtomaiden takia. Siksi COPCON ei sallinut vastasyntyneen työväenliikkeen häiritä sen toimintaa ja otti sen toistuvien lakkojen jälkeen sotilaalliseen valvontaansa. Työläiskomissiot – jotka olivat ehkä eräänlaisia neuvoston esimuo-

toja – olivat järjestäytyneet koordinoimaan lakkoja ja pakottaakseen johtajat hyväksymään työläisten vaatimukset, mutta ne ajautuvat nopeasti ammattiliittojen ja puolueiden hallintaan. Nämä ajoivat yhteishallintoa ja pohjimmiltaan hyödynsivät itsehallinnon rakenteita alistaakseen työläiset valtion ehdoille. Vastauksena työläisten komitea kutsui koolle yleiskokouksia, joissa käsiteltiin TAP:n kohtaloa. Aihe kosketti taloudellisen merkityksensä vuoksi sekä kaikkia portugalilaisia että myös monia afrikkalaisia proletaareja, ja kokouksiin olivat tervetulleita kaikki työläiset, eivät vain TAP:n työntekijät.[171] Tällaisen yleiskokouksen mahdollisuudet vaikuttaa olivat Portugalin tapauksessa rajalliset, mutta kenties jossain toisessa tilanteessa vastaavanlainen sekä tuotantolaitoksen sisällä että sen ulkopuolella tapahtuva järjestäytyminen tulee vielä onnistumaan.

Kuvitellaan nykyisten kehityskulkujen perusteella ekologinen katastrofi, joka kuolonuhrien määrältään vastaa pientä sotaa. Sen jälkimainingeissa syntyy mellakoiva liike, joka vaatii kaiken fossiilisten polttoaineiden tuotannon lopettamista, tuotannosta vastaavien yritysten resurssien pakkolunastamista ja niiden käyttämistä niihin ympäristövahinkoja lievittäviin toimiin, jotka ovat välttämättömiä ihmisten pitämiseksi elossa. Kysymys lakkoilusta jakaa näiden yritysten työntekijät kahtia, mutta apua vaativien ympäristöpakolaisten valtaus pysäyttää niiden toiminnan. Tästä seuraava konflikti johtaa poliittiseen kriisiin ja valtion aseellisen voiman osittaiseen romahtamiseen. Lakko leviää fossiilisten polttoaineiden jakelusta huolehtiviin tuottajiin ja samalla kehittyy solidaarisuusverkostoja, jotka ottavat haltuunsa muita tuotantolaitoksia lakkoilijoiden ja pakolaisten tueksi. Käsittelemättä tässä prosessissa syntyviä muotoja tai käytäntöjä tarkemmin voimme joka tapauksessa sanoa, että yhteiskunnallistamisen prosessin olisi tapahduttava sekä tuotantolaitosten sisä- että ulkopuolella. Sen olisi muovattava työpaikkoja ja ihmisten elämäntapaa uusiksi, osittain siksi, että ympäristökriisi asettaa niin työn kuin elämänkin kyseenalaisiksi.

Tilanne voi myös näyttää toisenlaiselta. Leikkauspolitiikan, epäoikeudenmukaisuuden, kriisin tai katastrofin vuoksi tuotannon ulkopuolella syntyy joukkoliike, joka häiritsee talouden kiertoa, nujakoi poliisin kanssa, ryöstelee ja polttaa. Liike muistuttaa joukkolakkoa, vaikkei olekaan lakko. Myrskyaallokon lailla se velloo ylös ja alas. Sen keskipakoi-

171 Charles Reeve (1976) *The Development of Workers' Self-Organization. Vol. 6.* Root & Branch, s. 24-25.

set dynamiikat pyörteilevät kaupungin keskustasta ulos esikaupunkeihin, keskihakuiset vastaavasti esikaupungeista keskustaan. Sillä ei ole muodollisia eikä systemaattisia päätöksenteko- tai vastuunjakomekanismeja, mutta tällaisia syntyy paikallisesti toiminnan jäljessä, alttiina erilaisten hyvää ja pahaa tahtovien toimijoiden poliittiselle kaappaukselle. Liikkeeltä puuttuu yhteinen päämäärä tai ohjelma, mistä johtuu siinä vallitseva tyhjä maksimalismi. Vaihtoehdot ovat taistella kovemmin tai lopettaa. Liikkeellä on nerokkaita taktiikoita, mutta ei lainkaan strategiaa.

Tällaista liikettä rajoittaa toiselta puolen poliisi, toiselta talous. Se ei kykene murtautumaan tuotannon alueelle. Työtä jatketaan pääasiassa entiseen tapaan kaikkialla paitsi siellä, missä työpaikkoja on jouduttu sulkemaan mellakan tieltä. Vaikka liike ottaisi vallankumouksen ohjelmakseen, se saattaisi saada aikaan vain pinnallisen poliittisen vallankumouksen, joka voisi kyllä savustaa ulos vihatun johtajan jos toisenkin, mutta olisi kyvytön muuttamaan taloutta tai alistavaa valtiorakennetta, jotka molemmat todennäköisesti koventaisivat otteitaan vastauksena kapinaan. Vallankumouksellisen liikkeen politisointi tarjoaisi näköaloiksi vain äänestyskoppien umpikujia, vajoamista neuvoa-antavien kansanäänestysten hiekkaan ja korkeintaan yksittäisiä uusia lakeja, joiden merkityksen pääoma tekisi tyhjäksi myöhemmin. Poliisin ja sen tukena seisovan armeijan kuollut paino lepää elävän liikkeen päällä. Usein liikkeet kääntyvät tällaisessa tilanteessa sisäänpäin ja alkavat painottaa kommunismia ennakoivia eettisiä arvoja, uuden maailman rakentamista vanhan kuoren sisällä. Uusi maailma ei kuitenkaan voi kehittyä, ellei liike voimistu, laajene ja ota yhteiskunnan varoja haltuunsa.

Ellei mitään yllättävää tapahdu, tällainen liike kaatuu edeltäjiensä tavoin. Se murskataan tai se hiipuu, ja sen aktiivit hajaantuvat. Mitä se olisi tarvinnut onnistuakseen? Historian itsensä on synnytettävä itsereflektiivinen vallankumouksellisen järjestäytymisen tapa, joka kykenee vetämään yhteiskunnan enemmistön mukaansa, ulottuu sekä työpaikoille että koteihin, kaupungeista maaseudulle ja tavoittaa vanhat ja nuoret. Liikkeen olisi tuotettava hyödykkeitä läpinäkyvästi kaikkien siihen osallistuvien vapaaseen, yhteiseen käyttöön. Voimme johtaa kommuunista ja neuvostosta tällaisen järjestelmän logiikan, mutta emme voi päätellä niiden pohjalta sen syntyyn vaadittavia historiallisia olosuhteita – sitä, kuinka se ilmaantuu kapitalismin kriisistä ja kriisinä.

Onko järjestäydyttävä nyt vai odotettava oikeaa hetkeä? Kumpaankin vastaus on kyllä. Toteutuneista vallankumouksista tiedämme, että maaliin voivat johtaa yhtä lailla

sukupolvien kärsivällinen työ kuin vain viikkojen mittainen ekstaattinen kuohunta. Vallankumouksellisina päivinä vuosien liikkeet yhdistyvät lähikuukausina muodostuneisiin. Noina hetkinä ei enää kysytä kyllä vai ei, vaan kysyminen itsessään on vastaus. Vallankumouksellinen vähemmistö – kommunistien liike – toimii kuin transistori. Se on tiettyä funktiota toteuttava musta laatikko. Se ei kuitenkaan kykene välittämään signaalia, jota ei ole olemassa. Toisaalta sen oma kohina muuntaa lähetyksen äänenväriä ja siten aina jossain määrin kirkastaa sitä. Tehtävä, jonka se välttämättä kohtaa, on tunnistaa ja vahvistaa proletaarisen käytännön kriittisimpiä ääniä, joissa tunnistetaan itse käytännön rajat ja siten tarve ylittää ne.

Mikä lopulta osoittautuu toimivaksi? Sen täytyy olla esimerkki, joka on syntynyt proletaarisessa kamppailussa ja jota kamppailu itse on terävöittänyt ja kehittänyt eteenpäin. Jan Appelin teorian ja käytännön pohjalta muotoiltu kommunistisen esimerkin teoria koskee toistettavissa olevaa toimintaa, jonka lisääminen, laajentaminen ja voimistaminen tuottaisivat kommunismia. Kommunistiset toimenpiteet leviävät yksinkertaisesti tekemällä niitä, eikä niiden levittämistä tarvitse siksi hahmotella etukäteen. Niiden leviämiseen vaikuttavat kuitenkin proletaarien väliset suhteet ja verkostot. Siksi Appelin teoria puolueesta katalyyttinä on yhä tärkeä. Olipa puolue muodollinen tai ei, sen tehtävä on katalysoida kommunistisia toimenpiteitä – Appelin aikana neuvostoa – ja olla niiden käytännöllisen levittämisen kriittinen alusta. Puolue syntyy, koska kommunistiset teot itsessään selventävät itseään. Ne löytävät kannattajia sielläkin, missä minkäänlaista muodollista organisaatiota ei ole olemassa, sillä ne kärjistävät kaikkialla ristiriitoja.

Teorian ensisijainen tehtävä on heijastaa proletariaatin kamppailuja ja kriittisesti vahvistaa niitä. Toiminnasta tulee merkityksellistä, kun se kytkeytyy yhteen muun toiminnan kanssa ja näyttää, että näistä yhteyksistä ollaan tietoisia– olivatpa ne läheisiä tai kaukaisia, menneitä, nykyisiä tai tulevia. Tällainen vie kohti vastaavien tekojen kasautumista. Järjestäytymiseen tarvitaan tiloja, joiden välityksellä voidaan viestiä kamppailuista ja vahvistaa niiden jatkuvaa uusintamista. On luotava yhteydenpidon verkostoja, joita pitkin kommunismin resonanssi voi edetä.

Niinpä kommunistien liikkeen ensimmäinen tehtävä on tarkkailla nykyisiä kamppailuja – etenkin niitä, joissa he ovat itse osallisina, tai jotka tulevat heitä lähelle – ja arvioida niitä kriittisesti kommunismin ja sen loogisten ääriviivojen kannalta. Leninin ajatus sanomalehdestä puolueena on järjestäytymisen klisee, mutta siihen sisältyy totuuden

siemen. Jokainen kommunistinen organisaatio on väline viestintään, jota toiminta tarvitsee. Tämä pätee myös neuvostojen kommunismin liikkeen elvyttämisestä vastanneisiin antileninistisiin kirjeenvaihtokomiteoihin, vaikka ne eivät pyrkineetkään luomaan itselleen hegemonista johtoasemaa, vaan levittämään kamppailuja kriittisesti ja paljastamaan kommunistista yhteisymmärrystä siinä muodossa kuin se oli olemassa. Kommunistien ei pidä johtaa liikettä muttei myöskään vain kasvattaa sitä, vaan edesauttaa kamppailusta nousseiden vallankumouksellisten esimerkkien leviämistä.

Luokkataistelun tutkimuksesta on tullut määritelmämme ultravasemmiston ominta alaa. Parasta ja tarkkanäköisintä analyysiä nykyisistä kamppailuista tekevät usein ryhmät, jotka ovat saaneet vaikutteita joko neuvostojen kommunismin uudesta aallosta tai sen kommunisaatiopohjaisesta kritiikistä. Julkaisuista voidaan mainita *Endnotes*, *Théorie Communiste*, *Chuang*, *Angry Workers*, *Insurgent Notes* sekä *Brooklyn Rail* -lehden ”Field Notes” -sarja. Juuri näiden ja monien samankaltaisten projektien perustalta olen kehittänyt oman tapani selventää ja vetää yhteen nykyisen aikakauden kamppailujen logiikkaa. Ne, jotka kieltäytyvät johtamasta kamppailuja, ovat usein herkimpiä kuvaamaan niiden olemusta ilman ennakkoluuloja, projisointia tai yli-innostusta. Tällaisissa projekteissa ei tietenkään ole kyse proletaarisen toiminnan korvaamisesta toisin keinoin, mutta liikkeiden ilmaantuessa ne muodostavat alustan, jolla käydä keskustelua ja välittää tietoa liikkeiden laajalti jakamista kokemuksista.

Tämän luvun karkea luonnos ajallemme tyypillisestä kamppailusta voisi olla kuvaus vaikka kuinka monesta viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana tapahtuneesta joukkojen noususta tai yhteiskunnallisesta liikkeestä, esimerkiksi Chilen ”yhteiskunnallisesta purkauksesta” (”*Estallido Socia*l”), Ranskan keltaliiveistä tai vuoden 2020 George Floyd -mellakoista. Vain hyvin harvat ovat kirjoittaneet George Floyd -mellakoista, ellei mukaan lueta yllä mainittuja julkaisuja, löyhästi ultravasemmistolaista */// Will* -verkkolehteä, Vortex-ryhmän toimittamaa kokoelmaa, johon siihenkin sisältyy enimmäkseen */// Willissä* aiemmin julkaistuja artikkeleita, sekä Zhandarka Kurtin ja Jarrod Shanahanin kirjaa *States of Incarceration*.[172] Tämä kunnollisten tarkastelujen vähäisyys liittyy Idris Robinsonin kuvailemaan vasemmistossa vallalla olevaan ”kieltämiseen ja disartikulaa-

172 Vortex Group (toim.) (2023) *The George Floyd Uprising.* Oakland: PM Press; Zhandarka Kurti & Jarrod Shanahan (2022) *States of Incarceration: Rebellion, Reform, and America's Punishment System*. Lontoo: Reaktion Books.

tioon".[173] Suuri osa vasemmistosta kiinnitti huomionsa mieluummin Bernie Sanders -ilmiöön tai Donald Trumpia ympäröivään mediasirkukseen. Pandemian alkuvaiheessa, kun talous ja politiikka olivat kaaoksessa ja Trump verkostoineen reagoi yhteiskunnallisiin levottomuuksiin liioitellusti ja apokalyptisesti, liberaalit ja vasemmisto loivat omat salaliittoteoriansa, joiden mukaan mellakat olivat muutamissa paikoissa oikeutettua tyytymättömyyden ilmausta mutta muualla rikollisten provokaattoreiden ja opportunistien aikaansaannoksia. Hetken ajan jotkut kuitenkin näkivät näissä kamppailuissa – etenkin Minneapolisin kolmannen piirin poliisiaseman polttamisessa – kirkkaan vallankumouksellisen esimerkin. Levottomuuksien ensimmäisinä päivinä liike levisi mimeettisinä (ja jopa "memeettisinä") tartuntoina satoihin Yhdysvaltain kaupunkeihin.[174] Osa levinneistä käytännöistä oli vanhoja, osa uusia tai vanhojen taktiikoiden uusia versioita. Niitä jaettiin osittain avoimesti puoliyksityisillä viestisovelluksilla.

Jokaisen vallankumouksen ensimmäinen tehtävä on poliisin aseistariisuminen ja proletariaatin aseistaminen. Tämä ei kuitenkaan tapahdu yhdessä yössä. Edes Saksan keisarikunnan ja sen armeijan luhistuminen vuonna 1918 eivät lakkauttaneet valtion aseellista voimaa kokonaan. Konservatiiviset upseerit ja heidän uudelleen muodostetut yksikkönsä kilpailivat neuvostojen ja työläisten kaartien kanssa tilanteen hallinnasta. George Floyd -mellakoissa oli merkkejä valtion aseellisen voiman kaatumisesta. Erityisesti poliisilaitoksen tuhopolton vallankumouksellisen esimerkin ansiosta liike kasvoi Minnesotan ulkopuolelle. Se oli toistettavissa oleva aktio, joka oli samalla sekä muita mellakkaan kannustava taisteluhuuto että merkittävä teko itsessään. Aseman palaminen johtui myös poliisin taktisesta vetäytymisestä sen jälkeen, kun aseistautuneet ja väkivallattomat mielenosoittajat olivat yhdessä piirittäneet sen. Mellakoijat käyttivät poliisia vastaan Hongkongin vuoden 2018 mielenosoituksista tuttuja, uusia "etulinjan taktiikoita", kuten lasereita, sateenvarjoja ja ilotulitteita.

Lopulta liikkeelle leimallista oli kuitenkin se, ettei toiminta sittenkään levinnyt tarpeeksi. Kesäkuun alussa poliisit vetäytyivät asemaltaan Seattlen Capitol Hillin kaupunginosassa, jossa joukot kamppailivat heitä vastaan erityisen kiihkeästi. Jotkut olivat ai-

173 Idris Johnson (2020) "How It Might Should Be Done". */// Will.* August 16. https://illwill.com/how-it-might-should-be-done

174 Adrian Wohlleben (2021) "Memes Without End". */// Will.* May 16. https://illwill.com/memes-without-end

keissa polttaa laitoksen, mutta epämuodollinen taisteluosasto, joka oli järjestäytynyt puolustamaan mielenosoittajia MAGA-aktivisteilta ja uusfasistisilta vastamielenosoittajilta, otti järjestyksen pitäjän roolin ja esti heitä toimimasta. Poliiseista vapautettua autonomista aluetta päätettiin sen sijaan pitää hallussa ja puolustaa, ja se suojattiin barrikadein. Tämä oli yhtä lailla taistelutilanteen itsensä synnyttämä jäljiteltävissä oleva kamppailutapa. Vastaavia autonomisia alueita oli vallattu jo Minneapolisissa lähellä paikkaa, jossa George Floyd oli murhattu, ja niitä vallattiin pian muuallakin liikkeen epämuodollisiksi solmukohdiksi. Esimerkiksi poliisin murhattua Rayshard Brooksin atlantalaisessa Wendy's -pikaruokaravintolassa myöhemmin kesällä abolitionistiset väkijoukot piirittivät ja polttivat sen sekä perustivat paikalle autonomisen alueen. Se, että kaksi vallankumouksellista esimerkkiä – polttaminen ja alueen valtaaminen – kuitenkin nähtiin Seattlessa toisilleen vastakkaisina, kertoo liikkeen epäjohdonmukaisuudesta ja päämäärättömyydestä. On selvää, että nämä toimintatavat tukevat ja jopa edellyttävä toisiaan.

Poliisiasemien polttaminen ei levinnyt kaikkialle Yhdysvaltoihin, mutta muunlaiset tuhopoltot levisivät. George Floyd -mellakoiden tarkastelu paljastaakin välittömästi, kuinka tuli on äärimmäisen tehokas keino tehdä amerikkalaisista kaupungeista mahdottomia hallita. Kaupunki toisensa jälkeen osoitti, kuinka tulipalot lamaannuttavat poliisin. Tulipalojen lisääntyessä poliisin voimavarat kiinnittyvät pelastajien suojeluun, liikenteen turvaamiseen ja muutamien avainalueiden puolustamisen. Näin yksityisomaisuudesta tulee vapaata riistaa. Kaupunkien keskustoista läheltä varsinaisia kamppailun alueita alkanut ryöstely kehittyi yhä järjestäytyneemmäksi, röyhkeämmäksi ja laajemmaksi. Uudet ja jo olemassa olleet verkostot valikoivat erilaisia huonosti vartioituja kohteita, yleensä esikaupunkien ostoskeskuksia, yhä kauempaa keskustoista ja ryöstivät niitä ajoneuvoin. Useimmissa kaupungeissa loma poliisista kesti kolmesta viiteen yöhön. Tänä aikana ryöstöt ja tuhopoltot hiipuivat itsestään, mikä tarjosi poliisille tilaisuuden kontrollin palauttamiseen. Silloin kun poliisi ei tähän pystynyt, kansalliskaarti kutsuttiin paikalle, kuten vaihtelevassa mitassa tehtiinkin lopulta 31 osavaltiossa. Kesäkuun alkuun mennessä 80 kaupunkiin oli julistettu ulkonaliikkumiskielto.

Tämä oli liikkeelle ratkaiseva hetki. Kapinan eskaloituminen vieläkin pidemmälle oli torjuttu kaikkialla paitsi paikoissa, joissa järjestäytyneet ryhmät kykenivät puskemaan tapahtumia yhä eteenpäin, (esimerkiksi Portlandissa) tai joissa Rayshard Brooksin murhan kaltaiset paikalliset tapahtumat räjäyttivät tilanteen uudelleen. Tuli oli liikkeen väline

sen alkupäivinä, mutta toimii hyvin myös metaforana sen sisäiselle dynamiikalle. Tuli on hallitsematonta eivätkä sitä ohjaavat fysikaaliset muuttujat ole koskaan ennalta täysin tiedossa, mutta se myös hävittää oman perustansa. Se, kuten mellakkakin, palaa loppuun kuluttaessaan ilman tai polttoaineen ympäriltään. Rosa Luxemburg piti jaksollista rytmiä liikkeiden perusominaisuutena, ja ajatteli vaimenemisen voivan edeltää uutta kiihtymistä, mikäli hehkuvia hiiliä vain onnistuttaisiin siirtämään uusiin sytykkeisiin. Jotain tämänkaltaista oli tapahtumassakin sikäli, että liike iskulauseineen kasvatti suosiotaan kesäkuun ja heinäkuun neljännen päivän juhlallisuuksien välillä. Lopulta tästä ei kuitenkaan ollut uuden kiihtymisen perustaksi. Pienen kirjaston voisi täyttää kaikilla niillä hyvää tarkoittavilla mutta sisällöttömillä abolitionistisilla lakiesityksillä, joita noina ensimmäisinä viikkoina tehtiin, ja jotka sitten vesitettiin, puhumattakaan rasismia ja poliisiväkivaltaa vastustavista opportunistisista julistuksista, joita järjestöt, yritykset, kunnat ja kaikki mahdolliset edustustahot tehtailivat vain unohtaakseen ne heti ensimmäisen tilaisuuden tullen.

Ryöstelyn kommunistinen, karnevalistinen ja yhteisöllinen luonne kärsi sen levitessä ja muuttuessa teknisesti monimutkaisemmaksi. Arvokkaisiin kohteisiin katseensa suunnanneet rikollisjengit monopolisoivat sen ja jatkoivat omia kapinallisia hankkeitaan kesän ylikin. Muutaman viikon kestäneiden liberaalin vasemmiston järjestämien suurmielenosoitusten jälkeen liikettä alkoivat dominoida konfliktin laajentamiseen pyrkivät militantit. Portlandissa poliisia vastustavista öisistä marsseista tuli eräänlainen rituaali, ja ne jatkuivat läpi kesäkuun johtaen toistuviin kahnauksiin poliisin kanssa liittovaltion rakennuksen ympärillä. Trump antoi tähän vastaamisen liittovaltion poliisin tehtäväksi ja teki samalla itsestään liikkeen uuden pääkohteen. Liikkeen oli mahdollista jatkua heinäkuuhun saakka, koska Trump oli käytännössä kääntänyt tilanteen äänestykseksi kansallisesta historiasta ja mustan jälleenrakennuksen keskeneräisestä työstä. Tämä ilmeni erityisesti siinä, kuinka viranomaiset poistivat ennakoivasti aktivistien kohteikseen ottamia etelävaltalaisten patsaita. Patsaidenkaadot ulottuivat kuitenkin Konfederaation merkkihenkilöitä pidemmälle alkuperäiskansojen kansanmurhien peittelijöihin, ja niistä tuli tapa, jolla liike saattoi artikuloida arvojaan Yhdysvaltain historian kautta.

Toisaalta liike vaikutti kamppailevan itsensä tuntemisen ja tunnetuksi tulemisen haasteiden kanssa. Eräänlainen paranoidi epistemologia vaivasi sitä alusta saakka. Keitä he olivat? Tapahtumiin osallistuneen nuorison monietnistä luonnetta käsiteltiin skan-

daalina ja selitettiin poliisin provokaatioilla tai valkoisen ylivallan kannattajien soluttautumisella. Oikeistolainen media piti sitä demokraattipuolueen masinoimana kapinana, kun taas liberaalissa mediassa mellakoita suvaittiin oikeutetun vihan ilmauksina mutta samalla vähäteltiin tietoisesti niiden laajuutta ja väkivaltaisuutta ja sen sijaan painotettiin mellakkaöitä seuranneita päivämarsseja liikkeen sydämenä. Autonomisilla alueilla kamppailujen koordinointia ja laajentamista olisi voitu jatkaa, elleivät poliisin lakkauttamisen käytännön ongelmat olisi tehneet tätä mahdottomaksi. Alueet olivat käytännössä ilman lakia, ja monenlaiset ihmiset käyttivät tätä hyväkseen. Sattui joitakin kaoottisia tulitaisteluita, joissa kuolemat olivat selkeästi liikkeen puolustajien, eivät poliisin tai fasististen omankädenoikeuden harjoittajien aiheuttamia. Autonomisia alueita olisi epäilemättä voitu vakauttaa ja laajentaa, mutta tämä olisi edellyttänyt eettistä ja organisatorista johdonmukaisuutta, joka olisi ensin tehnyt niistä taistelemisen arvoisia. Ei riittänyt, että ne olivat vapaita poliisista, vaan niiden olisi pitänyt mahdollistaa ihmisten todellinen vapaus ja autonomia. Minneapolisissa näin kävikin tiettyyn pisteeseen saakka mellakoiden ensipäivinä. Vallattu hotelli avattiin vapaasti asuttavaksi ja varastettua tavaraa varastoitiin jakelua varten. Tällaisia kokeiluja olisi pitänyt kuitenkin laajentaa ja syventää ja jatkuvuutta varten niitä olisi pitänyt myös johdonmukaistaa. Tässä kohtaa tutkimuksemme onkin muututtava spekulatiiviseksi.

Kaikki vihaavat poliisia, mutta kukaan ei tiedä, mitä sille pitäisi tehdä. George Floyd -mellakat paljastivat joka tapauksessa asiasta vallitsevan perustavan yksimielisyyden, jonka jopa liberaalit saattaisivat tunnustaa. Jopa poliisit vihaavat poliisia. Liike antoi tälle yksimielisyydelle nimeksi ”abolitionismi” – *lakkautetaan poliisi!* Tämä oli liikkeen taisteluhuuto, jonka objektiivinen vastine oli kolmannen piirin poliisiaseman polttaminen. Poliisin lakkauttamista on kuitenkin mahdotonta kuvitella ilman luokkayhteiskunnan lakkauttamista ja kommunismin alkua. Kahden, kolmen, neljän tai miten monen hyvänsä poliisiaseman polttaminen vaikuttaa itsemurhateolta ilman mahdollisuutta luoda elämää, joka kukoistaisi ilman poliisia. Uutta maailmaa ei myöskään voida rakentaa pelkästä vanhan tuhkasta, sillä se tarvitsee vanhan maailman vaurautta ja resursseja sekä sen tuottamia kykyjä. Abolitionismi alkaakin tarkoittaa yhtä aikaa kaikkea ja ei mitään. Jos poliisi esitetään absoluuttisena pahana, sen kanssa kamppaileminen alkaa näyttäytyä nollasummapelinä. Toisaalta vankien, vankiloiden ja poliisiväkivallan määrän vähentäminen on aina hyvästä, ja tässä mielessä kaikkia reformeja voitaisiin pitää abolitionistisi-

na. Niin voitaisiin kuitenkin mitä tahansa, mikä käytännössä muuttaa ihmisten elämää paremmaksi.

Jan Appel kehotti työskentelemään proletariaatin valitsemilla käsitteillä ja George Floyd -mellakan keskeinen käsite on selvä. Nyt vallankumouksellisen esimerkin nimi oli ”abolitionismi”, vaikka se ei vielä onnistunutkaan löytämään muotoaan haettuaan sitä tuhopoltoista ja autonomisista alueista. Abolitionismi oli nimi liikkeen ja sen vallankumouksellisten aktiivien muodostamalle neuvostolle vailla neuvostoja. Historiallisten neuvostojen tavoin sen merkitys jäi epämääräiseksi, ja se olisi tarvinnut osallistujiensa ja toimintojensa tarkempaa rajaamista. Vaatimuksiin liikkeen mustasta johdosta olisi henkilökeskeisten ratkaisujen sijaan voitu vastata perustavanlaatuisella sitoutumisella abolitionismiin, joka ei olisi tarkoittanut pelkkää poliisista eroon hankkiutumista vaan pureutumista rasistisen vallan pitkään historiaan Yhdysvalloissa ja sitoutumista orjuuden lakkauttamisen keskeneräisen työn loppuunsaattamiseen – siis viime kädessä luokkayhteiskunnan ja sen mukana rodullistamisen lakkauttamiseen. Mitä jos Minneapolisissa tai jossain muualla olisi levottomuuksien ensipäivinä järjestetty valtava abolitionistinen kokous, jossa olisi perustettu abolitionistinen komitea ja päätetty ottaa tietty alue pysyvästi haltuun? Mitä olisi tapahtunut, kun tämä käytäntö olisi levinnyt muihin kaupunkeihin? Entä jos komiteoiden valta olisi elänyt liikkeen eri vaiheiden mukana, ja ne olisivat kyenneet ohjaamaan yksittäisten hetkien energioita kapinallisiin huippuihin? Abolitionismin merkitys olisi täytynyt ratkaista käytännössä paitsi tuottamalla kontrollista vapaita alueita myös poistamalla konkreettisesti mustiin kohdistuvan rasismin sisäiset ja ulkoiset rakenteet. Tämä olisi tietenkin edellyttänyt mustien proletaarien osallistumista ja johtajuutta, mutta aivan yhtä lailla se olisi edellyttänyt osallistumista ja johtajuutta kaikilta muiltakin, jotka olisivat perustavasti sitoutuneet abolitionismin ohjelmaan sen kaikissa ilmi käyvissä merkityksissä.

Abolitionistinen komitea on rakennelmassani vain ajattelua auttava kuvitelma vielä kehittymättömän muodon paikalla. Sitä ei siis tule ottaa kirjaimellisesti, ja on muistettava, että tällaisen muodon olisi lopulta oltava vastaus liikkeen itsensä nostamiin kysymyksiin. Tällaisia muotoja ei valita, vaan niihin päädytään välttämättömyyden vuoksi. Ne ilmaisevat liikkeen proletaarista ja kommunistista sisältöä. Jos komiteoita tai neuvostoja ei kamppailun hetkellä ole, niiden vaatiminen on tyhjyyteen huutamista. Ennakoivasta kuvittelusta on kuitenkin hyötyä, sillä siten osoitetaan funktioita, joissa liikkeen oli-

si onnistuttava tullakseen vallankumoukselliseksi. Esittämäni kuvitelma onkin itsestään selvästi hyvin abstrakti George Floyd -mellakkaan liittyvien erityisten kysymysten rinnalla. Mitä muuta abolitionististen komiteoiden olisi tehtävä kuin lakkautettava luokkayhteiskunta ja sen mukana proletariaatti ja itsensä? Ensi sijassa niiden tulisi kriittisesti heijastaa ja vahvistaa kamppailun itsensä sisältöä sekä levittää toimivia taktiikoita, teroittaa liikkeen keinoja ja laajentaa mellakoiden energiaa uusiin yhteiskunnallisiin ryhmiin ja tiloihin. Niiden olisi lietsottava myös muiden kuin proletariaatin militanteimpien ja aktiivisimpien jäsenten toimintaa työpaikoilla, kouluissa ja vankiloissa. Niiden olisi avattava sekä paperisia että sähköisiä viestintäkanavia ja tällä tavoin rakennettava tilaa liikkeen itsereflektiolle. Lisäksi niiden olisi luotava avoimia osallistumisen portteja sekä verkossa että todellisessa elämässä.

On odotettavissa, että näitä komiteoita hallitsisivat opportunistiset tai parhaimmillaankin reformistiset ryhmät, jotka pyrkisivät ohjaamaan niitä lainsäädäntö- ja vaalityöhön. Tämä nostaisi painetta järjestää kansanäänestyksiä tai tehdä muutoksia perustuslakiin, kuten kävi Ranskassa keltaliivien ja Chilessä yhteiskunnallisen purkauksen sekä aiemmin Espanjan Podemoksen ja Kreikan Syrizan tapauksessa. Näitä suuntia olisi vastustettava kehittämällä järjestäytymisen edellytyksiä vasemmistolle tyypillisten miljöiden ulkopuolella. Olisi levittäydyttävä työpaikoille ja asuinalueille ja kehitettävä todellista itsejärjestäytymisen kykyä, josta olisi vastustamaan liikkeen politisoitumista. Liikkeen koordinaation olisi tapahduttava valtion ulkopuolella. Tuotantovoimien kartoittaminen proletariisen tiedustelunn muotona voisi hyvinkin olla tässä tarvittava organisoinnin muoto. Abolitionistiset komiteat voisivat käytännön tehtäviensä ohessa olla spekulatiivisia ja kysyä: *Miltä lakkauttaminen näyttäisi? Mitä se edellyttäisi?*

Mellakoiden, valtausten, blokkausten, saartojen, sabotaasin ja pakkolunastusten levitessä abolitionistiset tiedustelukomiteat voisivat ennen kaikkea laatia kommunismin suunnitelmia. Niiden peruskysymyksiä olisivat: Mitä tekisitte, jos valtiovalta katoaisi tänään? Mitä tekisitte, jos poliisia ja sen takana seisovaa armeijaa ei enää olisi? Mitä tekisitte, jos kaikki vankilat palaisivat? Keskeinen abolitiokomiteoille lankeava tehtävä olisi kapitalistisen tuotannon ja jokapäiväisen elämän tekninen kartoittaminen. Olemassa olevien tuotantovälineiden haltuunotto ja muuttaminen kommunistisen tuotannon ja jakelun välineiksi tarkoittaa myös näihin tuotantovälineisiin liittyvän tiedon haltuunottoa ja muuttamista – niiden toimintamekanismien ja näihin liittyvien mahdollisuuksien tekemis-

tä läpinäkyviksi ja kaikille helposti ymmärrettäviksi. Tämä olisi spekulatiivista, sillä kommunisteja ei kiinnosta vain, miten jokin asia *toimii*, vaan myös miten se *voisi* toimia. Katsoessaan voimalaitosta, tehdasta, ruokakauppaa, busseja tai maatilaa kommunisti pohtii, mitä nämä kaikki voisivat olla kommunismissa. Tämä olisi jotain kokonaan muuta kuin mitä ne ovat kapitalismissa. Asioiden nykyinen laita asettaa kuitenkin perustavalla tavalla ehtoja sille, miten asiat voisivat olla. Tämän vuoksi tietopankin kerääminen olemassa olevista resursseista on ensimmäinen askel, kun niiden pohjalta aletaan tuottaa kommunismin todellista tarinaa.

Mitä töitä ihmiset tekevät lähelläsi? Mitä tuotetaan ja mitä tuotantopanoksia käytetään? Mistä sähkö saadaan? Entä vesi? Miten kaupat täyttävät hyllynsä? Useimmilla meistä on vain pinnallisia vastauksia näihin kysymyksiin. Appelin mukaan kommunistisen puolueen tehtävä oli tarjota toiminnalle kehys – teoria neuvostoista. *Grundprinzipien* onkin malli, joka on mahdollista omaksua keskustellen ja jota voidaan soveltaa monin tavoin. Minulla on kuitenkin mielessäni vielä perustavampi kehys. Se ei olisi suunnitelma vaan kartta, joka sijoittaisi paikoilleen elementit, joiden perusteella vallankumouksselliset voisivat itse laatia suunnitelmansa.[175] Se ei olisi niinkään yhteinen suunnitelma kuin suunnitelma yhteiselle suunnitelmalle. Kartoittaminen olisi samalla ainakin osittain tuotantoon liittyvää keskeistä tietoa omaavien keskinäistä järjestäytymistä. Se loisi yhteyksiä vesilaitoksen, sähkövoimalan ja kauppojen logistiikan työläisten välille. Kuvitellaanpa kommunistisen uusintamisen kartasto, johon sisältyisi kaikki tieto, mitä kommunistinen liike tarvitsisi itsensä ylläpitämiseksi vallankumouksellisessa tilanteessa. Näiden tietojen kerääminen etukäteen kokonaisuudessaan on tietenkin mahdotonta, mutta tämä ei tarkoita, etteikö tehtävään kannattaisi ryhtyä hyvissä ajoin. Kaikenlainen etukäteen hankittu lisäymmärrys todennäköisesti auttaa.

Tällaisista kartoista saattaisi olla hyötyä jo yleislakon aikana paljon ennen kuin kysymys kommnisaatiosta tai varojen yhteiskunnallistamisesta voitaisiin nostaa esiin. George Floyd -mellakoiden alkuvaiheessa, kun poliisi oli tulipalojen lamaannuttama, lähes mikä tahansa olisi ollut mahdollista, mutta joukoilla ei ollut selviä tavoitteita eikä tie-

175 Tämä kartan käsite on jossain määrin velkaa Fredric Jamesonin vaatimukselle ”kognitiivisista kartoista” hänen postmodernismia koskevassa merkittävässä esseessään. Fredric Jameson (1984) ”Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism”. *New Left Review.* 146, s. 89-92.

toa oikeista kohteista. Muutamaa maisemaa hallitsevaa poikkeusta lukuun ottamatta he eivät tienneet, missä vallan kammiot sijaitsivat. Tuossa hetkessä kamppailua olisi edesauttanut huomattavasti, jos saatavilla olisi ollut kohteita ja tarvittavia välineitä osoittavia karttoja. Sopivien kohteiden valinta edellyttää herkkyyttä sille, mikä voi toimia vallankumouksellisena esimerkkinä. On valittava kohteita, jotka liike – joko niiden maineen tai ulkokuoren perusteella – tunnistaisi oikeiksi.

Avainasemaan nousee tehtävä, jota olen nimittänyt ”vastalogistiikaksi”. On kartoitettava kapitalistista kiertokulkua ja sen Akilleen kantapäitä – kohtia, joiden blokkaaminen seisauttaisi tuotannon.[176] Keskeisiä kohteita ovat satamat, lentokentät, logistiikkakeskukset ja kuljetusmuotojen väliset rahtivaihtoasemat. Elämme protestiblokkausten aikakautta, jona pitkittyvistä blokkauksista tulee valtauksia. Proletaariset liikkeet etsivät kasvavissa määrin valtaa hallita tuotantoa sen ulkopuolelta, mutta tämän vallan on myös palattava tuotannon ytimeen. Sen on keskeytettävä kapitalistinen tuotanto joko voittamalla työläiset puolelleen ja saamalla heidät laskemaan työkalunsa tai tekemällä tuotannon jatkaminen muuten mahdottomaksi. Tässä klassinen työläistiedustelu ja järjestäytyminen työpaikoilla muodostuvat hyvin tärkeiksi. Liikkeiden on löydettävä liittolaisia tuotannon sisältä. Se, miten tämä tapahtuu, on kommunistisen tutkimuksen olennaisimpia kysymyksiä ajassamme.

Nykyisten liikkeiden heikkoudessa voidaan nähdä myös niiden potentiaalisia vahvuuksia. Kun proletaarit, joiden omilla työpaikoilla ei voida käydä merkityksellistä kamppailua, blokkaavat toisten proletaarien työpaikkoja, tuovat he samalla ilmi itsejärjestäytymisessä piileviä ristiriitoja. Itsejärjestäytymisestä olisi tultava järjestäytymistä toisten kanssa universaalin kommuunin hengessä. Tutkiessamme vallankumouksellisia hetkiä edeltäneiden yleislakkojen historiaa näemme kahdenlaisia tapoja eksyä matkalla kommunismiin. Joko neuvostoja perustetaan jo ennen kuin proletaarit ovat saaneet työpaikkansa haltuunsa, tai sitten työläiset valtaavat työpaikkansa, mutta eivät perusta minkäänlaisia koordinoivia elimiä ja jäävät riippuvaisiksi valtiosta yhteiskunnallistamisen tai kansallistamisen välittäjänä. Mikäli työläiset jollakin työpaikalla järjestäytyvät vain keskenään ja kollektivisoivat sen erillään toisista valtaajista, he jäävät riippuvaisiksi markkinoista (mikä kostautuu), omasta innokkuudestaan (joka hiipuu) tai valtiosta (joka

176 Jasper Bernes (2013) ”Logistics, Counterlogistics, and the Communist Prospect”. *Endnotes*. 3, s. 172-201.

pettää heidät kapitalistiluokan hyväksi). Mikäli he taas järjestäytyvät yhdessä toisten kanssa ja muodostavat neuvostoja, mutta niillä ei ole voimakasta perustaa työpaikoilla ja muissa proletaarisen elämän keskuksissa, he eivät onnistu muuttamaan jokapäiväisen elämän ehtoja millään merkittävällä tavalla ja menettävät tilaisuutensa saada enemmistö mukaan kommunistiseen projektiin. Blokkaajat kohtelevat pääomaa kommunistisesti yhteisenä omaisuutena, joka kuuluu kaikille ja ei kenellekään. He tunnistavat pääoman yhteiskunnalliseksi suhteeksi, joka velvoittaa kaikkia – ensisijaisesti koko proletariaattia – osallistumaan yhdessä luokkayhteiskunnan tuhoamiseen ihmisyyden tieltä. Tehdas, joka valmistaa aseet, joilla sinut tapetaan, ei ole vain sen työntekijöitä koskeva ongelma. Näille työntekijöille tämän tehtaan pääoma on kuitenkin elossa pysymisen keino, ja heidän eettiset vaatimuksensa ovat todellisia, vaikkakin alisteisia pääomalle. Jos heitä estetään tekemästä töitä ja heidän työpaikkansa ajetaan konkurssiin, he nääntyvät nälkään, ellei heille ole tarjolla ole muita keinoja elättää itsensä.

Ratkaisut tähän ongelmaan voivat syntyä vain tällaisten kategoristen jakojen läpi leikkaavan vastakkainasettelun kautta. Vuodesta 1968 lähtien kamppailuja on käyty tuotannon ulkopuolella ellipsin toisen pisteen odottaessa vaimenneena työpaikalla. Tämän kuilun voi ylittää vain kamppailu, jota käydään sekä tuotannon ulkopuolella että sen sisällä. *Théorie Communiste* on antanut tällaiselle kommunistisen kamppailun esitaistelulle nimen "*l'ecart*" sen ongelman mukaisesti, joka sen olisi tarkoitus ratkaista. Termi ei tosin tarkoita vain "väliä" tai "aukkoa", vaan myös "oikotietä" kiertokulun piirissä käytävän kamppailun ja huomiotta jääneen tuotannon välillä. Syvälle tuotantovälineiden jakautumisen maaperään ulottuva repeämä proletaarisen kamppailun ja sen päämäärän välillä voidaan ohittaa vain poikkeamalla reitiltä.[177]

Tulevien vuosikymmenten neuvostot tuskin olisivat työläisneuvostoja sanan varsinaisessa merkityksessä. Soikion kaksine keskipisteineen olisi jälleen painuttava kokoon kommunistisen uusintamisen ympyräksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoittaisi kutistumista aiemman työpaikalla sijainneen keskuksen ympärille, vaan tihentymistä kohti tuotannon ja kiertokulun leikkauspistettä. Jako näiden välillä ylitettäisiin ennen kaikkea irrottamalla jokaisen yksilön yhteiskunnallinen tuotantopanos osuudesta, jonka hän saisi

177 Roland Simon & *Théorie Communiste* (2005) "Théorie de l'écart" *Théorie Communiste*. 20; Roland Simon (2011) "The Present Moment". *Sic*. 1, no. 1, s. 96. https://www.sicjournal.org/the-present-moment/index.html

tuotantoa jaettaessa. Tämän toteuttaminen edellyttäisi resurssien ja kykyjen elävää kirjanpitoa. Kirjanpidon ei tietenkään tarvitsisi olla kattavaa, mutta sen täytyisi olla riittävän tarkkaa yhteisestä käytöstä huolehtimiseen. Kommunismi on avoin kirja, jota sen lukijat kirjoittavat itse vapaasti. Se on mahtavin tarina, eikä sitä ole vielä kerrottu.

KÄÄNTÄJIEN JÄLKISANAT: TUOTANTOVOIMIEN KARTAT TULEVAISUUDEN VALLANKUMOUKSEEN

Kertomus vallankumouksen historiasta on johdattanut meidät vallankumouksen tulevaisuuden maastoon. Tätä maastoa ei kuitenkaan ole vielä konkreettisesti kartoitettu, ja siksi keskustelu tulevasta vallankumouksesta on voinut ollut vasta teoreettista. *Vallankumouksen tulevaisuuden* englanninkielisen alkuteoksen julkaisemisen (2025) jälkeisissä keskusteluissa ovat painottuneet sen ensimmäisen ja toisen luvun teemat: neuvostomuodon historia sekä Marxin käynnistämä keskustelu arvontuotannon lakkauttamisesta kommunismin edellytyksenä. Nämä kysymykset kommunismin muodosta ja sisällöstä kuuluvat modernin kommunistisen teorian ytimeen, ja on merkittävää, että ne nousevat keskusteluun myös ympäristöissä, joissa näitä vallankumouksellisen perinteen aiheita ei perinteisesti ole tunnettu kovin hyvin: kansainvälisen akateemisen vasemmiston piirissä ja nyt myös Suomessa. Nämä Bernesin ansiokkaasti esittelemät kysymyksenasettelut kuitenkin vasta johdattavat vallankumouksellisiin teemoihin. Ne inspiroivat ajatuksia vallankumouksen potentiaalisesta olemuksesta, mutta voivat jäädä vaarattomaksi keskusteluksi vallitsevien luokkasuhteiden näkökulmasta.

Juuri lukemamme kertomus tarjoaa kuitenkin myös jotain pääoman kannalta pelottavampaa: itseään lakkauttavan proletariaatin järjestäytymisen tekniikan. Kirja avaa siis myös strategisempia huomioita siitä, miten proletariaatti voi alkaa järjestäytyä kamppailuun arvon määrittämän työn lakkauttamisen sekä kommunistisen elämän järjestämisen puolesta kehittämällä tietoisuuttaan tuotantovoimissaan uinuvista vapautumisensa potentiaaleista ja ymmärrystään niiden kommunistisen käytön mahdollisuuksista. Bernes osoittaa kertomuksensa punaisen langan jo kirjan ensimmäisillä sivuilla esittäessään kommunistisen vallankumouksen olevan sisällöllisten ulottuvuuksien lisäksi suuri kartoittava selvitys: yhteiskunnan tuotantovoimien teknisten olosuhteiden kartoittamista niiden muuttamiseksi kommunistisiksi.

Kirjan kolmannessa luvussa painottuva työläistiedusteluteema sekä luvun lopussa tarkentuva ja kirjan kokonaisuutta yhteen sitova ajatus työläistiedustelun potentiaalis-

ta tulla tuotantovoimien kartoittamisen[178] muodossa uudenlaiseksi vallankumouksellisen subjektin kehittymisen tekniikaksi on kuitenkin saanut selvästi vähemmän huomiota kirjasta käydyissä keskusteluissa. Työläistiedustelu on perinteisesti ollut teoreettista kirjoittelua ja poliittista debattia marginaalisempi lajityyppi vallankumouksesta kiinnostuneiden keskuudessa. Työläistiedustelut ovat kuitenkin Marxista alkaen kehittyneet nimenomaan vaihtoehtona perinteisille – ajatusten kirkastamiselle, välittämiselle sekä asemasodille perustuville – tavoille toimia vallankumouksellisena aikoina, jotka eivät ole vallankumouksellisia. Mikäli emme halua tyytyä pelkkiin teoreettisiin keskusteluihin tulevaisuuden vallankumouksen olemuksesta, vaan koemme tarpeeksemme osallistua myös astetta käytännöllisemmin luokkamme itsejärjestäytymisen prosessiin, on kirjan kolmas työläistiedusteluperinnettä kriittisesti kehittelevä jakso sen konkreettisesti rakentavinta antia.

Käsitellessään vuoden 2020 George Floyd -mellakoita ja sen avaamia mahdollisuuksia Bernes spekuloi inspiroivalla tavalla tuotantovoimia kartoittavien ”abolitionististen komiteoiden” potentiaalilla. Hän johtaa tuotantovoimien kartoittamisen menetelmän proletariaatin itsejärjestäytyvää kamppailua kehittäneiden vallankumouksellisten kokemuksista ja reflektioista. Saksan vallankumouksen työläisneuvostoihin osallistumisen pohjalta neuvostojen teoreettista kysymyksenasettelua kehittänyt Jan Appel ja neuvostojen kommunismin keskeinen teoreetikko Anton Pannekoek kirjoittivat ensimmäisenä siitä, mitä työläisneuvostojen keskinäinen järjestäytyminen olisi tarvinnut, jotta neuvostot olisivat mahdollistaneet kommunismin kehittymisen: alhaalta tulevaa inventaariota, tarpeiden, resurssien ja työtehtävien elävää, läpinäkyvää ja kaikkien yhteisesti ylläpitämää kirjanpitoa sekä näiden kirjojen avointa verkostoa, jonka välityksellä jokainen olisi voinut osallistua yhteiskunnallisen tuotannon yhteiseen hallintaan sekä elämänsä kannalta olennaiseen tuottavaan toimintaan ja siihen liittyvään päätöksentekoon.

Bernesin esittämä ajatus kommunismin kartoista ei siis ole uusi, ja niiden kehittelylläkin on jo pidempi historia. Jo maailmansotien välisenä aikana Otto Neurath ja Gerd Arntz pyrkivät radikaalilla ensyklopedismillaan ja isotyyppejä-hyödyntävällä kuva-

178 Bernes käyttää tuotantovoimien kartoittamisen sijaan käsitettä ”technical inquiry” puhuessaan kapitalististen olosuhteiden ja tuotannon tiedustelemisesta. Hän on kuitenkin itsekin kirjoittanut tuotantovoimien kartoittamisesta aiemmassa tutkielmassaan ”Logistics, Counterlogistics and the communist prospect” (Endnotes 2013).

kielellään (jossa sosiaalisia, teknologisia, biologisia ja historiallisia yhteyksiä esitetään kuvallisessa muodossa) luomaan tuotannon visuaalisen esittämisen välineitä, joiden avulla työläiset voisivat ymmärtää ja muuttaa yhteiskunnallisen tuotannon kokonaisuutta. Claude Lefort kirjoitti jo vuonna 1952 ihmisten voimien avoimesta kirjasta, vaikkei hänen ja hänen tovereidensa radikaali työläiskirjeenvaihtoverkosto ICO (Informations et Correspondances Ouvrières) sellaista kyennytkään vielä kokoamaan. Bernes kuvaa myös vuotta 1968 seuranneen aikakauden vallankumouksellisten tunnistamia uusia ulottuvuuksia kommunismin edellyttämissä kartoissa: tarvetta tunnistaa kapitalismissa toisistaan erilliset tuotantolaitokset kaikille kuuluvana yhteiskunnallisena (ei-)omaisuutena ja luoda yhteyksiä eri tuotantolaitosten työläisten välille jo ennen vallankumouksellisen tilanteen virittymistä, kuten Fredy Perlman ja Roger Gregoire pohdiskelivat Pariisin kevään 1968 yleislakon jälkeen. Toisaalta kartoissa olisi oltava kyse vapaasta, ihmisiä yhteen tuovasta seikkailusta ja uuden äärelle johdattavasta *dérivestä*, ajelehtimisesta ”vihollisen kokonaan valtaamassa tilassa”, jota situationistit pyrkivät psykomaantieteen menetelmillään haastamaan.

Kommunismin kartoittamisen tekniikoita ei kuitenkaan onnistuttu konkretisoimaan vielä 1900-luvulla. Yksi keskeinen syy tähän oli selvästi kommunikaatioteknologian kehittymättömyys. Sen enempää situationistien eriytyneiksi harjoitteiksi jääneet *dérive*-seikkailut, ICO:n kaltaisten verkostojen lehtijulkaisuissaan välittämä työläiskirjeenvaihto kuin kirjojen sivuilta löytyvät ensyklopediset tuotannon kartatkaan eivät käyttöliittymiensä rajoitteiden takia voineet kehittyä yhteiskunnallisen tuotannon kartoittamisen ja elämän yhteisen hallinnan eläviksi kanaviksi. Nykyiset tietotekniset välineet tekevät tuolloin hahmotetut mahdollisuudet kuitenkin ilmeisellä tavalla konkreettisiksi. Kyse ei tosin ollut pelkästä teknologian puutteesta. Kommunismin kartoittamisen yhteiskunnalliset edellytykset alkoivat avautua vasta kapitalistisen arvontuotannon historiallisen muutoksen myötä, kamppailusyklin[179] vaihtuessa.

179 Teoria kamppaiilusykleistä on kapitalismin historian periodisointiteoria, jonka Théorie Communiste on kehittänyt Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin kategorioiden historiallisen analyysin osana. *Endnotes*-julkaisun ensimmäisessä numerossa (2008) Théorie Communiste avaa tämän teorian lähtökohtia. Suomen kielellä kamppailuyklien teemoihin johdattaa Arvon barbaarien tutkielma *Kuolleet lehdet: luokkasuhteen historiallinen räjäytyskuva* (2023).

Työläistiedustelun aiemmat muodot syntyivät ja kehittyivät vallankumouksellisen liikkeen osana mutta perinteisen työväenliikkeen ja sen kamppailuhorisonttien historiallisella aikakaudella. Työläiset ajattelivat olevansa tulevan yhteiskunnan rakentajia nimenomaan työläisinä, joten vallankumouksen päämääränä oli vapauttaa työläiset pääoman vallasta ottamalla kapitalistien tuotantovälineet työläisten haltuun. Radikaaleimmatkin työläistiedustelut aukesivat yksittäisten tuotantolaitosten olosuhteisiin ja kamppailuihin keskittyvästä ”workeristisesta” näkökulmasta. Niiden kysymyksenasettelut jäivät rakenteellisesti palkkatyön ja arvontuotannon näkökulmaan sekä työn itsehallinnon tasolle. Ne eivät asettaneet toisistaan erotettujen tuotantolaitosten ja eri tuottajien välistä dynamiikkaa lähtökohdakseen eivätkä siksi yltäneet tuotantovoimiemme yhteisen hallinnan ja kommunismin kysymyksiin.

Kapitalismin saatanallisen kaksoismyllyn[180] historiallinen kehitys – se, että arvontuotannon ehdot ovat syrjäyttäneet ihmisen ja muun luonnon tarpeet yhteiskunnan työ- ja tuotantoprosesseissa – on kuitenkin tuonut perinteisen työväenliikkeen kamppailusyklin päätökseen. Toisin kuin kommunisaatiokeskusteluissa on totuttu, Bernes ei perusta argumentointiaan Marxin poliittisen taloustieteen kategorioiden historiallisen analyysin kautta hahmottuviin kapitalismin muutoksiin, vaan tarkastelee kirjansa kolmannessa luvussa kapitalismin muutoksia yhteiskunnallisen kamppailun muuttumisen näkökulmasta. Taistelu kapitalismin ehdoilla kehittyneen työ- ja tuotantojärjestelmän itsehallinnosta proletariaatin vapautumisen ohjelmana on menettänyt uskottavuutensa. Työ kapitalistisen arvontuotannon määrittämässä muodossaan on kaivanut maan jalkojensa alta, eivätkä ihmiset enää voi tai edes halua kamppailla työläisinä työnsä vapauttamisen puolesta.

Tämä on avannut luokkataistelun uuden aikakauden, joka vielä hakee sille sopivan järjestäytymisen suuntaviivoja. Elämme 1800-luvun alun kaltaista aikaa, jolloin riiston uusiin muotoihin alettiin vastata kehittämällä uusia tapoja, tekniikoita sekä järjestäy-

180 Viittaus ei ainoastaan Karl Polanyin tunnettuun käsitteeseen (ja alunperin William Blaken runonsäkeeseen) saatanallisista myllyistä markkintalouden analogiana vaan myös ja vielä perustavammin Karl Marxin *Pääoman* ensimmäisessä osassa esittämään teoriaan pääomajärjestelmän kaksoismyllystä, jossa sekä pääoma ja työ smanaikaisesti uusintavat itseään ja minkä teema on puhututtanut tiettyjä kommunisaatiokeskusteluun osallistuneita ääniä kuten esimerkiksi Théorie Communistea ja Riff-Raffia..

tymisen alustoja kamppailua varten. Työväenliike kehitti omat menetelmänsä ja aikakautemme yhteiskunnallinen liike tulee kehittämään omansa. Lisäarvontuotanto on kylvänyt aina kuolemaa, mutta nyt sumuverho tuhojen mittakaavan yltä on häviämässä. Tämä tekee palkkatyön hylkäämisen ja elämän tarpeet tunnistavien uusien tuotantoprossien järjestämisen sekä niiden puolesta kamppailemisen yhä ajankohtaisemmaksi tehtäväksi. Bernes nimittää tätä mahdollisuutta luokkataistelun kohdentumiseksi kommunistisen uusintamisen ympyrään. Tulevaisuuden vallankumouksen neuvosto- tai kommuunimuoto, aikamme luokkataistelusyklin kamppailujen ja järjestäytymisen kenttä sekä proletaarisen itsetiedustelun kohde laajentuu elämää uusintaviin tuotantoprosesseihin ja niiden verkostoihin.

Historiallinen kehitys on siis muuttanut luokkataistelun tarpeita ja muuttaa vähitellen myös keskustelua, jota me kommunistit käymme. 1960-luvun lopulla käynnistynyt teoreettinen keskustelu kommunisaatiosta, joka on tuottanut merkittäviä läpimurtoja luokkamme vallankumouskäsityksessä, on alkanut laajentua ”meitä muutamia onnettomia”[181] valaisevista ja inspiroivista kapitalismin, luokkataistelun ja kommunismin olemusta ja historiallista liikettä käsittelevistä abstrakteista analyyseistä entistä konkreettisempiin kysymyksiin siitä, miten kommunisaatioprosessit voivat käynnistyä ja miten ne uusintavat elämää käytännössä. Miten kommunisointi voi asettua kamppailun kentäksi ja mitä ihmiset todellisuudessa tekevät lakkauttaessaan itseään proletariaattina, lakkauttaessaan arvontuotannolle ja työajan vaihtamiselle perustuvaa tuotantotapaa sekä kommunisoidessaan elämäänsä. Bernesin keskusteluun palauttaman tuotantovoimien kartoittamisteeman lisäksi esimerkiksi Nick Chavezin kommunistisia tuotantoprosesseja ja niiden suunnittelua käsittelevät tekstit tai M. E. O’Brienin yhteiskunnallisissa kamppailuissa kehittyvää kommunistista hoivatuotantoa teoretisoivat tutkielmat edustavat kommunisaatiokeskustelun uutta aaltoa.[182] Tämän keskustelun pyrkimyksenä ei edelleen-

181 Endnotes-kollektiivin artikkelin “We Unhappy Few” (2019) ensimmäinen kolmannes käsittelee sitä, mitä ne vallankumoukselliset kommunistit, jotka eivät 1900-luvun historiassa uskoneet voivansa toimia luokkansa etujoukkona, ovat ajatelleet voivansa tehdä. Endnotes päätyy huomioon hyvästä keskustelusta, *palabresta*, vallankumouksellisten tehtävänä, mutta tuotantovoimien ja kommunismin kartoittaminen tarjoavat kuitenkin selvästi myös toisenlaista toiminnan horisonttia.

182 Kommunisaatiokeskusteluilla on myös haara, joka ei ammenna Marxista, ja joka on jo aiemmin nähnyt kommunisaation käytännön mahdollisuutena omana aikanamme (ks. esim Näkymätön

kään ole antaa kommunisaatiolle sisällöllistä ohjelmaa tulevaisuuden vallankumouksen tekijöiden puolesta vaan kiinnittää huomiota niihin rakenteisiin ja prosesseihin, jotka toimivat kommunisaation kehittymisen edellytyksenä.

Myös *Vallankumouksen tulevaisuuden* suomenkielisen laitoksen kääntämiseen ja julkaisemiseen osallistuneiden ulapalla seilaavien kommunistien kiinnostus on viime aikoina kohdistunut yhä tiiviimmin konkreettiseen kysymykseen siitä, miten luokkamme voi itsejärjestäytyen kehittyä kommunisaatioon kykeneväksi subjektiksi. Ulapan muminapiireissä, jotka aiemmin kytkeytyivät teoreettisesti kapitalismin ja kommunismin väliseen historialliseen liikkeeseen, on alettu vuodesta 2024 alkaen käsitellä säännöllisesti tuotantovoimien ja kommunismin kartoittamiseen liittyviä kysymyksiä pienissä paikallisissa ja kansainvälisissäkin piireissä yhdessä alhaalta järjestäytyvien liikkeiden aktiivien ja ihmisten tarpeita täyttävien tuottajien kesken. Keskustelut käynnistyivät työläistiedustelun menetelmien sekä kartoittamisen ajatuksen historiallisesta kehittymisestä, myös yhdessä Jasper Bernesin kanssa[183]. Sen jälkeen niissä on pyritty kirkastamaan ja konkretisoimaan kartoittamisen tehtävää aikamme kamppailusyklissä yhtäältä tuotannollisten suhteiden ja tuotantoprosessien läpinäkyväksi tekemisenä sekä toisaalta uusiin tuotantoprosesseihin järjestäytymisen näköalojen ja uusien kamppailun kenttien avaamisena. Näiden muminapiirien varhaisia huomioita aiheesta on koottu tutkielmaan *Karttoja ihmisten voimien kirjaan: johdantoa tuotantovoimien ja kommunismin kartoittamiseen*[184].

Kommunismin kartoittaminen ei kuitenkaan ole vallankumouksellisille pelkästään historiallinen ja teoreettinen kysymys, jota pohdittaisiin vain kirjojen ja tutkielmien sivuilla ja spesialistien piireissä. Keskusteluilla tuotantovoimien kartoittamisesta on konkreettinen päämäärä: ottaa käyttöön, kokeilla ja kehittää sellaisia tekniikoita ja alustoja, joiden avulla proletariaatti voi kommunikoida yhteiskuntaa uusintavan tuotannon ristiriidoista,

komitea: Tuleva kapina). Marxin historiallisen menetelmän ja kommunisaatioreorian näkökulmasta tähän perinteeseen on suhtauduttu kriittisesti. Näissä jälkisanoissa tarkoitetun kommunisaatiokeskustelun uusi aalto operoi teoreettisesti Marxin avaamilla historiallisen yhteiskuntatieteen menetelmillä.

183 Jasper Bernes osallistui ensimmäisen kerran tuotantovoimien kartoittamista käsittelevään muminapiiriin kevättalvella 2024 online-yhteyden välityksellä ja alusti keskustelua *Vallankumouksen tulevaisuuden* tuolloin valmisteilla olleen käsikirjoituksen pohjalta.

184 https://kommunismiulapalla.net/wp-content/uploads/2026/02/kommunismin-kartoittaminen.pdf Samoilta nettisivuilta löytyy myös muminapiirien ja karttapajojen ohjelmaa ja muuta aineistoa.

laajentaa näkökulmaansa tämän tuotannon kokonaisuuteen ja kartoittaa tekijöitä ja resursseja kommunistisille kamppailuille, tuotantoprosesseille ja elämälle. Muminapiirien kehittyminen kyselyjä luoviksi pajoiksi tai karttoja ja tietokantoja tekeviksi kollektiivisen itseluotsauksen asemiksi edellyttää etenemistä teknisellä ja sosiaalisella rintamalla. Aikamme tietotekniset välineet mahdollistavat monenlaista kommunikaatiota ja tietojen keräämistä tuotantoprosessien uudelleenjärjestämistä varten. Arvontuotannon ehdoilla kehittyneinä tuotantovoimina nekin on kuitenkin viritettävä ensin uudelleen elämän tarpeisiin. Sosiaalisesta näkökulmasta kartoittamisen tehtävä avaa haastavan, mutta inspiroivan mahdollisuuden kommunikoida kapitalismin ristiriidoista ja kommunismista tavarafetisismin verhon, irrallisten tuotantolaitosten ja muiden elämää atomisoivien muurien erottamien ihmisten kesken. Kommunismin kartoittaminen on tiedustellen etenevää järjestäytymistä: se tarjoaa mahdollisuuden luoda uusia suhteita niiden välille, jotka tunnistavat omista asemistaan käsin samoja kapitalististen tuotantoprosessien ristiriitoja ja toivovat voivansa kehittää yhdessä muiden kanssa ihmisten ja muun luonnon tarpeita täyttävää tuotantoa sekä lopulta kommunistista elämää.

Kommunismin kartoittaminen ei siis ole resepti tulevaisuuden vallankumouksen keittiöihin vaan tekniikka, jolla voidaan selvittää ruokailijoiden tarpeita sekä resursseja näiden kylläiseksi tekemiseksi. Se on väline kommunistiseen toimintaan, ja kommunistisia toimenpiteitä varten, joka ei ole pelkkää puhetta, mutta joka ei kuitenkaan tarkoita välitöntä loikkaa vallankumouksen kuohuihin. Tulevaisuuden vallankumouksen maasto ja sen potentiaaliset kommunistiset toimenpiteet kartoittuvat sitä mukaa kuin kartoittajien piiri laajenee ja luokan valmiudet kommunisaatioon kehittyvät. Kommunismin kartoittaminen merkitsee kuitenkin mahdollisuutta osallistua tulevaisuuden vallankumouksen valmisteluun ja tekemiseen jo ennen sen ilmaantumista horisonttiin, kamppailuihin ja elämään.

"TYÖLÄISNEUVOSTON VARHAINEN HISTORIA EI OLLUT MIKÄÄN SYY JATKAA. SE OLI TEORIA VOITTAMISESTA, JOKA OLI TEHTY OLOSUHTEISIIN, JOISSA VOITTAMINEN NÄYTTI VIELÄ MAHDOLLISELTA. TEORIAN PÄÄMÄÄRÄNÄ TAAS ON AINA MUUTTUA KÄYTÄNNÖKSI. SE SYNTYY KÄYTÄNNÖSTÄ JA PALAA SIIHEN AINA UUDELLA TAVALLA VIRITTYNEENÄ. KOMMUNISTISEN VALLANKUMOUKSEN OLISI OLTAVA KAIKEN MUUN LISÄKSI PROLETARIAATIN VALTAVA ITSEKARTOITUS. SEN OLISI SELVITETTÄVÄ KAPITALISTISEN UUSINTAMISEN YHTEISKUNNALLISIA JA TEKNISIÄ OLOSUHTEITA PURKAAKSEEN NE JA MUUTTAAKSEEN NE KOMMUNISTISIKSI. SEN OLISI OLTAVA HAJAUTETTUA SUUNNITTELUA, JOKA SOVITTAISI MILJOONIEN IHMISTEN OMAEHTOISEN TOIMINNAN YHTEEN. SAMALLA SEN OLISI TASAPAINOILTAVA TIEDETTÄVISSÄ OLEVAN JA TEHTÄVISSÄ OLEVAN RAJOJEN KANSSA JA MUUTETTAVA VÄLTTÄMÄTTÖMYYDET VAPAUDEN PERUSTAKSI. KOMMUNISTINEN VALLANKUMOUS OLISI YHTÄAIKAISESTI SUURI KARTOITUS JA SUURI HALTUUNOTTO."

ALHAALTA NOUSEVAN NEUVOSTO-MUODON HISTORIAA JA TULEVAISUUTTA PARIISIN KOMMUUNISTA GEORGE FLOYD MELLAKOIHIN: KOMMUNISTIEN KESKUSTELUA ARVONTUOTANNON JA VAIHDOLLE PERUSTUVAN PALKKATYÖN LAKKAUTTAMISESTA: SEKÄ JOHDANTOA TUOTANTO-VOIMIEMME JA KOMMUNISTISEN ELÄMÄN KARTOITTAMISEEN.

KOMMUNISMI ULAPALLA